ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۈزگەن

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۈزگەن

مللەتلەر نەشرياتى

مۇندەرىجە

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى..........................(1)
«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى........................(1)
«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلغان سۆزلەر...................(2)
ئۇيغۇر شۇۋىلىرى توغرىسىدا..........................(1)
«سۆزلۈك»نىڭ تېكستى.................................(1)

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى

1. «سۆزلۈك»كە جەمئى 4 مىڭغا يېقىن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى كىرگۈزۈلدى. مەتبۇئات ۋە نەشرىياتچىلىقتىكى ئەھمىيىتى كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلغىنى ئۈچۈن، قائىدىلىك فونىتىكىلىق ئۆزگىرىشتە كۆرۈلىدىغان سۆزلەر ئاساسەن كىرگۈزۈلمىدى.

2. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن ھەر بىر سۆزنىڭ مەنىسى ھازىرقى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈرۈلدى. سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىگە كۆپىنچە شۇ سۆزلەر قاتناشقان ماقال-تەمسىل، بېيىت، قوشاق ۋە تېپىشماقلاردىن مىساللار كەلتۈرۈلدى. مەنىداش سۆزلەرنىڭ ئالدىنقىسى چۈشەندۈرۈلدى، كېيىنكىسى چۈشەندۈرۈلمەي، ئالدىنقىسىغا قاراشقا تاپشۇرۇلدى.

3. شىۋە رايونى بىرقەدەر ئېنىق بولغان سۆزلەرنىڭ تەۋەلىگى قىسقارتىلىپ كۆرسىتىپ قويۇلدى، ئېنىق بولمىغانلىرى ياكى بىرقانچە رايوندا تەڭ قوللىنىلىدىغانلىرىنىڭ تەۋەلىكى كۆرسىتىلمىدى.

4. سۆزلەرنىڭ باشقا-باشقا مەنىلىرى چېكىتلىك پەش بىلەن ئايرىلدى. كەلتۈرۈلگەن مىساللارنىڭ ئالدىغا قوش چېكىت قويۇلدى ياكى "م:" بەلگىسى بېرىلدى. كۆچمە مەنە ئۈچۈن سۆزنىڭ ئالدىغا "كۆچمە:" بەلگىسى بېرىلدى.

5. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە بېرىلدى.

[illegible]

1. [illegible]

2. [illegible]

3. [illegible]

4. [illegible]

5. [illegible]

«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى

ئا..................(1)
ئە.................(19)
ب..................(25)
پ..................(44)
ت..................(59)
ج..................(86)
چ..................(98)
خ..................(120)
د..................(126)
ر..................(140)
ز..................(143)
س..................(146)
ش..................(169)
غ..................(179)
ق..................(186)
ك..................(205)
گ..................(222)
ل..................(228)
م..................(234)
ن..................(243)
ھ..................(246)
ئو. و..................(252)
ئۇ.ۇ..................(259)
ئۆ.ۆ..................(264)
ئۈ. ۈ..................(270)
ۋ..................(272)
ئې. ې..................(274)
ئى.ى..................(278)
ي..................(285)

«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلما سۆزلەر

ل — لوپنۇر

خ — خوتەن

قە — قەشقەر

قۇ — قۇمۇل

ت — تۇرپان

ئا — ئاقسۇ

غ — غۇلجا

كۇ — كۇچار

كۆچمە — كۆچمە مەنىسى

ئۇيغۇر شىۋىلىرى توغرىسىدا

شىۋىلەر بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مىللى تىلنىڭ ئۇلى. بەزى مىللى تىللار بىرقانچە شىۋىنىڭ ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا بىر بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا ئايرىمىلىقلارنى ئازايتىپ، ئورتاقلىقنى كۆپەيتىپ، بىر بىرىگە يېقىنلىشىشى ئارقىسىدا، ئۇلاردىن مەلۇم بىر شىۋىنى ئاساس قىلغان ھالدا شەكىللىنىدۇ. ئاساس قىلىنغان بۇ شىۋە تىلشۇناسلىقتا "يېتەكچى دىئالېكت" دېيىلىدۇ. ئالايلى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قەشقەر، ئاقسۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ئىلى ۋە ئۈرۈمچى شىۋىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەركىزىي دىئالېكت ئاساسىدا شەكىللەنگەن، ئۈرۈمچى شەھىرى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەچكە، ئۈرۈمچى تەلەپپۇزى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېتەكچى تەلەپپۇزى بولۇپ قالماقتا.

تىل ئىجتىمائى ئالاقە قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۆچمەنلىك تۇراقلىققا ئىگە بولغانلىقتىن، ئورتاق مىللى تىل بىلەن يەرلىك شىۋىلەر ئوتتۇرىسىدا، مىللى ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتۈنلەي ئومۇملاشقىنىغىچە بولغان خېلى ئۇزاق بىر دەۋر ئىچىدە، تىلنىڭ ئۈچ تەركىۋىي قىسمى بويىچە بەزى ئۆزگىچىلىكلەر مەۋجۇت

بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆزگىچىلىكلەر ئىچىدە فونېتىكىلىق ۋە لېك-
سىكىلىق پەرقلەر كۆپرەك، گىراماتىكىغا ئائىت پەرقلەر ئازراق
بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئورتاق مىللىي تىل بىلەن ھەرقايسى
شېۋىلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق پەرقلەرنىڭ دەرىجىسى ئوخ-
شاش بولمايدۇ، يەنى بەزى شېۋىلەر بىلەن مىللىي
ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئانچە زور بولمايدۇ، بەزى-
لىرىدە بولسا بۇنداق پەرقلەر خېلى گەۋدىلىك بولىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنى ئالساق، ئالدى بىلەن لوپنۇر دىئالېكتى، ئاندىن قالسا خوتەن دىئالېكتى بۇ جەھەتتە ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆزنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى بوغۇملىرىدىكى "ئا، ئە" تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشمالىغى، سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى "ئو، ئۆ" تاۋۇشلىرىنىڭ كېيىنكى بوغۇملاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارغا لەۋلەشتۈرۈش تەسىرىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ئۆزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئوك ئاسسىمىلاتسىيىسىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ھازىرقى كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ بىر ئاز قەدىمقى شەكىلدە قوللىنىلىشى قاتارلىقلار، خوتەن دىئالېكتىدا "ل" بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللار ھازىرقى كەلگۈسى زامان بىلەن تۈرلەنگەندە "ل" تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى، پېئىل يىلتىزلىرىنىڭ كەينىگە غاق // قاق // گەك // كەك // ،غۇلۇق // قۇلۇق // گۈلۈك // كۈلۈك، لىغ // لىگ قاتارلىق قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ سۈپەتداش ياسىلىشى ۋە بۇنداق سۈپەتداشلارنىڭ جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىشى قاتارلىقلار ئەدەبىي تىل بىلەن فونېتىكىلىق ۋە گىراماتىكىلىق جەھەتلەردىكى ئالاھىدە پەرقلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ.

مەركىزىي دىئالېكت دائىرىسىگە كىرگەن ھەرقايسى شىۋىلەردىمۇ بۇنداق پەرقلەر بار، لېكىن يۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن دىئالېكتلارغا نىسبەتەن ئانچە چوڭ ئەمەس.

شىۋىلەردە مىللىي ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوللىنىلغاندىن تاشقىرى، مىللىي ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان بىر تۈركۈم سۆزلەر قوللىنىلىدۇ. مانا شۇنداق سۆزلەر "شىۋە" دېيىلىدۇ. بۇنداق سۆزلەر مىللىي ئەدەبىي تىل بىلەن شىۋىلەر ئوتتۇرىسىدىكى لېكسىكىلىق پەرقنى شەكىللەندۈرىدۇ.

شىۋە سۆزلىرىنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىرلا شىۋە رايونىدا، يەنە بەزىلىرى بىرقانچە شىۋە رايونىدا قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، ئالۇن-ئالۋۇن (ساراپ)، ئارۋاق (سېھىر)، گۆسمە (غەيۋەت)، قارنى يورۇق (كاۋاۋىچىن، خاجۇ)، ئايغا باقار (ئاپتاپپەرەس)، چاقچىلقاي (ئالدىراشلىق)، شىراغول (گەپ ئۆتمەس)، تاسقىر (سار)، سۇمال (تاغار)، چىقار (مەنبە، كېلىپ چىققان يېرى)، چىقما (مەھسۇلات)، خالو (نوغۇچ)، لالو (زەمبىل)، چىڭكىرىش (چىدامىلىق-پۇختا)، شومچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، سوتۇق (ئاھاڭ، كۈي) دېگەن سۆزلەر قۇمۇلدىلا قوللىنىلىدۇ. جوغدۇن (تىتىك)، ئۇكەركە (ئەجەپ، چىرايلىق) دېگەن سۆزلەر قۇمۇلنىڭ بەلگىلىك بىر تاغ رايونىدىلا قوللىنىلىدۇ. سۇرمۇل (ئىشىنىڭ ئىپپى)، سارسىماق (دۇشكەلىمەك، خارلىماق)، مۇكۇل-تىقىل (قاتتىق-قۇرۇق، ئاددى) دېگەن سۆزلەر تۇرپاندىلا قوللىنىلىدۇ. سونۇ (غەلىتە، ئاجايىپ)، سونۇرقىماق (ئەجەپ-

لەنمەك)، سىرتىق (خەۋەر، ئۇچۇر، نەتىجە) دىگەن سۆزلەر قۇمۇل، تۇرپان، كورلا ئەتراپلىرىدا (سىرتىق سۆزى ئاتۇش، مەكىتلەردە "سىيتىق" شەكلىدە كۆرۈلىدۇ) قوللىنىلىدۇ. ساقاق (بىلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى)، جۇلاق (ھىلە-نەيرەڭ)، جۇسۇن (پىگورا، تۇرق، ئوبراز)، چاقچىغار (چولپان)، غارغالتا (پورت، ماتۇ)، ئىنە (ئانا)، ئوغچا (باسماق، تۇزاق) دىگەن سۆزلەر لوپنۇردىلا قوللىنىلىدۇ. قوراماساق (كونا، قەدىمقى)، سارىغۇچ (ئاياللار روملىنىڭ بىر خىلى)، توسىرىماق (ھالسىرىماق، كۈچەنمەك)، چۆپچۈل (غورىگۇل، ئاددى)، كىتىۋال (ئاقسال) دىگەن سۆزلەر قەشقەردىلا قوللىنىلىدۇ. جىجۇللىق (تەرسالىق، تىرىككەكلىك)، چۆرۈلمە (قىزغا بىرىلىدىغان تويلۇق كىيىم-كىچەك)، بوسۇت (توي قىلغۇچىلارغا بىرىلىدىغان سوغا)، توم-بالقا (قوپال)، تالجىقماق (تىلىقماق، قاتتىق ھىرىش)، ئۇۋاق تارتماق (كۆيۈنمەك، غەم يىمەك)، دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر غۇلجىدىلا قوللىنىلىدۇ. ئازما (شاقىراتما)، بوغۇناق (چاڭ-توزان)، ئورۇنجا (پايىتما)، ئوتىچى (تىۋىپ)، سۇنجاق (پۈت-نىڭ سوڭى)، خارەت (ياغاچچى) دىگەن سۆزلەر خوتەندىلا قوللىنىلىدۇ.

شىۋىلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ كىلىپ چىقىشى ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇيغۇر شىۋىلىرىدە قوللىنىلىۋاتقان بىر قىسىم سۆزلەر ئەسلىدە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەر ئىدى (بۇ سۆزلەر ئۇيغۇر تىلىغا چەت تىللاردىن، بولۇپمۇ ئەرەپ، پارىس تىللىرىدىن كۆپلەپ سۆزلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى بىلەن چەتكە قىقىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا قوللىنىلماي-

دىغان، پەقەت ئايرىم جايلاردىلا قوللىنىلىدىغان بولۇپ قالغان)، يەنە بىر قىسمى بولسا كېيىنكى دەۋرلەردە ھەرقايسى جايلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىن قالغان سۆزلەرنى ئالساق، قۇمۇلدا قوللىنىلىدىغان: ئاسىغ (پايدا)، ئەلكۈن (خالايىق، جامائەت)، ياقا (ئىجارە)، ئۆيلەك (چىمەن)، ئۇيا (قېرىنداش، تۇغقان)، ئەردەم (ئەدەپ-ئەخلاق)، كۆلۈك (يۈك توشۇيدىغان ئۇلاق)، كۆندۈك (سېغىزدىن ياسالغان ئاشلىق ساندۇغى)، تۇرما (لوبو) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ خوتەندە قوللىنىلىدىغان: ئالتىن (ئاستىن)، ئاران (ئېغىل)، ئاغماق (يۇقۇرىغا ئۆرلىمەك)، ئاياق (ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا)، ئوماي (ئەش-ھەمرا)، تۇم (سوغۇق) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ لوپنۇردا قوللىنىلىدىغان: ياڭغۇ (ئەكس سادا)، ئوتاچى (تېۋىپ)، قاراچى (پۇقرا)، سات (پەيت-پۇرسەت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، شۇنىڭدەك باشقا جايلاردا قوللىنىلىدىغان: بېغىرساق (ۋاپادار، سادىق)، يېقى-يۇقى (شىرەم) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بۇنىڭ مىسالىدۇر. ئۆرمەك (قىل تاغار)، تۇكۇۋاش (جوۋاۋا)، تۇكمىگۈل (ھىندىستان گۈلى)، ئۇسقاق (چۆمۈچ)، باسقۇچ (شوتا، پەلەمپەي)، چىمالتا (گوجەي)، يۆگۈمەچ (خۇاجەر، ھونان)، سايلاتما (پىشايۋان) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر قۇمۇل، لوپنۇر ۋە باشقا جايلاردا كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. تولچىراق (قول ئېلېكترى)، قوپارغۇ (دامكىرات)، ئۇزغۇن (بىرىنچى، چىمپىيون)، قالدۇرۇق يەر (شەخسى ئىگىدارچىلىقىدىكى يەر)، ئاق ئوغۇت (خىمىيۋى ئوغۇت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر يېقىنقى

يىللاردا ھەرقايسى جايلاردا ياسالغان سۆزلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلغا كىرگۈزۈلۈپ، تۈرلۈك ئەسەرلەردە ئىشلىتىلمەكتە.

شۇلەردە تۈپ سۆزلەردىن باشقا، ياسالما سۆز، جۈپ سۆز، بىرىككەن سۆز ۋە تۇراقلىق سۆز بىرىكمىلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ، مەسىلەن، يادىي ـ چۇداي (ئاددى، غورىگۇل)، قەل ـ قامىشىق (قاملاشقان)، قارا گۇجۇر (قارىسىغا)، ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ (قاملاشمىغان، ئىسكەتسىز)، قىغىل ـ تاغىل (غاراڭ ـ غۇرۇڭ)، ئۆگەن ـ سۆگەن (نۇقسان)، مول ـ كول (ئىبىشىپ ـ تىبىشىپ تۇرغان)، چىقىل ـ چۇقۇل (جاپا ـ مۇشەققەت تارتىپ قىلىش) دىگەنگە ئوخشاش جۈپ سۆزلەر؛ قاپچى (يالغانچى)، شومچى (كۆز ـ كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، قاقما (مىتىن)، پاسىلداق (قوماچ)، ئاسقۇ (گۆش ئاسىدىغان كانارا)، ئارىچى (سالاكەش) دىگەنگە ئوخشاش ياسالما سۆزلەر؛ كۆكتاشقا مىنمەك، ئوچاق بىشىدىكى داڭقان، چىچىكى چاي بولماق دىگەنگە ئوخشاش تۇراقلىق بىرىكمىلەر بۇنىڭ مىسالى.

شۇلەرگە خاس سۆزلەر ئۆزلىرىنىڭ فونىتىكىلىق ۋە سىمانتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۆۋەندىكى بىرقانچە تۈرگە ئايرىلىدۇ.

1. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش، ئەمما تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر، مەسىلەن، لوپنۇردا: ئايلۇ (قارانچۇق)، ئارغا (ئاۋۇنچۇق)، ئاغالا (ھۆرمەتلە، ئەتىۋارلا)، ئىڭگىلىك (ھالقا، زىرە)، قارىشقا (بۆرە)، لاڭقا (ياغاچ توسما)؛ خوتەندە: ئادارگۇل (شەپەقگۈل)، كاڭكا (چوك

سۋەت)، قاۋۇن (مالنىڭ دوۋۇسۇنى)، ئۇدۇك (كۆيۈك، ئىشقى-مۇھەببەت)، قوز (تەسكەي)؛ غۇلجىدا: ئاپچىرىماق (كىرىشىپ كەتمەك)، جۇسۇنلىماق (تەققى- تۇرقىغا زەڭ قويماق)، چەلگىنىش (ماي باغلاش)؛ قۇمۇلدا: ئالاڭلىق (پاراكەندىچىلىك)، بۆكمەسلىك (تەسلىم بولماسلىق)، جورۇڭقاي (شەجەرە، نەسەبنامە)، جولو (تىزگىن)، گاشات (غەم-غۇسسە)، ئۇيقاش (قاپىيە، قاملىشىش)، كېكتىمە (ھەجۋى)، بۇلتۇلاش (باھانە كۆرسىتىش)، بەلدىر (دوقمۇش، تۆت كوچا ئاغزى)، چۇچۇلماق (يېشىنىش، كىيىم سالماق)، چامچا (يەكتەك، ئۇزۇن چاپان) قاتارلىقلار.

2. تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، بىلدۇرگەن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، "چۆمۈچ، چۈشۈن، سوقا، ئۇدۇم، چوڭ دادا" دىگەن سۆزلەرنى ئالساق، بۇ سۆزلەرنىڭ تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىلدىكىگە ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ھەرقايسى شېۋىلەردە ئوخشىمىغان مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئالايلى، چۈشۈن سۆزى لوپنۇردا "پاشا"نى بىلدۇرىدۇ، چۈشۈننى ئۇلار "قارا سىڭگەك" دەيدۇ. "سوقا" سۆزى قۇمۇلدا چاي ئىچىدىغان "كورۇچكا"نى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا يەر ھەيدەشكە ئىشلىتىلىدىغان "سوقا"نى ياكى گۇرۇچ ئاقلايدىغان "سوقا"نى بىلدۇرىدۇ. "ئۇدۇم" دىگەن سۆز قۇمۇلدا ئاغزىنى ئۇشتۇش، بىر ئىشنى يامان تەرىپىگە جورۇش ياكى يامانلىقنى تىلەش مەنىسىنى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا "ئىرسىيەت، ئادەت" مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ. مەسىلەن، قۇمۇلدا "ئۇدۇم قىلساڭ ئۇلارسەن" دىگەن

ماقال بار. بۇ "بىر ئىشنى يامىنىغا ئۈيلىساڭ، شۇ ئىشقا ئۇلىشىپ قالىسەن" دىگەنلىكتۇر. باشقا جايلاردا بىر ئىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بولسا، "بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قاپتۇ" دىيىلىدۇ. "چۆمۈچ" دىگەن سۆزنى ئالساق، جەنۇبىي شىۋىلەردە، بولۇپمۇ قەشقەردە تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان ساپلىق مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما چۆمۈچنى (يەنى قاپاق چۆمۈچنى) "نوگاي" دەيدۇ. "چوڭ دادا" دىگەن سۆز غۇلجا، قۇمۇللاردا ئاتىسىنىڭ ئاكىسىنى بىلدۈرسە، قەشقەردە بوۋىسىنى يەنى ئاتىسىنىڭ ئاتىسىنى بىلدۈرىدۇ.

3. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، تاۋۇش قۇرۇلمىسىدا كۆپىنچە قائىدىلىك فونىتىكىلىق ئۆزگىرىش كۆرۈلىدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئۇۋەن — ئەۋەن — ئۆگەن؛ تۇۋرۇك — تۇۋلۇك — تۇپلۇك — تۇۋەك؛ ئۇجمە — ئۆژمە — جۇجەم؛ كۆرتە — كودە؛ خوتەك — خوتۇق؛ تاۋار — تاگار — تۇگا؛ ۋەسىيەت — گۆسىيەت؛ سوپۇن — سوۋۇن — سوگۇن؛ بىر — بىي — بىژ؛ قارا — قايلا — قالا؛ يانچۇق — ياچۇق؛ ئۆتۈك — ئۆتەك؛ بىلىق — بالىق؛ روجەك — ئورۇجەك؛ يىلتىز — ئىلتىز؛ ساغرۇ — سارو؛ سالجا — شالجا؛ چاقسا — چاقچا — شاخشا دىگەنگە ئوخشاشلار.

4. ئوخشاش يىلتىزغا ئوخشمايدىغان قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئارقىلىق ياسىلىپ، يەنە ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر. مەسىلەن: شالداما — شالدۇرۇق؛ ئوتۇنخانا — ئوتۇنۆي؛ ئوتاق — ئوتالغۇ؛ ئاتخانا — ئاتقوتان دىگەنگە ئوخشاشلار.

٥. شۋە سۆزلىرى قاتارىدا مەنە دائىرىسىنىڭ كەڭ-لىگى ياكى تارلىغى جەھەتتە پەرقلىنىدىغان سۆزلەرمۇ بار. "ئايماق" سۆزى ئەدەبىي تىلدا "ۋىلايەت، ئوبلاست، قەبىلە" دىگەن مەنىلەردە قوللىنىلسا، كەلپىن، يېڭىسار قاتارلىق جايلار-دا "مەھەللە" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، كۆجۈم ئايماق — ئادەم زىچ جايلاشقان مەھەللە.

ئەدەبىي تىل ئۆز تەرەققىياتىدا شۋەلەردىن سۆز ئېلىپ، ئۆزىنى تولۇقلاپ ۋە تېخىمۇ بېيىتىپ بارىدۇ. شۋەلەر تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس بۇلىقى. مەسىلەن، شۋەلەردىن، قالدۇرۇق يەر، قولچىراق، ئاق ئوغۇت، موللاقچى ماشىنا قاتارلىق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىزغا قوبۇل قىلىنىپ، كەڭ تۈردە قوللىنىلىۋاتىدۇ. يانچى، يېغىلىق، ئايماق، كۆجە، قارنى يورۇق، ساقاق، چىرىم-تال، ئوشۇقماق، چاقچىلىقاي، تاگسوق، بۆلەكچىلا، ئوزغۇن، سونۇرقىماق، سونۇ، سىرتىق، بۆلەك، قوپارغۇ، جوسۇن، ئۇختا، ئۇقاق، ئەردەم، يالجىماق، دۆگجىمەك، سولتايماق، سونايلانماق، سويلىماق، ئوتاچى، تىنتىش، ئەلياتقۇ، پىچىم (تەقدىر، قىسمەت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلىمىزدا خېلى ئومۇملىشىپ قالدى.

شۋەلەرگە خاس سۆزلەر ئوبىكتىپ رىياللىق، ئۇنى بەلگىلىك ساندىكى ئاما قوللىنىدۇ. مۇنداق سۆزلەر ئۇزاق تارىخقا ئىگە. شۇڭا ئۇنى ئۇپۇل-تۇپۇللا كونىراپ، ئىستمال-دىن قالغان سۆزلەر دەپ، بىراقلا يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولماي-دۇ. شۇنىڭدەك، ئۇنى چەتكە قېقىشمۇ توغرا ئەمەس. بىز

چەتكە قاقىنىمىز بىلەن، ئۇلار بەربىر ئۆز يېرىدىكى ئامىنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسىدە خېلى بىر مەزگىل ساقلىنىپ تۇرىدۇ. يەرلىك كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ھامان ئۆزىنىڭ يەرلىك سۆزى بىلەن ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ، بولمىسا، بىر خىل چۈشىنىكسىزلىك، سۇنئىلىك، يېقىمسىزلىق ھىس قىلىدۇ. ئالايلۇق، "سىرتىق" سۆزى قۇمۇل-تۇرپاندا ئومۇمى يۈزلۈك ئىشلىتىلىدىغان سۆز بولۇپ، خەۋەر، ئۇچۇر، يىپ ئۇچى، نەتىجە دىگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، بىرەر ئىش ياكى ئادەمنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقنى "سىرتىغنى ئالالمىدىم" دەيدۇ. بىرەر پۇل ياكى مالىنىڭ ھىساۋىنى چىقىرالمىغانلىقنى "بۇ پۇلنىڭ سىرتىغنى چىقىرالمىدىم" دەيدۇ، بىرەر ئىشنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىماقچى بولسا، "بۇ ئىشنىڭ سىرتىغى چىقىپ كەتمىسۇن" دەيدۇ. ئۇلار بۇ ئۇقۇملارنى مۇشۇ سىرتىق دىگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىمەي، ئەكسىچە "خەۋەر"، "ئۇچۇر"، "نەتىجە"، "مەخپىيەت" دىگەن سۆزلەر بىلەن ئىپادىلىسە، قانداقتۇ بىر خىل ياسىمىلىق، ئېنىقسىزلىق، چۈشىنىكسىزلىك ھىس قىلىدۇ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەر "سىرتىق" سۆزىدەك تەبىئى، يېقىملىق تۇيۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز "خەۋەر"، "ئۇچۇر" دىگەن سۆزلەرگە ئوخشاش بىرلا مەنە بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بىرقانچە مەنىلەرنى بېرەلەيدۇ. لوپنۇرلۇقلارنىڭ ھىلە، نەيرەڭ مەنىسىنى بېرىدىغان "جۇلاغ" دىگەن سۆزىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. ئۇلار "بۇ سىېنىڭ ھىلە-نەيرىڭىڭ" دىگەن ئۇقۇمنى "بۇ سىېنىڭ جۇلاغىڭ" دەپ ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، بۇنداق ئىپادىلەش ئۇلار ئۈچۈن تەبىئى، يېقىملىق،

چۈشىنىشلىك ۋە چوڭقۇرراق تۇيۇلىدۇ. مەسىلەن، "ئۈمۈنماق"،
"ئۈمۈنۈپ قالماق" دېگەن سۆزنى ئالايلى، بۇ سۆز
ئورنىغا ئەدەبىي تىلدا تولاراق "تاما قىلماق"، "ئارزۇ قىلماق"،
"تەلەپ قىلماق"، "ئۈمىت قىلماق" دېگەن سۆزلەر ئىشلىتىلىدۇ-
دە، نەتىجىدە "ئۈمۈنماق" سۆزى ئاڭلىتىدىغان ئۇقۇمنىڭ نازۇك
تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ، بۇ نازۇك تەرەپلەرنى
پەقەت شۇ سۆزنىڭ ئۆزىلا ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ، خالاس.
شۇنىڭدەك، يۇقۇرىدا ئېيتىلغان: ئۇدۇم قىلماق، ئۇدۇم بولۇپ
قالماق، يادايى-چۇدايى، يادايچىسىغىلا دېگەنگە ئوخشاش سۆز-
لەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر بولۇپ، بۇنداق سۆزلەرنىڭ
ئەدەبىي تىلدا تەگدىشىنى تېپىش تەس. تېپىلغاندىمۇ بەربىر
ئۆز ئەينىدىكىدەك نازۇك تەرەپلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ.
شېۋىلەردە يەنە شۇنداق سۆزلەر باركى، ئەدەبىي تىلدا
زادىلا تەگدىشى يوق. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا قوللىنىلىدى-
غان مانجار (بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن تالدىن توقۇلغان بىر خىل
ئاغزى تەتۈر سېۋەت)؛ خوتەن دىئالېكتىدا قوللىنىلىدىغان تاناي
(سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈستى يېپىق ئېرىق)
دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ بىر قىسىملىرىنىڭ ئەدەبىي تىلدا
تەگدىشى بولسىمۇ، بىلدۈرگەن مەنىلىرى ئارىسىدا نازۇك پەرق-
لەر بولغانلىقتىن، ئىستىلىستىكىلىق نۇقتىدىن ئەدەبىي تىلدىكى
تەگدىشى بىلەن تەڭ قوللانغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، "ئېجىل"
دېگەن سۆزنى ئالساق، بۇ سۆزنىڭ لوپنۇر دىئالېكتىدا بىلدۈ-
رىدىغان مەنىسى ئەدەبىي تىلدىكى "ئاشنا، يار، نىگار" دېگەن
سۆزلەر بىلەن ئوخشاپراق كېلىدۇ. لېكىن بۇ سۆز غۇلجىدا

"بول" ياردەمچى پېئىلى بىلەن قوشۇلۇپ، مەلۇم بىر شەخسكە (مەيلى ئۇ چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، مەيلى ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن) "كۆنۈكۈپ قېلىش، ئۆگىنىپ قېلىش" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۇقۇرىدىكى سۆزلەردە بۇنداق مەنە بولمىغانلىقى ئۈچۈن "ئېجىل بولۇپ قالماق"نى "ئاشنا بولۇپ قالماق، يار بولۇپ قالماق" دېگەن بىرىكمىلەر بىلەن ئوخشاش ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ.

بۇنداق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىز ئۈچۈن زور بىر بايلىق مەنبەسى. بىز ئۇلارنى قىزغىن توپلاپ، تەتقىق قىلىپ، ئەدەبىي تىل دەرىجىسىگە كۆتىرىپ ئومۇملاشتۇرۇشىمىز كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا، ئەدەبىي تىل بىلەن شېۋىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بارا-بارا ئازايتىپ، ئەدەبىي تىلىمىزنى تېخىمۇ بېيىتقىلى ۋە ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

قولىڭىزدىكى بۇ «ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈكى» مانا مۇشۇ مەقسەتتە تۈزۈپ چىقىلدى.

بۇ سۆزلۈك پۈتۈن ئۇيغۇر تىلىدىكى شېۋىلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ پەقەت بىر قىسمىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشنىڭ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق بولمىغانلىقى سەۋەبلىك، بىرمۇنچە سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى خاتا ياكى نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان بولۇشى، بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى كەڭ ياكى تار بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ھۆرمەتلىك كىتاپخانلارنىڭ تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش يۈزىسىدىن قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىشىنى سورايمەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سۆزلۈكنى ئىشلەش داۋامىدا مېنى يازما ۋە ئاغزاكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن ھەممە يولداشلارغا سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

غۇلام غوپۇرى

ئا

ئابا ل. "ئاۋا"غا قاراڭ.

ئاباختا قاماق، تۇرمە، سولاق ("ئاۋاختا"مۇ دېيىلىدۇ). م: ئۇنىڭ دادىسى ئاباختىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئاپا قۇ. ھەدە، ئاچا، ئىنگىچە.

ئاپپاق قۇ. خانىم، ئاغىچا، ئاپپاي، ئايىم (بۇ سۆز ئەسلىدە ۋاڭ-غوجىلارنىڭ ۋەزىر-تۆرىلىرىنىڭ ئاغىچىلىرىغا بېرىلىدىغان ھۆرمەت نام بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا چوڭ ياشلىق مۆتىۋەر ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولۇپ قالغان).

ئاپچىرىماق غ. كېيىم-كېچەك ۋە رەختلەرنىڭ سۇ تېگىش بىلەن كىرىشىپ كېتىشى؛ ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ قۇرۇپ قىسقىرىپ، كىچىكلەپ كېتىشى. م: كۆڭلىكىڭىز ئاپچىراپ قاپتۇ؛ ئىشىك ئاپچىراپ كېتىپتۇ.

ئاپچىماق قۇ. يۇقۇرىدىكى "ئاپچىرىماق" سۆزىنىڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە سۇ قۇيۇلغان يەرلەرنىڭ شامالدا قۇرۇشۇپ قېلىشىغىمۇ قوللىنىلىدۇ.

ئاپقۇناق قۇ. داپخان (تونۇرنىڭ كۈل چىقىرىدىغان تۆشۈكى).

ئاپتوللۇغ خ. مەزمۇت، قاۋۇل. م: ئاپتوللۇغ ئادەم — بەك قاۋۇل ئادەم.

ئات ئارقانلىماق غ. ئاتنى ئوتلاقتا ئېلىپ چىقىپ، بىر پۇتىنى ئۇزۇن ئارغامچا بىلەن چۇشەپ قويۇپ بېقىش. ئۇسۇلى.

ئاتان ئاختا قىلىنغان تۆگە.

ئات بېشى ئا. يىگىناغۇچ.

ئات چېپى غ. بوۋاقلارغا ئات قويۇش شەرىپىگە بېرىلىدىغان زىياپەت.

ئاتقوتان ل. ئات ئېغىلى، ئاتخانا، ماخو.

ئات قۇلاق كۆل بويلىرىدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئاتقۇنە قۇ. ئات، نام، ئاتاق، تەخەللۇس سۆزلىرىنىڭ ئەركىلەتمە ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.

ئاتلاق تاغ سىرتى، تاغ قىرى.

ئاتىغا قۇ. ۋاڭ-غوجىلارنىڭ بالىلىرىنى ئېمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئېنىك ئانىلارنىڭ ئەرلىرى "ئاتىغا" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتىغاز غ. ئاتاغاز، ئەركەك غاز.

ئاتىلا قە. بۇغداي ئۇنى بىلەن جىگدە ئۇنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياسايدىغان بىر خىل ئۇماشقا ئوخشاش تاماق.

ئات يارىتىش   غ. ئاتنى بەيگىگە سېلىشقا تەييارلاش.

ئاجرىق   قۇ. بىر خىل ئوتنىڭ نامى؛ چىمەن، ئوتلاق مەنىسى-دىمۇ كېلىدۇ («ئەجرىق»مۇ دېيىلىدۇ).

ئاچارا   قۇ. چات ئارا، چاتىراق.

ئاچا قۇلاق   خ. گىلەم دوكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.

ئاچاكا   ئا. ئاچا، ھەدە.

ئاچچىغى تۇۋىدىن كەلمەك   قە. بۇ. قاتتىق خاپا بولغانلىقنى بىلدۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە. م: شۇ تاپتا ئاچچىغىم تۇۋىدىن كېلىۋاتىدۇ. جۇما.

ئاچىاق   خ. ئىچىق، باشلام، ئاچما، ئىرىق-ئۆستەڭلەرنىڭ ئىچىقى.

ئاختۇرما   قۇ. تۇرۇپ، لوبو، ئاقتۇرما.

ئاخشمارا   قۇ. ھەپىرەڭ، ئاخشىمى ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل.

ئاخلاق يەر   خالى يەر.

ئاخۇنباش   قە. موگو، يەر مەدىكى.

ئاخۇنشوت   قۇ. ئاقباش ئوت (تاغ چوققىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت بولۇپ، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ بەدىنىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ).

ئاداپ   ئۆي ھايۋانلىرىغا ئاشنىڭ سۈيى بىلەن كېپەك، نان ئۇۋاقلىرىنى قوشۇپ سۇيۇق قىلىپ چېلىپ بېرىلىدىغان ئاش.

ئادارگۈل   خ. قىپقىزىل چوغدەك ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل (شەپەق گۈلگە ئوخشايدۇ).

ئاداسقا   غ. ئاتا-ئانىلاردىن تەۋەرۈك بولۇپ قېپقالغان كونا

نەرسىلەر، كونىراپ كەتكەن نەرسىلەر ("ئاداسقۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
ئادەمنىڭ تۆكىنى ئادەم يېمەك غ. بۇ، ئادەمنىڭ بەك كۆپلۈكىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئارا ل. پۇرسەت، بوش چاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
خۇدا بۇرسا باي بولۇپ مال ساتۇرمىز.
ئارا تاپساق بىللە ئۆيدە ياتۇرمىز.
ئارا بولماق دال بولماق، ئەسقاتماق، مەدەت بولماق، ئورنىنى باسماق، بەرىكەت قىلماق. م: ئۆزۈڭچىلىكتە بىر چىنە ئۇن ئۇن چىنە ئۇنغا ئارا بولدى ئەمەسمۇ!
ئارا-تۇرا قۇ. بەزىدە، بەزى-بەزىدە، گاھ-گاھ، گاھىدا؛ ۋاقتىلىق.
ئارا تۇرماق دال بولماق، پانا بولماق، كاپالەتلىك قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتقۇزماق. م: بېشىمغا كۈن چۈشكەندە يەنىلا ئۆز قېرىنداشلىرىم جېنىمغا ئارا تۇردى؛ سەن بۇ ئىشقا ئارا تۇرالامسەن — سەن بۇ ئىشقا كاپالەتلىك قىلالامسەن؟
ئارا-چۇلا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، ئىمكانىيەت، بوش چاغ، چۇلا. م: مەن سىزگە ئارا-چۇلا بولغاندا كېلىپ بىرەر كۈن قارىشىپ بېرەي.
ئارا-سىرا قۇ. ئاندا-ساندا، گاھ-گاھ، بەزىدە.
ئارا سىلىندى قۇ. ئارىدا قالماق، ئارىدا قالغان ئىش، ئىككى تايىن ئىش.
ئاراشتا قالماق ئارىدا قالماق، ئىككىلەنمەك.
ئارامچان قۇ. ئاراملىق، ئارامخۇدا.
ئاران خ. ئېغىل، قوتان.

ئارپا تەكسى خ. ئارپا پىشىشقىدا پىشىدىغان بىر خىل شاپتۇل ("تەكە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ئارتۇك ـ سارتۇك ساڭگول ـ سوڭگول ت. (نۇرغۇن نەرسىلەر ـ نى رەتسىز كۆتىرىۋالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان قوش سۆز).

ئارتىق ئۇلاققا ئارتىلىدىغان يۈك، نەرسە.

ئارتىق ياغاچ ئىككى تام ياكى ئىككى تۈۋرۈك ئارىسىغا توغرا قويۇلىدىغان ياغاچ، لىم.

ئارچىمبەل گەزلىمە، رەخت. بېيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئارچىمبەلدە تون كىيىپسىز،
ياقاسىنى بۆزماك.

ئارداپ قۇ. "ئاداپ"قا ئوخشاش.

ئارداق قۇ. بۇزۇلغان، سېسىغان. م: قوغۇن سېسىپ ئارداپ كېتىپتۇ.

ئاردىماس قۇ. خورىماس، غەم يىمەس، ھار ئالماس.

ئارزۇقماق قە. ئەندىكمەك، ھولۇقماق.

ئارغا ل. ئويۇنچۇق، ئاۋۇنچۇق.

ئارغۇن شالغۇت، قوتاز بىلەن كالىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان كالا؛ ئاغمىخان.

ئارقان ئۇزەر غ. مىجەزى چۇس، كاج ئادەملەرنى سۇپەتـ لەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئارقىلىق قە. ھاجەتخانىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى؛ خالى ــ پىنھان جاي.

ئارقىن قۇ. سۇ يالاپ ئۆيۈۋەتكەن چوڭ جىرغاي.

ئارۇن خ. ئاز، ئازراق، م: ماڭا نېنىڭدىن ئارۇن بەر ــ ماڭا

نېنىڭدىن ئازراق بەر.

ئارۋاق قو. سېھىر، ئەفسۇن، كۆز باغلاش؛ ھىلە، نەيرەڭ.

ئارۋاڭ-سارۋاڭ ع. كىبلەڭسىز، رەتسىز، چۇۋالچاق، چىگ-گىلماچ، چېچىلاڭغۇ، ئىسكەتسىز. م: ئۇ كۆتەكنىڭ ئارۋاڭ-سارۋاڭ پۇتاقلىرى ئارىسىغا كۈچ بىلەن پالتا ئۇردى.

ئارۇۋ قو. ئەتىۋار، ئەزىز، ئىناۋەت. م: ئارۇۋلۇق بالا — ئەتىۋار بالا؛ ئارۇۋسى يوق — ئىناۋىتى يوق. ئارۇۋلىماق — ئەتىۋارلىماق، ئايىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاخشىمى ئارىلاپ كەلگىنىڭ،
ئۆزۈڭنى ئارۇۋ قىلغىنىڭ.
كەپ قىلالماي تۇرغىنىڭ،
ئەقلىڭنى جورالماغىنىڭ.

ئارۇۋن قو. ئاۋۇن، كۆپ، مول.

ئارىچى سالاكەش، ۋاستىچى، ئارىلاشقۇچى. م: ئارىچىغا ئالتى تاياق (ماقال).

ئارىچىلىماق سالاكەشلىك قىلماق، سۇلھى-سالا قىلماق، ئارىلاشماق، ئارىغا كىرمەك.

ئارىستە قە. بوش، خالى. م: ئىشتىن ئارىستە بولسام چوقۇم بارىمەن.

ئارىسىدىن ئالا مۈشۈك ئۆتۈپ كەتمەك ع. بۇ، رەنجىشىپ، قېيىدىشىپ قالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

ئارىش ئاچال، يولنىڭ، سۇنىڭ ئىككىگە ئايرىلغان يېرى. م: يول ئارىش.

ئارىلىق[1] پارا. م: بېگىمگە ئارىلىق بەرمەي ئىشگىنى پۈت-

تۇرەلمەيسەن.

ئارىلىق[2] قۇ. كارىدور، تاشقارقى ئۆي.

ئازغۇن قە. ئاسىي، خىيانەت قىلغۇچى. ئازغۇچى. م: قاچقۇنغا شەپقەت يوق، ئازغۇنغا ھۆرمەت (ماقال).

ئازلۇق ئارزۇلۇق، ئەتىۋارلىق. م: ئازلۇق بالا ــ ئەتىۋارلىق بالا.

ئازما خ. شارقىراتما؛ ئېگىزدىن سۇ چۈشۈپ ئۇيۇۋەتكەن جاي.

ئازنماق ل. ئاتنىڭ كىشنىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارغىماغى ئازنايدۇ ئېشكتە،
تورغۇيۇمۇ نەرى كەم دىمەتتىكتە،
جانىم ئايلام ئاسا ئولتۇرۇپ خىيال قىل،
نەزمى سالدىم چىداماي ئىچىلمىگە.

ئاس قۇ. ئېھتىمال، بەلكىم شۇنداق بولسا كېرەك، شۇنداق چاغۋا دىگەن مەنىلەرنى بىلدۇرۇپ، جۈملە ئالدىغا ياكى كەينىگە كېلىدىغان قوشۇمچە سۆز. م: ئاس، شۇنداق چاغۋا، شۇنداققا ئوخشايدۇ، ئاس.

ئاسىغ قۇ. پايدا، نەپ، مەنپەئەت. م: بۇ ئىش ساڭا ئاسىغ بەرمەيدۇ ــ بۇ ئىش ساڭا پايدا بەرمەيدۇ؛ بۇ نەرسە ساڭا ئەسقاتمايدۇ.

ئاسقا[1] گۆش ئاسىدىغان ئىلمەك، كانارا ("ئاسقۇ"مۇ دىيىلىدۇ).

ئاسقا[2] قۇ. ئات-ئۇلاقلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قېلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر. م: ئاتلار ئاسقىغا كىرىپ

قالسا چىقالمايدۇ.

ئاسقاق كۆكتات تېرىلىدىغان يەرنىڭ تۇپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئۈلگۈپ چىقىرىۋېتىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان سايمان، تىرنا.

ئاسماقچىلماق ئىلمەك سالماق. م: ئاسماقچىلاپ سوراش — ئۇدۇل سورىماي، ئەگىتىپ، بىلىندۇرمەي سوراش.

ئاسغىدىماق ل. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسنىماق. م: يېگەنىمدىن ئالىپ كەلدىم ئاسغداپ — سىزنى ئەتىۋارلاپ ياكى قىسنىپ، يەۋاتقان تامىقىمدىن سىزگە ئېلىپ كەلدىم.

ئاسقىماق قە. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، جىددىيلەشمەك، ھولۇقماق؛ دەككە-دۈككىگە چۈشمەك، چۆچۈمەك. م: ئاسقىماي سۆزلەڭ؛ يۈرىكىم ئاسقىپلا كەتتى.

ئاشسۇ قە. تويدا قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان قوي، ماي، گۈرۈچ، ئوتۇن-ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر.

ئاشقورا قۇ. چوڭ چىنە، ئاپقۇرا، ئاشخورا.

ئاشقۇنچە قۇ. ئارتۇق، ئوشۇق؛ ياخشى، ئۈستۈن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىپ ئەمەس، يىپەك ئەمەس،
بويىڭىزغا كيگىنىڭىز.
بىزدىن ئاشقۇنچە ئەمەس،
ماختاپ يۈرۈپ سۆيگىنىڭىز.

ئاشورىغى قۇ. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇت قۇ. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاغا ل. يۇرت چوڭى، ئاقساقال، ھاكىم. ئاغاسىز ئەل بول-
ماس، ياقاسىز تون (ماقال).

ئاغاچا ل. خانىم، خېنىم، ئاغىچا، ئايىم.

ئاغاداش يېقىن كۆرگەن كىشىنى (تەكتۇشىنى) چاقىرغاندا
ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز. ("ئاداش"قا ئوخشاش).

ئاغالاماق ل. بەزلىمەك، گوللىماق. م: بالانى سەن ئاغالاپ
تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېتەدىمەن ئەسكى تارىم ياقالاپ،
يۈرۈيدىمەن مەن دەردىمنى ئاغالاپ.
قاتۇن ئالماي بوي يۈرۈپ - ئۆلۈپ كەسەم،
سىزگە ئوخشاش بىر خانىمنى تامالاپ.

ئاغچا غ. قازان يۇغۇچ.

ئاغدارما قە. موللاقچى ھارۋا.

ئاغرىقچىلىق ت. كۆڭۈل قېلىشلىق، كۆڭۈل ئاغرىنىش، رەنجىش.

ئاغزى پالۋان ئاغزى كۈچلۈك، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

ئاغزىدىن ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق ئاغزىنى
بولۇشىغا بۇزماق، ئاغزىنى بەزەپ قىلماق.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلال-
ماي قالماق. م: ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەنمۇ، نىمە ئىندىمەيسەن؟

ئاغلاقچى ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى؛ نازارەتچى ("چېقىمچى،
گەپ توشۇغۇچى" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ).

ئاغماق ئۆرلىمەك، كۆتىرىلمەك. م: يۈرىگىم ئاغدى — يۈرە-
گىم خۇددى يۇقۇرى ئۆرلىگەندەك بولدى.

ئاغۋانا ياغلىق قە. ئاق شايىنى توگۈپ، ئاق قالغان يېرىنى

يەنە رەڭگە چىلىغاندا يەنە بىر خىل رەڭ ئالىدۇ. مۇشۇنداق ئىشلەنگەن ياغلىق ئاغۋانا ياغلىق دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاغى قە. بانا، سەۋەپ؛ ئارا تۇرماق، ئارا بولماق ("ئاغۇ"مۇ دېيىلىدۇ) م: سەن تولا ئاغى قىلما؛ ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىققا ئاغى بولامدىكىن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغىچا قە. خېنىم، خانىم. تارىشا ئۇتۇن ئۇتۇن ئەمەس، ئاغىچا خوتۇن خوتۇن ئەمەس (ماقال).

ئاغدىماق قە. قېيدىماق، يامانلىماق.

ئاغىل-تاغىل ئىگىز-پەس، قالايمىقان چىققان ئاۋازنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان سۆز. م: ئۇلار ئاغىل-تاغىل سۆرەن سېلىشىپ كىرىپ كەلدى.

ئايغا باقار قۇ. ئاپتاپپەرەس.

ئاقبالداق قە. قازاندا قورۇپ پىشۇرۇلغان قوناق، قوماچ.

ئاق بۇغداچ قە. بىر خىل كۆكتات.

ئاق پوستەك كۇ. قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى (رەڭگى قاپاققا ئوخشايدۇ).

ئاق پۇسمىلاق غ. ئاق پىشماق، ئاق ھەم دوغىلاق. م: ئايخاننىڭ ئاق پۇسمىلاق يۈزى گۈرەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئاق پېچە قە. پۇتنىڭ ئۇچى بىلەن تەڭ قىلىپ تىكىلگەن ئايالچە پېرىنجە.

ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق بولۇشۇپ كەتمەك ئالاقىنى ئۈزۈل-كېسىل ئۈزمەك، ئادا-جۇدا بولماق.

ئاق توغاچ قە. توغاچنىڭ بىر تۈرى.

ئاق تومۇر ئېرۋا تومۇر.

ئاق تۇماق قە. ئاق تېرىگە زەي تۇتۇپ تىكىلگەن تۇماق.

ئاقتىن ئاق، سېرىقتىن ساق ساپ، پاك، ھېچقانداق مەسىلە يوقلۇقىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

ئاق چاڭگاك ئوغرى تىكەن.

ئاق چەشكە قۇ. توم زەنجىۋىلىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئاقچى ئاقۇچ، ئاق ئارىلاش؛ قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سېغىزخان ئاقچى ئىدى،
قۇيرۇغى ساقچى ئىدى.
تۈلكە تۇمەن بېگى ئىدى،
قۇيرۇغى مىڭ بېگى ئىدى.

(بۇ سۆز ئەرلەرگە ئات بولۇپمۇ كېلىدۇ).

ئاق سانجىماق غ. چاچقا ئاق كىرمەك.

ئاق سەي قە. بەسەي.

ئاقسىرىماق قە. ياخشى تاماق يېگۈسى كەلمەك، ياغسىرىماك، گۆششىرىمەك.

ئاق قار غ. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ، 8 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "سېرىق قار" مەۋسۇمى بىلەن "قارا قىش" مەۋسۇمىنىڭ ئارىلىقىدا كېلىدۇ.

ئاققاراق ل. كۆز ئېقى.

ئاققاش بۇلبۇل خ. تۇمۇچۇق.

ئاق قوغلۇق خ. سەللىگۇل.

ئاقىنە قۇ. "ئاق" سۆزىنىڭ يېقىملىق ياكى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقىنە گۇمبەز ئىچىدە،
ئاقىرىپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگە گۈل تېرىپ،
بىزنى يېتىم قىلغان ئانام.

ئاق كۆن بوشىنىدىغان كۆن، تۇغىدىغان كۆن، تۇغۇت كۆنى. م: ئاق كۆنى يېقىنلىشىپ قالدى؛ ئاق كۆنى توشىماستىن تۇغۇپ قويدى.

ئاق لەگلەك قە. ئاق تۇرنا.

ئاقلىماق قە. ئىشقا ئاشۇرماق، يورۇقىقا چىقارماق. ئەل تىلىكىنى ئەر ئاقلار، يەر داگقىنى ئەل ساقلار (ماقال).

ئاق ھەدە غ. چوڭ ياشلىق ئايالالار ھۆرمەتلىنىپ شۇنداق چاقىرىلىدۇ.

ئاق ئۇغۇت قۇ. خىمىيۋى ئوغۇت.

ئاقۇشاق قۇ. شالدا بولىدىغان كۆرمەك.

ئاقۇۋاق قۇ. يېقىلغۇ قىلىنىدىغان، قامغاققا ئوخشاش بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئاق ئۆپكە قە. يالاڭتۆش، سەرلىق.

ئاق ئۆي قۇ. كىگىز ئۆي.

ئاقۇبلەك قۇ. بەسەي، يېسۋېلەك.

ئاق ئىش ئىنچكە ئىش، ھۈنەر-سەنئەتلىك ئىش، مۇرەككەپ ئىش.

ئاق يەم غ. قارچۇغىنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۈچۈن، قەنگە

مىلاپ بىرىلىدىغان يەم.
ئاق يۇلتۇز قۇ. زۆھرە يۇلتۇز، ۋېنىرا.
ئاكىچا كۇ. ئۆزىنىڭ ئاكىسى ياكى ئۆزىدىن چوڭلار: قېيىن-
ئاتىسىنىڭ ئىنىسى.
ئاگاي ل. قەبرە، مازار.
ئاگرى ل. ئاجىز، ئاغرىقچان، ئورۇق، ناچار؛ نامرات.
ئاگىلىشتۇرۇ قۇ. ئالىبۇرۇن، ئالىقاچان، ئاۋال.
ئاڭقا خ. يارىماس. م: ئاڭقا ئادەم. (بۇ سۆز كەلپىندە دىققەت-
سىزلىك، ئېھتىياتسىزلىق مەنىسىدە كېلىدۇ).
ئاڭقىش قۇ. چاڭقاش، ئۇسساش.
ئاڭغۇق ل. ھاڭغۇق، بويۇنتۇرۇق.
ئاڭۋاچۇن ت. شوڭلاشقا، شوڭا.
ئاڭۋاشقا غ. شوڭلاشقا، شوڭا.
ئاڭۋالا قۇ. شوڭا، شوڭلاشقا.
ئالاباغىر ل. قارا كۆكۈل، ۋاپاسىز.
ئالابوياق ل. تۇراقسىز، شاللاق.
ئالا تارتماق غ. ئېتىزنىڭ سۇ چىقمىغان يېرىگە سۇ چىقىرىش
ئۈچۈن ئېرىقچە ئالماق.
ئالارمەن ل. قول سوزغۇچى، قول سۇنغۇچى.
ئالاق-پالاق ل. ئالاقزادە. م: ئالاق-پالاق بولمۇ —
ئالاقزادە بولما.
ئالا-قۇرا قۇ. ئالا-بۇلماچ، ئالا-بۇلا.
ئالاكا ت. ئاكا، ئاغا.
ئالاڭ قۇ. ئالا، ئالا-بۇلا؛ شالاڭ. م: بۇغدايلار ئالاڭ

ئۇنۇپ قاپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
ئۇ مەندىن يامانلاپتۇ.

ئالاگغىرىماق قۇ. ئېچىرقىماق؛ ھالسىرىماق، دەرمانسىزلاشماق.

ئالاڭلىق قۇ. پاراكەندىچىلىك، خاتىرجەمسىزلىك، مالىمانلىق، قالايمىقانچىلىق.

ئالاياق غ. تۆت پۇتى ئاق ئات.

ئالتۇنچى قۇ. زەرگەر.

ئالتۇنلۇق قۇ. ئۇلۇغلار مازارلىغى.

ئالتىن ئاستى، تېگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاڭ سەھەردە ناغرا چالدى،
ئاڭلاندى ئۈنى.
ئالتىندا كۆك ئارغىماق،
يەتكەندۇ كۈنى.

ئالتىۋارىم قۇ. ئالا-جوقا، تۇراقسىز. م: بۇ تولىمۇ ئالتىۋارىم كىشى ئىكەن.

ئالچاڭلاپ كەتمەك قە. بەك تەكەببۇرلىشىپ كەتمەك (كۇچاردا "ئالچاڭشماق" دېيىلىدۇ).

ئالچۇ خ. ئالىچۇق، كەپە.

ئالچى ئوشۇقنىڭ ئويۇق تەرىپى. م: ئوشۇقى ئالچى قوپماق — ئىشى ئوڭدىن چىقماق، ئىلىيى ئوڭدىن كەلمەك.

ئالدى پەش خ. شاپاشلىغاق، ئالدىدا چاپىدىغان.
ئالدىراشقاپ ئا. ئالـدىراپ، ئالـدىراپ-سالـدىراپ. م:
ئۇ ئالدىراشقاپ چىقىپ كەتتى.
ئالدى يوغام خ. "ئالدى پەش"كە ئوخشاش.
ئاللا ئېيتماق غ. كېچىدە قوشاق ئېيتىپ، كىشلەرنى زورغا
ئويغاتماق.
ئاللىق قۇ. "ئارىلىق"قا ئوخشاش.
ئالمان غ. تېز، ئىتتىك، چاققان؛ باتۇر. م: ئالغۇچە ئالمان،
بەرگۈچە بەزگەك (ماقال)؛ ئالـمان بۈركۈت، ئالـمان ئىت.
قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمان قارچۇغام بولـسا،
قونـدۇرسام بىلەكىمـگە،
تاڭسام مەن يۈرەكىمگە.

ئالمەت قۇ. بەك، تولـىمۇ، خويـمۇ، قالـتىس (بۇ "ئالامەت"
سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى).
ئالۋاستى كۆلەڭگۈسى قە. ۋەھىمە، قورقۇنـچ، ساراسـىم.
ئالۋۇن قۇ. ئېزىتـقۇ، سەراپ (بۇ سۆز لوپـنۇردا "ئالۋىن"
دىيىلىدۇ).
ئالۇدە بولماق قە. بىسەرەمجان بولماق. م: كۆڭلۈم ئالۇدە
بولۇۋاتىدۇ.
ئالىپاساق قە. ئالا-چىپار، قارا-قۇرا. م: بۇ كىـتاپ ئالا-
پاساق بېسىلىپ قاپتۇ.
ئالىپتە قە. كاتـتا، چىرايـلىق. م: سەن بۈگۈن نىمانچىۋالا
ئالىپتە بولۇپ كەتتىڭ.

ئالتاغىل قە. سېرىق بىلەن ئاق ئارىلاشقان ئالا، ئالا ـ بۇلىماچ،
ئالچا كەتەكچە قىلىپ بويالغان ماتا.
ئالچاقماق ل. ئالاق ـ جالاق، ئالىچەكمەن. م: كۆزۈم ئالە ـ
چاقماق بولۇپ كەتتى.
ئالغەلەپ قە. ئالجوقا، شەككاك.
ئالقاراق ماللاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك.
ئالقاغا يالغانچى، ئالدامچى؛ تۇترۇقسىز.
ئالقول سوغاق قول، يات قول.
ئالقۇراق قە. تۈرلۈك رەڭدىكى نەرسىلەردىن قۇرالغان.
م: ئالقۇراق چاپان ياكى كۆرپە.
ئالكۈلۈك غ. ئالقوڭغۇز.
ئاماچ خ. قارا، نىشان، ئوق ئېتىش سىنىقىدا ئىشلىتىلىد ـ
غان نىشان.
ئانجىرغا ئورۇق، ئاۋاق، يىگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.
ئانناي قۇ. ۋىيەي (ھەيرانلىق ۋە ھەسرەتنى بىلدۈرىدىغان
سۆز). م: ئانناي! بۇنىڭ قىلىۋاتقىنىنى قاراڭ.
ئانغاز غ. ئاناغاز، چىشى غاز.
ئانكا[1] كۇ. موما (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئانىسى).
ئانكا[1] خ. "ئانا" سۆزىنىڭ ئەكىلەتمە شەكلى.
ئانكام قاق دىگۈزۈۋەتمەك قە. ۋاي جېنىنى چىقىرىۋەت ـ
مەك، جۇگۇ ـ جۇگۇ دىگۈزۈۋەتمەك.
ئانىلار چېيى غ. ئېغىر ئاياق خوتۇنلار بوشىنىش ئالدىدا
بېرىلىدىغان چاي.
ئاۋا ل. ئاتا، دادا. م: سېنىڭ ئاۋاڭ مېنىڭ ئاۋامدىن چوڭ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاۋائگى ئاشنى چىقار،
ئارام كالانى ياغىغا.
(هارام كالىنىڭ يېغى بىلەن،
دادائىنىڭ نەزىرىسىنى بەرگىن).

ئاۋاپ خ. ئالدامچى.
ئاۋارىز قۇ. ئارزۇ، ئارمان، تەلەپ، پوخا. م: ئاۋارىزى قانمىدى ــ ئارمىنى چىقمىدى، پوخادىن چىقمىدى.
ئاۋلاق ل. بۇ سۆزنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرى، ئوۋ قىلىنىدىغان جاي، ئوۋ هايۋانلىرى ياشايدىغان جاي. يەنە بىرى، پىسە كىسەللىگى.
ئاۋۇتماق كۆپەيتمەك؛ بەزلىمەك. م: گەپنى ئاۋۇتماق ــ گەپنى كۆپەيتمەك؛ كۆڭۈلنى ئاۋۇتماق ــ كۆڭۈلنى بەزلىمەك.
ئاۋۇرماق ئىتىلىپ كەلمەك. م: ئىت ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.
ئاۋۇشقا ل. قىرى بوۋاي، چال (خوتەندە ئوبۇشقا دىيىلىدۇ).
ئاۋۇغاي ل. ئاۋاق، ئورۇق. م: ئاۋۇغاي بالا ــ ئاۋاق بالا.
ئاۋۇلىماق قۇ. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك. م: مېنى ئۇنىڭغا ئاۋۇلاپ بېرىپتۇ ــ مېنى ئۇنىڭغا يامانلاپ بېرىپتۇ.
ئاۋۇنچۇق ل. ئويۇنچۇق، كۆڭۈل ئالىدىغان ياكى بەزلەيدىغان نەرسە.
ئاۋي ئابروي، ئىززەت-هۆرمەت. م: ئۇنىڭ ئاۋيىنى قىلىپ بىرنىمە دىمىدىم.

ئاياق خ. ياغاچ چۆچەك. م: ئايدا كەلگەنگە ئاياق، كۈندە كەلگەنگە تاياق (ماقال).
ئاياق سالماق غ. بۇغداينى تېپىش ئۈچۈن خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۇغداي ئۆنچىسىنى دائىرە شەكلىدە يېيىپ قويماق.
ئاي جىجەم قۇ. ئاي موماي. م: ئاي جىجەم كەلدى. — ئاي موماي كەلدى.
ئايغاق غ. خەۋەر يەتكۈزمەك، مەلۇم قىلماق. م: ئېغىز ئايغاق، تىل تايغاق (ماقال).
ئايغاقچى تىڭتىڭچى؛ چېقىمچى؛ خەۋەرچى.
ئايغىنەم قۇ. "ئاي" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى، ئاي-دەك چىرايلىقىم، ئامرىقىم.
ئايقىن-يايقىن غ. ئوچۇق-ئاشكارا، ئاشقاي-تاشقاي.
ئايكۆل خ. گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل.
ئايلا ت. ئاچا، ھەدە.
ئايلۇ ل. قارانچۇق.
ئايلى تاتقۇچ قۇ. شالداما، شالدۇرۇق.
ئايماق ئا. مەھەللە، يېزا. م: كۆجۈم ئايماق — توپ مەھەللە.
ئايمىقى خ. كۈزدە كۆممەي، قىشنىڭ سوغىغىغا كۆندۈرۈلگەن تەك (تال) ئايمىقى تەك دېيىلىدۇ.
ئاي-ھاي سالماق تورۇلماق، قىچقارماق، چاقىرماق.
ئايىقى سۇيۇلۇپ قالماق غ. بېرىش كېلىشى كۆپىيىپ قالماق، ئايىقى چاققانلىشىپ قالماق.

ئە

ئە-ئە قۇ. ئەجەپلىنىش، ياراتماسلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق. م: ئە-ئە، قويسىلىرا نېرى — ئۇئەش، قويسىلچۇ نېرى.

ئەپپەي ت. ۋىيەي، ۋايجان (قورقۇش، ئەجەپلىنىش ۋە ھاياجاننى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئەپپەي بۇ نىمە قىلىق!

ئەتتىكەن تىكىنەك (تىرناق ئەتراپىغا چىقىدىغان يارا)

ئەر كۆچمە: باتۇر، قەھرىمان؛ مەرت.

ئەرەڭ-سەرەڭ ت. ھەر خىل-ھەر ياڭزا، ئۇڭ-تەتۇر. م: ئەرەڭ-سەرەڭ گەپلەرنى قىلىپ يۈرمە.

ئەرتە غ. بالدۇر، ئىلگىرى، بۇرۇن، ئاۋال. م: ئېكىننى ئەرتە ئەككەن، ھوسۇلنى ئەرتە ئورار (ماقال).

ئەرتەك قە. رىۋايەت، ھېكايە. م: ئەل مېنى ياخشى دەپ ئەرتىكىمنى قىلسۇن.

ئەردەشمەك قۇ. قىرىشماق؛ ئەۋج ئالماق، ئېغىرلاشماق. م: كېسەل ئەردىشىپ قالدى، ھېچ قويۇش بەمىيتتۇ.

ئەردەم قۇ. ئەدەپ-ئەخلاق.

ئەرگۈل نوختىنى چۇلۇۋۇر بىلەن ئۇلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۆمۈر بۇرما؛ گايكا.

ئەرۋا قىقىۋەتكەندەك ئورۇق، ئاجىز، جانسىز، روھسىز ھالەتنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ىبرىكمە.
ئەرۋائىشى غ. نەزىر ئىشى (كوچىغا قويۇپ قويۇلىدۇ).
ئەرۋەش قە. ئەپسۇن، سېھىرى. م: ئەپسۇن-ئەرۋەش ئوقۇدى.
ئەرىن قۇ. كالپۇك، لەب: ئەر دىسە، ئەر ىنتى چىشلەپتۇ — باتۇر دەپ ماختاپ قويسا، قۇشقىنىغا ئولتۇرۇپتۇ (ماقال) بىيتتا مۇنداق كەلگەن:

ئەرىنلىرىنىڭ تاتلىقلىغى تىلىنى يارادۇ،
كىرپىكلىرى چىلۋە قىلىپ جاننى ئالادۇ.

ئەزمدە قۇ. ھەزىم، سىڭىرىش. م: مەن بۇ تاماقنى ئەزمدە قىلالمايمەن.
ئەزمىسىنى ئەزمەك گەپنى چاينىماق، ئارقا-ئالدىغا يانماق، دىلغۇلدا بولماق.
ئەس سىزىم، ھۇش، ھىسسى خاتىرە.
ئەستى قۇ. ئىھتىمال، بەلكى، تايىنلىق. م: ئەستى شۇنداق — تايىنلىق شۇنداق.
ئەكچە قە. ئوگچە. م: ئۇلار ئىككىسى ئەكچە پاراڭلاشتى.
ئەكچمەك قۇ. سۈيى قاچماق، چالا قۇرىماق.
ئەكمەك غ. تىرىماق، تىكمەك. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: ئارپا ئەككەن ئارپا ئالار، بۇغداي ئەككەن بۇغداي ئالار؛ بەرسەڭ ئالىسەن، ئەكسەڭ ئورۇسەن؛ بىرنى كەسسەڭ، ئوننى ئەك.
ئەگرۇم خ. ئازگال، سۇ يىغىلىپ قالىدىغان يەر.
ئەگۈز غ. قار سۈيى.

ئەگۈش داشقال.
ئەگون ئەگمىلىك دەرۋازا.
ئەگمەك قۇ. كېسەل يوقلىماق، ھال سوراپ كەلمەك، كۆرۈ-
شۈپ كەلمەك. م: باللارنى ئەگىپ كەلدىم — باللىرىمىنىڭ
ئۆيىنى يوقلاپ كەلدىم.
ئەگدىپ يۈرمەك قە. پېيگە چۈشمەك، پايلاپ يۈرمەك.
ئەڭگى-تەڭگى ئەڭگى-تەڭگى بولماق — بېشى قايماق،
ئېسى چىقماق.
ئەڭگىز سوغۇقى ئاشقان.
ئەڭگىزە ت. ئاندىن كېيىن، ئاندىن.
ئەڭگىز بالا قاغىش بالا، ئورۇنسىز جىدەل قىلىدىغان بالا.
ئەڭگىلىك ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئوت.
ئەل غ. چاما، ئىمكانىيەت، ئامال. م: ئەلىمىنىڭ كېلىشىچە
ئىشلەيمەن.
ئەلەس-بۆلەس قە. ئالىچەكمەن. م: كۆزلىرى ئەلەس-
بۆلەس بولغىلى تۇردى.
ئەلەس قۇ. ئالغاي.
ئەلەڭگۈ غ. ئېزىتقۇ، ئالۋۇن؛ يالقۇن. م: ئەلەڭگۈلىمەك —
يالقۇنلىماق.
ئەلەنجە قۇ. ئامال. ئىلاج. چارە.
ئەلتەك ئەلگە ئارىلاشقاق، يېتىرقىمايدىغان. م: ئەلتەك بالا.
ئەلكۈن قۇ. ئاما، خالايىق، جامائەت. م: ئەلكۈن ئالدىدا
سەتچىلىككە قالىدىغان ئىشنى قىلمايلى.
ئەلكېزەر قە. سەرگەردان، مۇساپىر، بۇرالقى.

ئەلمەلە جامائەت، ئەل، خالايىق. م: بۇ ئىشنى ئەلمەلە ئۇقۇپ قالمىسۇن ــ بۇ ئىشنى جامائەت ئۇقۇپ قالمىسۇن.

ئەلمى-تەلمى ئەھۋالى. ئۇي-چۇقۇرى، ئىپپى-جىپپى. م: بۇ يەرنىڭ ئەلمى-تەلمى بىلەن تېخى تونۇشۇپ كېتەلمە-دىم.

ئەلياتقۇ كەچ سائەت 9_10 بولغان ۋاقىتلار.

ئەلۋەك مول، كۆپ، ئاۋات. م: ئەلۋەكچىلىك ــ مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق.

ئەم قە. شىپا، داۋا. م: كۆك ئىنەكنىڭ سۈتى يۆتەلگە ئەم (شىپا) بولىدۇ.

ئەمەك ئەرمەك. م: ئەرمەك بولماق، ئىچ پۇشۇغىنى چىقار-ماق.

ئەمچى تېۋىپ، دوختۇر. م: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولار، كۆپ كەزگەن يولچى (ماقال).

ئەمزەك ئەمچەكنىڭ توپچىسى (تۇگمىسى)؛ ئېمىزگە.

ئەمسۆرۈل قۇ. غەيرى، باشقىچىلا، ئېگىز-پەس، قاملاشمى-غان. م: ئەمسۆرۈل گەپ قىلمىساڭچۇ.

ئەمسۇر ت. ھۇشسىزلىق. م: بالا ئەمسۇر بولۇپ قالدى ــ بالا ھۇشىدىن كېتىپ قالدى.

ئەمگەك قۇ. كۆچمە: جاپا، غۇربەتچىلىك، قىيىنچىلىق. م: ئەمگەك تارتماق ــ جاپا تارتماق.

ئەمگەكامك قۇ. شور پېشانىلىك، تەلەيسىز، جاپا كەش.

ئەمگەكشا قۇ. جاپاكەش.

ئەمگىگى قىيىشماق قۇ. نەس باسماق، ئىشى تەتۈرگە ئۆرۈل-

مەك، ئىشى ئوڭماسلىق، ئىلگىرى كەلـمەسلىك. م: بۇ بالىنىڭ ئەمگىكى قېيىشىپ، كېسىلى قويۇش بەرمەي كەتتى.

ئەمگىمەك قو. چارچىماق، ھارماق، تالماق.

ئەملىك مال قو. كۆندۈرۈلمىگەن مال. م: قو. ئەملىك ئات، ئاساۋ ئات، توسۇن ئات.

ئەملىمەك داۋالىماق، كېسەلـگە دورا بەرمەك. م: چېچەك ئەملىمەك ـ چېچەك چەكمەك (سالماق).

ئەنە قەي ئا. قارا، ھوي (ھەيرانلىق، ئەجەپلىنىش، نارازىلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئەنەقەي، مەنەت بالا بولاپ قېپسەن!؛ ئەنەقەي، مۇنىڭ قىلـغان ئىشىنى! (كەلپىندە)

ئەن تارتقۇ خ. گىلەمنىڭ ئەن تەرىپىنى تارتىدىغان كالتەك.

ئەن تارتقۇ سىخى خ. ئەن تارتقۇ يىپى باغلىنىدىغان ئىلمەك.

ئەن تارتقۇ شانىسى خ. ئەن تارتقو ياغىچىغا باغلىنىدىغان شانا.

ئەندەك قە. بىر دەم، كىچىككىنە، جىندەك. م: ئەندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

ئەندۇ قو. خاتا، ناتوغرا. يامان، يېڭىلىش، چاتاق. م: ئەندۇ گەپ قىلما؛ كېچە ئەندۇ يېتىپ قاپتىمەن، بوينۇم قىڭغىر بولۇپ قېپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىرداندا ئوقۇم جىق ئىدى،
ئاتقاندا كۆڭلۈم توق ئىدى.
يارىم ياندا تۇرغاندا،

ئەندۇ خىياللار يوق ئىدى.

ئەندۈرىمەك قۇ. بېشى قايماق، تېنىمەك، تەمترىمەك.

ئاداشماق. م: بۇ كوچىغا كىرىپ ئەندۈرەپ قالدىم، ھېچ بىلالمىدىم (بەزى جايلاردا «ئۆندەرىمەك» مۇ دېيىلىدۇ).

ئەندىكمەك ئەنسىرىمەك، چۆچىمەك، قورقماق.

ئەن سالماق قۇ. ۋاقىرىماق. م: بالام نىمە ئەن سەپكەتتىڭ؟

ئەنسەپ يىغلىماق قۇ. ۋاقىراپ يىغلىماق. م: بالىغا قاراپ قوي، ئەنسەپ يىغلاپ كەتتى.

ئەۋەي غ. ناھايىتى، قەۋەت؛ ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۇرىدىغان ئىملىق.

ئەۋزەر يولى قە. يەر ئاستى يولى.

ئەۋزاي غ. چىراي، تۇرق؛ پەيل. م: ئۇنىڭ ئەۋزايى يامان ("ئوزاي" مۇ دېيىلىدۇ).

ئەۋمەك خ. ئەندىشە قىلماق، ئۇيىمەك. غەم قىلماق. م: ئوغلامدىن بەك ئەۋدىم.

ئەينولا كۆچمە: ئالدامچى.

ب

باتچی غ. ماختانچاق؛ مىننەتخور؛ داملامچی، كۆز-كۆز قىلغۇچی.
باتخور غ. "باتچی"غا ئوخشاش.
بات قىلماق ت. كۆز-كۆز قىلماق، داملىماق؛ مىننەت قىلماق.
باتنىخور ت. قىيىدىغاق، يامانلىغاق.
باجىماق قۇ. باشقۇرماق، بىجىرمەك. م: بۇ بالا كىچىك، تېخى ھارۋا باجىغچىلىك بولمىدى.
بادارغا ل. بادىرا، چەنزە، بادىرا ياغاچ.
بادالڭ خ. ئاشلىق قاچىلاش ئۈچۈن بورىدىن ياسالغان يۇملاق قاچا؛ سامان قاچىلاش ئۈچۈن بورىدىن ياكى تال-چىۋىقتىن قۇراشتۇرۇپ ھارۋىغا ئورناشتۇرۇلغان يۇملاق ياكى تۆت چاسا ساندۇق.
بادالڭ قوساق قە. يوغان قوساق.
بادرالڭ كۆز پۇلتىيىپ چىققان كۆز.
بارا قۇ. بارقا پاخلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.
باران قۇ. شەپە، قارا؛ ھەيۋە. م: يىراقتىن بىر نەرسىنىڭ بارانى كۆرۈنۈۋاتىدۇ.

بارانا ل. تىرنا.
باراۋەت باغ سەيلىسى زىياپىتى.
بارقا ت. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.
بارتو ت. غوجىدار، گۆەنجا، ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى.
بارداق سۇ كاسىسى، ئاياق.
باردامچى قە. ئۆيدە بار نەرسىلەرنى ئەتەي ساقلاپ قويۇپ، بالا-چاقىلىرى ياكى ئۆتەر-كېچەر تۇققانلىرى كەلگەندە قويۇپ بېرىشىنى ياكى كىيىم-كېچەك بولسا كىيدۈرۈپ قويۇشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.
بارغىرا قۇ. بىر خىل ئوت.
بارغىندى قۇ. بارغۇچى.
بارلىق باي، بىساتلىق، مال-مۈلۈكلۈك. م: بۇ خېلى بارلىق ئۆي ئىكەن.
بازارلاپ كەلمەك قە. بازارغا بېرىپ، سودىلىق ئېلىپ كەلمەك.
بازارلىق قە. خېرىدارلىق؛بازاردىن ئېلىپ كەلگەن سوغا-سالام. م: بازارلىق مال — خېرىدارلىق مال؛ مەن سىلەرگە بىر ئاز بازارلىق ئېلىپ كەلدىم.
بازار-ئوچا قە. بازار، شەھەر. م: بازار-ئوچاغا بېرىپ، نەرقى-ناۋانى ئۇقۇپ كېلەيلى.
بازار-ۋېلىق قۇ. "بازار-ئوچا"غا ئوخشاش. م: بۈگۈن بازار-ۋېلىققا بېرىپ، ئاز-تولا رەخت-پۇچۇك ئېلىپ كەلدۇق. (بۇ سۆزنىڭ توغرا ئېيتىلىشى "بازار-بالىق").

بازغاشماق قە. سوقۇشقاق خورازدەك ھۆرپۇيۇشمەك.
بازلىماق قە. قانات سۆرىمەك.
بازلىماق قۇ. بەزلىمەك: بۇ بالا بەك يىغلاپ كەتتى، بىر-ئاز بازىلاپ قويسىڭىزچۇ.
باستۇرما قە. كوچىلارنىڭ ئۈستىگە يېپىلىدىغان تۆت يېقى ياكى ئىككى يېنى ئوچۇق لاپاس.
باسقاق قە. پىستان، پىسىلداق.
باسقۇ ل. شوتا ("باسقۇچ"مۇ دېيىلىدۇ).
باسماق[1] ئا. تاختا مۇشۇك (بەزى جايلاردا قۇشقاچ تۇتىدىغان نەرسىنى "باسماق" دەيدۇ).
باسماق[2] كۇ. سەندەل ئاياق، ساپما ئاياق، باشماق.
باسماقدىماق بېسىۋالماق، دەسسىمەك: ئۇ خوجۇن-قاچىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغىچە، تۆتى تۆت ياقتىن كېلىپ باسماقدىۋالدى؛ بۆرە توشقاننى باسماقداپ تۇرۇپ يېگىلى تۇردى (ئىبغىزدا "باسمادىماق" دېيىلىدۇ).
باسىق ل. پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇپ قويۇلغان ئوت-چۆپ، قومۇش-قوراي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئوت-چۆپلەر. م: باسىق ئورۇمى — قىشلىق ئوت-چۆپ ئورمىسى.
باشاق م قۇ. پالەك، باشاق كۆك.
باشاماق قۇ. كەپسىز، بەڭۋاش، گەپكە كىرمەيدىغان. م: باشاماق بالا — بەڭۋاش بالا.
باش بۇرنى ئالدى، ئەۋۋىلى، دەسلىۋى. م: ئۇ ئوتياش، قوغۇن-قاپاق، مىۋە-چىۋىنىڭ باش بۇرنىنى ئۇلارغا بېرەتتى.

باش ېېقىشماق ئا. كوچمە: غەيۋەت قىلىشماق.
باشتوڭلۇق بەگۋاشىلىق، باشباشتاقلىق، ئۆزبېشىمچىلىق.
باش سۇ ھە. بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئۈچىنچى قېتىملىق سۇ (باش ئالدۇرۇش ئۈچۈن قويۇلىدۇ).
باش سۇقماق ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئالدىغا بارماق، كىرمەك. م: ئۇ كۆپ يەرگە باش سۇقۇپ، ئاخىرى بىر ئورۇنغا ئورۇنلاشتى.
باش سىغدۇرماق پاناجاي تاپماق.
باشكىنە قۇ. "باش" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بوگۈن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۈزسەڭ بوز ئات.
باشكىنەڭدىن يوگەن ئېلىپ،
قىلىمەن ئازات.

باشلاق خ. باشلام، سۇ بېشى، ئېچىق.
باشلىق ڤۇ. رەتلىك، تەرتىپلىك، جاي ـ جايىدا. م: ئۆي دىگەن باشلىققىنە بولسا نىمىدىگەن ياخشى!
باش ئۈن قۇ. 1 ـ دەرىجىلىك ئاق ئۈن.
باشماق قۇ. "باجىماق"قا ئوخشاش.
باش يېدى قۇ. ئالغانلىكى خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىدىغان ئەرلەر ياكى تەككەنلىكى ئېرى ئۆلۈپ كېتىدىغان خوتۇنلار شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.
باغجار ھە. بۇجىغۇر، بودرە. م: ئىشىك ئالدىدا قوساقلىرىنى كۆتىرەلمەي تۇرغان قاشقىلىق ئىنەك بىلەن باغجار قوزىلىق

قوي تۇراتتى.

باغرۇ ت. باغرى قاتتىق، رەھىمسىز.

باغدال غ. چىپار، چىكىم-چىكىم، چار. م: باغدار خوراز — چار خوراز.

باغلاق غ. مال باغلاپ قويۇلىدىغان جاي.

باغلانچى خ. ئاغامچا، ئارقان.

باغى-تاغى بولماق قە. مالىمان چىقارماق، بۇزۇلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق. م: بىرنەچچىسى باغى-تاغى بولۇپ، چوماق-توقماق كۆتىرىپ توپىلاڭ چىقاردى.

باكانىياز خ. بىكارچى، بىكار تەلەپ، ئاقنانچى.

بالاخور چاتاقچى، ئىش تېرىغۇچى، ۋەقە تۇغدۇرغۇچى.

بالداق ئەپكەش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سۇغا چىقتىم كۆلۈگە،
بالداق سىلىپ مۈرەمگە.
دىدارىڭنى كۆرەي دەپ،
نەچچە باردىم مەلەڭگە.

بالۇقا ل. بولقا.

بالىچان قە. بالىغا ئامراق. م: بالىچان ئادەم — بالىغا ئامراق ئادەم.

بالچۇق ت. ئۈزۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇ يىقىمىمۇ ئالچۇق،
بۇ يىقىمىمۇ ئالچۇق.
ھەجەپ ئوبدان ياراشتى،
يارىم بەرگەن بالچۇق.

بالىكا خ. بالا (ئەكىلەتمە سۆز).
بايتاسۇن قۇ. تاغنىڭ ئىگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.
بايخان غ. ئۇلاققا چەيلىتىپ يۇمشىتىش ئۈچۈن خامانغا دۈگىلەك شەكىلدە رەتلىك-تەكشى دۆۋىلەنگەن بۇغداي ئۇنچىسى (بەزى جايلاردا "پايخان" دېيىلىدۇ).
بايخاندىماق غ. "بايخان"نىڭ پېئىل شەكلى.
بايران ل. ۋەيران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتتىمۇ،
باغىڭ بايران كەتتىمۇ.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
باشىڭ كۆككە يەتتىمۇ.

بەتكەردە خ. مۇتىھەم، ئۇششۇق؛ لۇكچەك.
بەجىنگۈل قۇ. قات-قات ئېچىلىدىغان ئىگىز غوللۇق گۈل.
بەردەڭگى غ. قارامىلتىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سادىرىن ئاتار بولسا،
بەردەڭگى بىلەن ئاتسۇن.
مەن جاڭجۇڭغا خەت يازدىم،
كاللامنى كېسىۋەتسۇن.

بەردەم قە. چىدام: بەردەمرەك بولۇڭ — چىدامىلىغراق بولۇڭ.
بەشىغىز قۇ. گەپكە ئارىلاشقاق، يېتىم ئاقساقال، ساقالغا ياماشقۇچى.
بەقەم قىش-ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان غوللۇق دەرەخنىڭ بىر

خىلى (غولى قارامتۇل قىزىل، ياغىچى چىڭ كېلىدۇ).

بەگچەك قە. بەگ بالىسى، بەگزادە؛ تاز.

بەلپۇرمە خ. گارمون يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

بەلتارتما قە. تاسما بەلۋاغ.

بەلچە[1] خ. موزدوزنىڭ كۆن-چەملەرنى تىلىدىغان، شىلىدىغان پىچىقى.

بەلچە[2] مەش، ئوچاقتىن كۇل ئالىدىغان كىچىك كۇرجەك.

بەلچە[3] قۇ. تاغ باغرى.

بەلچەك خ. كىچىك كۇرەك.

بەلچىر قۇ. ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلغان يېرى.

بەلدەڭ قۇ. ئەپكەش، بالداق.

بەلدەم قۇ. بوغۇم، ئۆگە.

بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، دوقمۇش، تۆت چاسا.

بەلدىمەك بەرتمەك، تاياقنىڭ شوينا چىگىدىغان يېرىگە بەرتىك چىقارماق.

بەلكۆينەك قۇ. يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

بەلگۇرجەك قۇ. "بەلچە[2]"گە ئوخشاش.

بەلگۇنەك قۇ. ئېدىر باغرى.

بەللىك[1] ل. ئىشتاننىڭ بېلى، لىپەز.

بەللىك[2] قۇ. ھارۋا بەلۋىغى.

بەللىمەك نىشانىغا ئالماق-قورولغا ئالماق؛ مىلتىقتا ئوق سالماق (بەتلىمەكمۇ دېيىلىدۇ).

بەمەل غ. ئۆگە، بېغىش.

بەمەلچەك غ. "بەمەل"گە ئوخشاش.

بەيگە ئالماق غ. بىرىنچىلىكنى ئالماق، بىرىنچى بولماق، ئوزۇپ چىقماق.

بەۋاكەلمەك قە. تەك كەلمەك، توغرا تۇرماق. م: ھۇجۇمغا بەۋا كېلەلمىگەن دۈشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى.

بوتا ھاۋانچا تېشى (بەزى جايلاردا "بۆتە" دېيىلىدۇ).

بوتو ل. بوتا، تايلاق.

بوجا[1] قۇ. ئىشەنچ، كاپالەت، مۆلچەر. تۇغۇتقا بوجا يوق (ماقال).

بوجا[2] غ. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنىڭ ئۇزۇن تىزگىنى.

بوچا خ. قاتلىپ قۇرۇتۇلغان گۆش.

بودا قۇ. چوك مال، قارامال.

بوداق قە. قىياس، مۆلچەر، پەرەز. م: ئۇ ئويلاپ باشقىچە بىر بوداققا كەلدى.

بودەك خ. سېمىز، بۇدرۇق.

بودولغو ل. تاقابىل. م: بودولغو كەلمەك — تاقابىل كەلمەك.

بوران چېچىگى قۇ. مامكاپ، كۇسەيخۋا.

بوران قوپتى قۇ. بوران چىقتى. كەمبەغەل تالىقان يېسە بوران قوپۇپتۇ (ماقال).

بۇرۇل غ. خالدار (چىپار). بۇرۇل ئات.

بوزاك توپا خ. يول توپىسى.

بوزغۇن تۆلەك ئۇچار-قاناتلارنىڭ بىرىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى (ئىككىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى "كۆك تۆلەك"، ئۈچىنچى قېتىم تۈك تاشلىشى "قارا تۆلەك" دېيىلىدۇ).

بوزقىيا تۇمان قىروسى (تۇمانلىق قىش كۈنلىرى تال-دەرەخ

شاخلىرى ياكى سىمتاناپ تۇۋرۇكلىرىگە باغلىنىپ كېتىدىغان قارغا ئوخشاش قىرو).

بوزلۇق غ. ئېچىلمىغان تىك، بوز يەر.

بوزلىماق ئىگىرىماق، بوۋۇللىماق (تۆگىنىڭ بوزلىشى).

بوزلاپ يىغلىماق ھۆڭگىرەپ ئېتىپ يىغلىماق، قاتتىق يىغلىماق، تۆگىدەك بوزلاپ يىغلىماق.

بوسۇت غ. تويدا كىشىلەر ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن قويىدىغان سوغا ـ سالام.

بوسۇرما تەلپەك قە. تۇماق ياكى تەلپەكنىڭ بىر تۈرى.

بوسۇق[1] قۇ. بوسۇغا.

بوسۇق[2] ل. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق غ. بوزەك، ئاناي.

بوشقا قۇ. ئوردىدا ئوشاق ئىشلارغا يەنى لاۋازىمات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى كىشى ("بوشقى" مۇ دېيىلىدۇ).

بوش مەيسە قە. بوشاڭ، ئىزلەڭگۇ.

بوغا غ. هارۋىغا قېتىلىدىغان ئاتنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان جومبو.

بوغجىما خ. بوپا، بوقچا.

بوغچا ل. تويلۇق؛ بوپا، بوغجىما.

بوغداش قە. بىر خىل كۆكتات.

بوغماق[1] ل. باغلام.

بوغماق[2] كۇ. بوغماق، قىلتاق (ئوشاق جانىۋارلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان بىر خىل تۇزاق).

بوغماق[3] خ. سېمىز، دوغىلاق.

بوغۇچ قە. بوقۇش، پۆپۈك.
بوغۇم قۇ. ئىنىم، ئۇكام، سىڭلىم.
بوغۇن[1] خ. چىڭگىلىككە ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بوغۇن[2] قۇ. ھەرە (ھەسەل ھەرىسى).
بوغۇناق خ. چاك ـ تۇزاك.
بوغۇنۇقماق خ. خاپا بولماق، بوغۇلماق.
بوغۇن ياتىغى قۇ. ھەرە كۆنىكى.
بوقتاق قۇ. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.
بوقتۇغ ل. جەينەكتىن يۇقۇرى مۈرىگىچە بولغان ئارىلىق.
بولاق بولدۇرۇلغان، كۆپكەن. م: بولاق مانتا.
بولجا[1] خ. دەرەخ كۆتىكى.
بولجا[2] مۆلچەر، قىياس.
بولجا تېرەك خ. يىلتىزىدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك.
بولجالىماق مۆلچەرلىمەك، قىياس قىلماق.
بولۇق غ. ھوسۇللۇق، ئوخشىغان. م: بولۇق بۇغداي ـ
ھوسۇللۇق بۇغداي.
بولۇم لاياقەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت. م: بولۇملۇق كىشى ـ
قابىلىيەتلىك كىشى. بولۇمىڭىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن ـ
قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال).
بونجا قە. ئىككى ـ ئۈچ يىللىق كۆچەت.
بوي قۇ. بويتاق، تۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەڭتۇشلار ئۆيلىنىپ كەتتى،
بىز يۈرۈيمىزمۇ بوي.
ساقال ـ بۇرۇت قولغا كەلدى،

قىلمايمىزمۇ تويى.

بوياق قۇ. زاراڭزا.

بوياندىماق قە. بويىنىنى سوزۇپ قارىماق.

بوي ئايىنەك قۇ. تام ئەيىنەك (تامغا يۆلەپ قويۇلىدىغان تىك ئەيىنەك).

بويتاسما ۋۇجاڭدەي (ئەسكەر باشلىقلىرى بويىغا ئاسىدىغان تاسماباغ).

بويسۇرە غ. بوي سۇرۇشتۇرۇپ، بويىغا قاراپ. م: باللارنى بويسۇرە قىلىپ تىزماق.

بويلاشماق بوي ئېگىزلىكىنى سېلىشتۇرماق. م: ئىككىمىز بويلىشىپ باقايلى، قايسىمىز ئېگىز ئىكەنمىز.

بويلىماق بويۇننى سوزۇپ قارىماق؛ تەگمەك، يەتمەك؛ ئۇ يىراققا بويلاپ قارىدى؛ ئاغامچا قۇدۇققا بويلىمىدى؛مەن سۇغا بويلىمىدىم (مەن سۇنىڭ تەكتىگە يېتەلمىدىم).

بويۇنچاق قۇ. خامۇت (كالىنى هارۋا ياكى ساپانغا قوشقاندا، بويىنىغا سېلىنىدىغان جەينەكسىمان ياغاچ ئەسۋاپ).

بۇتناش باتناش، قېيىداش، ئاغرىنىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىق ـ ئۆستەڭ ئاتلايەن،
يۇقۇرى ـ تۆۋەن قاتنايەن.
ئىشىك ئوڭغا تارتمىسا،
ماڭا نىمە بۇتنايەن.

بۇرالقا قۇ. مۇساپىر، ياقا يۇرتتىن كېلىپ قالغان، ئىشىكمۇـ ئىشىك دوقۇرۇپ يۇرگۇچى ("بۇرالقى"مۇ دىيىلىدۇ).

بۇردا بولماق خاپا بولماق، ئاچچىغلانماق.

بۇردۇ ل. ئالدام (تۇرپاندا بۇردا دېيىلىدۇ، بۇردا قىلماق - ئالدىماق، ساختا قىلماق).

بۇرنى بۇرۇدىغان قۇ. ئىشى ئوڭمىغان، تەلەيسىز.

بۇرنى كۆپمەك غ. بالاغەتكە يەتمەك (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ).

بۇرنىنى تارتالماي قالماق بەك ئالدىراشچىلىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق غ. پىسەنت قىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىقنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرۇتنى يېكەندە ئالماق غ. ئەپلىمەك، جايلىماق، جاجىسىنى بەرمەك.

بۇرۇغدىماق قۇ. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئەمەلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئاددىي ئۇسۇل.

بۇرۇقماق غ. غەرق بولماق. م: ئىسقا بۇرۇقماق؛ هاراققا بۇرۇقماق — هاراققا غەرق بولماق.

بۇرۇندۇق ل. چۇلۇك (تۆگىنىڭ).

بۇز ئادەم قۇ. ئىش بۇزار، چاتاقچى: بۇ بالا بۇز ئادەم چىقىپ قالدى — بۇ بالا ئىش بۇزار ئادەم چىقىپ قالدى.

بۇزۇم بېشى قۇ. بەڭۋاش، ئىش بۇزدى، چاتاقچى.

بۇس - بۇلغۇناق قە. بۇس - تۇتۇن. م: بۇس - بۇلغۇناق تۇتۇن دىمىغىنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى.

بۇغداي ئۇمچى قە. بۇغداي ئۇنىنى سەل نەمدەپ ئالقاندا ھىمرىپ ئېتىلىدىغان ئۇماش.

بۇغدىيەك قە. كېكىرتەك؛ بىر خىل ئوت.
بۇغۇل قە. "بورۇل"غا ئوخشاش.
بۇغۇنۇتتە قۇ. بۇ يەردە، مەشەدە.
بۇقا باغلىماق غ. بىخ چىقارماق. م: دەرەخ بۇقا باغلاپتۇ، بۇ يىل مىۋە ئوخشىغىدەك.
بۇل ئاشلىقنىڭ يامغۇردا قېلىپ بۇزۇلۇشى. م: بۇ بۇغداي بۇل بولۇپ قېپتۇ.
بۇلبۇلەك خەرەك.
بۇلتۇلىماق قۇ. گوللىماق، بەزلىمەك، بانا قىلماق، ئاغى قىلماق. م: سەن بالىنى بۇلتۇلاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي.
بۇلجىماق قىمىرلىماق، قوزغالماق، مىدىرلىماق، تەۋرىمەك.
بۇلغۇچلىماق سىلكىشلىمەك، ئىت-بۆرىلەرنىڭ بىر نەرسىنى چىشلەپ تۇرۇپ سىلكىشلىشى، كالىنىڭ مۈگگۈزىنى ئۇ ياق-بۇ ياققا پۇلاڭلىتىشى.
بۇلغىماق قۇ. پۇلاڭلاتماق، شىلتىماق. م: قولۇڭنى تولا بۇلغىماي گەپ قىل.
بۇلۇقتۇرما تۇرۇم-تۇرۇم، تۇرۇلۇپ-تۇرۇلۇپ. م: تۇرخۇندىن ئىس بۇلۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتىدۇ.
بۇي سالماق خ. ئىسرىق سالماق.
بۇيسۇ ل. ئەترە، ئادىكولون.
بۆتۈن غ. يوچۇن، يات.
بۆجەن توشقان بالىسى (بەزى جايلاردا "بىجەن" دېيىلىدۇ).
بۆرە بېگى قۇ. ياۋا ھايۋانلارغا مەسئۇل بولغۇچى بەگ.
بۆرە تېرىسىنى كەيمەك غ. ھاۋا تۇتۇلغانلىغىنى ياكى

ئادەمنىڭ غەزەپلەنگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

بۆرە سامسغى بىر خىل سېمىز ئەتلىك تەييارتاپ ئوت.

بۆرە سويمىسى قە. كەپە قوغۇن (قومۇلدا "كەلپىغون" دېيىلىدۇ).

بۆرەكچە هالقا قە. بۆرەك شەكلىدىكى زىرە.

بۆرتە ئات غ. ئېشەك رەڭگى ئات.

بۆرتمە غ. قاپارتما: بۆرتمەگۆل — قاپارتماگۆل؛ بۆرتمە شال — قاپارتماگۆل چىقىرىپ ئىشلەنگەن رومال.

بۆزچى ل. توقۇمىچى، باپكار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەكتەك ئېتەر تۆمۈرچى،
پۈلنى ئۇسار كۆنچى.
بىلىگچە ئورا كولاپ،
جان تالىشار بۆزچى.

بۆسكەك غ. قوپال، ئارقان ئۇزەر.

بۆشۈك تەۋرەتكە قۇ. ياچۋەك.

بۆكەيمەك قۇ. ئېڭىشمەك، دوڭغايماق.

بۆكتۈرگە غانجۇغا.

بۆكتەرلىمەك غانجۇغىلىماق.

بۆكسە قۇ. پەس، تۆۋەن.

بۆكسى بولماق قۇ. ئېڭىشمەك، پۈكۈلمەك، پەسلىمەك.

بۆكمەك قۇ. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق، تەسلىم بولماق، ئەل بولماق؛ كەمتەر بولماق.

بۆلەك قۇ. خالتا، سوۋغا. م: خالتا-ۋېلەك ئەۋەتتۇق — سوۋغا-سالام ئەۋەتتۇق.

بۆلەك چىقماق   ئۆي ئايرىپ چىقماق.
بۆلەنچۈك   ق. سەكۈنچۈك.
بۆلگە   ل. سوۋغا، سوۋغا ـ سالام، خالتا، خالتا ـ ۋېلەك.
بۆۋەر   قۇ. كۈنگەي، كۈنباقار تەرەپ.
بۆۋەك   خ. بوۋاق.
بۆۋەكچىلىك   غ. گۆدەكلىك، تەربىيىسىزلىك، ياشلىق، بالىلىق.
بۈجۈ   قۇ. جىن، ئالۋاستى (كىچىك بالىلارنى قورقىتىشقا قوللىنىدىغان سۆز).
بۈگۈلۈك   غ. ياغاچ چاك، كاك كارۋىتى، بەنچاك.
بۈلدۈرگە   قۇ. قامچىنىڭ قارسىلدىتىدىغان چۇچىسى؛ ئۇقنىڭ بۈلدۈرگىسى.
بۈۋىقاپاق   "بوز قىيا"غا ئوخشاش.
بىتالدى   غ. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.
بىتەمترا   قۇ. ئالدىراڭغۇ.
بىجىمبوش   ق. بوشاڭ، غەيرەتسىز.
بىدىرىماق   قۇ. قىسىلماق، ئازار يىمەك، خارلانماق.
بىزەك   زىننەت، ياسىداق، ياسانچۇق، ساختا.
بىسىق   غ. ئېغىر؛ پەسكارىغا چۇشۇپ قالماق. م: دادىسىنىڭ پەيلىگە قاراپ، ئوغلى خېلى بىسىقىغا چۇشۇپ قالدى.
بىسقلىق   خ. ئۆنجە. م: ماۋۇ خاماندىكى بىسقلىق كىمنىڭ؟
بىساغاق   بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بېشى باغلاقلىق   غ. بىراۋغا ياتلىق قىلىشقا پۈتۈشۈپ قويغان قىز بېشى باغلاقلىق قىز دېيىلىدۇ.
بېشى بوش   غ. بىرسىگە باغلانمىغان، دېيىشىپ قويغان

يېرى يوق، لايىغى يوق، پۇتۇشمىگەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق. م: بۇ ئايلانما كوچىلارغا كىرىپ بېشىم تۆرەپ قالدى.

بېشىدا چېقىلغان چاقماق غ. بىراۋنى بوزەك تاپماق ياكى ئەخمەق قىلماق.

بېشىدا دەنشالڭ يولىماق ھىلە-مىكىر ئىشلەتكەنلىكىنى بىلدۇ- رىدۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك تاپماق، قىيىنماق.

بېشىغا چاڭگا تىزماق قە. كولدۇرلاتماق، قىيىنچىلىققا سالماق، تەڭقىسلىقتا قويماق.

بېشىغا سۇ قۇيماق غ. زايا قىلماق، ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق. م: قاراپ تۇرۇپ بەش يۈز كوينىڭ بېشىغا سۇ قۇ- يۇۋەتتى.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق قە. بېشىغا بالا تېرىۋالماق، ئۆزىگە ئىش تېپىۋالماق.

بېشىغا ئىسسىتما چۈشمەك قە. بېشى قاتماق، بېشىغا غەم چۈشمەك.

بېشىنى بەركەش، يەلكىسىنى ئەپكەش قىلماق قە. بىرەر ئىشنى جان پىدالىق بىلەن، جاپادىن، قورقماي تىرىشىپ ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى غاجاپ ئولتۇرماق غ. كىشىگە ئارىلاشماي، يالغۇز ئوچاق بولۇپ ئۆتۈشنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى ئوچاق قىلىۋەتمەك قە. چوقان سېلىپ، تاپا-تەنە

بىلەن، باش-مىڭىسىنى يەۋەتمەك، گاڭگىراتماق. م: ۋاي دۈي-جاڭ، مۇبادا ئاشلىق ئوخشىماي قالسا، ئەزالار يىغىلىپ، بېشى-ڭىزنى ئوچاق قىلىۋېتىدۇ، جۇمو!

بېشى ئوچۇق غ. "بېشى بوش"قا ئوخشاش.

بېشى ئىششىپ قالماق بىر ئىش ئۈستىدە ئەخمەقلىق قىلغان-لىقنى بىلدۈرىدۇ.

بېغىر باسماق غ. ئۆزلىشىپ قالماق.

بېغىرساق ت. ۋاپادار، سادىق، مېھرىبان.

بېغىش قۇ. تۈگمەننىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازغىنە ئاشلىق.

بېقىم قە. قاراش، خەۋەر ئېلىش، تەربىيە، غەمخورلۇق قىلىش، بېقىش. م: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولماپتۇ؛ بېقىمسىز بالا — تەربىيە كۆرمىگەن بالا.

بېقىمتۇل قۇ. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىقىدىكى رەڭ.

بېكىشمەك غ. پۇتۇشمەك. چېكىشمىگۈچە بېكىشمەس (ماقال).

بىجاقى كۇ. ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى.

بىجە ت. بۇجغۇر. م: بىجە قوزا، بىجە كۆرپە.

بىجىق خ. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىك قۇ. قازناقنىڭ ئىچىدىكى نەرسە-كېرەك ئېلىپ قويۇ-لىدىغان تەكچە.

بىجىك كىرمەك قۇ. كىچىك بوۋاقلارنىڭ چېچى ئىككى چېكىسىدىن چۈشۈپ كەتمەك. م: بۇ بالىنىڭ چېچىغا بىجىك كىرىپ قەپتۇ.

بىجگەن قوغۇنىڭ بىر تۈرى ("مىجىگەن"مۇ دېيىلىدۇ).
بىجىنار غ. ياغلىق ئۈرۈك، ئاق ئۈرۈك.
بىچاغ خ. ۋاقىتسىز، قەرەلسىز، خالىغان چاغدا.
بىچقىم قە. بولۇمسىز، ئىقتىدارسىز، قولىدىن ئىش كەلمەي-
دىغان، ھاڭۋاقتى.
بىچىم قە. يۇزدىكى ياكى ئالقاندىكى سىزىقچىلار.
بىخسىماق غ. كۆكىرۈپ قالماق، پاختىلىشىپ قالماق (بەزى
جايلاردا "نىخسىماق" مۇ دېيىلىدۇ).
بىرىماق ت. كۆڭۈل غەشلىكى، كۆڭۈلنىڭ بىئاراملىقى. م:
ئۇ بۈگۈن ناھايىتى بىرىماق كۆرۈندى.
بىرەپىتات بولماق كەلدى-باردى قىلماسلىق، ئارازلىنىش،
ئىېرى تۇر-بېرى تۇر بولۇپ قالماق.
بىرەن-سىرەن ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە.
بىر پاساتلىق قە. بىر قېتىملىق. م: بىر پاساتلىق جەڭ.
بىر توغرام غ. بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان، شاختىن
شاخقا قونۇپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللى-
نىلىدۇ.
بىر توقاي غ. بىر تالاي، بىرمۇنچە.
بىر سەتەل قۇ. مىقدار سۆز (بىر سىقىمدىن ئازراق).
بىر قىلماق يايماق، يېيىۋەتمەك، ئاشكارا قىلىۋەتمەك. م: ئۇ
بۇ ئىشنى جىلغانغا بىر قىلدى.
بىر كەلتۈرمەك "بىر قىلماق"قا ئوخشاش.
بىزە قۇ. بىرئاز.
بىزەزىر قۇ. ئانچە-مۇنچە، بىرئاز.

ىژمان سەل تۆرۆپ، بىرئازدىن كېيىن. م: بىزمانىلىقتا — بىردەمدىن كېيىن.

ىژىر قۆ. بىرئاز، سەل. م: بىزىر تۆرۆپ تۆر — سەل تۆرۆپ تۆر.

سژىلك قۆ. بىرئاز، كىچىككىنە، ئازغىنە.

سژىندە قۆ. قولتارتقۆ (باللارنى بۆشۆككە تېڭىپ قويىدىغان باغ).

سقورۆچلىق قە. كىشىگە قارام بولۆپ قېلىش، كىشىنىڭ قولىغا قاراپ قېلىش.

سيلەن قۆ. هورۆن، يالقاۋ، ئېرىنچەك، ئېزىلەڭگۆ، تەييار تاپ (تاغلىقلار سۆزى).

پ

پاپىماق ت. ئۆملىمەك (قۇمۇلدا "پۆپۈلمەك" دېيىلىدۇ).
پاتاق ئاق قۇناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.
پاتاڭ گەجگە، بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ بويۇن گۆشىدە بولىدىغان پەيسىمان ماددا (بەزى جايلاردا "چاچ"مۇ دېيىلىدۇ).
پاتاڭگۇشاماق غ. گەجگىگە ئۇرماق.
پاجاق غ. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۇۋرۇكى.
پاخپاق زىرائەتلەرنىڭ قويۇق، ئۆسكىلەڭ، ئەمما دانسىز بولۇپ قېلىشى؛ قۇرۇق، پو. م: بۇ بۇغداي پاخپاق بولۇپ قېپتۇ؛ پاخپاق گەپ.
پاختىگى ئۇڭدا ئۇچماق ئىشى ئىېقىپ قالغانلىقنى، ئامىتى كېلىپ قالغانلىقنى بىلدۈرگۈچى بىرىكمە.
پاختۇەن پاختىدىن قىلىنغان ئوق، يالغان ئوق. م: بۇ شەھەرنى بىر كۇندە ئالىمىز دەپ پاختۇەن پونى ئاتقان ئىدى؛ پاختۇەن مىلتىق — باللار ئوينايدىغان ئويۇنچۇق مىلتىق (ئوقى پاختىدىن قىلىنىدۇ).
پاخشە قە. چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنغاق، سۇنۇق. م: پاخشە تۇخۇم، پاخشە خىش.
پاخما قە. پاخپايغان، جىڭگىلەك. ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن

قالغۇچە، پاخما باشلىق ئاناك بىلەن قال (ماقال).

پاخماچىگە ل. ئىلغانمىغان بىسلىغاق چىگە.

پارەش قۇ. ئاشپەز (ئوردا ئاشپەزلىرى پارەش دېيىلىدۇ).

پارپاق كۇ. "پاخپاق"قا ئوخشاش.

پارتاگچى ت. بەتخەج، ئىسراپخور.

پارلىماق قۇ. تاللىماق، خىللىماق؛ پەرلىمەك، قارا چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىپ قويماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

چىراق نىمە كۆيمەيدۇ،
پارلاپ قويسا كۆيمەمدۇ.
يىراقتىكى يارلانى،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

پاسار خ. قوناقنىڭ شېخى. م: پاسار ئوتىنىنىڭ كۈلى چوڭ، ساپساپچىنىڭ گېپى (ماقال).

پاسالڭ¹ قۇ. ياستۇق ياغاچ؛ هارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى-كەيندىكى ئىككى يوتىسىنى تۇتاشتۇرىدىغان چېتىق ياغاچ.

پاسالڭ² قە. غازاڭ (خازان). م: قوغۇنىنى پاساگداش — قوغۇننى غازاڭ قىلىش.

پاسپاس¹ ل. پىستان، پىسپىس، پىسلداق.

پاسپاس² قۇ. ناچار، يارامسىز.

پاسلداق ل. قوماچ.

پاشا ل. چىۋىن.

پاشلىق ل. چىۋىنلىق (پاشا ۋە چىۋىندىن ساقلىنىش ئۈچۈن تۆشەككە ئورنىتىلغان تور چىمىلدىق).

پاقا بەشگى ل. قۇلۇلە.

پاقا ئوتى سۇدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

پاقۇل ل. قوماچ، پاسلىداق.

پاقىلەش ئۇزاق ۋاقىت ئاقماي تۇرۇپ قالغان سۇنىڭ يۈزىدە پەيدا بولىدىغان لەش.

پاگى خېمىر تۇرۇچ.

پاڭ ساغرو، گاس.

پاڭپا قۇ. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما (بەزى جايلاردا "پامپا"مۇ دېيىلىدۇ). ئاختارمىلىقتىن پاڭپا تېپىلماپتۇ (ماقال).

پاڭپارا قۇ. "پاڭپا"غا ئوخشاش.

پاڭپارىماق قۇ. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك. پومپىيىپ كەتمەك. م: بۇ خوتۇن سەمرىپ، پاڭپاراپلا كېتىپتۇ.

پاڭقاي غ. "پاڭ"غا ئوخشاش.

پاڭقۇش غ. دۆت، هاڭۋاقتى.

پالاق بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان. م: پالاق تۇخۇم، نان پالاپ قېپتۇ.

پالادا قۇ. "پالاق"قا ئوخشاش.

پالاقمان قە. كامالەك، ياي.

پالاڭ پاخال. م: شال پالىڭى-شال پاخلى.

پالپاڭ كۇ. چالما، پامپا، پاڭپا.

پالتۇك غ. پەگا (ماگدا)نىڭ بىر چېتى، كەش قويۇلىدىغان ئورۇن.

پالچىق ل. سۇ بار كېچىك.

پالقان قۇ. ئاياقنىڭ سوڭىغا ئورنىتىلغان قەلەي.

پال كۆز غ. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز. م: ئۇنىڭ پال كۆزلىرىمۇ ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى.
پالوپا قۇ. پالەچ؛ پۇتلاشماق.
پانا چوڭراق ياغاچ شىنا.
پاناس خ. ئىزناكقا ئىشلىتىلىدىغان مىتال.
پاناقىماق غ. پانا تارتماق، پاناغا ئىرىشمەك، يۆلەكچىگە ئىرىشمەك.
پانۇس ئوت ئىتىز بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
پاۋان خ. پالۋان ـ پەھلىۋان (بۇ سۆز باتۇر، قەھرىمان، كۈچلۈك؛ مەرگەن؛ ئۇۋچى دىگەن مەنىلەرنى بىرىدۇ).
پاي بەرمەسلىك غ. چىداش بەرمەسلىك، پايلىماسلىق.
پايتىمىسنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، تەلىيى قاچماق.
پايچەك خ. پاچاق.
پايخان خ. يانچىش ئۇچۇن خامانغا دۆۋىلەنگەن ئۆنچە؛ پاچاق سۆڭىكى. م: پايخان سالماق ـ ئۆنچە يايماق. پايخىنىڭنى چىقىۋىتىمەن.
پايخانلىماق خ. چەيلىمەك، دەسسىمەك، يانچىماق، پىتىقدىماق.
پايسوق خ. پوسۇققىدە، تۇيۇقسىز، تاسادىپى ("پارسوق" مۇ دىيىلىدۇ).
پايكا خ. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.
پايلامسىز قۇ. چىدامسىز، تاقەتسىز.
پايلىماس غ. چىدىماس. چىدىماسنىڭ ئۆيى پايلىماسنىڭ

قىشدا (ماقال).

پايلىماق مارىماق، پىيىغا چۈشمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لەپ ـ لەپ قىلىپ قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
ئۆتكۈر كۆزلەر ئوقيا بولدى،
دۈشمەننى پايلاپ.

پايمال قىلماق خ. دەسسىمەك، يانچىماق، چەيلىمەك:
دەپسەندە قىلماق، ئاياغ ئاستى قىلماق، دەخلى ـ تەرۇز قىلـ
ماق، زىيان يەتكۈزمەك. ("پاخنانلىماق"مۇ دىيىلىدۇ).

پەت قۇ. ھىلە، ئامال، نەيرەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن بىر ئاناي ئادەم،
پەت ئۇرساڭ خۇدايىم بار،
سەن ساقلىمساڭ مىنى
ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەتەك قە. پاكار.

پەتتە قە. توي خىتى.

پەتلە تۇگمە تۆشۈكى (چاپاننىڭ پەتلىسى).

پەپىلقۇش خ. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پەچمە قۇ. رەددىيە، دەككە، پەشۋا.

پەدەڭ تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىگەن قۇ. پەتىڭگان، چەيزە (تۇرپاندا "پىدىگەن" دىيىلىدۇ).

پەرەك خ. بۇرۇن تۆشۈكىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك.

پەرەڭ قىنىق قىزىل. م: پەرەڭ ياغلىق ـــ قىزىل ياغلىق.

پەرسەك قۇ. ھەسسە، پائىز، پىرسەنت.
پەركا قۇ. ۋارونكا (بوتۇلكىغا ئوخشاش ئاغزى كىچىك قاچىلارغا ماي ۋە باشقا سۇيۇق نەرسىلەرنى قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ)؛ سىركۆل (دۈگىلەك — چەمبىرەك سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ).
پەرلىگۆچ قە. قاراچىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىدىغان ياغاچ (بەزى جايلاردا "پەلكۆش" دېيىلىدۇ).
پەرلىمەك چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقارماق؛ ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى پەرلىمەك.
پەزلەنمەك قۇ. تەمشەلمەك، تەييارلانماق.
پەستەۋەت خ. پەسكەش، ئىپلاس. م: پەستەۋەت نائەھلىلەر.
پەشلىمەك قە. گۆشتىن ياغنى پەشلەپ ئالماق.
پەغەز خ. كەپتەر قونىدىغى. م: پەغەزگە ئاران قونغان كەپتەرنى ئۈچۈرۈۋەتتى.
پەقەش قۇ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى. م: بوۋاق پەقەش قىلىپ قويدى.
پەگا قە. ئۆينىڭ تاپىسىنىڭ ئايىغى، كەش سېلىپ قويىدىغان يېرى.
پەلەك قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى (بەزى جايلاردا "پەلەز" دېيىلىدۇ).
پەلتەك خ. تۆت پۇتلۇق ئۇزۇن ئورۇندۇق، بەلدىڭ.
پەلكەت قۇ. يامان، ئەسكى، ناچار. م: پەلكەت بالىكەن — ئەسكى بالا ئىكەن؛ پەلكەت رەخكەن — ناچار رەخ ئىكەن. (بەزى جايلاردا كالاڭپاي مەنىسىدە "پالاكەت" دېيىلىدۇ).

پەلكۈش "پەرلىگۈچ"كە ئوخشاش.
پەلەك خ. ساغرا، كاسا.
پەلىمەك خ. گوللىماق، ئالدىماق.
پەنە قۇ. شىنا.
پەنجە خ. گىلەم توقۇشتا ئۆتكۈزۈلگەن يۇڭ يىپنى چىڭىتە-
دىغان سايمان.
پەيتارى خ. كۆچمە: ئورۇق ئادەم.
پەيجەمبى خ. تامبال.
پەيقۇ خ. ياستۇق.
پەينەۋرە ئەۋرە (نەۋرىنىڭ بالىسى).
پو قۇ. هور، پار، بۇغ، بۇس. م: قازانىدىن پو چىقىپ
تۇرىدۇ.
پوپاي خ. سېمىز، پاكار ئادەم.
پوپىلىماق قە. باسماقدىماق، دەسسەپ يانچىۋەتمەك، ئاستىغا
بېسىۋېلىپ يەرگە نىختىماق (ئادەمنى): دەسسەپ
چىڭدىماق (دۈملەنگەن ئوغۇتنى).
پوتا بەلۋاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا زوچو پوتىنى،
ئىككى چىگىپ باغلىدىلا.
يار ئۈستىگە يار تۇتۇپ،
بېغىر-يۈرەكنى داغلىدىلا.

پوتا ئويۇنى قۇ. مەشرەپتە ئەر-ئاياللار بىر بىرىگە پوتا
تاشلاپ ئويناىدىغان ئويۇن.
پوداق قە. سېمىز، پومپۇر.

پوراچ قە. تۈز، لازا قاتارلىق نەرسىلەرنى قويۇش ئۈچۈن ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا.

پورەك ئا. قوناق زاغرىسى.

پورپاڭ قو. تورزاڭ، چاڭ، يۇمشاق، م: پورپاڭ توپا — يۇمشاق توپا.

پورپاڭ چىقارماق قو. غەۋغا چىقارماق.

پورنان قو. هورنان، جىگمولا.

پوزنەك قە. دۆۋە؛ پومزەك. م: بالامنىڭ قوۋۇزى پوزنەك بوپ قاپتۇ؛ پوزنەك-پوزنەك قەۋرىلەر، پوزنەك-پوزنەك دۆۋىلەپ قويغان ئوغۇتلار.

پوستەك¹ قە. تۆگمەن ھەققى؛ تىرە سۇپۇرگە (تۆگمەن ياكى موپاڭدا ئۇن سۇپۇرىدىغان تىرە سۇپۇرگە).

پوستەك² قارىياغاچ تەڭگىسى — قارىياغاچ پوستىكى.

پوستەكچى قە. تۆگمەنچى.

پوستۇما قە. يېغى بىلەن شىلىپ ئىشلىنگەن قويروق تىرىسى. م: پوستۇما كاۋاپ.

پوسما بوۋاقلارنىڭ باش كىيىمى، ئاق شاپاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كىيىپ دەللە بېشىغا،
چارىدەلە بىر پوسمىنى.
ئازدۇرۇپ يارىم قىشىغا،
قويدۇرۇپتۇ ئوسمىنى.

پوسملاق "ئاق پوسملاق"قا قاراڭ. م: پوسملاقتەك سۇمباتلىق جامالىغا مەغرۇرلىناتتى.

پوسۇرلىماق غ. قاتىرىماق، پاپپاسلىماق.

پوسوققىتە قە. تۈيۈقسىز، ئۇشتۇمتۇت.

پوسنى چىقارماسلىق قۇ. تۈيدۇرماسلىق، مەخپىي تۇتماق.

پوسنى قويۇپ بەرمەك قۇ. ئىپىشۈنى ئاچماق، يامان گېپىنى قىلماق، ئېغىزىنى ئاچماق.

پوق پاچاق لەقۋا، لۆم-لۆم، بىجىمبوش، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پوقلاق قە. ھاجەتخانا.

پوقى قىڭغىر قۇ. تەرسا، چىگىش، ئىچى يامان (ئادەمنىڭ مىجەز خاراكتېرىغا قارىتىلىدۇ).

پوقنى بوغۇزلىماق قۇ. بىرەر ئىشقا خاپا بولۇپ ئۆزىچە قايناپ كەتكەنلىكنى بىلدۇرىدۇ.

پوكان[1] خ. ئۇچار قۇشلارنىڭ دانلىغى؛ گال، كاناي، بوغۇز؛ مەيدە، تۆش.

پوكان[2] ت. چالا پىششىق (ئۈزۈملەر پوكان بوپتۇ، ئۈزۈملەر چېكىلىپتۇ).

پوكانچى خ. قاساپ. م: پوكانچىلىق — قاساپلىق.

پوڭزەك پومزەك؛ توپ، كىچىك توپ. م: پوڭزەك ئوينىماق — توپ ئوينىماق؛ قار پوڭزىگى.

پوڭۇللىماق پوڭۇللاپ گەپ قىلماق.

پولداق قۇ. ماياق خالتىسى.

پولداڭ-سولداڭ غ. ساڭگىل-سۇڭگۇل.

پولدۇرۇڭ ئىسقىلىق تۇرغان نەرسە. كۆچمە: ئەگىشىۋالغۇچى (بىراۋ نەگە بارسا ئارقىسىدىن تەڭلا ئەگىشىپ يۈرگۈچى).

پوم قۇ. ھورلۇق نان، ھونان، جىگموما.
پومساق قە. دومىلاق. دۇغىلاق، سىمىز.
پوملاپ-سوملاپ ئەپلەپ-سەپلەپ، پەلپەتىش، قولنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىمەك. م: ئىشنى پوملاپ-سوملاپ قولدىن چىقارماق.
پوملاق قە. يۇمىلاق. م: پوملاق لاي، پوملاق كۆمۈر.
پوملىماق قە. يۇمىلاقلىماق، پوگزەكلىمەك؛ ئالدىماق، كۆز بويىماق، ئەپلىمەك.
پۇتا ل. يولغۇن.
پۇترىماق قوزغالماق، تەۋرىمەك، سىلكىنمەك.
پۇتقا چىتىق بولماق توسالغۇ بولۇپ قالماق، پۇتلىكاشاڭ بولۇپ قالماق.
پۇتلاش توسالغۇ، ئوڭۇشسىزلىق، پىشكەللىك. م: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش (ماقال).
پۇتىغا چىتىۋالماق ئۆزى ئۆتكۈزگەن گۇناغا باشقا بىرسىنى چىتىۋالماق.
پۇچقاق مۇشۇك قە. مەلىرەڭ، ئالابالداق مۈشۈك، تاغىل مۇشۇك.
پۇچۇلماق كۆيمەك، شۇرلانماق. كۆچمە: دەرت تارتماق، يەنىچىلمەك، ئەلەم چەكمەك.
پۇخسارىماق قۇ. دومسايماق. م: ئۇ نەچچە كۈن بولدى، چىرايىنمۇ ئاچماي، پۇخساراپ يۈرۈيدۇ.
پۇدەستە قۇ. كۆگلى قارا؛ تۇم قارا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ھەشقىپچەك يۆگۈلۈپتۇ،
باغدىكى جىنەستىگە.
ئىسدەپ كۆڭلۈمنى بەردىم،
يار دىگەن پۇدەستىگە.

پۇرجا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ، چولا (لوپنۇردا "پۇرجە" دىيىلىدۇ). م: بۇ ئىشقا ھازىرچە پۇرجام تەگمەيدۇ.

پۇرچۇلماق "بۇرچۇلماق"، "پۇچۇلماق"قا ئوخشاش.

پۇرقىماق غ. ئاتنىڭ پۇرقىشى.

پۇرلىماق قۇ. تالىماق، پۇرلاپ باسماق. م: ئىت مۇشۇكنى پۇرلىۋەتتى.

پۇرتىپ قويماق ت. دارتىپ قويماق، ئەسكەرتىپ قويماق.

پۇسكايماق دوڭغايماق.

پۇشتالڭ كۇ. ئۇلاڭ.

پۇشۇقانماق قە. ئىچى پۇشماق.

پوقۇر-پوقۇر قۇ. كۆپ ئادەمنىڭ ئۇ ياق-بۇ ياققا رەتسىز مېڭىپ يۇرگەنلىگىنى بىلدۇرىدىغان ئىملىق سۆز.

پۇلتايماق. غ. پۇلتىيىپ چىقماق. م: توشقاننىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى.

پۇلتۇكۆز بادراڭ كۆز، پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز.

پۇلۇق خ. كىچىك سىۋەت، قوشۇغلۇق.

پۇمىخ خ. سۇرەت قادايدىغان مىخ.

پۇيپۇلماق[1] كۇ. ئاياغ ئاستى قىلماق، بوزەك قىلماق؛ زىرائەتنى دەسسەپ ياتقۇزۇۋەتمەك.

پۇيپۇلماق[2] قۇ. بانا قىلماق، ئاغى قىلماق؛ ئىشنى ئەپلەپ-

سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پۆپۈكى سۇغا چىلاشماق غ. "تەلپەكى سۇغا چىلاشماق"قا ئوخشاش.

پۆپۈلىمەك قۇ. پەپىلىمەك (بالىنى پەپىلەپ ئۇخلاتماق)؛ كىچىك بالىنىڭ ئۆمىلەپ مېڭىشى.

پۆرە ئىچىگە كۆكتات سېلىپ، قازاندا ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈسىدىكى تاماق.

پۆشۈلۈ قۇ. كاچا، دۆت، ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

پۆگە قۇ. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈپۈلۈۋەتمەك قە. زايا قىلىۋەتمەك، قىرقىۋەتمەك. م: تايىنى يوق بىرنىمىلەرنى ئېلىپ بىرمۇنچە پۇلنى پۈپۈلۈۋەتتى.

پۈتەي ئېتىك، تۆشۈكسىز، ئېچىلمىغان.

پۈتمەك خ. ئىشەنمەك؛ يازماق؛ تۆشۈكى ئېتىلىپ قالماق.

پۈتۈجىمەك قۇ. ئېتىلمەك، تولۇقلانماق، پۈتۈنلەنمەك.

پۈرۈم ل. ياغاچتا ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۈزەك خ. ھەرە قىرىندىسى ("پۈزە"مۇ دېيىلىدۇ).

پۈگەت[1] ت. بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى.

پۈگەت[2] قۇ. ئوقنىڭ شاكىلى (قېپى).

پۈگەستە قۇ. "پۈدەستە"گە ئوخشاش.

پۈۋەك بېلىق پۈۋىكى (بېلىقنىڭ ئىچىدىكى خالتىسىمان كۆپۈكچە)

پۈۋەكچە ئۆپكە كۆپۈكچىسى.

پىپەكدىمەك كۇ. چىكانىكىلىماق، چىكان قىلماق، كېۋەز ۋە

شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇچىنى ئۈزۈۋەتمەك.

پېپەكدىۋەتمەك ئا. خورازنىڭ مېكىيانىنى بېسىشى.

پىت كۆز بېخىل، پىخسىق، چاكىنا.

پىتېر قولاق ياغاچ قولاق.

پېچەك غالتەك (يىپ غالتىكى). م: پېچەكلىك يىپ ـــ غالتەك يىپ.

پېقىرغۇچ غ. نۇر (مۇزدا پىقىرتىپ ئوينايدىغان ئويۇنچۇق.)

پىپى[1] چىمشىر (ۋەلسىپىتنىڭ چاقىغا يەل بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كىچىك رېزىنكە نەيچە).

پىپى[2] خ. لىپىر، سۇنايىنىڭ پىپىسى.

پىتلىنىپ قالماق ھاللىنىپ قالماق، بېيىپ قالماق.

پىتىراڭغۇ غ. تارقاق، چېچىلاڭغۇ.

پىتىگە قۇ. كىچىك باللارنىڭ قوسىغى يوغىناپ، بويى ئۆسمەي قالسا، پىتىگە بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ.

پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇلغان ئوت، خەشەك؛ چىغىرتماق.

پىچىلماق يېرىلىپ كەتمەك، م: پۇتۇم پىچىلىپ كەتتى.

پىچىم كېسىم، باھا؛ تەقدىر؛ بوي-تۇرق، جۇغ، پىگۇرا.

پىچىمچى قە. كىيىملىك كەسكۈچى.

پىرخار بولماق قۇ. بەك قېرىپ كەتمەك.

پىراۋەدى خ. يامان، ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان.

پىردەس خ. توشۇق، بەك جىق.

پىرغاي قۇ. تولغىماچ، بۇدرە.

پىرلاڭ قۇ. ئاق تۇرما (بالدۇر پىشىدىغان توپچىسىمان تۇرۇپ).

پىرلىماق قۇ. كۆينەك ياكى ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى ئىچىگە
قايرىپ قىلىپ تىكمەك (بەزى جايلاردا "پەرلىمەك" دېيىلىدۇ)
پىروزا كۆز خ. كۆك كۆز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا كۆز ئاراسىدا،
پىروزا كۆز بىرە-بىرە.
پىروزا كۆز ئالدىدا،
قارا كۆز تەمەچ تىرە.

پىرىلداق شامال ياكى پۇرجىنا ۋە قول كۈچى ئۆز ئوقى
چۆرىسىدە تېز ئايلىنىدىغان ئويۇنچۇق.
پىژغىرىم قە. قاتتىق ئىسسىق، كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان ئاپتاپ،
پىژ-پىژ ئىسسىق.
پىسپىس ل. پىستان، پىسلداق.
پىستە خ. خاۋازا.
پىسى پوق قە. مىت-مىت، روھسىز، جانسىز، مىس-مىس.
پىسىر غ. ئېزىلەڭگۈ، مىس-مىس.
پىسىنچا قۇ. گىرەچە.
پىشكى قە. ئازراق، بىرە (بەزى جايلاردا "پىتكى" دېيىلىدۇ).
پىقراپ كەتمەك قۇ. خوتۇنلار تۇغۇتى يېقىنلىشىپ، قوساق-
لىرى دومبىيىپ، بەك كىبلەڭسىزلىشىپ كەتسە، پىقراپ
كېتىپتۇ دېيىلىدۇ.
پىيالە قۇ. پىيالا.
پىلدىر پەلەك قە. قوناق ئۇننى چىلان شەكلىدە يۇملاقلاپ
پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.
پىلچەك قە. ماروژنا ئۇسىدىغان كىچىك ساپال كورۇشكا.

پىنە قۇ. شاكال، قاسراق، ئۇۋاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن ئۆزەڭنى كىشى دەمەسەن،
سەن تېرىقنىڭ پىنىسى.

پىنەك غ. نەشە.

پىنناس كۆچمە: تەڭگە، پۇل. م: كىچىككىنە پىنناس، ئالەمنى كېزىپ تىنماس.

پىننە غ. رەيھان.

ت

تاپ ئۆلگەن ھايۋاننىڭ تېنى؛ ساپاننىڭ ئىزى. ئىرىقچە (ئىتىزغا تاپ سالماق، ئىرىقچە چىقارماق).

تاپا ئەيىپلىمەك، تاپا-تەنە.

تاپان-توزاق توزاق، قىلتاق.

تاپاندىماق غ. ئىزىغا چۈشۈپ ماڭماق، پېيىغا چۈشمەك.
م: بىر ئادەم كەينىمدىن تاپانداپ يۈرەتتى.

تاپانسۇ غ. سائەتلىك سۇ، ئادەم كۆلەڭگۈسىنى تاپان بىلەن ھساپلاپ ئۆلچەپ تۇتۇلىدىغان سۇ.

تاپسا پەگا. ئۆينىڭ بوسۇغا بىلەن كاڭنىڭ ئارىلىغىدىكى يېرى.

تاپىنى تۆشۈك قە. كۆرۈنگەن يەرگە قاتراپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

تاپىنىغا دەسسەپ يۈرمەك بىراۋنىڭ كەينىدىن كۈزىتىپ يۈرمەك — پايلاپ يۈرمەك، تەقىپ قىلىپ يۈرمەك.

تات ل. دات، تات باسماق.

تاتاق قۇ. قەنت، كەمپۈت (باللارغا قوللىنىلىدۇ).

تاتقۇ ل. تاتما، سەرمە؛ قۇرۇتۇش ئۈچۈن يېيىپ قويۇلغان ئاشلىقنى دۆۋىلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ سايمان ("تاتقا"

مۇ دېيىلىدۇ).
تاتىقماق ل. تارتىنماق، ئەيمەنمەك.
تاتلىق تومۇرى سىلاشماق قۇ. ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالماق، ئىچ پەش تارتىشىپ قالماق.
تاتلىق-تۇرۇم غ. قەن-گېزەك.
تاتىلا ل. تىرنا. م: بوغدايغا تاتىلا سالدۇق.
تاجىغماق قە. سىلكىشلىمەك، ياقىدىن ئېلىپ سىلكىشلىمەك.
م: ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ راسا تاجىغىدى.
تاخاپەن قۇ. تورۇسقا ئورنىتىلىغان نەقىشلىك تاختا ياكى تاختاي تورۇس.
تاخايلا قۇ. تامغا ئورنىتىلغان كىچىك ياغاچ ئىشكاپ.
تاختا پەرە قە. دەرۋازىنىڭ ئۈستۈنكى تاختىيى.
تاختا گۈگۈت خ. تارشا گۈگۈت.
تاختىغا ياتقۇزماق قۇ. ماقۇل كەلتۈرمەك، كۆندۈرمەك، ئەپلىمەك، جۆندىمەك، باپلىماق. م: ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، توختاخۇننى ئاخىر تاختىغا ياتقۇزدۇق.
تاخسا قۇ. تېيىز. م: تاخسا سۇ — تېيىز سۇ.
تادان قۇۋ، ھىلىگەر. م: تادان تۈلكە تومشۇغىدىن ئىلىنەر.
تارلاق كارىدور، ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن ئارىلىق.
تارلىق ت. ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، كۈندەشلىك. م: ئانا بىر بالىسىنى ئەكىلەتسە، يەنە بىر بالىسى تارلىق قىلىدۇ.
تاراڭگا قە. تاياق، توقماق. م: مۈزغا تاراڭگا ئاتقاندەك.
تارتىماق ت. ئىتتىدىن چۇشۇپ كەتمەك، ئىتتى تارتىلىپ

كەتمەك، ئورۇقلىماق م: كېسەل بولۇپ بىرئاز تارتىلىپ قالدىم؛ ئازلاپ كەتمەك. م: ئېرىقتىكى سۇ تارتىلىپ قالدى، كالىنىڭ سۈتى تارتىلىپ قالدى.

تارپىين قۇ. تارمار، ۋەيران، چېچىۋەتمەك، تارقىتىۋەتمەك. م: بۇ بالا بەتخەجلىك قىلىپ، ئاتىسىدىن قالغان دۇنيانى تارپىين قىلىۋەتتى.

تارتقا قۇ. ياغاچ چىلەك، مالتاق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان).

تار كوچا ت. يامان يول، خاتا يول. م: تار كوچىغا كىرىپ قالماق — يامان يولغا كىرىپ قالماق.

تارتىم مىقدار سۆز (بىر تارتىم گۆش).

تارلاق تار كەتكەن تۈزلەڭلىك، كارىدور (جىلغا تاغلار ئارىلىقىدىكى).

تارماق خ. تاماق، سامان ۋە يوپۇرماق يىغىدىغان سايمان.

تارماق چىش خ. شالاڭ ۋە ئۇزۇن چىش (ئادەمنىڭ چىشى).

تازا ت. چىقىم، خىراجەت. م: بۇ تويغا نۇرغۇن تازا قىلدۇق.

تازىغا بارماق توي ئىشىدا قىز تەرەپ ماقۇل كەلگەندىن كېيىن، يىگىت تەرەپتىن رەھمەت بىلدۈرۈپ قىز تەرەپكە نەرسە-كېرەك ئېلىپ بېرىش رەسمىيىتى.

تاسقارا قۇ. سار، ساڭقارا.

تاسقاقچىماق قۇ. خار-زارلىق، جەۋرى-جاپالىق (تاسقاقچىلىق تارتىپ قالماق — جاپا تارتماق).

تاسقام مىقدار سۆز. م: بىر تاسقام ئۇن، بىر تاسقام بۇغداي؛ ئېلىشاڭغۇلۇق. م: بۇ ئادەمدە ئىككى تاسقام بار ئىكەن.

تاسقىر قۇ. "تاسقارا"غا ئوخشاش. شاھ تاسقىرنى شۇڭقار دېسە، توشقان ئېپتۇ دېگىن (ماقال).

تاش بۆرگۈن شېغىللىق قۇرغاق جايلاردا ئۆسىدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.

تاش تەرمەك قە. قىزلارنىڭ تاش ئويۇنى (غۇلجىدا "بەش تاش" دېيىلىدۇ. قومۇل تۇرپان قاتارلىق جايلاردا "ئوقتاش" دېيىلىدۇ).

تاش چېچىگى مۇخ (قورام تاشلار ئۈستىگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك).

تاشىلىغ خ. يات، چەت يۇرتلۇق.

تاي مىقدار سۆز. م: بىر تاي پاختا ــ بىر تېڭىق پاختا، بىر تاي ماتا.

تاغاچا خ. تاغىسىنىڭ خوتۇنى.

تاغاق ياغاچ ل. بادىرا، چەنزە.

تاغانا خ. كىچىك ئانا.

تاغچى تاغلىق كىشى؛ تاقىقا مال ئېلىپ چىقىپ، يۇك ـ تېرىگە ئالماشتۇرۇپ كېلىدىغان سېتىقچى.

تاغچىلىق تاغ سودىگەرچىلىگى. م: ئانچە ـ مۇنچە تاغچىلىق قىلىپ كۈن كەچۈرۈۋاتىمىز.

تاغ خوخىسى تاغ باغىرلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

تاقۇ ل. توخو.

تاقى قۇ. تاغچى، تاغلىق قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاقىقا چىقتىم كىيىك ئاتتىم،

تاقى پالـگـانـلار بىلەن.

تاقىلدىغۇچ خ. تۇگمەن تېشىنىڭ ئۈستىدە تاقىلداپ تۇردىـ
غان ياغاچ (بەزى جايلاردا چېقىلدۇرغۇچمۇ دېيىلىدۇ).

تاكا قۇ. ياۋا ئات (تاغلىقلار سۆزى).

تاكان ئادەم خ. قوپال ئىش قىلىدىغان ئادەم.

تاكىتاكچى كۆزەتچى؛ مارلاقچى، پايلاقچى.

تاڭسۇق غەلىتە، ئاجايىپ، يات (بۇ سۆز ئادەمنىڭ قىلىقى،
نەرسىلەرنىڭ تەمىنى سۈپەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ).

تاڭ كۆرمەك ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق؛ مەسخىرە قىلماق.

تاڭلا ئەتە.

تاڭنەتە ئەتە، ئەتىلىككە.

تاڭ يوق ئەجەپ ئەمەس.

تال بويلۇق قۇ. زىلۋا بويلۇق، نازىنىن، قوشاقتا مۇنداق
كەلگەن.

ئاي يۈزلۈگـۈم، تال بويلـۇغۇم،
يىـراقـتا كەتـسـەڭ نەقـىلاي.
ساڭـا ئۆگـەنـگەن كـۆڭـۈلـنى،
ئەمـدى كـىمـگە خـار قىلاي.

تالتايماق ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ ياتماق.

تالتۇز مەخسۇس گۆر كولايدىغان سايمان.

تالتىق ل. تاتلىق.

تالجىقماق غ. تېلىقماق، ھېرىپ قالـماق. م: ئات تالجىقىپ
قالدى.

تالقالىق كۇ. تەكلىك، ئۈزۈم بارىڭى.

تالىتماق ل. چۇۋۇماق، يايماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا چاچتى تالىقتاي،
سايە بولىۇن يولۇغا.
يار مېنى يامان دېمە،
ئەمدى ئۇينار خىلىغا.

تام قۇ. ئاز، كەم.

تاماشا قۇ. بەك. بەكمۇ، ناھايىتى، ئاجايىپ. م: تاماشا ياخشى — بەك ياخشى.

تاماشا چىقارماق قە. چاندۇرۇپ قويغانلىقنى، كۈلكىگە قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

تامغاق ل. تاماق، كېكىرتەك.

تامشاق كۈدە شەكىللىك ئوت ("سوزۇنچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

تانا ت. لىمدىن ئىنچىكە، بادىرىدىن توم ياغاچ.

تاناي خ. سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىلىنغان نو ياكى ئۆستى يېپىق ئېرىق.

تانماق ئازماق، سۇيىتى ئۆزگىرىپ كەتمەك. م: قوغۇن تېنىپ كەتتى.

تاۋار-تورقا تاۋار-دۇردۇن. ئون تاۋار-تورقىدىن بىر توخلا تېرىسى ئەلا (ماقال).

تاۋان تاشلىماق قە. بىراۋ بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتىپ بۇزۇپ قويسا، ئىگىسى ئېلىشنى رەت قىلغانلىقنى تاۋان تاشلىدى دەيدۇ.

تاۋىلاش ئا. تاپىلاش.

تاۋىماق تەڭ كۆرمەك. م: ئازنى كۆپكە تاۋاپ ئالماق.

تەپچە ت. پاختىسى تېرىۋېلىنغان كېۋەز شادىسى.
تەپچىرىمەك سۇيۇق نەرسىلەرنىڭ قاچىلانغان قاچىدىن سىرغىپ چىقىشى. م: قاپاقتىن ياغ تەپچىرەپ قېپتۇ.
تەپمە هالال هارام بولۇپ قالغان مالنى تېپىپ مىدىرلىتىپ قويۇپ، ئاندىن بوغۇزلاپ هالال قىلماق، كۆچمە: ئاران-ئاران. م: ...تەپمە هالال كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ.
تەتۈر قىينىماق ئازاپلىماق. م: تۈرلۈك بەختسىزلىكلەر ئۇنى تەتۈر قىينىدى.
تەتۈر ئۇستىخان قە. تەن تۈزۈلۈشى قاملاشمىغان، قوپال.
تەجاملىق ل. كۈچلۈك.
تەر بولماق قە. خاپا بولماق (تە بولماق).
تەرتە غ. هارۋىنىڭ ئوقىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ياغاچ.
تەرخەەك غ. خاڭگا.
تەرسالىق تارتماق خ. قىينالماق، ئازاپلانماق.
تەركىن سۇ توختام سۇ، تۇرغۇن سۇ.
تەركىن ئەيلىمەك ل. تەرك قىلماق، تاشلىماق.
تەرۋاز قە. تېرىككەك، كۆڭلى نازۇك.
تەز قۇ. ئاددى، ئادەتتىكىچە، چاغلىق، ئانچە ئەمەس. م: بىر تەزلىك ئىش؛ بۇمۇ بىر تەزلىك، تېخى مۇشكۈلى ئالدىمىزدا.
تەسكەن قە. تىلغا چىقىدىغان بىر خىل ئۆسمە. م: تىلىڭغا تەسكەن چىقسۇن!
تەسكىن خاتىرجەملىك، ئەمىنلىك، تېنچلىق، جىملىق، تەسەللى (كۆڭۈل هالىتى)، تەسكىن بەرمەك — خاتىرجەم قىلماق،

كۆڭلىنى ياسىماق.

تەشكۆت ت. لاپقوت، ھەمكارلىق. م: دېخانلار يەرلىرىنى تەشكۆتلىشىپ تېرىيدۇ.

تەق تەييار، ھازىر. م: تەق قىلىپ قويماق — تەييار قىلىپ قويماق؛ تەقلىمەك — تەييارلىماق. تەقمۇ-تەق قىلماق.

تەقى قۇ. ئالىي سۈپەتلىك قەدىمقى بۆك. تەقدە ياماق بولماس، ياخشىدا دىماق؛ تاز باشقا يېشىل تەقى (ماقال).

تەكە خ. بالدۇر پىشىدىغان شاپتۇل.

تەكاەس قۇ. سەكرەش. تاقلاش.

تەگۇ ئا. ئاۋۇ (كۆرسىتىش ئالماش).

تەگمىش قۇ. مىراس. م: ئاتا تەگمىش — ئاتا مىراس؛ بۇ نەرسىلەر ماڭا ئاتامدىن تەككەن تەگمىش.

تەگۋاز خ. كۆك ماتا.

تەڭگە تاز قە. چېچى چۈشۈپ ئالا-بۇلا بولۇپ قالغان ئادەم ياكى باش.

تەڭاە قە. يوغان ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان قاچا.

تەڭلىمەك تاڭماق (چايقىلىپ كەتكەن باشنى تاڭماق).

تەلپەك خ. تۇماقنىڭ بىر خىلى.

تەلپەكساز خ. تەلپەك تىككۈچى.

تەلپىگى يەرگە چۈشمەك مەنسەپتىن چۈشۈپ كەتمەك.

تەلپىگى سۇغا چىلاشماق غ. ئىشى ئاقماس، كېيى ئۆتمەس بولۇپ قالماق.

تەمبەل قامەت، بوي-تۇرق (تەمبەللىك، قامەتلىك، بەستلىك).

تەلە-نەس باسماق قە. نەس باسماق، پالاكەت باسماق. م: بۇ ئىككى ھاياسىزنىڭ كاساپىتىدىن ھەممىمىزنى تەلە-نەس بېسىپ، يولىمىز ئايىنماي، شوپۇرنىڭ ئىشى چەپ بولۇۋاتىدۇ.

تەم-تەم چېكىم-چېكىم؛ ئانچە-مۇنچە، ئاندا-ساندا. م: تەم-تەم مېڭىپتۇ، ئانچە-مۇنچە مېڭىپ قېپتۇ (كىچىك بالا). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم-تەمگىنە چېچەك داغى باردۇر يۈزۈڭدە،
مەن ساڭا ئاشىق بولدۇم شېرىن سۆزۈڭگە.

تەم-تۇم ت. "تەم-تەم"گە ئوخشاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم-تۇم گۈلى شۇل يارىمنىڭ
باردۇر يۈزىدە.
ئىشقى ئوتى، نۇرى باردۇر،
چولپان كۆزىدە.

تەەن قالماق خ. تاس قالماق.

تەمكە قۇ. تاماكا، ناس. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دىگەن خۇمارنى.
پۇلغا سېتىۋالغىلى بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

تەمكرەڭ قۇ. ناسرەڭ، توق يېشىل.

تەممەت خ. پۈتۈنلەي؛ مۇتلەق، زادى.

تەن مەنىپ، تېگىشلىك، تەۋە؛ ھېساپ. م: بۇ ئۆي ماڭا تەن؛ بۇ شىرە بۇزۇلسا ماڭا تەن، ئوڭلاپ بېرىمەن.

تەن پىچىمى قە. تەن قۇرۇلۇشى، پىگورا. م: تەن پىچىمى خېلى قاملاشقان قىز.

تەننازلىق قە. ئۆزىنى چوڭراق تۇتۇپ قىلغان نازلىق.

تەيلىك خ. بەك قاتتىق، چىڭ، كۈچلۈك؛ ئاچچىق. م: تەيلىك چاي — ئاچچىق ياكى قويۇق چاي؛ كەتمەننى تەيلىك چاپ — كەتمەننى قاتتىق چاپ.

تەيلىمەك غ. قاتلىماق، تەكشىلەپ قاتلىماق. م: كىرنى تەيلەش — قۇرۇغان كىرنى تەكشىلەپ قاتلاپ قويۇش.

توپا-تەرەت قۇ. توپا-چاڭ، پاسكىنا.

توپچا[1] قۇ. تۈگمە.

توپچا[2] غ. گىرە، گىرەچە.

توپچىگۈل قۇ. گۈلەسمەن (غۇنچىسى تۈگمىدەك دۈگىلەك بولىدىغان بىرخىل گۈل).

توپقال كۆپچىلىك.

توپىسىنى تۇرپانغا ئۇچۇرماق قۇ. قويماي تۈگىتىۋەتمەك (پۇلغا قارىتىلىدۇ).

توتۇرماق قۇ. تېرىكتۈرمەك، خاپا قىلماق، قېرىشماق، چىشىغا تەگمەك.

تۇتۇقماق خاپا بولماق، ئاچچىقى كەلمەك، قاپىقى تۈرۈلمەك، غەزىۋى تۇتماق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بارغانسېرى تۇتۇقۇپ كەتتى.

توتى تاغا جىگدىچۈك، جىگدىچى قۇش، "جىگدە شاخشاق"قا ئوخشاش.

توخا پۇرچاق چىمەنلىك ۋە چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر

خىل ئۈسۈملۈك ("ياۋا كۆك پۇرچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

توختارى يوق قۇ. تۇرالغۇسىز، بىقارار، تۇترۇقسىز.

توختالغۇ تۇرالغۇ.

توختۇن قۇ. سالماق، ئېغىر-بېسىق، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان.

توخچان ت. خەتتەك ("ياۋا چىلگە"مۇ دېيىلىدۇ).

توخۇ-تۇمان قوش سۆز بولۇپ، توخۇ-ئۆدەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

توخۇ كۆزلۈك قىلماق كىچىك كۆزلۈك قىلماق، شەخسىيەتچىلىك قىلماق.

توخوناق خ. توقۇناق؛ بۇرۇنقى زاماندا قاسقاندا ياكى تونۇردا پىشۇرۇلغان تاماقلارنى خامانغا ئاپىرىپ ساتقۇچى.

تور كۈچ، بېسىم، تەسىر. م: تورى بار پالتا؛ ئۇنىڭ قولىنىڭ تورى بار. چاپىنى بارغا مۇش ئاتاي، جۇۋىسى بارغا تور كەتسۇن (ماقال).

تورچى ل. بېلىقچى.

تورقىماق قۇ. ئىچى پۇشماق، پىغان تۇتماق.

تورقا ياۋاكەندىر تالاسى. م: تاۋار-تورقا.

تورو قۇ. توغرىغا (توغراق شۆلتىسى).

تورۇشىن ل. توڭغۇزنىڭ كۈچىكى.

تورۇلماق قۇ. ئالدىنى توساپ تورۇۋالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار بارادۇ يورغىلاپ،
ئالدىدا تۇردۇم تورۇلاپ.
ئالتى جۇپ قىزنى قويۇپ،

سۆيدۇم سېنى ئارزۇلاپ.

توز قە. توزۇندا. توزغا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

توسانچا قە. توساق. م: كۆۋرۈكنىڭ سىمونت توسانچىسىغا يۆلىنىپ، ئەتراپقا زەڭ سالدى (بۇ سۆز قومۇلدا "توسۇنچا" دېيىلىدۇ).

توسۇن غ. شاش، ئاساۋ، شوخ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېتىڭىز توسۇن ئىكەن،
سۇندۇردى ئىگەرىمنى.
ئانام بولسا ئالۇردۇم،
يارىم جان ـ جىگەرىمنى.

توسىرىماق قە. ھالسىرىماق، كۆچسىرىمەك.

توشقان تېزەكلىمەيدىغان ھېچ نەرسە ئۆنمەيدىغان قاقاس چۆل يەرگە قارىتىلىدۇ.

توشقان ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

توشقان ياڭىقى كاشتان.

تۇغ قۇ. چاڭ ـ توزاڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاندا يارىم كېلەدۇ،
توققۇز داۋانلارنى داۋاپ.
ئاي يۈزىگە تۇغ قونۇپتۇ،
يامان ئاتلارنى ساۋاپ.

توغام قاتمۇ ـ قات، دوقمۇش. م: ئۇلار ئاچا يولنىڭ توغۇمىغا كېلىپ قالدى؛ ئۇ تۆت يولنىڭ توغمىغا كەلگەندە، شەھەر تەرەپتىن يوچۇنلا كېلىنگەن ئىككى كىشى چىقىپ

كەلدى، قوشاقتا مۇنداق دېيىلگەن:

قالماق خانىنىڭ خېتىدە، تۆتسۇن دىدى ياچنى. توغام-

توغام يول توراپ، چىمرىك قويدى بارچىنى.

توغراندا قە. توغرالغان نەرسە. م: بېدە توغراندىسى.

توغرىغا خ. توغراقتىن چىققىدىغان شۆلتا ("بەزى جايلاردا

توغرىغۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

توقا[1] ئا. تارازىنىڭ تېشى.

توقا[2] خ. تاسما بەلۋاغنىڭ ئۇچىدىكى ھالقا.

توقال غ. تاز، مۇڭگۈزسىز. م: توقال كالا — تاز كالا؛

كىچىك خوتۇن؛ "دوقال"غا قاراڭ.

توقاي غ. چاتقاللىق. م: بىر تۈلكىنىڭ شۇملۇغىدىن مىڭ

توقايغا ئوت كېتىپتۇ (ماقال).

توقتۇق ل. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

توقشۇرغۇچ ل. كۆسەي.

توقۇرقاق قە. ئۆز ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك.

توقۇم تىكمەك ئىللەتنى باشقىلارغا ئارتىپ قويغانلىقنى

كۆرسىتىدۇ.

توقۇناق تۈگۈن؛ ياغاچ ئىلمەك (ئۇلاققا ئارتىلغان يۈكنى

تاڭىدىغان ئاغامچىنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلگەن يېرىم ھالقا شەكىل-

لىك ياغاچ ئىلمەك). "توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا"دىگەن

ماقال مۇشۇ سۆزدىن كېلىپ چىققان.

توقۋاسۇق قە. كۆز-قارنى توق.

توقى ل. ئاخلانغان چىگە، چىگىنىڭ ئەڭ ئەسلى (تورقى-

تاۋاردىكى تورقى سۆزى مۇشۇنىڭدىن كەلگەن). تويغا

بارساڭ تويۇپ بار، توقى-تونىڭنى كيىپ بار (ماقال).

توقچاق خ. توكتوك قۇش. جاڭگال دۇمباقچىسى (كۇچاردا "توقچەك" دېيىلىدۇ).

توقچاق شاپتۇل خ. يېسى شاپتۇل.

توگرا قە. پاسكىنا، قاسماق (بەزى جايلاردا توگۇر دېيىلىدۇ).

توگرا-قاسماق قە. پاسكىنا، مەينەت.

توگكاي چىش قە. هوگگۇل چىش (بۇرتۇپ چىققان چىش).

توگگۇز تېرىغى سازلىقلاردا، سۇ توختاپ قالغان يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تولا-تېرىم ئانچە، كۆپ، تولا. م: كېسەللى يۇقۇپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنىڭ يېنىغا تولا-تېرىم يولىمايدىغان بولدۇم.

تولا يامان قۇ. ناهايىتى، بەك، ئىنتايىن. م: تولا يامان ئوخشايدۇ — بەك ئوخشايدۇ.

تومبالقى قۇ. قوپال، يىرىك (غۇلجىدا "تومبالقا" دېيىلىدۇ).

تومبۇك قە. ناغرا، دۇمباق.

تومنان خ. ئاقنان.

تومۇغ خ. دوزاق، جەهەننەم.

توملىماق خ. چانىماق. م: بۈگۈن بىر مو يەر توملىدىم.

تويۇن ئۇرۇك قە. ئۇرۇكنىڭ بىر خىلى (باشقا ئۇرۇكلەردىن كېيىن پىشىدۇ).

تۇتاتقۇ قە. كۆيدۇرۇپ ھىد پەيدا قىلىدىغان نەرسە. م: مانا بۇ نەرسە ساڭا تۇتاتقۇ بولسۇن، بېشىڭغا قەيەردە كۈن چۈشسە شۇ يەردە مەن ھازىر.

تۇتۇقماق   غ. رەڭگى تۇتۇلماق، خاپا بولماق. م: ئۇ بارغان-
سېرى بەكرەك تۇتۇقۇپ كەتتى.
تۇتەقماق   ل. ئۇيالماق.
تۇخۇم قورۇق   قە. تۇخۇم قورىمسى.
تۇخۇم قۇيماق   خ. تۇخۇم تۇغماق.
تۇرا   قۇ. قورغان، پوتەي، ئىستىھكام، مۇنار. قوشاقتا مۇنداق
كەلگەن:

تۇرا باشىغا چىقىپ، تۇرۇپ ئېيتاي
ناخشىنى تىڭشىغىلى كىشى يوق،
كىمگە ئېيتاي ناخشىنى.

تۇرپى   قۇ. خىلمۇ-خىل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇرپى زىننەتلەر بىلەن،
قىرى كىشى ياش بولماس.
مەيدىدە قۇۋۋەت بولمىسا،
مانتا-پولو ئاش بولماس.

تۇرغۇچ قۇ. بىكەت، ئىستانسا، پۇنكىت. م: مەپە تۇرغۇچ.
تۇرغىچىلا   بىر دەمدىلا، توساتتىن. م: ئۇنىڭ تۇرغىچىلا
سەپرايى قوزغىلىپ قالدى.
تۇرقۇلۇق   قۇ. تۇرخۇن، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى شەرنىڭ يولىدا،
ئۇۋاڭ-دۇۋاڭ تۇرقۇلۇق.
ھەرلا كىمنىڭ يارى بولسا،
سىگىرا قاراپ تۇرغۇلۇق.

تۇرلاق   كۇ. تۇرۇلغا (بەزى جايلاردا "تۇرلىغا"مۇ دېيىلىدۇ).

تۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو.

تۇرۇم تۇلۇق جازىسىنىڭ تۇلۇقىقا چىشلىشىپ (سىپىلىپ) تۇرىدىغان يېرى (ئۇ بىر جۈپ بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدىكىسى ئەركەك تۇرۇم، ئىچى كاۋىكى چىشى تۇرۇم دېيىلىدۇ).

تۇرۇمچاق ل. تاي، تايچاق، قۇلۇن.

تۇرمۇزە كۇ. تۇتۇكنىڭ ئىچىگە سانجىپ قويۇلىدىغان ياغاچ.

تۇرۇپ قۇ. توساتتىن، تاسادىپىي. م: تۇغۇلۇپ ئېيىپ ئەمەس، تۇرۇپ ئېيىپ (ماقال).

تۇسقا قۇ. ئۆتەك، بېكەت، چازا.

تۇش قۇ. ئۇدۇل، ئۇدۇل تەرەپ؛ تەڭ-باراۋەر، تەڭتۇش. م: تۇش-تۇشتىن چىقىپ كەلدى؛ تۇش كەلدىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
ئاشىنا بولدۇم ئۆزۈڭگە.
نەچچە يەردە تۇش بولدى،
ئېيتالمادىم ئۆزۈڭگە.

تۇغ تۇغان، توسما. م: تۇغ تۇتتى، تۇغ باستى.

تۇغۇچەك كۇ. خوتۇن-قىزلار چاچلىرىغا ئۇلايدىغان جالاغا قادىلىدىغان كۈمۈش تەڭگە (تۇرپاندا "چاچتەڭگە" دېيىلىدۇ).

تۇغۇش قۇ. جۈرئەت، دادىللىق؛ دىت، پەم. م: تۇغۇشى يوق — دىتى يوق؛ يۈرەكسىز.

تۇغۇشماق قۇ. ماس كەلمەك، باپ كەلمەك، ياراشماق، ئەپلەشمەك. م: قىزىل بوياقتا سېرىق بوياق تۇغۇشماپتۇ؛ ئاكا-ئۇكا ئىككىسى تۇغۇشالمايدۇ.

تۇگاتماسلىق ت. كۆزگە ئىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىق.
تۇگايىنى يوق ت. ئېتىۋارى يوق، ئابرويى يوق.
تۇگان قۇ. ئېتىۋار، قەدىر-قىممەت. م: تۇگانى يوق — ئېتىۋارى يوق، قەدىرسىز (تۇرپاندا "تۇگايىنى"دەيدۇ. م: تۇگايىنى يوق گەپ، تۇگايىنى يوق ئىش).
تۇگماق قۇ. ئېتىۋارغا ئالماق، قەدىرلىمەك، كۆزگە ئىلماق، ھساپقا تۇتماق. م: سەن تۇگمىساڭ مېنى، مەنمۇ تۇگمايمەن سېنى.
تۇلا مۆلدۈر ("تۇلۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
تۇلغا قازان ئاسىدىغان ئۈچ پۇتلۇق تۆمۈر ئوچاق.
تۇلۇ ل. مۆلدۈر.
تۇلۇقچى قوڭغۇز ت. تېزەك قوڭغۇزى تېزەك-گەندە يەيدىغان بىر خىل قوڭغۇز، ئۇ تېزەك-گەندىلەرنى كومىلاچ قىلىپ، يۇمۇلىتىپ ئېلىپ ماڭىدىغانلىقى ئۈچۈن، "تولۇقچى قوڭغۇز" دەپ ئاتالغان).
تۇلۇقچى قوڭغۇزدەك سېمىز، بويۇنلىرى تۇرۇلۇپ كەتكەن، دۈپ-دۈگىلەك ئادەملەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.
تۇم خ. سوغۇق.
تۇمشى قۇ. پىتنىخور، چېقىمچى.
تۇيغۇن قۇ. ئاق قارچۇغا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇيغۇن بىرلا قۇش،
ھەرگىز تۇشمەس تورىغا.
يەنە ناگايى چۈشەر،
شۇڭقار-لاچىن تورىغا.

تۈيۈق ت. بىلىنىپ قالماق. سېزىلىپ قالماق م: بۇ ئىش تۈيۈق بولۇپ قېپتۇ — بۇ ئىش سېزىلىپ قېپتۇ.

تۆپە غ. بۆك، تۇماق. م: قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا تۆپە ئىچىدە (ماقال).

تۆت بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، تۆت كوچا، كوچا دوقمۇشى؛ توغام.

تۆتۆ قۇ. كىكەچ، گاچا.

تۆتۆتلىمەك قۇ. دۇدۇقلىماق، كىكەچلىمەك، تىلىنى چايناپ سۆزلىمەك.

تۆرەچىقارماق قە. قوسۇر چىقارماق، ئېيىپ تاپماق، چاتاق چىقارماق.

تۆرەل قە. دولقۇن پەللىسى، دولقۇن پەللىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئىگىز-پەسلىك. م: دەريا ئىگىز-ئىگىز تۆرەل ھاسىل قىلىپ ھەيۋەتلىك ئاقماقتا؛ دەھشەتلىك كەلكۈن تۆرەل ھاسىل قىلىپ، بىر ئۆرلەپ، بىر ئىزىغا چۈشەتتى.

تۆركۈن ئۆز ماكانى، ئۆز ئېلى، ئۆز جەمەتى (ياتلىق قىلىنغان قىز ئۈچۈن ئۆز ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيى "تۆركۈن"بولىدۇ).

تۆرۈك قۇ. دۈگىلەك، يۇمىلاق. م: تۆرۈك شىرە، تۆرۈك ئاي.

تۆرىمەك قۇ. گاڭگىراپ قالماق، بېشى ئايلانماق، ئازغىشىپ قالماق، م: بېشىم تۆرەپ قالدى.

تۆزمەك ل. قانماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۈچ يىل بولدى كۆرمەدىم،
ئۆزگىگە كۆڭۈل بۆلمەدىم.

مەيلىڭ يوقىمۇ كۆلمەيسەن،
تۈزۈك ئويناپ تۈزمەدىم.

تۆشەك قۇ. كۆرپە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يوقۇرى بېقىپ ئاينى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ يارنى كۆردۈم،
مەخمەل تۆشەكتە.

تۆشلەك ل. تۆشلۈك، تۆشۋاغ.

تۆشۈك قازان، ئاش-تاماق ئىشلىرى. م: تۆشۈككە ئۇبدان — ئاش-تاماققا ئۇستا.

تۆگە قۇلاق تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تۆگەن قۇ. مۇسادىرە؛ باش ئاغرىقىغا داۋا بولىدىغان پۇراقلىق ئوت.

تۆگىنى ئۇسۇلغا سالماق قە. ئەخمەق قىلماق، ئويناتماق، كولدۇرلاتماق.

تۆڭگە غ. تۆمۈر ھالقا؛ دەرۋازىنىڭ تۇتقۇچى.

تۆل[1] ئۇششاق ماللارنىڭ بالىلىرى (ئوغلاق، قوزا). م: ماللارنىڭ تۆللەش مەۋسۇمى — ماللارنىڭ قوزىلاش مەۋسۇمى.

تۆل[2] كۆچمە: ئەي، قاتار. م: دىۋانچىلىق قىلىپ بولسىمۇ باللارنى ئۆز قولۇم بىلەن تۆلگە قاتمەن (چوڭ قىلىمەن).

تۆل-باقا ل. "تۆل"گە ئوخشاش.

تۆلۈچ ل. تۆلەم، قەرز. م: تۆلۈچۈمنى تۆلەپ بەر.

تۆمۈرتىكەن قۇ. ئۈجمە غورىسى؛ ئوغرىتىكەن.

تۆۋە[1] قۇ. ئۆگزە: تۆپە، تۆپىلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆۋىگە چىقسام قارۇرمەن،
قاپ ـ قارا سايلار سايان.
ئەمدى ھەرگىز قارىماسمەن،
بىگۇپا يارلار سايان.

تۆۋە[2] ل. تۇماق، تۆپە. م: ئاۋاڭنىڭ تۆۋىسى ـــ داداڭنىڭ تۇمىغى.

تۆۋەن قۇ. جەنۇپ، جەنۇپ تەرەپ ("تۆۋەينى"مۇ دىيىلىدۇ) قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتنى توقۇغىلا،
كىلىپ بۇ يەرگە.
مىنىپ قاچايلى،
تۆۋەن خوتەنگە.

تۆۋنى قۇ. ئىچكىرىسى (جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى). م: تۆۋنىگە چۈشۈپ چىقتىم ـــ ئىچكىرىسىگە كىرىپ چىقتىم.

خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورىغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ـــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.

تۇپەك ئۇلاق مىۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ بىر تۈرى. ـــ مىۋىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ تۇپەك (تۇپ) ئۇلاق، لىپىر (نەيچە) ئۇلاق، ئويما (كۆز) ئۇلاق دىگەن تۈرلىرى بار)

تۇپۇك قۇ. چوپسا (ياغاچ سىلىغلايدىغان يىرىك ئىكەك).

تۇتۇك كۇ. توقۇمىچىلار يىپ تۇرىدىغان كىچىك ياغاچ

بولۇپ، قوناق شېخى، ئاپتاپپەرەست غولى، قومۇش قاتارلىقـ
لاردىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۇتۇك يىپ بولغاندا ماتانىڭ
تۈرۈشىگە يارايدۇ.

تۇتۇن يۇتماق غ. ئاچچىق يۇتماق، دىلى غەش بولماق،
ھەسرەت چەكمەك. م: ئايدىن تۇتۇن يۇتقاندەك چوڭقۇر
تىندى.

تۇرپەك "تۇپۇك" كە ئوخشاش.

تۇرتەكلىمەك تۇرمەللىمەك، يۆگىمەك. م: قەغەزنى دۇگە
لەك قىلىپ تۇرتەكلىمەك، يۆگىمەك).

تۇرتۇلمە قۇ. دوقۇرۇپ يۇرمەك، بىر كىمنىڭ ئۆيىگە خار
بولۇپ بارماق.

تۇركۇك قۇ. تۇۋرۇك.

تۇرگەك تۇرمە، تۇرۇلمە، تۇرۇم.

تۇرگۇچ قۇ. سىرغا.

تۇرگۇن قۇ. يۇرەكلىك، دادىل، جۇرئەتلىك، قورقماس.

تۇرمەك قە. بولدۇرغان خېمىرنى ياغ ياكى قايماق بىلەن
تۇرمەللەپ، قورۇلغان قورمىنىڭ ئۈستىگە يېيىپ پىشۇرۇلـ
دىغان بىر خىل تاماق.

تۇرمەل[1] قۇ. ئارسىغا كۆكتات ئېلىپ، تۇرمەللەپ، جىمـ
بىلدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل ھورنان.

تۇرمەل[2] غ. باغلام؛ توساق (سۇنى قاچۇرۇش ئۈچۈن شاخ-
شۇمبىدىن ياسالغان توساق).

تۇزۇت تەكەللۇپ. م: تولا تۇزۇت قىلماي، قورسىغىڭنى
ئوبدان تويغۇز.

تۆزۆتلۆك ت. ئىسكەتلىك، يارىشىملىق. م: بۇ چاپان
خېلى تۆزۆتلۆك تىكىلىپتۇ.

تۆرمەل پاختا كۆ. ئېتىپ، يىغىپ قويۇلغان پاختا، ئۆچ
پاختا.

تۆكۆچە قە. نان چەككۆچ (بەزى جايلاردا تۆككۆچ دېيى-
لىدۇ).

تۆگمىنى چېكىلمەك قوسىقى ئاچماق، ئىشتىيى ئېچىلماق،
بىر نەرسە يېگۆسى كەلمەك.

تۆگۆر ت. بىخ. م: دەرەخلەر تۆگۆر بوپتۇ — دەرەخلەر
بىخ چىقىرىپتۇ.

تۆگۆنمەك قۆ. ۋازكەچمەك، ئۆمىت ئۆزمەك. قوشاقتا مۆن-
داق كەلگەن:

گۆپايىڭ بارمۇ دەپ،
چەندان يۇگۆردۆم.
گۆپايىڭ يوق ئىكەن،
ئەمدى تۆگۆندۆم.

تۆگۆۋاش قۆ. تۆگۆپ ئېتىلىدىغان تاماقلار. م: مانتا،
جۆۋاۋا، چۆچۆرە، قازان سامسىغا ئوخشاش تاماقلار.

تۆڭكەلمەك قۆ. ياتماق، ئۇخلىماق، جىمىقماق.

تۆڭۆلمەك ل. ئۆمىت ئۆزمەك، قوشاقتا مۆنداق كەلگەن:

بىز تەرەپكە كەلمەيسەن،
بىرەر ۋاقىت يات قىلىپ.
تۆڭۆپقا كەتتىڭمۇ،
باغرىڭىزنى تاش قىلىپ.

تۇمبۇلۇك ئا. مومىغا كىيدۈرۈلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ياغاچ.

تۇنۇك قۇ. تۈڭلۈك، دەرىزە.

تۇنۇن ل. تۇنۇگۇن.

تۇۋرۇك يىقىلماق قە. تايانچىسىز قالماق، پاناسىز قالماق.

تىپلاڭ ل. قۇرار ئات قىلى ياكى قوي يۇڭىدا يېپىشى قىلىپ توقۇلىدىغان ئاغامچا ياكى كاشا).

تىپىنماق قۇ. باي بولماق، پۇل-ماللىق بولماق.

تىنى چىرقىماق تىنى شۈركۈنمەك، سەسكەنمەك، يىركەنمەك.

تىپىنىش غ. دەل، جايىغا، نەق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دۈشمەن چىقتى يىپپىنىپ،
سادىر ئاتتى تىپپىنىپ.
دالدا قىلغان قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يىپپىنىپ.

تىتىلمەك تىتىكلەشمەك، جانلانماق، سەمرىمەك، ھاللىنىپ قالماق.

تىتمەي غ. ئۆلەرمەن، جانغا تۆرەيدىغان. م: ماڭا شۇ تىتمەيلەرنىڭ تەرىتىنى تۆكۈش قالغان (بۇ سۆز تۇرپاندا تىتىقسىز، قىلىغى سەت مەنىسىدە قوللىنىلىپ، "تەتمەي" دېيىلىدۇ).

تىجمەل دىدەك، مالاي، چاكار (قومۇلدا)؛ خەقلەرنىڭ ئۆيلىرىدە ئۇششاق-چۈششەك ئىشلىرىنى قىلىپ بىرىپ قوساق باقىدىغان ئادەم تىجمەل دېيىلىدۇ (تۇرپان، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا)؛ نەپ بەرمەيدىغان، بىخىل (قەش-

قەردە)؛ بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرى كۆپ بولغاچقا، "يولنى كارۋاندىن سوراڭ، گەپنى تېجىمەلدىن" دىگەن ماقال كېلىپ چىققان.

تېجىمەك قۇ. باشقۇرماق.

تېرىقا ئۇچكە قويماق چىۋەرلىك، پەم-پاراسەتلىك، تەدبىرلىك ئادەملەرنى سۈپەتلەيدىغان بىرىكمە.

تېز قېلىپ. م: ئانىدىن قىڭغىر تۇغۇلغاننى تېزگە سالساڭ تۈزەلمەس (ماقال).

تېشىرقىماق غ. يارىماق، ئات-ئۇلاقلارنىڭ تۇۋىغىنى تاش يالاپ كەتمەك.

تېكىلەتمەك قۇ. يىقىتماق، دۈم چۈشەرمەك، دومىلاتماق، ئاغدۇرماق.

تېكىنخور پارازىت، تەييارتاپ.

تېگىز تۈز، سىلىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرەخ بولسا ئىگىز بولسا،
شاخلىرى تىگىز بولسا.
دوست بولسا ئادىل بولسا،
ئۆلگىچە ئايرىلماس بولسا.

تېگىل بولماق ھساپ بولماق، كۈپايە بولماق. م: ئاز بولسىمۇ كۆپكە تېگىل قىلماق — ئاز بولسىمۇ، كۆپكە ھساپلىق.

تېگمەك قۇ. ئىگە بولماق، ئېرىشمەك.

تېلىغا تەگمەك زىتىغا تەگمەك.

تېنىقماق غ. ياتسىرىماق، يىركەنمەك، ئۆزىنى قاچۇرماق (تۇرپاندا يېتىرقىماق دىيىلىدۇ).

تېۋقا كۆ. تۆي ئۈچدىكى تامنى بويلاپ چىقىرىلغان ئۇزۇن
تەكچە (بۇ سۆز قۇمۇلدا "قىرمىزاق" دېيىلىدۇ).
تىبەر غ. بەلگە (قىز- يىگىتلەر تېپىشقاندا بىر بىرىگە بېرىشى-
دىغان بەلگە). بۇ سۆزنىڭ تىغ، سايمان مەنىسىمۇ بار.
م: تىغ- تىبەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغىڭغا كىرەر بولساڭ،
قولۇڭغا تىبەر ئالغىن.
شەرىڭگە مۇساپىرمەن،
ھالىمدىن خەۋەر ئالغىن.

تىتاڭ تومۇر كۆچمە: ئەجەللىك يېرى، جان تومۇر.
تىتقىلىماق ئاختۇرماق، كوچىلىماق. م: يانچۇقلىرىنى خېلى
ئۇزۇن تىتقىلاپ، ئاخىرى بىر تىيىن، ئىككى تىيىنلىك پۇل-
لارنى تېپىپ چىقتى.
تىتما- كاتاڭ قىلىۋەتمەك ئا. تىتما- تىتما قىلىۋەتمەك.
تىرەز قۇ. تېتىك، تىمەن، جانلىق. م: تىرەز موماي؛ تىرەز
ئات.
تىرتەك تەرسا، ئاچچىغى يامان.
تىرگەن ئۈبتىز قىرى.
تىرنا ل. كىچىك بېلىق.
تىزباسقا غ. چۆرۈلمە، چۆرۈلمىلىك (تويدا قىزنىڭ ئاتا-
ئانىسى ۋە يېقىن تۇغقانلىرىغا قويۇلىدىغان نەرسە).
تىزلاپچا قۇ. تىزلىق؛ قەدىمكى ئەسكەرلەرنىڭ تىزىغا تاقى-
ۋالىدىغان بىر خىل قوغدىنىش قورالى (رەختتىن ئىشلە-
نىدۇ).

تىزلاق غ. پۇتقا سالىدىغان بىر خىل جازا قورالى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىندان ئىچى ئىگىز ئىكەن.
چۆرىسى چىتلاق.
سەن يارىمنى كۆرەي دىسەم،
پۇتۇمدا تىزلاق.

تىزلامچا غ. باغ باغلىغاندا بىر پۇتقا كىيىلىدىغان بىر پۇشقاقلىق ئىشتان.

تىشلىق كۇ. ئاتنىڭ چىشى ئۇستىگە تارتىپ قويۇلىدىغان قوشۇمچە يۇگەن (يىپتىن ياسىلىدۇ).

تىكتالڭ قە. ۋاللەي، گاگار (بىر خىل باللار ئويۇنچۇغى بولۇپ، يىرىم مىتىر كېلىدىغان كالتەك ۋە بىر غىرىچ كېلىدىغان تاياقچىدىن تەركىپ تاپىدۇ).

تىكەن ت. قۇرۇتىلىدىغان ئۇزۇمنى ئاسىدىغان ئۇزۇن بادىرا ياغاچ (بۇ بادىرا ياغاچقا نۇرغۇن تۆشۈك تېشىلىپ، تۆشۈكلەرگە چوكىسىمان ياغاچلار ئۆتكۈزۈلىدۇ، شۇڭا "تىكەن" دەپ ئاتالغان)؛ مىقدار سۆز. م: بۇ يىل بۇ باغدىن 100 تىكەن ئۇزۇم چىقتى.

تىككەيمەك گىدەيمەك، تەكەببۇرلۇق قىلماق.

تىك كېلىپ قالماق قارشى كېلىپ قالماق. م: مېنىڭ سوئالىم سىزگە تىك كېلىپ قالمسۇن يەنە.

تىلغا دەزمال سالماق غ. ئويلىشۇراق گەپ قىلماق.

تىكىر قۇ. دۆ (ئومىچۇكنىڭ چوڭى).

تىڭچى قۇ. پايلاقچى، مارلاقچى، چېقىمچى، ئىشپىيون. قو-

شاقتا مۇنداق كەلگەن: كوچىلاردا ماڭماڭلار، كوچىلاردا تىڭچى بار. سىز بىزنى كىچىك كۆرمەڭ، قۇرسىقىمىزدا بىگىسى بار.

تىڭگەن قۇ. تۇگمەن.

تىلتاس خ. لىقمۇ-لىق، پەۋەس.

تىل تاتىق ل. ماختىلىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەل ئاغزىغا تىل تاتىق،
بال شىبكەرىم ياخشى قال.
يۈرىكىمنىڭ پارچىسى،
جان-جىگەرىم ياخشى قال.

تىلتاقىلماق رەت قىلماق، باش تارتماق، قوبۇل قىلماسلىق.

تىلسىز يىغا سۇ ئاپتى، كەلكۈن. م: سۇمۇ بىر تىلسىز يىغا.

تىلقانات سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېرىق-ئۆستەڭ بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

تىمتاس جىمجىت، تىپچ.

تىمجىمەك قۇ. ئاتنىڭ هارۋىنى كۆچەپ تارتىشى. م: بۇ ئات هارۋىنى تىمجەپ تارتىۋاتىدۇ؛ بۇ ئات تىمجىمەيۋاتىدۇ.

تىنتا قۇ. چىلەك.

تىنتىماق غ. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق.

تىۋەزۇن خ. كىچىك پالتا.

تىياق بىرەر ئىش-هەركەتتىن توختىماق، ئۆزىنى تارتماق؛ پەرھىز قىلماق؛ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرمەسلىك؛ تىز-گىنلىمەك، بوي سۇندۇرماق. كۆزۈڭ ئاغرىسا قولۇڭنى تىي، قوسىقىڭ ئاغرىسا نەپسىڭنى (ماقال).

تىينكا ئا. ئەنە، ئاينا.

ج

جا قە. ياغاچ قورۇلما، جازا ـ چەللە: گۇندىيا ئۇستىگە ئاسما كۆۋرۈكتەك تۇرغۇزۇلغان جا سۇنىڭ دولقۇنىدا يېنىك تەۋ-رەپ غىچىرلاپ تۇرسىمۇ، دەماللىقا ئۆرۈلۈپ چۈشمەيتتى.
جاپ ـ جاپ قۇ. ۋالاقتەككۇر، كاس ـ كاس (غۇلجىدا "جاۋ-جاۋ" دېيىلىدۇ).
جاپسا قە. چاك، يېرىق، يوچۇق. م: مەن ئىشىكنىڭ جاپسى-سىدىن قاراپ، تالادىكى ھەممىنى كۆرۈپ ئولتۇردۇم.
جاپسار ت. قىساڭ (تاغنىڭ جاپسىرى).
جادايى قە. ئەخمەق، قاپاقۋاش. م: بۇ تازا جادايى بىر نېمىكەن.
جادىكا خ. سالاسۇن، رىشاتكا.
جار قۇ. ئالۋاڭ، ھاشار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نوم دىگەن سۇ ئايىغى،
يۇلغۇن، توراقنىڭ سانى يوق.
ھوگا ئىسسىق جارى قاتتىق،
خەقلەرنىڭ ئىمكانى يوق.

جارا ل. كىرپە.
جارىپ كەتمەك غ. ئىشى ئىلگىرى باسماق، يالجىماق،

يايراپ كەتمەك.

جارىسالىق قو. زالىملىق، ياۋۇزلۇق، زورلۇق، زومىگەرلىك.

جاساق خانلىق تەرىپىدىن يەرلىك تارخان بەگ (ۋاڭ-گۇڭ)لەرگە بالىسىدىن بالىسىغا سوراپ يىيىش ئۈچۈن سويۇرغال قىلىپ بېرىلگەن يەر ۋە پۇقرا؛ تەۋەلىك. م: بۇ مېنىڭ جاسىغىمدىكى يەر.

جاغ قە. ئىگەك. م: جاغ سۆڭىكى؛ يۇقۇرى جاغ، تۆۋەن جاغ.

جاغامباي قو. جاغالۋاي (قارچۇغىدىن كىچىكرەك بىر خىل قۇش).

جاغجاق ئوت تاغ باغىرلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

جاغىل غ. قىزغۇچ سېرىق. م: جاغىل ئۆچكە.

جاقا-جونداق قە. ئەبگار، كىيىملىرى جول-جول، چاچلىرى چۇۋۇق، پۇتلىرى يالاڭ هالەت.

جاك قە. كۆلتۈك (ساپالدىن ياسىلىدۇ).

جاڭدىماق قە. تومۇدىماق، زوكام بولماق.

جاڭغا قە. تېتىك، شوخ.

جاڭغا ئايغىر قو. باشقا ئايغىرلاردىن ئۆزگىچە بولغان، يىلقىنى ئوبدان باشقۇرىدىغان ئايغىر.

جاڭگال دۇمباقچىسى خ. توكتوك قۇش، تۆمۈر تومشۇق.

جالا ئات-ئېشەكلەرنىڭ نوختىسى، هارۋا جابدۇقلىرىغا ۋە نەيزىگە زىننەت ئۈچۈن بېكىتىلىدىغان قىزىل يۇڭ پۆپۈك؛ ئاياللارنىڭ چېچىغا قوشۇپ ئۆرۈۋېلىنىدىغان يالغان چاچ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاق ئالما، قىزىل ئالـما،
جالانى ئۈزۈن سالما،
ئەمدى سىنى ئالمايـمەن،
كەلگەنلەرنى ياندۇرما.

جالاشلىق قۇ. كۆتىرىشلىك. م: بۇ هـارۋا جالاشلىق هارۋا ئىكەن—بۇ هارۋا يۈك كۆتىرىشلىك هارۋا ئىكەن.

جالاق قۇ. بۇيـرۇق، باشقۇرۇش. م: جالاقـقا كىرمەيـدىغان ئات؛ جالاققا كىرمەيدىغان بالا—سۆزگە كىرمەيـدىغان بەڭـۋاش بالا.

جاللاپ جۇۋا-تېرە سودىگىرى.

جاما ت. زەي سۇنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن چېپىلغان ئېرىق، زەيكەش.

جاماگۇل قۇ. ياۋا كۇدە (ياۋا جۇسەي).

جامبۇ قە. داسمال.

جامبىلكام دىمەك قە. خوش بولماق، دوپپىسـىنى ئاسمانغا ئاتماق.

جان ئەتمەك ياشىماق، جان باقماق، كـۈن كەچـۈرمەك، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچـۈرمەك. م: بالام، سەنمۇ ئەمـدى ئۆز جېنىڭنى جان ئەت.

جاننى ياقىغا ئالماق پانالانماق.

جاۋا ل. پالاز.

جايلىماق[1] پىچاق قاتارلىق تىغلارنى ئۆتكـۈزلـەش ئۈچۈن تاش قاتارلىق نەرسىلەرگە سۈركىمەك.

جايلىماق[2] قۇ. داجىماق، ئۆزىنى چەتكە ئالماق.

جه[1] قۇ. ئىست، ھەي، قويچۇ، قويىساڭچۇ دىگەندەك نارا-
زىلىق تۇيغۇسىنى بىلدۇرىدىغان سۆز ئالدى قوشۇمچىسى؛
يا، ياكى مەنىسىنى بىلدۇرىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جە،
نېرىچۇ سېنى — ھەي، قويىساڭچۇ سېنى؛ جە ئۇنداق، جە
بۇنداق — يا ئۇنداق، يا بۇنداق.
جه[2] غ. بولدى، بولامىكىن، ھە، خوپ دىگەندەك مەنىلەرنى
ئاڭلىتىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جە، بولدى ئەمدى —
خوپ، بولدى ئەمدى.
جەدۋار قە. پارپا.
جەرگە قۇ. پاسىل، چېگرا، چەك.
جەدىدە قە. ئاۋارە، لابدۇر؛ نامرات. م: جەرىدە كىيىم
كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىلەمچى بولامدۇ؟ بۇلار نىمدى-
گەن جەرىدە، نىمدىگەن كەمبەغەل-ھە!
جەز[1] قۇ. I. خىرىس؛ دوغىلار خەۋەر يەتكۇزۇپ چالىدىغان
مېتال ئەسۋاپ. م: ئىلان جەز قىلدى — ئىلان خىرىس
قىلدى.
جەز[2] قە. سېرىق مىس؛ ئۇق قېپى.
جەزلىك ئىگەرنىڭ ئىچكى توقۇمى (بەزى جايلاردا "ئىچمەك"
دىيىلىدۇ).
جەژمەك ئا. جىلىتكىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان قىشلىق كىيىم.
جەگرەن خ. جەرەن، كىيىك.
جەڭگى ئېشەك قۇ. ئورۇشقاق ئېشەك.
جەلدىك غ. "جەزلىك"كە ئوخشاش.
جەلىڭگۇر يانچۇقچى.

جەمبىل بىر يىللىق خۇشبۇي كۆكات، ئاشكۆكى.
جەۋەندە قە. ئاق ئۇن بىلەن قوناق ئۇنىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياقاقان نان (تۇرپاندا قوشۇق نان دېيىلىدۇ).
جوجەي قۇ. ئېغىزنىڭ جاۋىغىغا چىقىدىغان چاقا، گەز؛ ئېغىزدۇرۇق (يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى).
جودا قۇ. سېھرى، جادۇ، كۆز باغلاش، ئەپسۇن. م: جودىگەر ـ جادىگەر، سېھىرچى، ئەپسۇنچى.
جورۇق قۇ. ھورۇن، قاشاڭ، پاسسىپ (جوروپ تۇرىسىغا ئىشنى ئۆزلۈكىدىن قىلمايدىغان ئادەم)؛ ھىساۋات، نەتىجە (پۇلنىڭ جورۇقنى چىقىرىش).
جورۇقچىلىق قە. بۇيرۇقچىلىق.
جورۇڭقاي قۇ. شەجەرە، نەسەپ تارىخى؛ پىلان، ئۇسۇل، تەدبىر، ئامال، دىت.
جورۇقى يوق قۇ. پەمسىز، دىتسىز، پىلانسىز، بولۇمسىز.
جورىماق بۇيرۇماق؛ باشقۇرماق؛ ئىشلەتمەك؛ بېغىشلىماق، باغلىماق؛ شىلتىمەك. م: ئەقىلنى جورىماق ـ ئەقىلنى ئىشلەتمەك؛ ئىشقا جورىماق ـ ئىشقا بۇيرۇماق؛ قولنى جورىماق ـ قولنى شىلتىمەك؛ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىكىگە جوردى ـ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىكىگە بېغىشلىدى ياكى باغلىدى.
جوزام خ. ماخاۋ كېسەللىكى ("جەۋزام"مۇ دېيىلىدۇ).
جوسۇن ل. پىگورا، بەدەن تۈزۈلۈشى، تۇرق، قامەت، تۇس، شەكىل، ئوبراز؛ چىرايىڭ بۆلەك جوسۇن ـ قامىتىڭ نىمىدىگەن كېلىشكەن؛ جوسۇنى كېلىشكەن ئايال ـ پىگورىسى

قاملاشقان ئايال(بۇ سۆز غۇلجىدا "جۇسۇن" دېيىلىدۇ).

جوغدا ئۇچار-قۇش ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ كوكۇلىسى.

جوغدار قە. تۆگىنىڭ بويىنى ۋە تىزىدىكى ئۇزۇن تۈكلەر (بەزى جايلاردا "جوغداي، جودار"مۇ دېيىلىدۇ).

جوغدار باش قە. پاخما باش.

جوغدار تۇماق قە. پاخما تۇماق.

جوغدۇقۇناق غ. توگماق، ئۇششۇمەك.

جوغدۇن قۇ. تېتىك، تىمەن، شوخ، تىرەز. م: بۇ ھەجەپ جوغدۇن مومايلار ئىكەن-ھە!

جوغۇلا قۇ. ئاتنىڭ كۆكرىكىگە تاقىلىدىغان قىزىل پوپۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئات بويىنىدا جوغۇلا،
بېشىدا يوگەن-نۇختا.
ئاچچىقنىڭ تولا كەلە.
سەۋرى قىل بىزە توختا.

جوگىنا خ. چىشى كەپتەر؛ بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

جوڭقۇرماق باشقۇرماق، ئىدارە قىلماق؛ ئىجرا قىلماق (جوڭقۇرۇش كومىتېتى — ئىجرائىيە كومىتېتى).

جولو قۇ. قىسقا ئاغامچا، چۇلۇ (چۇلۇۋر)، تىزگىن.

جولوقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقارقى ئىشىك.

جون قۇ. نىيەت. م: جونى يامان-نىيىتى يامان، ئىچى يامان؛ جونى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك (ماقال). بۇ سۆز غۇلجىدا "جۆن" دېيىلىدۇ ۋە "كۆرۈنۈش، قىياپەت" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: جۆنى پەس-يامان كۆرۈنۈشلۈك.

جونىماق بىگىز قولىنى تۇرتمەك، م: ئۇلار بىر بىرىنى جونۇپ سەتلەشتى؛ قولۇڭنى جونىما — بىگىز قولۇڭنى تەگلىمە.

جوۋاتماق ئاۋارە قىلماق، ھالسىراتماق.

جوۋالغۇ ئاۋارىچىلىق، بىسەرامجانلىق، غەشلىك. م: يول جوۋالغۇسى — يول ئاۋارىچىلىغى؛ كۆڭۈل جوۋالغۇسى — كۆڭۈل غەشلىگى.

جوۋنتالماسلىق كۆ. باشقۇرالماسلىق. م: بۇ ئاتنى جوۋنتالمىدىم.

جوۋىزىر كۆ. گەپ ئاڭلىماس، گەپ ئۆتمەس. م: بۇ بەك جوۋىزىر بالىكەن.

جوۋىماق ئاۋارە بولماق، ھالسىرىماق. م: ئۆزلىرى كۆپ جوۋاپلا، رەھمەت.

جوي قۇ. جاپا-مۇشەققەت (جوي-جاپا).

جۇپا-جۇپپاڭ قە. چىپ-چىپ. م: يۈزىدىن جۇپا-جۇپپاڭ تەر ئاقماقتا ئىدى.

جۇپپاڭلىماق قە. چىپىلدىماق. م: شىشىدىن جۇپپاڭلاپ ھاراق ئاققىلى تۇردى.

جۇجۇك قۇ. سۇڭگۈچ.

جۇدۇنلىماق قۇ. ئاچچىغلانماق، غەزەپلەنمەك.

جۇگان قۇ. چوكان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشار يولى تاشلىقكەن،
جۇگانلارى قاشلىقكەن.
تاشارنىڭ جۇگانلارى،
قومۇللۇققا ئاشىقكەن.

جۇل ئات يوپۇغى.

جۇلاق ل. نەيرەك، ھىلە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لىگىرچاق توقۇماساڭ،
ياغىر چىقادۇر ئۇلاغىڭ.
مەن سېنى قوشماۋىدىم،
ئۇ بىزگە قىلغان جۇلاغىڭ.

جۇلدا كەتكەن غ. ئۇگىنىپ قالغان. م: جۇلدا كەتكەن كېسەل — ئۇگىنىپ قالغان ئادەت (كېسەل).

جۇلدى - جاساق "جاساق"قا ئوخشاش.

جۇلقۇنماق يۇلقۇنماق، سىلكىنمەك. م: ئات تازا بىر جۇلقۇنۇۋالدى.

جۇلۇق ل. چەم. م: تېشىلسە جۇلۇق سالىپ يامايمەن — ئاياق كىيىم تېشىلسە چەم سېلىپ يامايمەن (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "كونا، ئەسكى، ھېرىپ، - چارچاش" دىگەن كۆچمە مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. م: ھېرىپ جۇلۇقۇم چىقتى؛ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن چاپان.

جۇمبۇ قە. بوغا (ئاتنىڭ بويىنىغا سالىدىغان).

جۇمقۇلىماق قۇ. تەييارلىماق، ھازىرلىماق. م: ئىش - كۈشلەرنى جۇمقۇلاپ قويدۇڭمۇ؟

جۆجىلە قە. ئارىلاشماق، ئىشتىراك قىلماق.

جۆنتەمەك قۇ. كاپشىماق، ۋالاقشىماق، ئويلىماي گەپ قىلماق.

جۆندەك خ. كونا، جۇل - جۇل، يىرتىق. م: جۆندەك چاپان — يىرتىق چاپان (قەشقەردە "جونداق" دېيىلىدۇ).

جۆۋەندە قە. "جەۋەندە"گە ئوخشاش.

جۇتىرەڭچىلىك قە. جۇتچىلىق، قەھەتچىلىك، قىسچىلىق. ئەتىياز كۆنلىرى ئۇزۇق-تۈلۈك قىسلىشىپ، يېمەك-ئىچمەك غورىگىللىشىپ كەتسە، "جۇتىرەڭچىلىك بولۇپ كەتتى" دېيىلىدۇ.

جۈجەك قۇ. چۈجە.

جۈجەم ئۈجمە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆك كەپتەر ئوتتۇرادۇ،
ئاق جۈجەمنىڭ باشىدا.
بىزنىڭ يارلا ئوتتۇرادۇ،
ئىگىز تاغنىڭ باشىدا.

جۈزنەك دەريا بويلىرىدا ۋە ئورمان ئەتراپلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

جۇسۇنلىمەك غ. زەڭ قويماق، بىر نەرسىنىڭ تۇرقىنى، شەكلىنى ئېنىق بىلىۋالماق.

جۇكتۇ قە. بېخىل، پىخسىق.

جۈن قۇ. نەم (ياغاچ)، ھۆل بىلەن قۇرۇقنىڭ ئارىلىغىدىكى نەرسە.

جېمە ل. تاپا-تەنە، غەيۋەت-شىكايەت، سۆز-چۆچەك (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "تاپا-جېمە، تاپا-تەنە" دېگەن جۈپ سۆز تەركىۋىدە كېلىدۇ). لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

بارساڭلار سالام دەڭلار،
بىزنى سوراغان يارغا.
ئاتىنى چىقارماڭلار،

كۆڭلۈم تۇغمايدۇ ئاڭغا.
خالۇ يەر بىلەن ئۈسسۈن،
جىمەسى بولۇر ماڭغا.

جى خ. ۋەسىقە، ھۆججەت، تىلخەت. م: تىلىدىن جى ئاپتۇ — تىلىدىن خەت ئاپتۇ.

جىپسا ياپسا؛ ماس، مۇۋاپىق. م: جىپسا كەلمەك — ماس كەلمەك، لايىق كەلمەك.

جىجە ل. موما، چوڭ ئانا. م: جىجەم كەلدى — مومام كەلدى.

جىجۇۋي غ. تىپتىك، جانلىق.

جىجىلاق غ. جىدەلخور، يىغلاڭغۇ.

جىرغىلاق خ. باللار ئوينايدىغان تۆمۈر چەمبىرەك.

جىرىس چالا تاسقالغان ئۇن (قىلىن ئەگلەكتە تاسقاپ، يۇمشىغى ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن، شالاڭ ئەگلەكتە تاسقاپ، يىرىك كېپىگى ئايرىۋېتىلگەن يۇمشاق كېپەكلىك ئۇن).

جىرىم باغلىماق غ. مۇز تۇتماق. م: سۇلار جىرىم باغلىغاندا.

جىرىم-جىرىم قە. تال-تال، يول-يول. م: ئالقىنىدىكى جىرىم-جىرىم سىزىقلار.

جىس قە. خىلۋەت، قورقۇنچلۇق، سوغۇق چىراي، يىرگە-نىشلىك. م: جىس چىراي ئادەم؛ جىس يەر؛ جىسكىمەك — يىركەنمەك، قورقماق، ھەزەر قىلماق.

جىغا قە. جىرغا، چىرغا.

جىغىماق قە. تاشلىماق، چۆرىمەك. م: ئەركىن جىلىتىسىنى ئۆگزىگە جىغىۋېتىپ، بازارغا چاپتى.

جىگدە شاخشاق قە. "جىگدىچى قۇش"قا ئوخشاش.

جىگدىچۇك ئ. جىگدىچى قۇش (بەزى جايلاردا "تۇتى قاغا" دېيىلىدۇ).

جىڭ باسماق ئ. سالمىغى بولماق، تۇتامغا چىقماق، ئاساسلىق. م: جىڭ باسمايدىغان گەپلەر — تۇتامغا چىقمايدىغان ئاساسسىز گەپلەر؛ ئوتتۇرىغا قويۇلغان پاكىتلار جىڭ باسىدۇ.

جىڭگىل قە. بۇدرە، بۇجغۇر.

جىڭ مولدەك قە. قوناق ئۇننى پوم قىلىپ، ئىچىگە قوي يېغى، ياڭاق مېغىزى قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

جىلا[1] خ. سالاسۇن، رىشاتكا.

جىلا[2] قۇ. جۇلا، يالتىراق. م: بۇ جىلالىق تاگار (تاۋار) ئىكەن.

جىلە ئ. قىلتاق.

جىلتا ئ. بوخچا؛ جۇۋاۋا ياكى مانتىنىڭ جىلتىسى ("جىلتە"مۇ دېيىلىدۇ).

جىۋجىل ئ. ئەپچىل، چاققان؛ چىرايلىق. م: جىۋجىل يىگىت ئىكەن — چىرايلىق يىگىت ئىكەن.

جىلدىماق قە. تىپچەكلىمەك، تىپىرلىماق، تاتلىماق، م: كېيىك يەرنى جىلداپ، ئاۋال ئالدى پۇتنى، ئاندىن ئارقا پۇتنى پۇكۇپ، بوينىنى سوزغىنىچە جىم يېتىپ قالدى.

جىلمايماق ئ. كۆلۈمسىرىمەك. م: يۇلتۇزلۇق ئاسمان جىلمىيىپ يۈز ئاچتى.

جىمىرلىماق مەۋج ئۇرماق. م: جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ سۈيى.

جىن تاماكىسى "يەر تۇزغىغى"نىڭ ئىككىنچى بىر ئاتىلىشى، ئوتلاقلاردا بولىدۇ.

جىنتەك كىچىك باللارنىڭ ئەركىلەتمە نامى (قاراڭ، ماۋۇ جىنتەكنى!)

جىندەك قە. بىرئاز، كىچىككىنە. م: جىندەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ.

جىن شوخلىسى "ئىت ئۈزۈمى"نىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ، ئېتىزلاردا، ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدۇ.

جىن چاتقىلى تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل چاتقال.

چ

چاپانچی قە. يالاقچی، تەخسكەش، خوشامەتچی، كۆتەر-
مىچی.
چاپان كۆتەرمەك كۆتەمچىلىك قىلمان، تەخسچىلىك
قىلماق، خوشامەت قىلماق.
چاپان ياپماق قە. يوشۇرماق، يانباسماق، ئېيىۋىنى ياپماق.
چاپپۇش ل. قۇلاقچا، ئۇلپاق.
چاپتىكەش شوخ، كەپسىز؛ چېپىلغاق. م: چاپتىكەش مۈشۈك —
هەممە نەرسىگە چېپىلىدىغان مۈشۈك.
چاپچا خامان ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سايمان،
ياغاچ چىشلىغى ياغاچ چاپچا، تۆمۈر چىشلىغى تۆمۈر چاپچا
دېيىلىدۇ (بەزى جايلاردا "ئارا" دېيىلىدۇ).
چاپچىل قايىنماق قۇ. ئالدىراشچىلىق بولماق.
چاپراس چەمبەرچەس، گىرەلەشكەن، ئۆتۈشكەن؛ م:
چاپراس قىلىپ باغلىماق — گىرەلەشتۈرۈپ باغلىماق؛ چاسا،
م: چاپراس سىزىقلىق قەغەز، كەتەكچە سىزىقلىق قەغەز.
چاپسا خ. كىچىك كۈرەك.
چاپقاق ئوغرى. م: چاپقاق مۈشۈك — ئوغرى مۈشۈك.
چاپىدىماق غ. بوران — شۇئۇرغاننىڭ ئايلىنىپ ئۇرۇشى.

م: بوران چاپقىداپ ئۇرغىلى تۇردى.

چاپما خ. پۇتەي چىقىرىلغان، پۇتۇن ئويۇلغان. م: چاپما ئۇلاق — پۇتۇن ئويۇلغان ياغاچ ئوقۇر؛ چاپما قېيىق — پۇتۇن ئويۇپ ياسالغان قېيىق.

چاپمۇ-چاپ ت. يۈزمۇ-يۈز. م: بازاردا چاپمۇ-چاپ ئۇچرىشىپ قالدىم.

چاپى خ. شادلىق قوش كارۋات.

چاتِ غ. ئاچال، ئېغىز (تاغ ئاغزى). م: ئىككى تەرىپى ئىگىز تاغلار بىلەن ئورالغان كەڭ چاتقا جايلاشقان تاغ يېزىسى.

چاتاق پۇتاق، شاخ. م: چاتىماق — پۇتىماق.

چاتىر كۇ. نۆشۇدۇر.

چاجا قۇ. سالجا. م: ئاتىنا ئۆت يوق، چاجىدا كۆت (ماقال).

چاجۇپ غ. جىنازىغا ئۆلۈكنى سالىدىغان تاختاي.

چايجۆش چۆگۈن (تۆشتا سوقۇلغان ئاپتۇۋىسىمان چاي چۆگۈنى).

چاچا قۇ. پوپۇك، چۇچا. م: چاچىلىق ياغلىق (چۇچىلىق ياغلىق).

چاچاپ كەتمەك قۇ. سەسكىنىپ كەتمەك، بىر نەرسىنى تولا يەۋېرىپ، يىگۈسى كەلمەس بولۇپ قالماق. م: گۆشنى تولا يەپ، گۆشتىن چاچاپ كېتىپتىمەن (بۇ سۆز غۇلجىدا "چاقاپ كېتىپتىمەن" دېيىلىدۇ).

چاچقا توي-تۆكۈندە كېلىننىڭ بېشىدىن چېچىلىدىغان، جەسەتنى كۆمۈش ئالدىدا جامائەتكە تارقىتىپ بېرىلىدىغان

قەن ـ گېزەك ياكى پۇل.

چاچلىق بالا ت. قىز بالا (ياتلىق قىلىنمىغان قىز).

چاچ گۆيەك قۇ. چاچقا تاقىلىدىغان بېزەكلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ گۆيەك چاچتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەرقاچان،
يۈرەك بىلەن باشتا بولۇر.

چار قە. ئەيىپ، ئېۋەن، ئالىلىق. م: چار چىقارماق — ئېۋەن تاپماق؛ چار قالماق — ئالا قالماق، چۈشۈپ قالماق.

چارا تەلەڭگىسمان يۇملاق ياغاچ تاۋاق (بۇنىڭدا خېمىر يۇغۇرغىلىمۇ، ئاش ئۇسقىلىمۇ بولىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاش قىلدى قاپ ـ قارا،
ئۆزى ئىچتى بىر چارا.

چارە قە. ئۇستۇن، ئارتۇق. م: گۈلسۈمخان ئاچا ئۇنى ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە كۆرەتتى.

چارتماق قۇ. پىچەن (ئوت)، "چېغىرتماق"مۇ دېيىلىدۇ.

چارچاپ[1] قە. ئۇستىگە كوزا، كۈپ ياكى تەلەڭگە، داس قويۇلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان، ئۈچ ياكى تۆت پۇتلۇق پاكار شىرەگە ئوخشاش قۇرۇلما.

چارچاپ[2] خ. شادىلىق كىچىك كارۋات.

چارچاڭ قۇ. قىرتاق، يېقىمسىز، قاڭسىق؛ قوپال. م: بۇ بەك چارچاڭ ھاراق ئىكەن؛ ئۇ چارچاڭ ناخشا ئېيتىدىكەن؛

ئۇ بەك چارچاڭ ئادەم ئىكەن.
چارچاي قارىقات.
چار چۆپ كۇ. "چاچاپ"قا ئوخشاش.
چاسامىتىر قە. كۇۋادىرات مىتىر.
چارسۇ قە. تۆت كوچا ئاغزى.
چا مىغىز خ. ياڭاق مىغىزى بىلەن ئۆرۈك مىغىزىنىڭ ئارىلاشمىسى؛ ئالا مىغىز.
چار ئوت قە. سۈت ئوت.
چارۋاغ غ. دەريالاردا بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن، ياغاچلارنى بىر بىرىگە چېتىپ قورشام قىلىپ قويۇلغان دائىرە، بىر ئۇچىغا كۈنجۈت باغلاپ قويۇلىدۇ. بېلىقلار كۈنجۈتنى پۇراپ، چار باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ تۇتۇلىدۇ.
چا ساراڭ قە. جىك ساراڭ.
چاشەنبە قە. ساراڭ قىتىش، بېشىدا زاغۇنى بار.
چاغ ۋاقىت، دەۋر، پەيت (ئۇ چاغدا، ئۇ زامانلاردا)؛ مۆلچەر، ئېھتىمال (بۇ ئىشنى ئۆزەڭ چاغلاپ قىل، ھەققىنى ئۆزەڭ چاغلاپ بەر،... كەلگەن چېغى ــ كەلگەندۇ)؛ ھال، كۈچ ـ قۇۋۋەت (چېغىڭنى چاغلاپ ــ ھالىڭغا قاراپ ئىش قىل)؛ تەييار، ھازىر (چاغ بولۇپ تۇرۇڭلار ــ تەييار بولۇپ تۇرۇڭلار)؛ خۇرسەن، شاد (قاغىلار "قاق" ئېتىدۇ، ئۆز ۋاقتىنى چاغ ئېتىدۇ ــ ماقال).
چاغاناق قۇ. تەخسە مۇزىكا ("چاغىناق"مۇ دېيىلىدۇ).
چاغاناي قۇ. قومۇش سۇناي ("چاغىنا"مۇ دېيىلىدۇ).
چاغۋا قۇ. ئېھتىمال، بەلكى (باشقا جايلاردا "چېغىۋا"

دېيىلىدۇ. م: كەلگەن چېغىڭا ــ كەلگەن ئوخشايدۇ. ئەسلى ــ چېغى بار). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغلار يېقىنچۇن،
ھاۋالىرى سوق چاغىۋا.
جۇگانلىرى بىچارە،
يىگىتلىرى يوق چاغىۋا.

چاغىرچاي بەسەي تۈرىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك (كۆكتات).
چاقا قە. پۇل، ئاقچا، تەڭگە. م: ئۇنىڭ نەرقى ئون چاقا.
چاقاڭدى قە. ئوڭدا. م: چاقاڭدىسىغا چۈشتى ــ ئوڭدىسىغا چۈشتى.
چاقام-چاقام سوغا باش چۆكۈرۈشتىن بۇرۇن ئېيتىدىغان باللار سۆزى. م: چاقام-چاقام، ئىلان پاقام.
چاقايماق قە. نۇرنىڭ تەسىرىدىن كۆزنىڭ چېقىلىشى. م: چىراق يورۇغىدا كۆزلەر چاقىيىپ يولنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى.
چاقپىلەك بولۇپ كەتمەك قە. خوشاللىقى ئىچىگە پاتماي كەتمەك؛ يايراپ كەتمەك.
چاقچا غ. ناسۋال قۇتىسى.
چاقچۇق[1] قۇ. ئۆرۈك ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش يېمىشلەرنىڭ ئۇچكىسى، ئۇرۇقچا.
چاقچۇق[2] قە. ساپال قاچا. م: چاقچۇق چىنە ــ ساپال چىنە (بەزى جايلاردا فار-فور قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرىمۇ "چاقچۇق" دېيىلىدۇ).
چاقچىلقاي قۇ. ئالدىراش، ئالدىراشچىلىق؛ ئالدىراڭغۇ؛

بىسىق. م: چاقچىلقاي كۆنلەر؛ چاقچىلقاي ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتنى مىندىم ئىگەرسىز،
باشى ـ كۆزى يۆگەنسىز.
چىرايلىق مىنىڭ يارىم،
چاقچىلقايدا كېيقاپسىز.

چاقسا قۇ. شادىلىق ياغاچ قوۋۇق، دەرۋازا.
چاققۇ ل. چوڭچۇن قۇرۇت.
چاقما كاۋا كاۋىنىڭ بىر تۈرى (بەزى جايلاردا "ئەنجان كاۋىسى" دېيىلىدۇ).
چاقلاي قۇ. يوزگە چىقىدىغان بىر خىل داغ (تولاراق ئەتىياز كۈنلىرى چىقىپ، كېيىن يوقاپ كېتىدۇ).
چاكان ياغلىق قە. بەلۋاغ، رومال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقسۇنىڭ يولى باغلىق،
بېلىمدە چاكان ياغلىق.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۇم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

چاكسا قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى، بىر جىڭ ئېغىرلىقتا تەڭ.
چاكمەۇخ تاغ ۋە ئورمان بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
چاڭ چاڭگال، قول. م: كىشىنىڭ ھەققىغە چاڭ سالماق؛ سار چوجىگە چاڭ سالدى.
چاڭقاغا قە. توڭقاغا.
چاڭقۇرۇن غ. ئالدىراشچىلىق؛ بىسىق. م: ئىشىم تولىمۇ

چاڭقۇرۇن بولۇپ كېتىپ كېلەلمىدىم.

چاڭگا ساقال بومبۇر ساقال.

چاڭگاك قوش قوللۇق ئارا؛ بېلىق تۇتىدىغان تۆت چىشلىق ئارا.

چالا - چوتا قە. چالا - بۇلا.

چالا - چۇشتە قە. چالا - بۇلا، چالا - پۇچۇق.

چالغىتماق غ. ئېلىشتۇرماق، بۇرىماق، قاچۇرماق. م: گەپنى چالغىتماق — گەپنى بۇرىماق؛ ئۇ ئىشنى چالغىتماي ئىشلەيدۇ — ئۇ ئىشنى ئېلىشتۇرمەي ئىشلەيدۇ؛ پىكرىم چالغىپ كەتتى — پىكرىم قېچىپ كەتتى.

چالما[1] ل. ئۇننى سۇغا چېلىپ ئېتىلىدىغان ئۇماچ. م: بۇغداي چالمىسى — بۇغداي ئۇمىچى.

چالما[2] مال قىغىنىڭ كېسىكى.

چام قە. ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسە، بۆلەك. م: چام بۆلۈپ بەرمەك — ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسىنى بۆلۈپ بەرمەك (كۆپىنچە ئورما، ئېرىق چېپىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ).

چاما قۇ. ئۇماچ، يارما.

چامۇللاق خ. تىك موللاق ئېتىش.

چامبۇل ئېشەك ئالا ئېشەك.

چاەچا[1] قۇ. يەكتەكتىن ئۇزۇنراق كېلىدىغان يالاڭ ئۇزۇن چاپان (يازلىق). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: ئىگىز ئازغان بويىدا، چامچاڭنى سەن مۇرەڭگە ئال. شۇغىنە ئايلا جۇگانىنى، ئالمىدەك يانىڭغا سال.

چامچا[2] ت. كۆڭلەك.

چاناچ تېرە خالتا (تۇلۇم)، تورسۇق. م: بىر چاناچ قىمىز.
چاناق[1] خ. تۆگمەننىڭ دان چۈشىدىغان يېرى.
چاناق[2] ئا. كۆەز غوزىسى (باشقا جايلاردا بۇغدايىنىڭ خانىسى، قېپى مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: بۇغداي چانىغى: پاختا چانىغى).
چاندىر سىڭىر؛ ئورۇق. م: چاندىر ئادەم — ئورۇق ئادەم؛ گۆشنىڭ چاندىرى — گۆشنىڭ سىڭىر ئارىلاش كەلگەن، پىچاق ئۆتمەيدىغان يېرى.
چاۋا[1] ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇرۇق شاق - شادىلىرى، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇۋاقلىرى. م: ئەخلەت - چاۋا، چاۋا - چاتقال (بەزى جايلاردا "چوۋا"مۇ دېيىلىدۇ).
چاۋا[2] هايۋانلارنىڭ ئىچ يېغى. م: چاۋاياغ (بەزى جايلاردا "چارۋى" دېيىلىدۇ).
چاۋات ل. ئاچمانان، كاكچانان، چوۋات. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شلپە ناننى ياقماڭلار،
كۆيۈپ كېتەدۇر چاۋات.
مېنى ئىچمىنى كۆيدۇرگەن،
مەللەڭدەكى ئاق ناۋات.

چاۋارتماق ل. چاۋارماق. م: جاۋاغايىم چاۋۇرتۇپ قېپتۇ — جاۋىغىيىم چاۋۇرۇپ قېپتۇ.
چاۋكا غ. ساغرىسى چىپار ئات.
چاۋۇپ كەتمەك تېگىپ كەتمەك، ئېغىر كەتمەك، تەسىر قىلماق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

سۆزلەۋەرسەم گېپىم يەنە ئاۋۇپ كېتەر،
ئەمەل تۇتقان جاناپلارغا چاۋۇپ كېتەر.

چايپەش غ. چاي ئوراپ قويىدىغان تۇگۈچ.

چايدام قۇ. چۆللەردە سۇ يىغىلىپ قالىدىغان كۆلچەكلەر.

چايدۇت ل. مەخسۇس چاي دەملەپ ئىچىدىغان تۇۋاقلىق چۆگۈن.

چايقاق ل. دولقۇن. م: سۇ چايقاغى — سۇ دولقۇنى.

چايلىماق قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تازا باراخسان بولغان ۋاقتى. م: بۇغداي چايلاپتۇ؛ كۆكتاتلار چايلاپتۇ.

چەپ سول، تەتۈر (كۆچمە مەنىدە كېلىشمەسلىك، ئوڭۇشسىزلىق، پالاكەتلىك، نەس، كاج دىگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ).

چەپەك قۇ. چەلپەك، پوشكال، قۇيماق.

چەپچەك قە. چۆگۈننىڭ تېشىلىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن تېگى تەرىپىدە مەخسۇس يەرگە قويۇشقا ياسالغان قىسمى. چۆگۈن ئالساڭ چەپچەكلىكنى ئال، خوتۇن ئالساڭ ئەمچەكلىكنى (ماقال).

چەپى-غەلەت قە. ئازدۇرماق، كۆز ئالدۇرماق. م: نازارەتچىلەرنىڭ كۆزىنى ھەر خىل يوللار بىلەن چەپى-غەلەت قىلىپ، ئىشنى جۆندەيتتۇق.

چەتمە قۇ. مەشۇت يىپ؛ بىر خىل چىقىرىشماق قىلىپ ئوينايدىغان ئويۇن.

چەتمەك ئا. قارا قۇشقاچ تۇتىدىغان ياغاچ تۇزاق.

چەتنەپ كەتمەك ئۆلۈپ كەتمەك. م: چۆجىلەرنىڭ ئونى

چەتنەپ كەتتى، ئۇنى ئەي بولدى (بۇ سۆز كۆپىنچە ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئۆلۈشىگە قارىتىلىدۇ).

چەچكە خ. بۆزچىنىڭ يىپ تاغىقى.

چەرتمەك قۇ. چەكمەك، چالماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دېيىنى چەرتسە بولۇر،
چېكىپ، سوقۇپ چەرتسە بولۇر.
دېيىنى چەرتەلمىسە،
چەرتكۈچىگە بەرسە بولۇر.

چەرچىن قە. ئۇششاق، ھەر خىل. م: چەرچىن مال — ئۇششاق مال.

چەشمە قۇ. كەشتە. م: چەشمە تىكىش — كەشتە بېسىش.

چەك باسماسلىق يىك باسماسلىق، قامالاشماسلىق. م: بۇ كېپىنىڭ چەك باسمايدۇ.

چەكمەك قە. قېشىنى قاقماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەندى مېنى كېتىدۇ دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غورىلاينىڭ بالىسىدەك
تۆكمە يېشىڭنى.

چەلەڭگۈچ قۇ. ئارىلاش، ئارىلاش-قۇراش.

چەلگىمەك يېغى ئۆرلەپ تۇرماق، لەيلىمەك. م: ئاشنىڭ يېغى چەلگىپ تۇرۇپتۇ.

چەللە ئۆزۈم شاخلىرىنى ئارتىلدۇرىدىغان چەللە، باراڭ.

چەللىدە ئات چاپتۇرىدىغان پوچى، زاڭ مەنىلىرىنى بىلدۇرىدىغان بىرىكمە.

چەمەك خ. ئاچا ياغاچ، يىپ ئېگىرىدىغان چاقنىڭ ئاچا ياغىچى.
م: دارۋاز بالا بادىرىلار چەمىكىدىن ئۆتۈپ، تېخمۇ تىك
تارتىلغان دار ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. قوشاقتا
مۇنداق كەلگەن:

بېغىمدىكى ئالمىنىڭ،
شاخلىرى چەينەكچە بار.
مېنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
بەللىرى چەمەكچە بار.

چەنەۋرە خ. چەۋرە، ئەۋرىنىڭ بالىسى.
چەندان ناھايىتى، بەك؛ كۆپ قېتىم. م: مەن چەندان
ئېيتتىم.
چەندەكچى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.
چوپا-چوپاك قە. چىپ-چىپ، چىلىق-چىلىق. م: چوپا-
چوپاك تەر — چىپ-چىپ تەر ("جوپا-جوپاك"غا ئوخشاش).
چوتا قۇ. چوك ئاتا (تاغلىقلار سۆزى، قىسقارتما سۆز).
چوت پايپاق ئا. پىما.
چوجالماق خ. كېرىلمەك، سوزۇلماق.
چوچماقچى قۇ. توساتتىن، تۇيۇقسىز.
چوخچا قۇ. دۆۋە؛ دەستە. م: چوخچا-چوخچا نان —
دەستە-دەستە نان.
چوخچىلماق قۇ. چوخچايتماق.
چور ت. سېغىز لايدىن ياسالغان ئۇشتەك.
چورۇپ قە. ئاياللارنىڭ ئاياق كىيىمى. م: پۇتىغا چىرايلىق
ئالا-يېشىل گۈللەر تىكىلگەن قونجىلىق قىزىل چورۇپ

كىيگەن.

چورۇق[1] ت. چىگىت ئايرىيدىغان چىغىرىق ("چىرۇق"مۇ دېيىلىدۇ).

چورۇق[2] كالا تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاددى ئاياق كىيىم. كۆرگەن كۈنىڭنى ئۇنۇتما، شىرە چورۇقىڭنى قۇرۇتما (ماقال).

چوش ت. بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە سۇ ئۆتكۈزىدىغان ياغاچ نو؛ بىر چۆنەكتىن ئىككىنچى چۆنەككە سۇ چۈشۈرىدىغان ئىگىزلىك؛ ئۆگزىدىن يامغۇر سۈيى ئېقىپ چۈشىدىغان نو؛ تۈگمەن سۈيىنىڭ يۇقۇرىدىن سۇ چۈشۈرىدىغان شاقىراتمىسى.

چوغ خ. قويۇق، نۇرغۇن، زىچ، كۆجۈم، توپ. م: چوغ مەلە — توپ مەھەللە.

چوغا خ. رەستە، نۇرغۇن ئادەم توپلانغان جاي.

چوقاي[1] قۇ. مىراس بۆلگۈچى، تەقسىم قىلغۇچى.

چوقاي[2] قە. ھارۋىنىڭ چوقىيى. م: ھارۋىنىڭ چوقايلىرىغا قىزىل تۇغ قادىتىپ... ئۇ ھارۋىنىڭ چوقىيىغا مەككەم يېپىشىپ ئولتۇراتتى.

چوكان جۇۋان — ياتلىق قىلىنغان ياش ئايال (بەزى جايلاردا "چۆكەن" دېيىلىدۇ)؛ سۆگەتنىڭ يېڭى كۆكەرگەن ياش نوتىسى.

چوكانتال پەسىل مەۋسۇملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سۆگەتلەر چوكانلىغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ.

چوكىلاڭ قە. چوكىلاڭ تاغلار — پاكار تاغلار.

چوڭ دادا قە. بوۋا (دادىسىنىڭ دادىسى)

چوڭرون خ. تۈگنچەك.

چوڭنە قۇ. چوڭ ئانا (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئاچىسى).

چولامپاي قە. توكۇر، چولاق. بار بولاملىق، يوق چولامپاي (ماقال).

چولتاق چولتا.

چولدۇر قۇ. كىچىك ئوغۇل باللارنىڭ جىنسى ئەزاسى (بەزى جايلاردا "ئۇجۇك" دېيىلىدۇ).

چولىماق رەختنىڭ كېسىلگەن يېرىنى يىپ-يىڭنە بىلەن ياكى مەخسۇس ئەسۋاپ بىلەن تورلىماق، يۆمىمەك.

چوماق قۇ. كۆتەك؛ ئۇمۇت (بىر ئۇچى كالىلەك كالتەك).

چوۋاڭ خ. بېغى يوق سۆەت.

چوۋرۇ قۇ. چىغىر يول، گىلاڭلاردىكى تار، قىيىن چىغىر يول، بۇنداق يوللاردا هايۋانلار ماڭالايدۇ، ئىككى كىشى ماڭالمايدۇ.

چۇپۇر ئۆچكە يۇڭى.

چۇجىر قە. يۇگەنىنىڭ ئېغىزدۇرۇقى. م: جىرەن قاشقا يۇگەنىنىڭ چۇجىرىنى ئەپلەپ چىشلەپ ئالدى-دە، بويۇن بەرمەي ئاپقاچتى.

چۇچا پوپۇك، گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پوپۇكچە يىپلار.

چۇچۇلىماق[1] سايرىماق. م: تۇرغاي چۇچۇلىدى — تورغاي سايرىدى.

چۇچۇلىماق[2] قۇ. كىيىمنى سالماق، يەشمەك. م: چاپىنىڭنى چۇچۇلۋەت — چاپىنىڭنى سېلىۋەت.

چۇراپ دەس، دەرھال. م: چۇراپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى.
چۇراڭ خ. ئىگىز، سوقا سۇۋەت.
چۇرقۇچ قۇ. بۇدرە. م: چۇرقۇچ چاچ — بۇدرە چاچ.
چۇرۇڭقاي غ. تېرىككەك.
چۇرۇيول قۇ. تاغ-داۋانلاردىكى خەتەرلىك يول ("چۇرد-يول"مۇ دېيىلىدۇ).
چۇغلۇق غ. مۇدەننىڭ ياۋسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
تاغدا ئېچىلىپ قاپتۇ،
سېرىق سەبدە بىلەن چۇغلۇق.
چۇغۇنتەك بىر خىل كىچىك قۇش.
چۇغۇندان ئېتىز ياقىلىرى، يول بويىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
چۇقاپ كەتمەك قۇ. ياغسىراپ كەتمەك؛ گۆش، ياغ يېگۈسى كېلىپ كەتمەك.
چۇل-چۇل كۇكۇم-تالقان بولۇپ كەتكەن، پارچە-پارچە بولۇپ كەتكەن. م: ئىگىز كۆتىرىپ ئاتقان شىشە يەرگە جاراڭلىدە چۈشۈپ، چۇل-چۇل بولۇپ كەتتى.
چۇلغاشماق خ. يىغىلىشماق، توپلىنىشماق، ئولاشماق.
چۇلۇق ل. كۆپ، مول، مىژ-مىژ، مىغ-مىغ. م: بېلىق چۇلۇق، قوساق توق — بېلىق كۆپ بولسا، قوساق توق بولىدۇ.
چۇلۇق تاۋۇز خ. پىشىپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇرۇغى بىلەن ئېتى ئارىلىشىپ كەتكەن تاۋۇز.

چۇمغۇق خ. قاغا تىپىدىكى قۇش. م: ئاۋۇ چۇمغۇقنى قورۇۋېتىڭلا (بەزى جايلاردا "چۇمگەك"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇۋادان قە. كەپتەرنىڭ بىر خىلى.

چۆپچۈل قە. غورىگىل، ئاددى، قاتتىق-قۇرۇق. م: داستىخىنىمىز چۆپچۈلرەك بولۇپ قالدى، كەچۈرۈشىلە.

چۆپگەز فە. تامنىڭ قىرغاق-بۇرجەكلىرىگە سۇۋاق بەر-گەندە سىلىق ۋە تۈز چىقىرىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان ئۇزۇن ياغاچ.

چۆپ-چۆپ چىلىق-چىلىق. م: كىيىملىرىڭ چۆپ-چۆپ ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

چۆچەك خ. تاقلانغان پىللە قۇرۇتلىرىنى ئالىدىغان تەۋەك.

چۆرۈلمە تويدا ئوغۇل تەرەپ قۇدىلارغا سوغا قىلىدىغان كىيىملىكلەر.

چۆرىسى يوق قۇ. ئەبگار، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان.

چۆك قۇ. تاغلاردا ھاڭ تاشلار ئۈستىدىكى سۇپە تاش، تۈپ-تۈز تاش.

چۆكە پۇرچاق قۇ. پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى (سۇيۇق ئاشقا سېلىنىدۇ).

چۆكۈچ قۇ. چوكا.

چۆگەن قە. توپۇق توپنى ئۇرۇپ ئوينايدىغان تاياق. م: چۆگەن ئويۇنى، چۆگەن بىلەن توپۇقنى ئۇرۇپ ئوينايدىغان ئويۇن.

چۆگۈنگۈل بوغدايلىق ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۆگىمەك   قۇ. يۆگىمەك، ئورىماق.
چۆلمۆگ   ل. كۆلچەك.
چۆمەچ   ت. چۆگىلىمەچ، باشتىكى چۆگىلىمەچ يەر. م: ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى چۆمچى بار؛ يىپ ئىگىرىدىغان چاقنى ئايلاندۇرىدىغان چوكا ياغاچ.
چۆمگۈچ   ئا. چۆمۈچ.
چۆمۈچ   قە. ساپلىق. م: قازاننىڭ كۆۋاچىسى چۆمۈچ (ماقال).
چۆمۈمەك   قۇ. ئۈزمەك (سۇنى).
چۆرپە   ئا. ياۋا توڭگۇزنىڭ كۈچىكى.
چۈچۈلمەك   قۇ. ئۈزمەك (قوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ بېشىنى ئۈزمەك).
چۈچۈن   غ. چۈچۈن قۇرۇتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەپيۈن تارتقان جاللاتلار،
دۆڭ يامۇلدا ياتىدۇ.
چۈچۈنلۈك، پەنلىك ئۆيدە،
نازۇك جۇۋان ياتىدۇ.

چۈشەك   كۆرپە.
چۈشكىنە   بىر خىل تىكەنلىك دەرەخ.
چۈشلىمەك   ت. چۈشلۈك ئارام ئالماق. م: بىزنىڭ ئۆيدە چۈشلىگىن.
چۈشۈك   بالا تاشلاش. م: ئۇن تۇغۇتتىن بىر چۈشۈك يامان (ماقال).
چۈكۈنەم   ت. ۋىجىك، كۆرۈمسىز، ئىسكەتسىز، ئاددى.

چۇلە قە. گۇلە ـ قاق سۇيى، كۆچمە: مىجەزى بوش ئادەملەر
چۇلە ئادەم دىيىلىدۇ.

چۇمبەت قۇ. چۇمپەردە.

چۇمگەك قاغا تىپىدىكى بىر خىل قۇش.

چۇنچە ت. ئۇزۇم قۇرۇتىدىغان مەخسۇس ئۆي.

چۇيگە خ. چۇشۇرگە (توگمەن ئېرىغىنىڭ سۇيىنى چۇشۇرۇ-
ۋېتىدىغان ئېغىز).

چىتىن غ. قىزىل قارىغاي.

چىچىراپ كەتمەك كىچىك بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى.

چىچىرەك قۇ. چەشرەك، هاۋارەك.

چىچىرماق قۇ. سەكرىمەك؛ چاچرىماق.

چىچىكى چاي بولماق قە. خوشال بولۇپ گۇل ـ قەقەلىرى
ئېچىلىپ كەتمەك. م: بۇ خوشخەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ
چىچىكى چاي بولۇپ كەتتى.

چىچىلغاق ئا. چاقماق، چىقىن.

چىدىر قۇ. ئەخلەت، لاۋا.

چىغىچە قۇ. كۆڭۈلدىكىدەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىپ ـ قىزىل بۆكنى كىيىپ،
سەن ئۆزەڭنى بىلمىدىڭ.
چىغىچە يارنى كۆرۈپ،
بىزنى كۆزگە ئىلمىدىڭ.

چىقىتىنماق قە. چىقىلماق، چاقايماق، چاقنىماق. م: ئاپتاپتىن
كۆزلىرى چىقىتىناپ كەتتى.

چىقىش قۇ. بىر بىرىگە ماس كەلمەيدىغان يىمەكلىكلەرنى

كۆپ يىۋېتىش ئارقىسىدا، ئاشقازاننىڭ بۇزۇلۇشى (تۇرپاندا "چىقىل" دېيىلىدۇ). م: ئۇدۇل كەلگەنلا نەرسىلەرنى يەۋېرىپ چىقىل بولۇپ قاپتىمەن.

چىقىشماق چاقچاق قىلىشماق، چاقچاق قىلماق.

چىقىل - چۇقۇل تۇرمۇشنىڭ يېتىپ - قوپۇش، تاماق قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل بولماسلىقى. م: تۇرمۇشتا چىقىل - چۇقۇل بولۇپ قالمىدىم — تۇرمۇشتا غورىگىللىك تارتمىدىم.

چىقىلدۇرغۇچ توگمەننىڭ چىقىلدۇرغۇچى. م: توگمەن تېشى مەن بولسام، چىقىلدۇرغۇچى سەن بول (ماقال).

چىقىن خ. تاغ قىيالىرى.

چىكى لەلەك غ. لاغايلاپ يۈرمەك. م: ئۇ چىكى لەلەك بولۇپ يۈرىدۇ.

چىكىلىك قە. شەپكىنىڭ ئالدى؛ ئات، ئېشەكلەر نوختىسىنىڭ چېكىگە توغرا كېلىدىغان يېرى. م: نوختىنىڭ چىكىلىكى، چىكىلىك نوختا.

چىگەلەك ل. لوپ كەندىرى، ياۋا كەندىر.

چىنەك قورولغا ئېلىپ ئاتىدىغان نىشان، بەلگە.

چىنىمەك قورولغا ئالماق، چامىلىماق، مۆلچەرلىمەك.

چىۋىرقاي غ. تېرىككەك.

چىۋىقغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ھىساپقا تۇتماسلىق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى چىۋىقغا ئالمايۋاتقاندەك، نەگىدۇ تىكىلگىنى تىكىلگەن.

چىپ "دەرھال، ئۇزۇلۇش" مەنىلىرىدە كېلىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: مۇئەللىم سۆزلەۋاتقان دەرسنى چىپ

توختىتىپلا....
چىپەرچى خ. پوچتىچى، پوچتالىيون.
چىپەرخانا خ. پوچتىخانا.
چىپتا خ. قاپ، كەندىر تاغار.
چىپچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈكىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.
چىپچاپ ت. تويغۇچە ئەمەس، يېتەر-يەتمەس؛ تاماقنىڭ تويغۇچە بولماسلىقىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. م: تاماق چىپچاپ بولۇپ قالدى — تاماق تويغۇچە بولمىدى. ئىككى ئىبغىز كاپ-كاپتىن، بىر ئىبغىز چىپ-چاپ ياخشى (ماقال).
چىپىت ئا. يۇپقا قاتلىما.
چىپىچ خ. يېشىغا توشمىغان چىشى ئۆچكە (باشقا جايلاردا "چۈبچ" دېيىلىدۇ).
چىت ل. قاشا.
چىتەن غ. هارۋىنىڭ چۆرىسىگە قويىدىغان توساق؛ سامان قاچىلايدىغان چوڭ بورا قاچا، باداڭ (هارۋىغا ئورنىتىلىدۇ).
چىچتىمخانا ت. تەرەتخانا (چۆكۈرۈش مەنىسىدە كېلىدۇ).
چىچىل كۇ. چۈچۈلا.
چىر خ. پىر. م: بالىلىرى خۇددى تېنەپ قالغاندەك، ئۆيىنى چىر ئايلىنىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى.
چىرمۇخ ل. قۇلماق.
چىرمىغۇت چىڭگىلەك (ئوت).
چىرۋەك ل. قۇلۇلە، قۇلۇلە قېپى.
چىرىمدان غ. يېگى قاتقان نېپىز مۇز.

چىشى گەز-گەز بولماق چەكسىز ئاچچىقى كەلمەك.

چىشمەك چىشى چىقماق. م: بۇ قوي چىشەپتۇ — بۇ قوينىڭ چىشى چىقىپتۇ.

چىش يارماق غ. ئىغىز ئىچىپ گەپ قىلماق، بىر نەرسە دىمەك. م: ئاباق قانچىلىك يۈزسىزلىك قىلسىمۇ، ئايدىن ئۇنىڭغا چىش يېرىپ بىر نەرسە دىمىدى.

چىغچى شاخ سانغۇچ (قۇش).

چىغدان چىغ پەردە.

چىقار ل. چىقار يەر، ئىغىز، مەنبە.

چىقاغدىماق ل. چىق-چىق قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، تاسقىنى قاقماق. م: سۇ ياقىنساغان چاقى بار، بۇركۇت چىقاغداپ تۇرادۇ.

چىقان بەدەنگە چىقىدىغان بىر خىل يارا (بەزى جايلاردا "كۆتىيوغان"مۇ دىيىلىدۇ).

چىقۇق ل. سىرىق ئەت يېرىغى.

چىقىش قىلماسلىق قۇ. پايدا بەرمەسلىك، يەتمەي قىلىش، پايدىسى زىيىنىنى كۆتىرەلمەسلىك، پايدىسى يوق.

چىقىشىپ كەتمەك ت. نىكادىن ئاجرىشىپ كەتمەك.

چىكانىكلىماق كۇ. كېۋەزنىڭ ئۇچىنى ئۈزمەك.

چىكەر قۇ. چاكار، مالاي، خىزمەتچى.

چىگىلەنمەك غ. چىگىشلەشمەك، چىرماشماق.

چىڭكىرىش قۇ. چىداملىق، پۇختا؛ سەۋرىچان.

چىڭگىز قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دەرەخ.

چىل خ. ھۆل تەمرەتكە.

چىل قاغا   ت. ئالا بويناق كىچىك قاغا.

چىلاپچىن   خ. چىلاپچا.

چىلاق   قە. چىللاق (توي بولۇپ 15 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قىز تەرەپ يىگىت تەرەپنىڭ ئاتا-ئانىسى، يېقىن تۇغقانلىرى ۋە دوست-ئاغىنىلىرىنى چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغان كۈن).

چىلە   خ. قىغ (غۇلجىدا مالنىڭ پوق، سۈيدۈكىنىڭ ئارىلاشمىسى "چىلە" دېيىلىدۇ).

چىلگە ئالما   غ. بالدۇر پىشىدىغان ئالما.

چىللە   قە. بەز ئاغرىقى.

چىمالتا   ل. پاچاقتا ئۇرايدىغان گوجەي.

چىمەلتەك   غ. چىمچىلاق.

چىمتىمەك   ت. كەمستىمەك، چۆكۈرمەك.

چىم-چاق   قە. قىزلارنىڭ جۈپ-جۈپ بولۇشۇپ، چىم-چاق تېپىشىپ ئوينايدىغان ئويۇنى.

چىمچىماق   چىمدىماق، ئاز-ئازدىن. م: بېرىشمىزنى چىمچىپ تۇگەتتۇق — بېرىشمىزنى ئاز-ئازدىن بېرىپ تۇگەتتۇق.

چىمدىق   قۇ. هالقا.

چىمگەر   خ. چەمچى، چەم ياسىغۇچى.

چىمت   خ. چىمچىلاق.

چىمگەن   قۇ. تىترەك.

چىن-پىششىق   خ. راست، جەزمەن، چوقۇم، شۈبھىسىز.

چىنتاش   قۇ. ئىسىل تاش، ياقۇت، ئۈنچە-مەرۋايىت.

چىندان ل. سەندەل.

چىن قىچقىرىش غ. توي ئۆيۈنى (توي كۈنى تۆت ئاقباش خوتۇننىڭ گىلەمنىڭ تۆت ئۇچىنى تۇتۇپ، قىزنى گىلەمگە ئولتۇرغۇزۇپ، قوشاق ئېيتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىشى).

چېۋا يىرىق، تېقىم. م: بالىنىڭ چېۋىسى پىشلاق بولۇپ قېپتۇ، ئازراق ئۇپا بېسىپ قويۇڭلار.

چىۋىللاشماق قە. پىچىرلاشماق، شىۋىرلاشماق. م: قۇلاق تۈۋىدىكى چىۋىللىشىشتىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى.

چىۋىن ل. پاشا.

چىۋىنقىماق غ. مالنىڭ بېشىنى، پۇتىنى مىدىرلىتىپ چىۋىننى قوغلىشى.

چېيلىمەك قۇ. چەيلىمەك. م: خېمىرنى چەيلەپ تېخىمۇ ئۆلۈك قىلماق.

خ

خا خ. لىم، لىم ياغاچ.
خا ئالماق ئا. ھار ئالماق، ئېغىر كەلمەك.
خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم — گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.
خاپان خ. تارازىنىڭ نەرسە سالىدىغان تەخسىسى.
خاپانباش يوغان باش. م: ئىلانباش قىزنىڭدىن خاپانباش كېلىنىڭ ياخشى (ماقال).
خاپان كاللا خ. "خاپانباش" قا ئوخشاش.
خادا قۇيۇن قە. تىك قۇيۇن. م: ساي تەرەپتىن ئىككى خادا قۇيۇن كۆتىرىلىپ، ئاسمانغا بۇرغا قويغاندەك پىقىراپ - پىقىراپ ئۆتۈپ كەتتى.
خاراۋان خ. ھەيۋەتلىك، چوڭ. م: بۇ، خاراۋان تېرەك ئىكەن!
خارايلىماق ل. تاللىماق. م: شۇنچىلارنىڭ ئىچىدە، خارايلاپ تۇتتۇم سېنى.
خارەت خ. ياغاچچى. مۇجاڭ.
خارساڭتاش خ. گىرانىت تاش.

خاس ل. دۈشمەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۈرگۈزمەيدۇ تەلگەشىپ،
ئۈز تۇققانلار خاس بولۇپ.
كۆڭلۈنۈ بۆلۈپ كەتتى،
قارىنداشتار يات بولۇپ.

خاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

خاك خ. توپا.

خاڭخوك دىمىغىدا گەپ قىلىدىغان، خاكرۇق.

خال مەڭ.

خالا قە. ھاجەتخانا، تاھارەتخانا.

خالايلىماق خ. "خارايلىماق"قا ئوخشاش.

خالو قۇ. نوغۇچ.

خالۋاپ خ. گىلەمچى، گىلەم توقۇغۇچى.

خامار بۇرۇن. م: خامىرىڭنى يەنچۈۋېتمەن.

خامپا خ. تۈگمەننىڭ ئۇن چۈشىدىغان يېرى. م: چورۇقنى سالماي خامپىغا كىرمە (ماقال).

خام پاختا كۇ. چىگىتتىن ئايرىپ چىقىرىلغان، تېخى ئېتىلمىغان پاختا.

خامتاسما غ. تىللاشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

خام تاما قۇ. خام تەمە، كۆچمە: سىناق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەلسلە خېنىم دىسەم،
قارىماي كەتكەن يارىم.
خام تامادا داڭگال ئاتسام،
ئاچچىغى كەلگەن يارىم.

خامۇت غ. ئاتنىڭ بويىنىغا سېلىنىدىغان ھارۋا جابدۇغى (بوغا).

خامىسكىرمەك قۇ. چالا پىشىپ قالماق. م: نان خامىسكىرىپ قېپتۇ — نان خامسۇق بولۇپ قېپتۇ.

خاناچا قە. كېلىنلەر قېيىنئانىسىنى ياكى كىچىكلەر ئاكىسىنىڭ خوتۇنىنى خاناچا دەپ چاقىرىدۇ.

خان ئاغىچا قە. خاننىڭ خوتۇنى، خانىش؛ ياشانغان، ھۆرمەتلىك ئاياللارغا قوللىنىلىدىغان ھۆرمەت نام (قۇمۇلنىڭ "ئاپپاق" دىگەن سۆزىگە توغرا كېلىدۇ).

خاناقىماق غ. دەرگۇمان، ئىككىلىنىش، بىخۇتلىشىش. م: خانىقاپ قېپتىمەن — بىخۇتلىشىپ قېپتىمەن.

خان ئەتلەس خ. زەيتۇن ھەم ئاق ئارىلاش ئەتلەس.

خان بېلىق ل. بېلىقنىڭ بىر تۈرى.

خانچە ل. خاننىڭ خوتۇنى.

خانگۈل كېپىنەكگۈل.

خانىكە مەلىكە.

خەتنەك قۇ. چىلگىگە ئوخشايدىغان بىر خىل ياۋا قوغۇن (يىگىلى بولمايدۇ).

خەددەك قۇ. يوغان-يالپا، بەستلىك.

خەس قۇ. ئەتەي، قەستەن؛ خۇپسەنلىك. م: خەس قىلماق — خۇپسەنلىك قىلماق.

خەشەك ئۈرۈك تۈكلۈك ئۈرۈك.

خەقىش جىدەلخور، بالىلارنىڭ جىدەلخورلۇقى. م: بۇ بالا خەقىش بالا ئىكەن — بۇ بالا جىدەلخور بالا ئىكەن.

خەلدەك قۇ. چىش كولىغۇچ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سوفماك مېنى بەلدەك بىلەن.
چىش كولىغۇچ خەلدەك بىلەن.

خەندىلەك ت. "خەتنىنەك"كە ئوخشاش.

خەۋەداش ل. ئاگاھ، پەخەس. م: ئۆزەڭگە خەۋەداش بول — ئۆزەڭگە ئاگاھ بول.

خوتۇق قۇ. تەخەي، خوتەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپىدىيان ئىچكەنلەر،
ئەمدى ئىچەر چاي،
قوتۇر خوتۇق مىنگەنلەر،
ئەمدى مىنەر تاي.

خوخا قۇ. يانتاققا ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: خوخا - يانتاق.

خوردا شوۋىگۇرۇچ.

خوردا بولماق خۇمار بولماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك، ئۆگىنىپ كەتمەك، قىن - قىنىغا سىڭىپ كەتمەك. م: ئادەم ئۆلتۈرۈشكە خوردا بولۇپ كەتكەن.

خوردا قىلماق ئازاپلىماق، قىينىماق، خارلىماق. م: سەن مېنى خوردا قىلىۋەتتىڭ.

خورلىق قۇ. ، ئازلىق، كەملىك.

خورۇشچى قۇ. شوخ، كەپسىز (باللارغا قارىتىلىدۇ).

خورۇشلۇق قۇ. شوخلۇق: خورۇشلۇق قىلما — شوخلۇق قىلما.

خوجا بېكە خوجايىن ئايال؛ خوجايىننىڭ خوتۇنى.

خولا قۇ. رەتلەنمىگەن يوغان ياغاچ، خولا ياغاچ.

خولگىر قۇ. بوم، قوپال، يىرىك، گادا-گۇرۇ ("خولاگىر" مۇ دەيدۇ).

خولۇپ ئاش قە. خېمىرنى يوغان-يوغان تاشلاپ ئېتىلىدىغان سۇيۇق ئاش (بەزى جايلاردا "خالاپ ئاش" دېيىلىدۇ).

خون قە. چاي تەخسىسى، پەتنۇس.

خونچا كىچىك چىنە تەخسە.

خۇستى غ. ھۆرمىتى، ئىززىتى، ئابرويى. م: سۇلتان پادىشا-نىڭ خۇستىنى بىز قىلماي كىم قىلسۇن.

خۇشبۇيلۇق ئەترە، ئىپار ئوخشاش خۇشپۇراق نەرسىلەر.

خۇشپىچىم كېلىشكەن، چىرايلىق.

خۇشكۇرەم قە. خۇشخۇي، چىرايلىق. م: خۇشكۇرەم يىگىت.

خۇۋالاشماق ھەمنەپەس بولماق، ھەمدەم بولماق؛ يېقىنلى-شىش. م: مۇنەۋەر بىلەن بارات خۇۋالىشىپتۇ (بۇ، خالاش-ماق — بىر بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالماق دىگەن سۆزنىڭ ئۆزگەرگەن تۇرى).

خېنى قە. بىدە-سامان سېلىغى.

خىپچا خ. ئەتلەسنىڭ يىپىغا گىرە سالىدىغان ياغاچ؛ گىلەمنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يىپلارغا باغلىنىدىغان ياغاچ.

خىدىر غ. ھەد، چەك. م: خىدىرىدىن ئېشىپ كەتتى — ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.

خىدىك قۇ. ياغاچ قۇشقۇن (ئېشەك، خېچىرلارنىڭ).

خىر قۇ. قېلىن، ئۇياتماس. م: تازا خىر نىمكەن.

خىراجە خ. سۇرگە.

خىردەك قۇ. كىكىرتەك، بوغۇز.
خىقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقىرىقى ئىشىك.
خىلق خ. بىر نەرسىنى بىلسمۇ، بىلمەسكە سالىدىغان ئادەم.
م: سەن تولا خىلىق قىلما.
خىمخام قىلماق قۇ. دۇدۇقلىماق؛ هودۇقماق.
خىنا قۇ. ئاياللار قولىغا ياقىدىغان خىنا؛ توي سوۋغىسى.
م: قىزلار قولىغا خىنا يېقىۋاپتۇ؛ بۇ تويغا خىنا كۆپ چۈشۈپتۇ.
خىنىلىق قۇ. "خىنا"غا ئوخشاش.
خىۋەينى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

د

دابايا ت. بايا، باياتىن، ھەلى، ھېلىراق. م: ئۇ دابايا كەتتى. — ئۇ ھېلى كەتتى.

داپەندى خ. ئۇرۇق، ئاجىز (ھايۋانلارغا قارىتىلىدۇ). م: پۇ دىسە ئۇچۇپ كېتىدىغان داپەندى نىمكەن؛ پىرى ئويىۇنىدا داپ چېلىپ بەرگۈچى.

داپشاق ت. يۈزى قېلىن، يۈزسىز.

داپشايماق ت. يۈزى قېلىنلىق قىلماق.

داپقۇر نۆۋەت، قېتىم.

داپلىماق قە. چىڭدىماق، يەرنى چىڭداپ تۈزلىمەك؛ كەتمەنگە بىس چىقارماق.

داتخو قە. داتلىنغاق، قاخشىغاق.

داجماق ل. ئەگمەك، چېكىنمەك، قايتماق (بۇ سۆز باشقا جايلاردا چەتلەش، يىراقلىشىش، قېچىش مەنىلىرىدە كېلىپ، لوپنۇر دىئالېكتىدىن سەل پەرق قىلىدۇ).

داخان قۇ. داڭقان.

داخشالماق قۇ. سىلكىنمەك، قېقىلماق. م: تولا يۆتۈلۈپ بەدەنلىرىم داخشىلىپ كەتتى.

دادىكا خ. دادا، ئاتا (مېھرى يېقىنلىق، ھۆرمەت مەنىسىدە

ئبيتىلىدۇ).

دارا ئىقىن، جىرا، ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى سۇ ئاقىدىغان جىلغا. م: ئات چاپسا گۈمبۈرلەر تاغنىڭ داراسى، ئۇرۇشتا بىلىنەر مەرتنىڭ ساداسى.

داراتتىغ ل. سالتاڭ. م: داراتتىغ ئادەم — سالتاڭ ئادەم.

داراڭگا غ. "تاراڭگا"غا قاراڭ.

داردار ت. تالاش - تارتىش. م: بۇ ناھايىتى جىق داردار بىلەن ھەل بولغان ئىش.

درداڭ غ. كىرىلگەن، يىپىلغان. م: درداڭ قۇلاق ئادەم — قۇلىقى كىرىلىپ تۇرىدىغان ئادەم.

دارداىماق غ. ئىچىلماق، كىرىلمەك، يىپىلماق م: دارديىپ ياتماق — پۇت - قولىنى كىرىپ ياتماق؛ تىرە دارداىتماق — تىرىنى ياىماق، كەرمەك.

دارىماق قۇ. تارتماق، جەلپ قىلماق، مەپتۇن قىلماق. بىيىتتە مۇنىداق كەلگەن:

ئاق - ئاققىنە چىشلىرى،
دىلنى دارادۇ،
قاشلىرى قازى بولۇپ،
يۇرتنى سورادۇ.

دامان خ. تونۇر داپىخنىنىڭ ئىچكى ئەتراپى. م: دامانغا ياققان نان — تونۇرغا دەسلەپ قىلىپ ياققان نان.

داس خ. جاۋۇر.

داشناق ت. ئاشۇنداق. م: داشناق گەپ قىلمىساڭچۇ! — ئاشۇنداق گەپ قىلمىساڭچۇ!

داشۇ ت. ئاشۇ، ئاشۇ. م: داشۇ ئادەم — ئاشۇ ئادەم.
داستى ل. سۇنىڭ ئايىغى چىقمايدىغان سېسىق كۆل.
داغال قوپال، يىرىك. م: داغال قول — يىرىك قول.
داغدىرىماق ھولۇقماق، ئالاقزادە بولماق، تەسلىكتە قالماق، ئىككىلەنمەك: چارچىماق؛ قېتىپ قالماق ("داغدارماق"مۇ دېيىلىدۇ).
داغۇل ھىلىگەر، قۇۋ، مەككار.
داغى ل. قاخشال، قۇرۇپ كەتكەن دەرەخ.
داق قۇرۇق، قاتتىق، يالاڭ. داق يەر — ھېچنىمە سېلىنمىغان قۇرۇق يەر.
داققالچى چاپانچى، تەخسچى.
داقى كۇ. ئورۇق، ئەتسىز. م: داقى قوي.
داقىراتما غ. لەگلەكنىڭ داقىراتمىسى. م: داقىراتمىلىق لەگلەك.
داگۇر غ. ئىلمەك.
داڭگال خ. ئەخلەت؛ بۇغداينىڭ، شالنىڭ يانچىلماي قالغان كۆتىچىكى. توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال (ماقال).
دالان غ. تاشقىرقى ئۆي، ئارىلىق، كارىدور (بۇ سۆز ھەر جايدا ھەر خىل ئىشلىتىلىدۇ. م: بەزى جايلاردا مېھمانخانا قىلىنىدىغان چوڭ ئۆيلەر ياكى تۆرە ئۆيلەر دالان دېيىلىدۇ).
دالتەك قە. گەپ توشۇغۇچى؛ ئاقساقال. قوشۇق سالغۇچى، گەپكە ئارىلاشقاق.
دام خ. سىرتماق، تۇزاق.
داملىماق كۆز-كۆز قىلماق، ماختانماق.

دامداللىماق قە. ئەخمەق تاپماق، كولدۇرلاتماق، مازاخلىماق.

دانىكار تۆمۈر ئۇلاشتا (كەپشەلەشتە) ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا. م: ماۋۇ بىر نىمە دانىكاردەك يېپىشىۋېلىپ كەينىمگە كىرىۋالدى.

داۋا[1] ت. گىرىژ، سېرىق ئەتىنىڭ يىرتىلىپ كېتىشى بىلەن ئۇچەيىنىڭ بۆرەك خالتىسىغا چۈشۈپ قېلىشى.

داۋا[2] تىل، دەككە. م: ھىلى داۋاگىنى ئىشتىسەن! داۋىسىنى بەرمەك — ئەدىۋىنى بەرمەك، دەككىسىنى بەرمەك.

داۋان قۇ. جىگدە قاقىدىغان تاياق.

داۋدىرىماق "داغدىرىماق"قا ئوخشاش.

داۋۇ ت. ئاۋۇ. م: داۋۇ ئادەم.

داۋىخو(ر) قە. قىلىن، تىللاپ ياكى ئەدىۋىنى بېرىپ تۇرمىسا ئىش قىلغىلى ئۇنىمايدىغان. م: تازا داۋىخور بىر-نىمكەن، داۋىسىنى بېرىپ تۇرمىسا ماڭمايدىغان.

داۋىماق قۇ. داۋان ئاشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارادۇرمىز، تۇرادۇرمىز،
ياخشى قىلىڭلار.
ئىگىز داۋان داۋادۇرمىز،
شوتا قويۇڭلار.

دايىماق غ. تەمسىلەش، قامداش. م: ئۆزىنى ئۆزى دايايدۇ — ئۆزىنى ئۆزى قامدايدۇ.

دەپتىن خ. توقۇلۇۋاتقان ئەتلەسنىڭ يىپىنى چىڭىتىدىغان سايمان.

دەپسەتمەك ت. ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن مالنى مالغا چاپتۇر-

ماق.

دەپسەك قۇ. تاغ ئۈستىدىكى تۈزلەڭ يەر.

دەپسەن خ. قىسقا قونجىلىق پىيما.

دەپسىنىش يەر تەپمەك، يەر تېپىپ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىماق.
م: مەلىكە دەپسىنىپ جاللاتقا ۋاقىراپتۇ.

دەپشىمەك دىۋىتمەك (ئات ياكى ئېشەك مىنگەندە، تېز ماڭ-
دۇرۇش ئۈچۈن ئىككى بىقىنىغا تەپمەك).

دەپشىگۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئاتنى دىۋىتىش ئۈچۈن
ئۆتۈكنىڭ ئۆكچىسىگە بېكىتىدىغان مېتال غىلدىرغۇچ.

دەتتە-دەتتە ت. بىر ۋاراقى، بارا-بارا، پەيدىن-پەي.
(باشقا جايلاردا "دەت-دەت" دېيىلىدۇ).

دەجگۈشلىمەك قە. ئىتتەرمەك، نوقىماق، سىلكىشلىمەك،
("دەشكۈشلىمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

دەخۋىچى خ. ئاغلاقچى، خەۋەرچى؛ گەپكە ئارىلاشقۇچى.

دەر قۇ. شارىك، ساقا.

دەرەبزۈن خ. دەرىزىگە ياغاچتىن چىقىرىلغان گۈل، نەقىش.

دەرەپچە ل. بېگىز ("دەرەپشە"، "دەرەش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

دەرەڭگە[1] غ. كالىنىڭ قېچىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بوي-
نىغا ئېسىپ قويۇلىدىغان كالتەك.

دەرەڭگە[2] خ. ئۈزۈمە قاقىدىغان خادا.

دەربىدەر قۇ. ھالاك، ۋەيران، سەرسان قوشاقتا مۇنداق
كەلگەن:

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىغا كەلگەن ئۆلۈم.

هەزرىتى ئادەم ئاتانى،
دەربەدەر قىلغان ئۆلۈم.

دەرۋەك خ. ئىشىك.
دەريايى خ. سەيناق يىپتىن توقۇلغان رەخ.
دەكە-دۈرۈم قە. دەككە-دۈككە.
دەكچە-دەكچەك خ. ئۈچ پۇتلۇق كىچىك قازان.
دەگدەك قۇ. ئەندىشە، تەشۋىش، ساراسىمە، قورقۇنچ.
دەگدەپ قالماق قۇ. قىرىپ-مۇنۇپ، ئەس-ھۇشىنى بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق.
دەگگرەك خ. پوچى، پاختا ئاتقۇچى.
دەلتە قاپاقۋاش، گومۇش، كالۋا، دۆت.
دەلدەك تىك، ئۈچلۇق. م: دەلدەك قولاق — ئۈچلۇق قولاق.
دەلدۈش غ. ساراڭ قىتىش، لەقۋا.
دەلدۈگۈنمەك غ. دەلدەڭشىمەك، سەنتۈرۈلمەك. م: ئالدى، كەينىگە دەلدۈگۈنمەك.
دەم ئىشكىنىڭ ئىچىدىن تىرەپ قويىدىغان تىرىگۈچ. م: ساڭا قاراپ مەن، ئىشىككە قاراپ دەم (ماقال).
دەمبى قۇ. قوساق كۆپۈپ دەم سىقىلىش.
دەمشەلمەك قۇ. ئۈمتۈلمەك، تەمشەلمەك.
دەملىك قو. تىرىك، جانلىق، تىنىۋاتقان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم سەن بۇ يەردە،
بارىكەندۇقسەن.

دەملىكمىكىن، دەمسىزمىكىن،
بارىكەندۇقسەن.

دەمزەك قۇ. ياردەمچى، يار ـ يۆلەك. م: دەمزەك بولىدۇ ــ ياردەمچى بولىدۇ.

دەنە ت. ئەنە، ئاينا.

دەندىمەك ئۆگىنىپ قالماق، ئادەتلىنىپ قالماق. م: دەنـدەپ قېپتۇ ــ ئۆگىنىپ قېپتۇ؛ سىنى دەندىگەن قارىغۇجىدەك، قولۇمـدا بىر دانىلىتمەنغۇ!

دەۋرەپ كەلمەك يىپپىلىپ كەلمەك، ئېتىلىپ كەلمەك، ھەيـۋەت بىلەن كەلمەك.

دەۋرىمەك يامرىماق، تاشماق؛ قىمـرىـماق. م: دەريا سۈيى دەۋرەپ كەتـتى ــ دەريا سۈيـى تېـشىپ كەتـتى؟ ئادەملەر دەۋرەپ كەتتى ــ ئادەملەر قىمراپ كەتتى.

دەي ـ دەي كۇشكۇرتۇش. م: دەي ـ دەيگە سالماق ــ كۇشـكۇرتمەك، قۇتراتماق.

دوبدۇلماق قۇ. دىۋەيلىمەك، تۇمـشۇغـىنى سوزۇپ كۆزگە كىرىۋالماق، قادىلىۋالماق. م: ماڭا نىمە دوبدۇلسەن؟

دوپ سالماق قۇ. داۋراڭ سالماق.

دوخۇلۇر قۇ. توغۇر، قۇيرۇق سۆڭگىكى.

دودا قۇ. دۆت، مۆڭ (تاغلىقلار سۆزى).

دورداي دورداق. م: دورداي كالپۇك.

دورايچىسىغا قۇ. تەخمىنەن، قىياسەن. م: دورايچىسىغا گەپ قىلما!

دورايچى قۇ. تەخمىن، مۆلچەر.

دورغىلىق قىلماق قۇ. گەپ توشۇماق؛ ئاقساقاللىق قىلماق.
دوزولە بولماق ۋەيران بولماق، زىيان تارتىپ دەسمايىسىنى يوقىتىپ قويماق.
دوشاپ قۇ. تاۋۇز ئۇرۇغى.
دوغۇڭگا ل. ئۆزىنى توختىتالماي، ئۇسكەندەكلا، پالاق-پۇلۇق قىلىپ كىرمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دوغۇڭگا كىرەۋەردىڭ،
مېنىڭ بارىمنى بىلمەي.
....

دوغۇلا قۇ. چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى؛ قۇۋ، ھىلىگەر؛ جاسۇس، ئىشپىيون.
دوقال غ. توقۇنۇش، پەسىل ئالمىشىش ۋاقتى، پەسىل ئالمىشىشدا بولىدىغان ھاۋا توقۇنۇشى ياكى جۇدۇن-چاپ-قۇن. م: ئالدىرىمايلى سەيلىگە، ئالدىمىزدا دوقال بار.
دوقۇسلاتماق سانچىماق، نوقىماق. م: بېگىز قولى بىلەن ئۇنىڭ قۇلىغىغا دوقۇسلاتتى.
دوك-دوك سالماق ئەمەس.
دوكسا خ. بىر ئېغىز گەپ ئازلىق، ئىككى ئېغىز گەپ جىقلىق قىلىدىغان ئادەم.
دوگغۇرچاق قۇ. دوگغالچاق (ئات-ئېشەكلەرنىڭ دوگغال-چاق ئېتىشى).
دولانا تاغدا بولىدىغان تاش ئالمىغا ئوخشاش بىر خىل ياۋا مېۋە.
دولخاي غ. گەجگە، پاتاك، شىللە. م: دولخىيىغا بىرنى

قويۇۋۇدىم، تىك چۈشتى.

دومبا ت. باكىلاشكا، سۇدان.

دومساق قە. يۈزى دومبۇلاق، سېمىز.

دومبۇر ت. "دومبا"غا ئوخشاش.

دومسىماق قە. دومىلىماق، تۈرتمەك، تەگلىمەك. م: ئۇ مېلە-نى ئۇ يەرگە دومساپ، بۇ يەرگە دومساپ، ئاخىرى ساتالمىدى.

دومىلىماق تەگلىمەك، بىر نەرسىنى بەرمەكچى بولۇپ تەگلەپ، بەرمەي تارتىۋالماق. م: قۇرۇق ئەمچەكنى دومىلىغانىدەك ئادەمنى گوللايدىغان نىمكەنسەن!

دوناي غ. ئەگرى. م: دوناي توقماق — ئەگرى توقماق. ئەگرى قوزۇقتا دوناي توقماق (ماقال).

دونقاي ئا. توقاي، يارنىڭ دوقمۇشىنى ئەگىپ ئۆتىدىغان يەر.

دوۋسۇق چاپان ئىچكە ماۋۇق سېلىپ، چوڭ-چوڭ شىرىپ تىكىلگەن چاپان — كۆپتۈرمە چاپان.

دوۋساق دوۋۇسۇن، سۇيدۇكلۇك.

دۈپ ئۆتۈككە ناھال قېقىشتا ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ.

دۇدۇق دۇدۇقلاپ سۆزلىگۈچى. دۇدۇق سۆزگە يارىماس، ئوغرى كۆزەتكە (ماقال).

دۇرۇشلىماق قۇ. گەپ تالاشماق؛ ئەيىپلىمەك. سۆكمەك، سىلكىشلىمەك.

دۇز قۇ. قىزىقچى، ھەييار.

دۇشقار قۇ. قىيىن، مۇشكۈل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قەلەم قاشلىق ئىكەن،
جانىنىڭ پىراقى.

ھەجەپ دۇشقار ئىكەن.

يولنىڭ يىراقى.

دۇغدۇر خ. كوت ـ كوت، غودۇڭشغاق.

دۇكان پاچىغى خ. گىلەم دۇكىنى گۇندىسىنىڭ يان تەرەپتىكى ياغىچى.

دۇكان قىلىچى خ. گىلەم دۇكىنىنى چوڭلىتىدىغان ۋە كىچىك-لىتىدىغان ياغاچ.

دۇكان گۇندىسى خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى ياغاچ.

دۇگدۇر خ. غودىرانچۇق، غۇدۇرايدىغان.

دۇمبۇل[1] ت. ئىدىشىمان چويۇن تەشتەكنىڭ ئاغزىنى كالا شىرىسى بىلەن يېپىپ ياسالغان، ناغرىغا تەگكەش قىلىپ چېلىنىدىغان يوغان دۇمباق.

دۇمبۇل[2] قە. خامراق، چالا پىشقان؛ نادان. م: بۇ بۇغداي-نىڭ مايىرى سەل دۇمبۇلراقكەن؛ بۇ بالا تېخى دۇمبۇلكەن، دۇمبۇل نان

دۇمبغى يېرىلماق يامان نىيەتنىڭ بەربات بولغانلىغىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

دۆرۈلمە قۇ. ئۆيدىن ـ ئۆيگە كىرىپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈز-گۈچى، ساياق (تۇرپاندا "تۆرەلمە" دىيىلىدۇ). م: نەدە تۆ-رىلىپ يۈردۈڭ؟

دۆرى خ. ئەتلەسنىڭ يىپلىرىنى يىغىدىغان چاقپىلەك.

دۆش خ. ئېغىز؛ يەرنىڭ دۆڭ جايلىرى. م: يەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ تۈزلىمەك.

دۆشە گۆش چانايدىغان كۆتەك.
دۆڭگەي ت. دۇمبە، ئۇچا. م: دۆڭگىيى قىچىشقان ئىشەك
تۇگمەنگە بارىدۇ (ماقال).
دۆڭگۇرچەك قۇ. يانتاق كۆتىگى.
دۆڭگۇلۇك قۇ. كىلەڭسىز ئاياق.
دۆمبەل ل. تۆپە، تۆپىلىك يەر.
دۆۋەسكەل قۇ. قىلىن كۆرپە، پاياندار. (لوپنۇردا "دەۋەس-
كە" دېيىلىدۇ).
دۆۋەزىن خ. جىرىس ئۇن.
دۇرت قويماق قۇ. تىكىۋەتمەك، قىچىپ كەتمەك.
دۇركۇن كەينى-كەينىدىن، توپ، نۇرغۇن. م: دۇركۇن
ئىتىلغان مىلتىقنىڭ ئۇنى. بىرىنچى دۇركۇن — بىرىنچى
توپ.
دۇشكەللىك قو. پىشكەللىك.
دۇگجىمەك خ. ئالدىغا مۇدۇرۇلۇپ كەتمەك. م: ئالدىغا ئىككى
قەدەم دۇگجۇپ كىتىپ يىقىلىپ چۈشتى.
دۇگدەك غۇژمەك، تۇگۇلمەك.
دۇگۇلچەك قۇ. غالتەك؛ چەمبەر (ئويۇنچۇق).
دۇمچە قۇ. قۇيرۇق سۆڭگى ئارىلىغىدىكى ئىككى تال
ئومۇرتقا سۆڭگى.
دۇمچە تۇماق قە. توم قاسقانلىق، دوخاۋا تاشلىق قارا كۆر-
پە تۇماق (ئەرەنچە).
دىبايا قۇ. ئابايا، ھىلىراقتا، يىڭىلا، باياتىن.
دىبۇ قۇ. ئاۋۇ، ئەۋۇ.

دېبۇت قۇ. ئاۋۇ يەر.

دېچۇ قۇ. ئاۋۇچۇ.

دېدىقتۇرماق ت. قىزىقتۇرماق، ئىنتىلدۇرمەك.

دېرەپتا خ. تەڭ، تەپمۇ-تەڭ، بىردەك.

دېرەكلىمەك دېرىگىنى ئالماق، خەۋىرىنى ئالماق، ئۇقۇشماق.

دېشناق قۇ. ئاشۇنداق.

دېشۇ قو. ئەشۇ، ئاشۇ.

دېكىلىڭ بېرى كېلىڭ، مەيەرگە كېلىڭ (كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز).

دېكىنمەك قە. دېۋىنمەك، ئورنىدا تۇرۇپ ئاچچىغلاپ دېۋىنمەك، بوينىنى ئۇشلاپ گەپ قىلماق. م: دېكىنمەي گەپ قىل!

دېگىنە قۇ. ئەنە.

دېلىگەي قىلماق غ. كوزا-كوزاڭ قىلماق، بازارغا سالماق.

دېۋەڭ خ. كومشا، دۆت.

دىخمارلىماق قۇ. دۇشكەلىمەك.

دىداڭ قۇ. تېتىك، تىمەن، چەبدەس، كۆچلۈك. م: هارۋىنىڭ ئاتلىرى بەك دىداڭ ئىكەن.

دىر دەسمايە، ئاناپۇل، تېگى.

دىرايماق قۇ. تارتىشماق (بەدەن).

دېرەگىسىز كېچىكمەي، تۇرمايلا، هايال قىلمايلا.

دىرىيىپ قالماق قۇ. هۇشىدىن كېتىپ قېتىپ قالماق.

دىستە خ. پاشنا، ئاياق كىيىمنىڭ پاشنىسى.

دىسلىماق تىزلىماق، تىزىغا بېسىپ نىقتىماق.

دىغ قۇ. راسا سەمرىپ تولۇم بولۇپ كەتكەن. م: بۇ ئىشەك دىغ بوپ كېتىپتۇ.
دىغىرنىماق ت. يايرىماق، يايراپ كەتمەك (ئىش ھايۋانلىرىنىڭ ئۆزاقتىچە ئوبدان بېقىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلىتىلمىگەن ئەھۋالدا جانلىنىپ، روھلىنىپ كەتكەن ھالىتىنى بىلدۈرىدۇ).
دىغىر-دىغىر قۇ. غىچىر-غىچىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغلار يولى توپۇلۇق،
ھارۋالىرى دىغىر-دىغىر.
يېڭى يارنى يار دىمەڭلا،
كونا يار يۈرەك-بىغىر.

دىگەلەش ئا. ھىساپلاش، خولاسىلاپ چىقىش.
دىڭگۇس قە. دىڭگوك، ئاقساق. م: شىرەنىڭ پۇتى دىڭگۇسلاپ قېپتۇ.
دىڭگىل قاش قە. تىك قاش، ئۈچلىما قاش.
دىم-دام چالا ئۇيىقۇلۇق ھالەت. م: سېنى قاچان كىرەركىن دەپ دىم-دام بولۇپ ئۇخلىيالمىدىم؛ ئاغرىق دىم-دام ئۇخلايدىغان بولدى.
دىم-دىراي قۇ. دەم. م: دىم-دىرايى ئىچىگە كىرىپ كەتتى-دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.
دېمغىزا قىلماق قوساقنىڭ ئاچلىقىنى باسقۇدەك ئاز-تولا بىر نەرسە يېيىش.
دىمىغىنى قاقماق غ. "خېك! ھىھا!" دەپ نارازىلىق بىلدۈرمەك.

دۈە پىچەك ئىتىزلىق ۋە ئوتلاقلاردا يۆگىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

دىيەك قە. تىرەك. م: ئىشكىنى دىيەپ قوي — ئىشكىنى تىرەپ قوي.

ر

راخاپ خ. مۇزغا شىرنا قوشۇپ ياسالغان ئىچىملىك.
راخاپچى خ. راخاپ ياسىغۇچى؛ راخاپ ساتقۇچى.
راگازا ئا. ئۆتكەن-كەچكەن گەپ-سۆزنى تەگەش.
رالاشماق ئا. كېلىشىپ ئىش قىلماق، بامەسلىھەت ئىش قىلماق، كېڭىشىپ ئىش قىلماق، ئەپلەشمەك.
رالىماق قۇ. بوزەك قىلماق، دەپسەندە قىلماق، ئاياق ئاستى قىلماق؛ پاسكىنا قىلىۋەتمەك.
رام بولماق بوي سۇنماق، ئىتائەت قىلماق.
راۋات قۇ. ئۆتەڭ، چۇشكۇن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات،
مەن يول ئۆتكۈنچى.

راۋىتە قە. كېلىش-بېرىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت. م: بىز ئىككىمىز راۋىتە قىلىشمايمىز؛ مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن راۋىتىم يوق.
رايىش يۇۋاش، قۇلغى يۇمشاق. م: رايىش بالا — يۇۋاش بالا.

رەج قە. ئۇششۇق. م: ھەي رەج، كىم ساڭا ناس دەۋاسىنى قىپتۇ؟!

رەللە ئىچى پۇشماق، قايغۇرماق.

رەم قىلىۋالماق ت. ئۆزىگە قارىتىۋالماق.

رەۋەت چىدام، تاقەت، رىغبەت.

رەۋەندە خ. ئاشلىق سودىگىرى.

روچۇن قۇ. چۇنىنىڭ بىرخىلى: قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

روچۇن بولسا كىشى،
قانات تاقاپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى بىر چۆرۈلۈپ،
ئۆز خىلىنى تاپسا كىشى.

رودا قە. گاداي، نامرات، يوقسۇل، ھېچ نەرسىسى يوق، تۇرمۇشى ئېغىر (باشقا جايلاردا "رودو" دېيىلىدۇ).

روزانە قە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك. م: قىرىق ئۆيلۈك ئەزانىڭ روزانىسى نەدىكى قىماۋاز لوكچەكنىڭ قولىغا قالغىنىنى كۆرمەمسىلە!

روكۇلدىماق قە. توخۇنىڭ "روك-روك" قىلىشى. م: كاتەكلەردىن توخۇلار باشلىرىنى چىقىرىپ روكۇلدىشاتتى.

رويا ئا. ئادالەتسىزلىك، ئادىل بولمىغان ئىش، ئۇۋالچىلىق.

رويابقا چىقماق قە. ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈلمەك.

رويالچىلىق ئا. "رويا"غا ئوخشاش.

رىزەندە غ. كىگىزچى ئارىسى.

رىپىدە قە. نان ياققاندا قولغا سېپىۋالىدىغان قولقاپ.

رىزە خ. نازۇك، نېپىز؛ جاپا كۆتىرەلمەيدىغان.

ردل ئالماق ئا. قايىل بولماق، تەن ئالماق.
رەپ-رەپ كونا، بۇرۇلغان، جۇلغى چىقىپ كەتكەن، رەزگى.

ز

زاخا تېگىش، چېقىلىش. م: بىزگە زاخا قىلمىدى ــ بىزگە چېقىلمىدى، تەگمىدى.

زاغ خ. قارغا.

زاكاۋەت زېرەك، ئۆتكۈر (كۆپرەك كىچىك باللارغا قارىتىلىدۇ).

زالالەت گاڭگىراپ قالماق، قايمۇقۇپ قالماق، تەمتىرەپ قالماق، ئېزىپ قالماق. م: نىمە قىلىشىمنى بىلمەي، زالا-لەتتە قالدىم.

زاقا ئا. ئازار، دىلنى ئاغرىتىش.

زاك خ. ئۇماچىنى قويۇقراق ئېتىپ، تۆپىسىگە قورۇما سەي قويۇپ يەيدىغان تاماق. م: ھالۋىنى كۆپ يىسەڭ زاك تېتۇر (ماقال).

زاڭگا باسماق قە. بىر جايدا ئۇزاق يىللار يۆتكەلمەي تۇرۇپ قالغان نەرسىنى ياكى ئەر چىقماي تۇرۇپ قالغان قىزلارنى "زاڭگا باستى" دەيدۇ.

زاڭگار ت. پاسكىنا، مەينەت، كىر.

زاڭگول-زۇڭگول قە. ئۇششاق-چۇششەك، ئىكىر-چىكىر ئىشلار .م: ئۆي دىگەندە زاڭگول-زۇڭگول ئىشلار بولۇپ

تۇرىدۇ.

زال خ. گەپ ئۆتمەس.

زانانە ت. نازۇك، نەپس. م: بۇ تولىمۇ زانانە قىز بوپتۇ. (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "ھەزىلەك مىجەز" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

زاۋۇت ت. قاتتىق قول، رىۋىمى قاتتىق. م: بۇ ئادەم باللىرىغا ناھايىتى زاۋۇت ئادەم.

زەر خ. ئالتۇن.

زەردار بايى، پۇللۇق.

زەردەك سەۋزە.

زەگۇندە تامنىڭ ئۇلىغا، سۇپىنىڭ قىرغىقىغا، ئوچاق ئالدىغا ئورنىتىلغان ياغاچ.

زەللە قە. مېھماندارچىلىق ياكى نەزىر-چىراقتىن كۆتىرىپ كېلىنگەن ئاش.

زەمباقى قۇ. كۆك بىلەن يېشىل ئارىلىقىدىكى رەڭ.

زەن خ. خوتۇن.

زەھەر خالتىسى قۇ. ئاچچىقى يامان، جىلىخور.

زەي[1] قە. ئوقيانىڭ ياكى پاختا ئاتىدىغان دۇكاننىڭ كىرىچى.

زەي[2] خ. كىرىچ، ئۆچكە تېرىسىدىن تىلىپ ئىشلەنگەن شوينا. م: زەي قامچا — زەيدىن ياسالغان قامچا.

زەيپانە ئاياللارغا خاس بولغان، ئايالچە. م: زەيپانە مەسە، زەيپانە ئۆتۈك.

زەي رەندە خ. ئىشىك-دەرىزىلەرگە گۈل چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان رەندە.

زور ت. چېلىشچى، پالۋان.
زور چىقماق قۇ. يەڭمەك، غالىپ كەلمەك.
زورقىل غ. چېلىشچىلار سۆزى (قېنى، سەن زور قىل دىسە،
سەن زور قىل دەپ چېلىشنى باشلاپ كېتىدۇ).
زۇلپۇك ت. ھەرە، بوغۇن. م: ئۇنىڭ قولىنى زۇلپۇك
چېقىۋاپتۇ.
زۇلپىكەش خ. ئاياللارغا مەخسۇس چاچ سالغۇچى ئايال
(كەسپ ئېتى).
زېدىقماق قە. زېرىكمەك، يالچىماق. م: دەۋا توغرىسىدا
تولا يول مېڭىپ زېدىقاپ كەتكەن سادىق چەكەدى مىڭە-
سىدىن ئېزىپ ئالا-جوقا سۆزلەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.
زېرىپ ئىنچىكە ئىش (يىڭنە ئىشى) قىلىدىغان ئادەم، تىكۈچى.
زىب-زىب ت. بىر جايدا تۇرالمايدىغان (بالا).
زىبىز غ. پەقەت، زادىلا: ئۇ زىبىز ئۇنىمىدى.
زىبىلدىماق ت. بىر جايدا جىم تۇرماي سەكرەپلا يۈرمەك.
زىدزىلمەك قۇ. ئەكىلمەك.
زىم-زىيا قە. تۇم. م: زىم-زىيا قاراڭغۇ كېچىدە ھېچنە-
مىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

س

ساپا سۈپەت، ئېتىۋار، قىممەت. بىلىملىكنىڭ باھاسى يوق، بىلىمسىزنىڭ ساپاسى (ماقال).

ساپاق[1] قۇ. ساپ، نەرسىنىڭ سېپى.

ساپاق[2] قۇ. شۇم، شۇمتەك (باللارنى سەتلەش سۆزى: ۋاي ئۆلمىگۈر ساپاق).

ساپساپچى غ. ئالدامچى، ساختىپەز، ئالىقانات؛ ئاچكۆز.

ساپقان قە. سالغا، تاش ئاتقۇچ.

ساپما خ. مونچىدا كىيىدىغان ساپما ئاياق.

سات ل. ياخشى پۇرسەت، قولاي پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ. م: ساتىم تۇشۇپ بىر بارسام ئويمان كۆلگۈ — قولاي پۇرسەت كېلىپ قېلىپ، ئويمان كۆلگە بىر بارسام ئىدى.

ساتما قە. كەپە، ئالچۇق ياكى باراڭ.

ساچقاق ل. بېلىق سانچىيدىغان ئارا ("سانچقاق" مۇ دېيىلىدۇ).

ساخال خ. لاي تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان شاخ تىكەن. (تورپاندا چىت دەپ ئاتىلىدۇ.)

ساخو قۇ. ئېلىشاڭغۇ، ساراڭ قېتىش، ئەخمەق، ھاماقەت.

سارا تالالانغان، ئاز ئۇچرايدىغان.

ساراغان شورلۇق يەرلەردە بولىدىغان كۆك قومۇشقا ئوخشاش بىر خىل ئوت.

سارسىلماق قۇ. خارلانماق، سەرسان بولماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سار سىلىپ يۈرەرمەنمۇ.

سارسىماق ت. ۋاقىراپ دۇشكەلىمەك، جىمىلىمەك، ئازار بەرمەك، ئازاپلىماق.

سارقىت زىيapەتتىن قايتقاندا ئالغاش كەلگەن تاماق، يىمەكلىك، زەللە.

ساقىت قىلماق ئادا قىلماق، ئېلىپ تاشلىماق، خالى قىلماق، خالاس قىلماق.

سارۋا ل. غونان تاي.

سارۋاڭ قۇ. پاخما، چىچىلاڭغۇ، جىڭگىلىماچ، پاخپىيىپ كەتكەن. م: سارۋاڭ چاچ — پاخما چاچ.

سارىغۇچ قە. ئاياللار روملىنىڭ بىر خىلى (لېچەكلىك رومال).

سازىكەپ قۇ. نېزىقىغاق، قېيىدىغاق.

ساغدىغىنى ئاسماق غ. ئۇرۇشۇشقا تەييارلانماق، غەزەپلەنمەك.

ساغرۇغى خ. پاك، ساغرۇ، گاس (بەزى جايلاردا "سارو"مۇ دېيىلىدۇ).

ساغىلماق ل. سانچىلماق.

ساق ھوشيار، سەگەك. م: سوتتىن ئاق، سىغىزغاندىن ساق (ماقال).

ساقا[1] شارىك، باللار چىكىپ ئوينايدىغان شارسىمان تاش (بەزى جايلاردا "ساققا"مۇ دېيىلىدۇ).

ساقا[2] نانىنىڭ گىرۋىكى. م: نانىنىڭ ساقىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ساقاتقا كانا.

ساقاق[1] ل. بىلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى ("ئايقۇلاق"مۇ دېيىلىدۇ).

ساقاق[2] بىر خىل ئۆسۈملۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدىن چۆپ ئورسام،
تەگدىن تولىسى ساقاق.
ئىككى يۇرت ئاتلاپ بېرىپ،
ئالغان خوتۇنۇڭ پوقاق.

ساقال تارغىغى خ. لوقما سالغاق، گەپكە قوشۇق سالغۇچى، ئاقساقال.

ساقتاش ل. ئامبارچى.

ساقسى ئالچۇ چۇشمەك غ. ئامەتى كەلمەك، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك ("ئوشۇغى ئالچۇ چۇشمەك"كە ئوخشاش).

ساققۇش بىر خىل قۇش.

ساقىلغا ئوت كەتمەك غ. جىددى ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق.

ساڭقارا قۇ. سار.

ساڭقىماق قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئەھمىيەت بەرمەك، ئېتىۋار بەرمەك، پىسەنت قىلماق. م: ئۇنداق نىمىگە كىم ساڭقىپتۇ!

ئۇ ھېچكىمنى سائقىمايدۇ.

سائگۇل-سۇئگۇل ت. نەرسىلەرنىڭ رەتسىز-قالايمىقان سائگىلاپ تۇرغان ھالىتى؛ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن كىيىمنىڭ جۇل-جۇل ھالىتى.

سالا[1] بارماق قوللارنىڭ ئارىسى، يوچۇغى.

سالا[2] ت. دەۋەت، سايى.

سالپا سالپاڭ، سائگىلاپ تۇرغان. م: سالپا يۈز — گۆشلىرى سائگىلاپ خالتىلىشىپ كەتكەن يۈز؛ سالپا قۇلاق.

سالپا-سایاق قە. ماكانسىز، ئىگىسىز. م: نەدىكى سالپى-سایاق نىمنى تېپىپ كەپتىكەنمەن، قېچىپ كەتتى.

سالتاڭ[1] ت. تەنھا، يالغۇز؛ يۆلەنچۈكسىز، يۆك ئارتىلمىغان؛ قىسىر، بالىسىز. م: سالتاڭ ئات — يۆك ئارتىلمىغان ئات؛ سالتاڭ بايتال — قىسىر بايتال؛ سالتاڭ ئايال — بالىسىز ئايال.

سالتاڭ[2] ھارۋىكەشكە ياردەملىشىپ، قىغ ئۇسۇشۇپ ۋە توشۇ-شۇپ بېرىدىغان ياردەمچى ئىشچى.

سالجىماق غ. يۈرتتىن چىقىپ كەتمەك.

سالدار ل. ئانىسىدىن ئايرىپ باققان قوزا.

سالغۇ ل. ئېرىق-ئۆستەڭلەرگە سېلىنغان يالغۇز ئاياقلىق كۆۋرۈك.

سالما كەسلەنچۈكنىڭ بىر تۈرى.

سالۋار خ. بىر نەرسىنىڭ رەتسىز سائگىلاپ تۇرۇشىنى بىلدۈ-رىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: سالۋار تۇماق — ئۇزۇن تۈك-لۈك، تۈكلىرى سائگىلاپ تۇرىدىغان تۇماق (ئېغىزدا

"سالۋا تۇماق" دىيىلىدۇ. بۇ سۆز "سالۋىرىماق، سالۋىرات-
ماق" دەپ تۇرلىنىدۇ).

سالۋاسلىماق غ. قەدەمنى چوڭ ئېلىپ تېز ماڭماق، سالۋا-
لاپ ماڭماق.

سالۋاڭ كۇ. پاخماق، چۇپۇرچەكلىنىپ كەتمەك.

سامانچى قۇ. ياۋا مۇشۇك.

سامبا خ. پىلە قۇرۇتنى ئالىدىغان قاچا.

سان قۇ. ئەھمىيەت، ئېتىۋار، قىممەت.

سان تەگمەك پۇرسەت تەگمەك.

سانجىق ئوت چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ساندىكتاز كۇ. سۇگگۇلغۇچ، سۇگگۇت.

سانسالىماق قە. بۇلغۇشلىماق، دۇشكەلىمەك. م: سار چۈجىنى
سانسالىۋەتتى؛ بالامنى تولا سانسالاپ قورقۇنچاق قىلىپ
قويدۇم.

سانىماق قۇ. سانىماق، ھىساپلىماق؛ قاراتماق، تاۋىماق. بەر-
گىنىڭنى ئازغا سانا؛ قاشقا سانساڭ كۆزگە، كىشىگە سانساڭ
ئۆزگە (ماقال).

ساي خ. ھىلى، ھازىر. م: ساي كەلدىم — ھىلى كەلدىم
("سايا" مۇ دىيىلىدۇ).

سايات غ. ئوۋچى. م: قارچۇغىدەك بويۇڭغا، بولدۇم سايات،
يار — يار.

سايىتىن خ. باياتىن، ھىللا.

ساياق[1] سەرگەردان، ئېگىسىز، ماكانسىز، يالغۇز، تەنھا، توپقا
قوشۇلمىغان؛ ئىشىكمۇ-ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرىدىغان. م:

ساياق ئت — ئگسز ئت؛ ساياق كالا — توپقا قوشۇلمغان
كالا. ساياق يۈرگەن تاياق يەر (ماقال).

ساياق[2] ئايىقى يېنك، چاققان؛ بباش. م: ساياق بالا — چاققان بالا؛ ساياقتىق قىلماق يارىم، تۇشاق سالاي پۇتۇڭگا (لوپنۇر قوشاقلىرىدىن).

ساياڭغۇ دەريانىڭ سۈيى تارتىلىپ كېتىپ سايلاشقان يەر، دەريا سۈيىنىڭ تېيىزلاشقان يېرى.

سايان تەرەپ، تامان، ياق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىغىم قارلىق سايان،
سەگۈنچىكى سەرۋەك سايان.
زامانىڭ دۈشقارىدا،
سەن بىر سايان، مەن بىر سايان.

سايغاتماق غ. كالىنىڭ سايغاقتىن قېچىشى.

سايغاق[1] خ. ئۈچ چىشلىق كىچىك ئارا (بېلىق تۇتۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

سايغاق[2] ل. كۆكۈيۈن؛ ئۇقۇرۇق چىۋىنى (شەكلى ھەرىگە ئوخشايدىغان، سارغۇچ قاراچىپار كېلىدىغان ھاشارەت بولۇپ، كالىنىڭ تۆكى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ، لىچىنكىسى كالىنىڭ تېرىسى بىلەن ئېتى ئارىسىدا ياشايدۇ، يېتىلگەن چاغدا تېرىنى تېشىپ چىقىدۇ).

سايقى ئۈزۈم خ. ئۈزۈمنىڭ بىر خىلى ("ساياقى ئۈزۈم" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ساي كەلمەك غ. ياپسا كەلمەك، ئۇيغۇن كەلمەك، مۇۋاپىق كەلمەك، دەل كەلمەك.

سايلاتما قۇ. سايۋەنلىك، لاپاس، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆشىك ئايلى سايلاتما،
سايلاتمىغا تاش ئاتما.
مەن سىنىڭ خىلىڭ ئەمەس،
قاش ـ كۆزۈڭنى ئويناتما.

سايلا ئۈزۈم خ. كۆك ئۈزۈم.
سايىسىغا قارىماق غ. تەرزىنى تۇزمەك، ئۆزىنى ياساپ يۈر-
مەك. م: سايىسىغا قاراپ ماڭىدىغان ئادەم ــ ياسانچۇق ئادەم.
سايىقى خ. ھىلىقى. م: سايىقى كىشى ــ ھىلىقى كىشى
("سايىنىقى"مۇ دېيىلىدۇ).
سايماق غ. تەڭ كۆرۈش، تەڭ ساناش. م: ئازنى كۆپكە
سايماش.
سەپ[1] قە. كىلىن بولغۇچى قىز ئۈچۈن تەييارلانغان ئۆي
جاھازلىرى.
سەپ[2] پەم. م: پۇلنى سەپ بىلەن خەجلەش كېرەك.
سەپچى قۇ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.
سەت قۇ. ۋاقىت، چاغ، دەم. م: بىر سەتتىن كېيىن كېلەي؛
بىر سەت تۇرۇپ تۇر.
سەتكە كۇ. قوغۇنلۇقنى باقىدىغان كىچىك ساتما، كىچىك
ئالچۇق.
سەچە خ. تورۇسقا ئېسىپ قويۇلىدىغان بىر خىل جاھاز
(ئىچىگە سۈت قاچىسى ياكى باشقا نەرسىلەر قويۇلىدۇ).
سەدىلىك غ. خاسلىق، مىجەز، ئادەت، خۇسۇسىيەت.
سەرجان غ. ياغاچنى 50 ــ 60 س. م ئۈزۈنلۇقتا ھەرىدەپ

بولغاندىن كېيىن، يېقىلغۇ قىلىش ئۈچۈن كەسلەپ، مەلۇم ھەجىمدە تىزىپ قويۇلغان ئوتۇن. م: قولۇڭغا بىر يىل ئەمەل تېگىۋىدى. ئەڭ ئاۋال مېنىڭ بېغىمغا سەرجان سالدىڭ.

سەرخۇش قۇ. ئېلىشاڭغۇ، ساراڭ چېلىش، تەلۋە.

سەرسۇك قۇ. بېشى قايغان، ھوشىنى يوقاتقان (تاغلىقلار سۆزى).

سەرمە قۇ. شىرەنىڭ تارتمىسى؛ سىرتىما.

سەرمە چاپان قۇ. سىرتمىلىق چاپان (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سەرنەمەس غ. غەم يىمەس.

سەكسەن پاچاق خ. كەلكۈننى توسۇش ئۈچۈن ياسالغان ياغاچ قۇرۇلما.

سەكسەن پۇت خامان ياكى ئېتىز ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان نۇرغۇن پۇتلۇق ياغاچ تۇلۇق ("سەكسەن ئاياق"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگ خ. ئىت.

سەگەنچۈك ئاسما بۆشۈك.

سەگۈ سۇۋادان تېرەك. م: سەگۈ تېرەك ("سەگە"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگۈنچەك قوچاچقا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى قوشاقتا. مۇنداق كەلگەن:

قارا قاش باشتا بولۇر،
سەگۈنچىكى ساچتا بولۇر.
مەن يارىمنى كەچتە كۆرسەم،
ئەتىلىك ناشتا بولۇر.

سەگدىمەك ت. يېنىكلەش، ئاغرىقتىن ساقىيىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇرغۇي بولۇپ، لاچىن بولۇپ،
تاغنى ئەگدىم.
يار دەردىدە كېسەل بولۇپ،
يىگى سەگدىم.

سەگكەرمەك قۇ. دىققەت قىلماق، سەزمەك، چۆشەنمەك.
سەگكىمەك خ. پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.
سەلقىلىغ خ. ئۇستا، ماھىر. م: سەلقىلىغ ھۈنەرۋەن — ماھىر ھۈنەرۋەن، سەلقىلىغ ئەرتىس.
سەلكىن غ. سالقىن شامال، غۇر-غۇر شامال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپا-بۇغداي سامانىنى
سەلكىن ئايرىيدۇ،
ئۇرۇق-تۇققان قېرىنداشنى
ئۆلۈم ئايرىيدۇ.

سەم قە. ئەس، خاتىرە. م: سەمىگە سېلىش — ئېسىگە سېلىش، جېكىلەش.
سەندى قۇ. سەتلەش، يامانلاش، ئۆچ كۆرۈش سۆزى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سېنىڭدەك سەندىنى،
سەنمۇ دىمەسمەن،
قەن-ناۋات بەرسەڭ،
ھەگۇس يىمەسمەن.

سەنمەسلىك قو. ئىشەنمەسلىك.

سەيلىمەك ئەرتىپكە سالماق، رەتلىمەك.

سەيما خ. بوزوق خوتون.

سەيناق خ. پىلە قورۇتى تېشىۋەتكەن پىلە غوزىگى. م: سەيناق يىپ — بوزۇلغان غوزەكتىن چىققان يىپ.

سەينەك[1] تىرناق تۈۋىگە چىقىدىغان يارا.

سەينەك[2] بىر ياشلىق سەركە.

سوتۇق قو. ئاھاڭ، كۈي، ئۈن، ئاۋاز؛ قائىدە — نىزام. م: سوتۇغى يوق ئادەم — ناخشىغا ئاۋازى كەلمەيدىغان ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن مېنى ئۇردۇم دەمەن،
سىپپى يوق قامچاڭ بىلەن.
سەن مېنى سۆكتۈم دەمەن،
سوتۇغى يوق ناخشاڭ بىلەن.

سوچى ۋاستىچى، ئەلچى، دەللال، دەللە. م: سوچى خوتۇن — ئەلچى خوتۇن.

سوخرۇن غ. ئىلگىرى كەلمەس، روناق تاپماس.

سوقان لەيلەك (بىر خىل قۇش).

سوراقلىماق قو. سورىماق، سوداشتۇرماق.

سورانماق تەلەپ قىلماق، ئۆتۈنمەك، ئىلتىماس قىلماق.

سوقچىلان چىلاننىڭ بىر تۈرى ("چوك چىلان"مۇ دېيىلىدۇ).

سورۇق غ. تېپىلگەن غداينى خاماندا سورۇپ تازىلاش ئىشى. م: بۈگۈن سورۇق سوردۇق.

سورۇقلۇق قو. سورۇقچىلىق، ۋەيرانچىلىق. قوشاقتا مۇنداق

كەلگەن:

قونتاجىنىڭ لەشكرى،
قىلدى خەققە سورۇقلۇق.
سار سېلىشتى خالايىق،
ئۆي ـ ماكانى تورۇقلۇق.

سوغا ياغاچ چىلەك، ياغاچ تۇڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغچىدا گۇلۇڭ بولسام،
بۇلبۇلدەك تىلىڭ بولسام.
باقا سۇغا كىرگەندە،
سوغاڭدا سۇيۇڭ بولسام.

سوغات خ. پىشلاق (قېتىقنى ئۇيۇتۇپ، يېغىنى سۈزۈۋېلىپ، قالغىنىنى قايناتسا "سوغات" بولىدۇ).

سوغتانماق ت. توگىلىماق، توخماق، ئۇششۇمەك (بەزى جايلاردا "سوقتۇنماق"مۇ دېيىلىدۇ).

سوغۇگۇل غ. تاغ باغرىدىكى چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

سوغۇن قۇ. ئىشىك ـ قوۋۇق ياكى دەرۋازىلارغا، دەرىزىنىڭ كۆزنىگىگە ئوخشاش ئېچىپ قويۇلىدىغان كۆزنەك، تۆشۈك.

سوق قۇ. قىزىقچى، ھەزىلكەش، سوغاق گەپ قىلىپ قىزىقچىلىق قىلغۇچى.

سوقا[1] قۇ. چاي ئىچىدىغان كورۇشكا.

سوقا[2] يۇمۇلاقنىڭ ئەكسى. م: سوقا باش، سوقا قوغۇن ("سوققا"مۇ دېيىلىدۇ).

سوقا چۇشتى قە. ئارقا ـ ئارقىدىن، تۆپە ـ تۆپىلەپ. م:

سوغاق سوقا چۈشتى ـ كەينى ـ كەينىدىن سوغاق بولدى.

سوقا ـ سۆبەت قە. گەپ ـ سۆز، پاراڭ، پاراڭدىشىش، گەپلەشىش. م: سىرتتا بولۇۋاتقان سوقا ـ سۆبەتلەر ئۆي ـ ئىچىگە ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

سوققا غ. زەربە، دەككە.

سوقماتاش غ. تام سوقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تاش ئەسۋاپ (بۇ چويۇندىنمۇ ياسىلىدۇ).

سوقماق[1] خ. ئۈزۈم بىلەن ياڭاق مېغىزىنى سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك.

سوقماق[2] غ. چىغىر يول، سوقماق يول.

سوقنەپەس قۇ. قىلىغى سەت، قىلىقسىز.

سوقۇر غ. قارىغۇ: ساق كۆز يىغلىسا، سوقۇر كۆزدىن ياش چىقار (ماقال).

سوكال قە. توكۇر، چولاق؛ ئۆتمەس، گال؛ مېيىپ. م: سوكال قويرۇق؛ سوكال پىچاق؛ سوكال ئادەم ـ مېيىپ ئادەم.

سۆكسەك قۇ. سۆكسۆك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتاي ياتتۇق مىڭگاڭدا،
سۆكسەك بىلەن ئوت قالاپ،
كۆزنىڭ خۇمارى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

سوكسوك[1] خ. قومۇش ئېگىزى.

سوكسوك[2] ئاتنىڭ سوكۇلداپ، قاتراپ مېڭىش ھالىتى. م:

سوكسوك ئات ـ قېتىرغاق ئات.

سوگدىماق غ. پۇتنىڭ سوگى بىلەن چەيلىمەك، دەسسىمەك، چىگدىماق. م: سوقمىنىڭ نەم توپىسىنى دەسسەپ چىگدىماق.

سولاشماق غ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سۇسىزلىقتىن يۇمشاپ كېتىشى. كۆچمە: ئېزىلەگۈلىشش. م: تولا سولاشماي، ئىتتىكرەك ماگىنا. بەزى ئېزىلەگگۇ، مىس ـ مىس ئادەملەرنىڭ ئاتلىرىنىڭ كەينىگە بۇ پېئىلنىڭ تومۇرى سۇپەت شەكلىدە قوشۇپ ئېيتىلىدۇ. م: ئابدۇرېھىم سولاش، تۇردى سولاش.

سوملىماق قۇ. پۇتۇنلىمەك، قىرلىماق، ياغاچنىڭ توت تەرىپىنى ئوخشاش چوگلۇقتا رەندىلەپ چىقماق (بۇ سۆز بەزى جايلاردا "يۇمشاق نەرسىلەرنى پومىلاقلاش" مەنىسىدە كېلىدۇ).

سومۇن قۇ. تىزىم، ئىسىملىك، رويخەت، تىزىم دەپتىرى (قۇمۇلدا ئالۋاڭ ـ ياساق تۆلەيدىغان ئىسىملىك سومۇن دېيىلىدۇ).

سونجاق خ. پۇتنىڭ سوگى.

سون ت. غەلىتە، يوچۇن، ئۆمسە. م: سونلا بىر ئادەم ئىكەن، سونلا قىلىقلارنى قىلمىساگچۇ!

سونۇ قۇ. غەلىتە، ئەجەپ، يوچۇن، يات، ئۆمسە. م: سونۇلا گەپ قىلىدىغان بىرنىمىكەنغۇ؛ مەلىمىزگە سونۇلا بىر ئادەم كېلىپ قالدىغۇ.

سونۇر ل. سەھەر.

سونۇرقىماق قۇ. ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق.

سونۇكەلمەك غ. نەقمۇ-نەق كېلىش، دەل جايىغا كېلىش.
م: بۇگۈن ئىش تازا سونۇ كەلدى.
سونون بۆلۈك ل. مۇشۇنىڭ باش بۇرنىدىن قىلىنىدىغان سوغا.
سوۋۇتقۇ قە. ياخشى گەپ ئىسستقۇ، يامان گەپ سوۋۇتقۇ (ماقال).
سويام قە. چارەك (15 سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى).
سويتۇپ كېتىش ياندىپ كېتىش، بىر ياققا ئېغىپ كېتىش. م: تاغار سويتۇپ كەتتى. ئۇ خىيالغا چۆمگەن ھالدا يەنە بىر ھازا بېشى سويۇتقان تەرەپكە ماڭدى.
سويلا تاياق چۇشتۇق.
سويلىماق تېز ھەم سىلىق ئۇزمەك؛ بوي تارتىپ كەتمەك
م: گۈللەر كۈن تەگمەي سويلاپ كېتىپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سودىن چىقتى ئاق بېلىق.
سويلاپ-سويلاپ ئويناڭلار،
ھەيران قالسۇن خالايىق.

سويمەك ئا. بۇ "سويما" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلمىسى بولۇپ، كىچىك بالىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.
سويۇم مال سويۇش ئۈچۈن ياكى گۆش ئېلىش ئۈچۈن بېقىلغان مال.
سۇخسۇر قوشماق ئۆردەك.

سۇزماق قۇ. ئۇسماق، قاچىلىماق. م: تاماقنى پىيالىگە سۇز-
ماق، بۇغداينى تاغارغا سۇزماق.
سۇسماق قۇ. "سۇزماق"قا ئوخشاش.
سۇلاقچى ت. مىراپ، سۇغا قارىغۇچى (سۇنىڭ بېشىدىن
ئېتىبارلىقچە بولغان ئارىلىقتا سۇنى تەكشۈرۈپ يۈرىدىغان
ئادەم سۇلاقچى دېيىلىدۇ).
سۇغان ل. غاز-ئۆدەكلەرنى تۇتۇش ئۈچۈن سۇ ئۈستىگە
قۇرۇلىدىغان قىسماق.
سۇغۇلۇق سۇلۇق يەر.
سۇقلەت قۇ. يوق ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان، چات كىرىۋالى-
دىغان، مەمەدان.
سۇقلەت-سۆرۈن قۇ. سوغاق چىراي ھەم مەمەدان (ئادەم).
سۇقۇپ قويماق قۇ. يوشۇرۇپ قويماق، سۇقۇنۇپ كىرىۋال-
ماق—يوشۇرۇن كىرىۋالماق.
سۇقۇلۇشماق قۇ. كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالماق. م:
خەقنىڭ ئىشىغا نىمە سۇقۇلۇشۇپ يۈرۈيسەن؟ گەپكە سۇقۇ-
لۇشماي جىم ئولتۇرساڭچۇ!
سۇ قىلماق مالنى ياكى نەرسىنى پۇلغا ئايلاندۇرماق.
سۇڭگۇت قە. سۇڭگۇلىغۇچ (بەزى جايلاردا "سۇڭگۇچ"
مۇ دېيىلىدۇ).
سۇڭگۇتماق قە. شۇڭغۇتماق، ئوغۇرلۇقچە بەرمەك، بىر
نەرسە بېرىپ ئاغزىنى مايلىماق. م: ئۇ باشلىققا بىر شىشە
ھاراقنى سۇڭگۇتتۇۋەتتى.
سۇلاق كۆل، كىچىك سۇ ئامبىرى (سۇ قىس جايلاردا ئاھا-

لىلەر ئېچىدىغان سۇنى ساقلايدىغان كۆل سۇلاق دەپ ئاتىلىدۇ).

سۇلتايماق غ. سالپايماق، روھى چۈشمەك، روھسىزلانماق.

سۇلۇ ل. چىرايلىق، گۈزەل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىل كۆكۈلىنى خار قىلما،
كەڭ قوينۇڭنى تار قىلما.
ئۆزگىلەرنى يار قىلما،
يارىم سۇلۇ ياخشى قال.

سۇما خ. سۇرمە.

سۇمال قۇ. تاغار. م: بۇغداينى سۇمالغا قاچىلاپ قوي.

سۇمۇق قۇ. زەمچە.

سۇنايلىماق پۇت-قولىنى ئۇزۇن سوزۇپ ياتماق.

سۇۋار غ. تامامەن، پۈتۈنلەي، ھەممىسى، جەمىسى، م: ئېتىزلىقنى سۇۋار سۇ بېسىپ كەتتى.

سۇۋاقچى قە. تامچى. كۆچمە: سالاچى.

سۇۋاي-سالتاڭ غ. بالىسىز، سالتاڭ؛ ئېغىرچىلىقى يوق.

سۇۋۇق خ. گەمە.

سۇيۇق قە. يېڭىلتەك، ئالدىراڭغۇ. م: سۇيۇق ئادەم— يېڭىلتەك ئادەم.

سۇيۇلتۇش قە. سۇيۇقلاندۇرۇش.

سۆجە ت. سۆڭگەچ، يانپاش.

سۆرە[1] قۇ. ئۆگزە، ئۆينىڭ تۆپىسى؛ تورۇس.

سۆرە[2] ل. ئوت-چۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، لاپاس، قالىق، چەللە ("سۆرۈ"مۇ دېيىلىدۇ).

سۆرۈن سالقىن. م: سۆرۈن چىراي.
سۆرۈندىمەك سالقىندىماق، سەگىمەك.
سۆزەڭگىر قۇ. ياخشى گەپكىمۇ، يامان گەپكىمۇ ئۇنىمايدى-
غان، قېيىدىغاق ئادەملەر شۇنداق دېيىلىدۇ ("سۆزەمەل"مۇ
دېيىلىدۇ).
سۆزەمەل قۇ. "سۆزەڭگىر"گە ئوخشاش.
سۆز سالماق ت. ئېغىز ئاچماق، ئوتتۇرىغا قويماق، تەلەپ
قىلماق، ئەلچى قويماق.
سۆڭگۈچكۈ ل. يالاقچى.
سۆكە قە. ئاياللار قولىغا ئاسىدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى.
م: سۆكە-مۇنچاق تاقىغان خېنىملار.
سۆككە قۇ. چاشقان تۈرىدىكى بىر خىل قان شورىغۇچ
جانىۋار، شەپەرەڭگە ئوخشاپ كېتىدۇ.
سۆگەتگۈل تالگۈل.
سۆل[1] كۈچ، ماغدىر.: سۆللۈك ئادەم—كۈچلۈك ئادەم؛
سۆللۈك ئۇن—قۇۋۋەتلىك ئۇن.
سۆل[2] ھۆل، قۇرۇمىغان (مېۋە ۋە گۆش قاتارلىقلارغا نىسبەتەن)،
خوتەندە "خام" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. م: سۆل نان—خام نان.
قۇمۇلدا چىقىشقاق، يېپىشقاق، يېقىملىق مەنىلىرىدە كېلىدۇ.
م: سۆلى بار ئادەم—چىقىشقاق ئادەم.
سۆيۈنمەك قۇ. خوشال بولماق، شاتلانماق؛ تايانماق، يۆلەن-
مەك، پايدىلانماق.
سۇپۇتمۆرە قۇ. بۇرغۇ (قۇلۇلە قېپىدىن قىلىنغان كاناي).
سۇتلىگەن غ. سۇتلۇك ئوت.

سۈر قۇ. ئەپ، پەم، يول، ئىشنىڭ ئېپى-جېپى. م: بۇ ئىشنىڭ سۈرىگە كىرىۋالدى— ئىشنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى.

سۈرۈم ت. ئىشنىڭ ئېپى. م: ئۇلار ئىشنىڭ سۈرۈمىگە كىردۋالدى (بۇ قوللىنىشتىكى "سۈر" دېگەن سۆزى بىلەن ئوخشاش).

سۈرۈك قۇ. توپ، پادا، گۇرۇھ. م: مېلىمنى سۈرۈككە قوشتۇم، سايدا كىيىكلەر سۈرۈكى بىلەن يۈرۈيدۇ.

سۈز قۇ. سۈزۈك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغدىكى ماجان تېرەكتەك،
بويىڭىزنىڭ تۈزلۈكى.
باغدا پىشقان ئاق يىمىشتەك،
ئۆزىڭىزنىڭ سۈزلۈكى.

سۈزمە خالتىسى قىلىۋەتمەك غ. ئۇرۇپ مىجىغىنى چىقىردۋەتمەك.

سۈزمەك قۇ. ئۇسمەك. م: سۈزگەك كالا، ئىككى قوشقار تازا سۈزۈشتى.

سۈزمە ھۆل تۇ. چىلىق-چىلىق ھۆل. م: كىيىمىڭ سۈزمە ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

سۈكە خ. سۈپا.

سۈكەن "خاپان"غا ئوخشاش.

سۈگۈن رەڭگى قارا، ئۆزى تىكەنلىك بىر خىل تاغ دەرىخى.

سۈڭگۈمەك شۈڭغىماق.

سۈلكەت قۇ. تەكەللۇپ.

سۈمەل قە. دورا سۈرىدىغان تاش. كۆچمە: گەپ ئۆتمەس،

خىجىل بولمايدىغان.

سۇمۇلەك ت. ئۇجمىنىڭ سۇيىنى قايىنتىپ، بىرئاز ئۇن چېلىپ پىشۇرۇلىدىغان، ھالۋىغا ئوخشاش تاماق.

سۇنگۇ غ. نەيزە، مىلتىقنىڭ نەيزىسى.

سۇۋەت قۇ. خۇش خەۋەر (ئاياللار يەڭگىگەندە خەۋەر ئېيتىپ بارغاننى سۇۋەت ئېيتىپ باردى دەيدۇ).

سۇيەم "سويام"غا ئوخشاش.

سۇزە قۇ. يالپۇز.

سېتىق ئاش قۇ. تاۋار ئاشلىق (بۇ يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سېرى تەرەپ، تامان؛ تەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارچە ئالەم بىر سېرى،
يالغۇز ماڭا سەن بىر سېرى.
تەلپۈنۈپ قۇشتەك ئۇچارمەن،
ھەر زامان سېنىڭ سېرى.

سېرىتما ت. شىرەنىڭ تارتمىسى (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "لاسو" يەنى چاپان ياكى سومكىلارنىڭ سېرىتمىسى مەنىسىدە كېلىدۇ. م: سېرىتما چاپان — لاسولۇق چاپان.

سېرىغ نەمدە قە. چالا قوساق، قەدىر نەھۋال. م: سېرىغ نەمدە جان بېقىپ كېتىۋاتىمىز.

سېرىق توكى تەتۈر ئۆرۈلۈپ كەتمەك غ. توڭغانلىقنى، مۇزلىغانلىقنى سۇپەتلەپ ئېيتىلىدىغان بىرىكمە.

سېرىق سەيۋى قە. ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى.

سېرىق - سۇرۇق قە. سېرىق (جۈپ سۆز).

سېرىق - سۇمۇل ت. سېرىق (جۈپ سۆز).

سېرىق قار ھاۋا مۆتىدىلرەك ۋاقتىتا ياققان قار.

سېرىق قۇش قۇ. مۆشۈك ياپىلاق، ئۈكەر قۇش (تاغلىقلار سۆزى).

سېرىق ئەت تېرىنىڭ ئاستى، گۆش بىلەن تېرىنىڭ ئارىلىغىدىكى توقۇلما.

سېرىق ئۈتىگە كىرىۋالماق قېتىغا كىرىۋالماق، ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋالماق.

سېسىق لويلا بىنالاردا ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

سېغىن چېچىگى نەمخۇش جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك.

سېكىرگۈچ ل. چېكەتكە.

سېكىلەك[1] ت. جىلىت ئاچىدىغان پۇزا.

سېكىلەك[2] خ. چوكان (جوگان).

سېلىنچا كۆرپە.

سېۋەپخانا خ. مونچا.

سېيماق بېگىز قولنى چىقىرىپ تۇرۇپ سۆزلىمەك. م: ئۇ قولنى سېيىپ تۇرۇپ بىرنىمىلەر دەۋاتىدۇ ("سايماق"مۇ دېيىلىدۇ).

سىبۇجا قە. قىيسىق، قىڭغىر. م: نىمە تۈز ئولتۇرماي، سىبۇجا ئولتۇرۇسەن! بۇ ئەدىيالنى تۈز سالماي، سىبۇجا سەپ قويۇپسەن.

سىپاق قۇ. سۇۋاق.

سىپەچ خ. تاج، سەللە.

سىپتە سىلىق (بەزى جايلاردا "سىپتا"مۇ دېيىلىدۇ).
سىپىماق ت. سۇۋىماق.
سىرەك شالاڭ.
سىرتلىق ئۆرۈچ خ. گىلەمنىڭ يان تەرىپىنى تەگشەپ تۇرىدىغان يىپ.
سىرتىق قۇ. خەۋەر، ئۇچۇر، ئىز-دېرەك. م: بالام يۇرتتىن چىقىپ كەتكىلى بەش يىل بولدى. ھېچ سىرتىغىنى ئالالمىدىم.
سىرغا قۇ. زىرە، قۇلاقتا تاقايدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى.
سىركايا پىيالە، كىچىك چىنە.
سىركە ئاچچىقسۇ؛ ئۈزۈم سۈيىنى ئېچىتىش يولى بىلەن تەييارلىنىدىغان چۇچىمەل ئىچىملىك؛ پىتىنىڭ تۇخۇمى.
سىركە پىيازلىق قىلماق كۆشكۈرتمەك، ئېچىتماق.
سىركىسى سۇ كۆتەرمەسلىك گەپ ياكى چاقچاق كۆتۈرەلمەسلىك.
سىرلىشىپ قالماق ئا. "شىلىشىپ كەتمەك"كە ئوخشاش.
سىرلىما نوچا خ. تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.
سىزما رەسىم؛ چىرتۇژ. م: ئىمارەتنىڭ سىزمىسى — ئىمارەتنىڭ چىرتۇژى.
سىزماق تەپچىرىمەك، قاچىلارنىڭ دەز كەتكەن ياكى يېرىلغان يېرىدىن سۇ، ياغ قاتارلىقلارنىڭ تەپچىرىشى.
سىزىپ كەتمەك خ. ئورۇقلاپ كەتمەك.
سىقماق خ. قول بىلەن سىقىپ ياسىغان تېزەك.
سىقىق غ. ئازاپ، چەكلىمە.

سقىم غ. ئازاپ، جاپا.
سقىن غ. يۇقۇرىدىكىگە ئوخشاش.
سكىنمەك قە. بەدەنگە ئۇششاق قىزىل ئۆرلەپ كەتمەك. م: بالا سكىنىپ كېتىپتۇ.
سگىر قۇ. بۇرجەك؛ دوقمۇش؛ تۆت كوچا ئاغزى.
سمقىماق غ. قورۇلۇپ كىچىكلەپ كەتمەك. م: ھۆل قوناق سمقىپ قېپتۇ (باشقا جايلاردا "شمقىماق، شۇمۇقماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سنجا خ. تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان ياغاچ.
سنچاي چىنە خ. سىركايا، پىيالە.
سنچەك خ. بېدىش، قالىق، باراڭ. م: سنچەك بولمىسا كاۋا ئۆگزىگە چىقمايدۇ (ماقال).
سنچى[1] كىشىنىڭ چىراي-تۇرقىغا قاراپ خاراكتىرىغا باھا بەرگۈچى، تەھلىلچى؛ پايلاقچى.
سنچى[2] ل. جەگە، لىم.
سنچىلماق ئىنچىكىلىمەك. م: سنچىلاپ قارىماق—ئىنچىكە-لەپ قارىماق.
سىناق قۇ. ئىشەنمەك (تاغلىقلار سۆزى).
سۆىل قە. نازۇك، ئاجىز، قورقۇنچاغراق. م: ھەجەپمۇ جېنى سۆىل بالا ئىكەنسەن!
سىپاڭ قۇ. بەدەننىڭ بىر نەرسىگە سۈركىلىپ ياكى كۆكۈ-يۈن، ھەرىگە ئوخشاش ھاشارەتلەرنىڭ چېقىشى بىلەن يارا بولۇپ قېلىشى.
سىلە قە. رەھىم، شەپقەت. م: سىلە-رەھىم-رەھىم-

شەپقەت.

سىلىماق قە. غەمخورلۇق قىلماق، شەپقەت كۆرسەتمەك، كۆيۈنمەك. م: يامان كىشى سىلىغاننى بىلمەس (ماقال).

ش

شاپ[1] خ. تېز، ئىتتىك: شاپ بولاك — تېز بولۇك.
شاپ[2] قىلىچ، ئۇزۇن پىچاق.
شاپ[3] چۆللەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
شاپالداق قە. چىۋىن ئۆلتۈرىدىغان پالاق، چىۋىن پالىقى.
م: ئاباق تامغا ئېسقلىق شاپالداقنى قولىغا ئېلىپ، "ۋاق- ئەدە" بىرنى سالغان ئىدى، چىۋىن دەرھال ئۇچۇپ كەتتى.
شاپاللىماق قاناتلىرىنى ھۆرپەيتىپ قورۇغدىماق (ئۇچار- قاناتلارغا قارىتىلىدۇ).
شاپتۇل قاقماق كۆچمە: نارازىلىق بىلدۈرۈپ بوينىنى تولغىماق، بوينىنى سىلكىمەك؛ كۆرەڭلەپ ئۆزىنى كۆر- سەتمەك.
شاپتۇل مونكى قە. شاپتۇلنىڭ يارماي قۇرۇتقان قېقى.
م: مونەك سالدۇق — شاپتولنى يارماي قاق سالدۇق.
شاتاۋا قە. گۈللۈك ماتا.
شاجا ئۇلپەت، شېرىك؛ خېرىدار.
شاخاپ خ. شاخ؛ تارماق.
شاخاپچە خ. تارماق. م: دەريا شاخاپچىلىرى — ئۆستەڭ تارماقلىرى.

شاخچە قاشا ئۈشكى (بەزى جايلاردا "چاقسا"مۇ دېيىلىدۇ).
شاخ سانغۇچ قە. شاختىن شاخقا قونۇپ يۈرىدىغان بىر خىل كىچىك قۇش؛ بۇ بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان ئادەملەرگىمۇ تەقلىت قىلىنىدۇ (غۇلجىدا "بىر توغرام" دېيىلىدۇ).
شاخشا بويلۇق قۇ. تال بويلۇق، كېلىشكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تام باشىدا ئولتۇرادۇ،
شاخشا بويلۇق شا يىگىت.
ئاغزىدىن شەرۋەت تامادۇ،
شەرۋىتى ئالتۇن يىگىت.

شاخشارما قۇ. چۇل-چۇل، پاچاق-پاچاق، كۇكۇم-تالقان.
م: ئوتۇننى يېرىپ شاخشارما قىلىۋەتتى.
شاخشاق قوي، كالىلارنىڭ تۇۋىقىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان بىر جۈپ كىچىك كۆمۈرچەك؛ ئاغزى ئۈتتىك، يېگىلىدەك. م: قوي پاچىقىنىڭ شاخشىقى؛ شاخشاق خوتۇن.
شاخشۇر قۇ. تاغ جىنىسلىرىنىڭ يىمىرىلىشى بىلەن ھاسىل بولغان ئۇششاق تاشلار.
شاخنە شاتىراق. م: شاخنە قويۇۋەتتى — شاتىراقلىۋەتتى.
شاخنەك ئويماق.
شادا ئۇسۇملۇكلەرنىڭ غولى؛ چاقنىڭ گۇگۇسۇنى؛ قاشا (رىشاتكا). م:كۆۋرۈز شادىسى؛ چاقنىڭ شادىسى؛ شادىلىق كارۋات — رىشاتكىلىق كارۋات. كۆچمە: شادا پاچاق (ئۇزۇن پاچاق).

شارالڭ-شۇرۇڭ ت. ئاغزى يېنىك، گەپنى تولا قىلىدىغان، ئاغزىدا بار، ئەمەلىيەتتە يوق كىشىلەر شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.

شار-شار ت. بۇ، يامغۇرنىڭ تېز چۈشۈشى، سۇنىڭ تېز ئېقىشى، كىتاپنىڭ تېز ئوقۇلۇشىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز. م: يامغۇر شار-شار قىلىپ شاقىراپ قۇيۇۋەتتى؛ مەسۇم ماقالىنى شار-شار شارىلداپ ئوقۇدى.

شارۇپ خ. مەنچاناق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان ياغاچ قۇرۇلما).

شاغال ت. شېغىل تاش.

شاشماق غ. ئالدىرىماق، ھوۋلۇقماق، ئەندۈرىمەك.

شاقىلداق بىر خىل ئويۇنچۇق.

شاڭ¹ ت. ئۆتۈكنىڭ قونجىغا سېلىنىدىغان ياغاچ قېلىپ.

شاڭ² خ. ماتا، بۆز، يەرلىك رەخت.

شاڭغىر-شۇڭغۇر قۇ. جاراڭ-جۇرۇڭ، شالدۇر-شۇلدۇر، شىلدىر-شىلدىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شاڭغىر-شۇڭغۇر قىلدۇرغان،
چاچتىكى تۇمار ئەمەسمۇ.
سىزنى بىزنى كۆيدۈرگەن،
قارىقاش يارلار ئەمەسمۇ.

شال ئېغىزدىن ئاققان سۇ، شۆلگەي (بەزى جايلاردا "شالۋاق"مۇ دېيىلىدۇ).

شالا قە. ئوچاقنىڭ ياكى مەشنىڭ شالاسى ("شالاسىن"مۇ دېيىلىدۇ).

شالدامچى ل. بوۋاقلارنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان لاتا، شالداما، شالدۇرۇق.

شالدىرشاپ قۇ. ئۇچمە ياكى ئۈرۈك قاقىدىغان چوڭ داستىخان.

شالۇك "شال"غا ئوخشاش.

شالغۇچ قۇ. سەۋزە شالايدىغان (قىرىدىغان) سايمان، سەۋزە قىرغۇچ.

شالىماق[1] قۇ. قىرماق، ئاقلىماق (سەۋزىنى)؛ ئىلغا ئاغرىغىنى ئىلماق.

شالىماق[2] قيىمغا تۈز ئىلەشتۈرمەك.

شان ل. بەلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەلۋىلەرنىڭ شانىغۇ،
ھەردەم يەرشان سۆزلىمەك.
بۇ ساڭا ئادەت بولامدۇ،
ئۆتكەن ئىشنى تەگىمەك.

شانا بۆز توقۇيدىغان دەستىگاھنىڭ ئۆرۈش يىپلىرىنى كۆتىرىپ-چۈشرىپ تۇرىدىغان قىسمى. بۆزنى بۇزغان شادىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال).

شانازكەتمەن قە. ئۇزۇنچاق، بۆرەكسىمان كەتمەن.

شاي قۇ. شاش، كۆندۈرۈلمىگەن، توسۇن.

شاياردى قۇ. داۋراڭچى، پوچى.

شەپشەك شاللاق، بەڭۋاش، تەنتەك؛ بەتخۇي. شەپشەك ئات — بەتخۇي ئات.

شەپشۈك قۇ. چىپىلغاق، شوخ، چاپتىكەش.

شەددە ل. ئۆلۈكلەر بېشىغا (قەۋرە بېشىغا) بەلگە قىلىپ تىكىلگەن ياغاچ.
شەر قۇ. بارىكاللا، رەھمەت، بەللى.
شەر-شەر قۇ. بارىكاللا: ھەشقاللا، رەھمەت ("ھەششەرە" مۇ دېيىلىدۇ).
شەرۋاز قۇ. ئەسكەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللىيەي شەرۋازەي،
ھازىر بولۇڭلار.
كەلە دۈشمەنلەر،
باتۇر بولۇڭلار.

شەشۈك خ. يېشىك.
شەللەك قۇ. گۆشنىڭ چاندىرى (بەزى جايلاردا "شەللەت"مۇ دېيىلىدۇ).
شەللەك گويەك خ. چاچتەگگە.
شەلگا قۇ. گاللۇاك، ھاماقەت.
شوپۇق غ. مىتىكوت بولۇپ، ئۇشۇق ئىششىپ كەتكەندە، تۆگە يۇڭىنى شاكارايقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭىدۇ.
شۆپۈك ت. پىياز، ئالما قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ پوستى، شاكىلى. م: پىياز شۆپۈكى، ئالما شۆپۈكى، گازىر شۆپۈكى.
شوت-شوت قە. ۋالاقتەككۇر.
شوتا ئات خ. ئىچ ئات، شوتىغا قوشىدىغان ئات.
شوچا قۇ. بىرخىل تاماق (گۆش، كۆكتات، فېنتوزا قاتارلىق نەرسىلەرنى شورپىدا پىشۇرۇپ، دورا-دەرمەكلەرنى تېتىتىپ تەييارلىنىدۇ).

شورا تامنىڭ كەمتۈك يېرى (تۇساق تامنىڭ بۇزۇلۇپ، ئادەم ئۆتىدىغان بولۇپ قالغان يېرى).

شوركا چىشى بۆدىنە (بۆدىنىنىڭ مىكىيىنى).

شوخا قە. جىگدىنىڭ تىكىنى، تىكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شوخىلىق جىگدىگە چىقسام،
يىرتىلدى چاپانلىرىم.
سىزنى ئىزدەپ يول يۈرۈپ،
يېرىلدى تاپانلىرىم.

شوخلاچۆپ قە. شوخلا سېلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).

شوداڭ غ. ئىنچىكە، ئېگىز، توغرىسىغا يوغىنىماي، ئىگىزىگە ئۆسكەن ھەرقانداق نەرسە.

شورلاق قۇ. شورلۇق، شور چىقىدىغان يەر.

شورلاڭ ئا. "شورلاق"قا ئوخشاش.

شورۇق ت. بادىرا، خادا ياغاچ.

شوغۇرتما ت. سېرىما، تارتما.

شوغۇر-شوغۇر ناھايىتى كۆپ.

شوم قۇ. داۋراڭ.

شومچى قۇ. كۆز-كۆزچى، دامدامچى، داۋراڭچى.

شوم قىلماق قۇ. كۆز-كۆز قىلماق، داملىماق.

شويناۋەل قۇ. نازۇك، ئاجىز؛ بېلى بوش، بوشاڭ، ئېزىلەڭگۇ، جاپادىن قاچىدىغان، ئاقنانچى.

شۇپۇر قۇ. شاخ-پۇتاق (كېسىلگەن).

شۇپۇر ئېغىز غ. گەپ توشۇغۇچى.

شۇپۇك ئېغىز ت. گەپ تاپقاق.
شۇدايماق قە. لوڭگىدە چىقىپ قالماق، گەۋدىلەنمەك، يالىڭاچلىنىپ قالماق. م: قاتتىق ياققان مۆلدۈردىن كېيىن، كۆممەقوناقلار يالىڭاچلىنىپ شودىيىپ كېتىپتۇ.
شۇدىبار چىداملىق؛ بىچارە. م: بەكمۇ شۇدىبار ئايال ئىكەن، شۇنچە دەرت ـ ئەلەمگە چىداپ، يەنە ئۆرە يۈرۈۋاتىدۇ.
شۇراڭقا قۇ. "شاخشۇر"غا ئوخشاش.
شۇرداق قە. زىننەت، بېزەك.
شۇرلىما قۇ. كۆممەقوناق.
شۇرلىماق قۇ. چالا كۆيدۈرمەك. م: قوناق شۇرلىماق.
شۇشماق غ. مايسىرىماق؛ باللار شۇشاپ كەتتى ـ باللار مايسىراپ كەتتى.
شۇغۇنۇتتە قۇ. شۇ يەردە.
شۇڭغۇتماق خ. قۇناق ئۇنىدىن قىلىنغان بىرخىل تاماق (قۇناق ئۇنى سۇيۇق يۇغۇرۇلۇپ قايناۋاتقان سۇغا سىقىپ شۇڭغۇتۇلۇپ ئېتىلىدۇ).
شۇمبا خ. كەكە ياكى كەتمەننىڭ دەستە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكى.
شۇنا خ. جىگدە شېخى.
شۆرلىمەك قۇ. ئاختۇرماق، مالتىماق.
شۆلتەڭلىمەك قۇ. ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك، كاپشىماق.
شۇپتۇر قۇ. پوق ـ سۇدۇكلەرنىڭ سېسىق پۇرىقى (پاسكىنا ئادەملەرنى "شۇپتۇر" دەپ تىللايدۇ).
شۇدە ت. قاسماق (ماي سۇرتۇلگەن جايغا توپا قونۇپ

ھاسىل بولغان قاسماق شۇدە دېيىلىدۇ. ھارۋىنىڭ قازنىنى
شۇدە باغلاپ كېتىپتۇ.
شۇرمەل غ. ئەتىيازدا دەريادا ئېرىپ ئاققان مۇز.
شۇشە بىر خىل خۇشپۇراق ئوت.
شۇللە غ. شويلا.
شۇمشەرىمەك شۇمشەيمەك.
شۇمشۇك قۇ. گېلىگە ئامراق، ئاچكۆز.
شېتىلە غ. شوخ، قىزىقچى.
شىلمەك كېسىپ ئاجراتماق (گۆشنى سۆڭەكتىن ئاجراتماق).
شىپ قۇ. تورۇس.
شىپا ت. سۆز-ھەركىتى نازاكەتلىك، تۇرمۇشى، ئىش-
پائالىيىتى رەتلىك، پۇختا ئادەم شىپا ئادەم دېيىلىدۇ.
شىپاق كەش قە. ساپما ئاياق.
شىپشىدار قۇ. ناھايىتى زىچ، ناھايىتى قويۇق، ناھايىتى
قېلىن. م: شىپشىدار دەرەخلەر.
شىپشىر قۇ. نۇرغۇن (ھەم كۆپ، ھەم زىچ — مىغ-مىغ
ھالەتنى بىلدۈرىدۇ).
شىپىلداق شىپ-شىپ كۆز (كۆزى ھەمىشە شىپىلداپ تۇرى-
دىغان ئادەم).
شىدار قۇ. قويۇق، زىچ؛ ئۆسكۈلەك، بىر تۇتاش.
شىداق خ. ئاۋاق، ئورۇق.
شىدىشاپ قە. كىرلىك، يوتقان-كۆرپىلەرنىڭ كىرلىكى.
شىر كاۋاك، پورىنىڭ ئەكسى. م: شىر ياغاچ، شىر چامغۇر.
شىراغول قۇ. جاھىل، گەپ ئۆتمەس، قېلىن.

شىراق ت. پاچاق؛ مىلتىقنى ئاتىدىغان چاغدا تىرەپ تۇرىدىغان ئاچا ياغاچ. م:قوينىڭ شىرىقى؛ شىراقلىق مىلتىق.

شىرشىم ئانچە قۇرۇپ كەتمىگەن، يېرىم قۇرۇق. م: شىرشىم ئوتۇن.

شىرلا قۇ. شىللە، گەجگە، پاتاڭ.

شىش قۇ. ئاغامچا تۇگۈنلىرىنى يېشىدىغان مۈڭگۈز ياكى ياغاچ زىق. بالىنىڭ ئىشى ئىش بولماس، ئوغلاق مۈڭگۈزى شىش (ماقال).

شىشى ئا. ماتا، خام.

شىغىلداق غ. يېڭىلتەك. م: شىغىلداق ئايال.

شىكىشىن قۇ. بۇغداي، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان ئالماي قالغان قالدۇقى.

شىڭتايىتماق دىڭگايتماق. م: ئاتلار قۇلاقلىرىنى شىڭتايىتىپ تېپىرلاشتى؛ كېپىكلەر ئەتراپقا شىڭتىيىپ قارايتتى.

شىڭگىل بىر ساپاق ئۈزۈمنىڭ كىچىك شاخچىلىرى. م: بىر شىڭگىل ئۈزۈم.

شىلتاڭ ئاتماق پو ئاتماق، چوڭ گەپ قىلماق.

شىلدىپ غ. ئۆسۈملۈكتىن ئىشلەنگەن يامغۇرلۇق يېپىنچا.

شىلگەي خ. خالات، شالدۇرۇق.

شىلۋە قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان قارىقاتقا ئوخشاش ئۆسۈملۈك.

شىلىشىپ قالماق قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىكلەرنىڭ ئوبدان پىشۇرۇلماي قېتىپ قېلىشى (بەزى جايلاردا "شىرلىشىپ قالماق"مۇ دېيىلىدۇ).

شىمشانىماق قۇ. تىمىسقىلىماق، مارىماق، ئىشىكتىن بېشىنى

تېقىپ قارىماق، بېشىنى سوزۇپ دەممۇ-دەم قارىماق.
شىمشىماق قۇ. قورۇلماق، ئورۇقلىماق، سوغۇلماق، سۇيى قاچماق. م: بىر ئوكۇل بىلەنلا ئۇنىڭ ئىششىقى شىمشىپلا كەتتى.
شىنە ل. شىرنە، ۋارنىا، مۇرابىا.
شۋاق قۇ. ساسلىق، چىملىق.
شۋەر قۇ. ئېغىلىنىڭ چىلەسى، قىغ، سۇيدۇكىنىڭ ئارىلاشمىسى.
شۋەرلىك سازلىق.
شۋەكچى ت. گەپ تاپقۇچى، گەپ توشۇغۇچى.
شۋجىماق قۇ. قوڭچە سۈرۈلۈپ ماڭماق (بۇ سۆز كۆپىنچە مېڭىشى چىقمىغان بوۋاقلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ، غۇلجىدا "سىبجىماق" دېيىلىدۇ).
شۋرغاق قۇ. چارۋا ماللارنىڭ تۇيىغى ئىچىدىكى سۆڭەك.

غ

غاپ ئەتمەك خ. كاپ ئەتمەك، هاپ ئەتمەك.

غاپشماق قۇ. هاۋشىماق. م: ئىتلار غاپشىيدۇ، گادايىنى كۆرسە.

غاتاڭ قە. غاتاگدەك ئادەم ــ كۆتەكتەك ئادەم.

غادىر ـ سۇكۇر قە. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق. م: ھەممە يەرنى غادىر ـ سۇكۇر قىلىپمۇ جەسەتنى تاپالمىدى؛ ئۆيگە بېسىپ كىرىپ، ھەممەيلەننى غادىر ـ سۇكۇر قىلدى.

غارال خ. قوتاننىڭ شادىلىق ياغاچ ئىشكى (قاشا گىشىك).

غارغالتا ل. پورت، ماتۇ، كېمە توختايدىغان يەر.

غارىشتامال ل. شەپەرەڭ.

غاز تاپان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، دەريا بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ ("سۇغۇر ئوت"مۇ دېيىلىدۇ).

غاز قوغۇن خ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

غاز ئوت غ. بىر خىل چىرايلىق ئوت. م: سەن بىر داماقلاردا غاز ئوتتەك چىرايلىق ئىدىڭ.

غاش قېرى، قاتتىق. م: سەۋزىلەر غاش بولۇپ كېتىپتۇ.

غاشا قۇ. قاشا.

غالجاق قۇ. كېپىكنىڭ چىشىسى.

غالچەك سۇ بويلىرى ۋە يول بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

غالدىران قامۇش ل. ئېگىز ئۆسۈپ قۇرۇپ قالغان، بورا توقۇلىدىغان قومۇش.

غالمۇس-غۇلمۇس قۇ. شالاپ-شۇلۇپ.

غالۋارىماق غ. پاي-پېتەك بولماق، ئالدىراپ-تېنەپ يۈرمەك.

غالىس ل. ئۈستۈن، يۇقۇرى، قالتىس. م: غالىس كەلمەك — ئۈستۈن كەلمەك، بېسىپ چۈشمەك.

غاۋۇر-غوۋۇر غ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ (پاراڭ ئاۋازى).

غايلىماق قۇ. چەتنىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ملتىق ئوقى يامان نىمە،
ئۇ يان-بۇ يان غايلىماس.
يىراقتىكى يار كەلگىچە،
يۈرەك-بېغىر پايلىماس.

غاينۇق قۇ. ئارغۇن (كالا بىلەن قوتازنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان شالغۇت كالا).

غەپسە قە. بەك، ناھايىتى، ھەجەپ. م: غەپسە يوغان ئادەم ئىكەن.

غەجەپ قۇ. خەتكۈچ، خەلچەك.

غەچچەي ئا. چار ئوت، سۇتلۇك ئوت.

غەرەك قۇ. ۋاراق.

غەزنەت خ. تاپا-تەنە.

غەلەپ خ. غىلاپ.

غەلەت قۇ. يالغان، ساختا. م: غەلەت سۆز قىلماق، كۆزنى غەلەت قىلماق — ساختا قىلماق، كۆز بويىماق.

غەمزە قە. ناز، جىلۋە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىق ئوتۇغىنى تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۈردۈڭ مىنى.
جىلۋە قىلىپ، غەمزە قىلىپ،
ئۆلتۈردۈڭ مىنى.

غەنجۇ قە. غالجىر. م: غەنجۇ ئىت — غالجىر ئىت.

غوپ-غوپ ت. بوش كىلىپ قالماق. م: چاپان ئۇچامغا غوپ-غوپ كىلىپ قالدى.

غوپ-غوپىلاڭ ت. بوپبوش، بوش.

غوجام چاڭگىلى قىلماق قە. ھەممىگە چات كىرىۋالماق، مونوپول قىلىۋالماق.

غوجا كۆرسۇن خوجايىنغا ياكى باشلىققا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، ياخشى ئىشلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ قىلىشقا خوشتار ئادەم. م: تازا غوجا كۆرسۇن نىمكەنسەن، غوجا كۆرسۇنلۇك قىلمىساڭچۇ!

غوجىتام غ. بەلتام.

غوجىكا قە. كۆيوغۇل بولغۇچى قىيناتىسىنى شۇنداق دەپ چاقىرىدۇ.

غورا قاپاق قە. توڭ، قوپال مۇئامىلىلىك كىشىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

غورو ت. "غارال"غا ئوخشاش.

غودۇراڭغۇ قە. كوت-كوت، غوتغىشاق.

غودۇرىماق خ. كوتۇلدىماق.

غوراپ خ. خام ئۈزۈم.

غورۇلداي غورۇلاي (بىر خىل قۇش).

غوزو ل. مەگگەن، بۇغداي پاخىلى، ئۈيە.

غوگۇلداق قە. غوگۇلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان ئىچى كاۋاك بىر خىل ئويۇنچۇق.

غول قۇ. ئۆستەڭ، دەريا، ئېقىن؛ تەكتى، ئەسلى؛ دۈمبە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۇنى كەچتىم،
يەنە بارمۇ غول.
ئاسان قىلىڭ پەرۋەردىگارىم،
مەن يالغۇز ئوغۇل.

غولى خ. زادى، پەقەت، ھەرگىز.

غون قۇ. قوغۇن (قوغۇننىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى).

غۇجۇر قۇ. غەزەپ؛ غەيرەت؛ ھاياجان.

غۇجۇرى كەلمەك قۇ. تەسرلەنمەك، قايىنىماق، غەزەپلەن-مەك، ھاياجانلانماق.

غۇجۇم خ. سىپىدىن ئاجراپ كەتكەن ئۈۋاق ئۈزۈم.

غۇچچۇق ل. قىچىق، غىجىق.

غۇدۇرۇڭ-چۇتۇرۇڭ قىلماق قۇ. سۇرۇپ توقاي قىلماق (تۇرپاندا "غۇدۇرۇڭ-سۇپۇرۇك قىلماق" دېيىلىدۇ).

غۇدۇق-بۇدۇق غ. دۇدۇقلىماق. م: ئۇ غۇدۇق-بۇدۇق قىلىپ گەپ قىلالماي قالدى.

غۇرتەك[1] خ. شوخ بالا (بۇ سۆز قەشقەردە "شۇمتەك"

مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

غۇرتەك قە. يۇتۇم، ئۇتلام (مىقدار سۆز). م: ئۇنىڭ گىلى قىمىلداپ، بىر-ئىككى غۇرتەك ئاتقۇسى كەلدى-بىر ئىككى يۇتۇم هاراق ئىچكۇسى كەلدى.

غۇلاجىماق غ. غۇلاچلىماق. م: كەتمەننى غۇلاجىپ چاپ.

غۇلدا خ. توقماق، كالتەك.

غۇلغۇر قۇ. چولاق قولاق.

غۇلغۇن قە. توپ. م: ئۇ قەدىمىنى چوڭ-چوڭ يۆتكەپ، غۇلغۇندىن تېزلا ئايرىلدى-دە، تۆت كوچا دوقمۇشىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، چوڭ يولغا چۈشتى.

غۇلغۇي قە. غۇل-غۇلا، توپىلاڭ، مالىمان، ئەنسىزلىك. م: غۇلغۇي كۆتەرمەك ـــ توپىلاڭ چىقارماق.

غۇم خ. دەرت، تۇگۈن؛ كىنا، ئاداۋەت.

غۇملىماق خ. دەرد ئېيتىش، كوتۇلداش.

غۇمۇكلەشمەك قە. بىرلەشمەك، تىل بىرىكتۈرمەك. م: ئۇ ئاباق بىلەن غۇمۇكلىشىپ، ئۇلارغا قارشى يېڭى سۈيىقەستلەرنى تەييارلىدى.

غۇنچا قۇ. گۈل لوڭقىسى (ساپالدىن گۈل چىقىرىپ ئىشلەنگەن).

غۇيياڭشماق قە. غۇيۇلدىماق.

غېجىر قۇ. ئىچى تار، مىجەزى ئۇسال، تەرسا.

غېدىرا قۇ. هېجىر، تاۋاق.

غىمىس-غۇمۇس قۇ. شالاپ-شۇلۇپ (تاماقنى تېز يىگەندە ئېغىزدىن چىقىدىغان تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز).

غىپچا خ. جۇۋازىنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈكىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

غىتمەك قە. زەيپانە مىجەز ئادەم.

غىجەك ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى يەيدىغان قۇش. ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتىنى غىجەك چوقۇپتۇ (ماقال).

غىجەك تارتماق توڭۇپ تىترىگەنلىكنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

غىجىم پۇرۇم، بۆرتمە. م: غىجىم رومال، بۆرتمە شال، غىجىم دۇخاۋا.

غىجىملانماق قە. پۇرلۇشۇش، قاتلىشىپ كېتىش. م: ئەتىگەن كەيگەن كۆينىكى غىجىملىنىپ كەتتى.

غىدىق قۇ. قىچىق: غىدىغلاش — قىچقلاش.

غىدىڭ-پىدىڭ قۇ. ئېتىراپ قىلىشقا، ماقۇل بولۇشقا مەجبۇر بولۇپ ئېغىز ئاچالماي قالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

غىرتىلداق كېكىرتەك، بوغۇز.

غىژمۇدۇن غ. يىغلاڭغۇ (بىر نەرسىنى بانا قىلىپ، ئورۇنسىز يىغلايدىغان بالىغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ).

غىل تېيىلغاق. م: غىل مۇز — تېيىلغاق مۇز؛ يوللار غىل بولۇپ كېتىپتۇ (بەزى جايلاردا "غىلتاڭ" دېيىلىدۇ).

غىلام-غىلام قۇ. لۆم-لۆم (ھالەت ئىملىقى). م: ئۇ ماڭا غىلام-غىلام قاراپ قوياتتى.

غىلتاڭ خ. تېيىلغاق؛ ھەممىسى، پۈتۈنلەي، ساپلا. م: بۈگۈن يىغىنغا غىلتاڭ ئەرلەر كېپتۇ — بۈگۈن يىغىنغا ساپلا ئەرلەر كېپتۇ.

غىلجىق قۇ. ئەلەس كۆز، ئالغاي.
غىلجىڭ غ. نايناق، ناز.
غىلجىڭلىماق غ. نايناقلىماق، ناز قىلماق، غەمزە قىلماق.
غىلدىرەك غ. غالتەك (باللار ئويۇنچۇغى)؛ تۆمۈر ھالقا (ئويۇنچۇق).
غىلدىرغۇچ ت. قىيىقچە، بوغۇرساق قىلغاندا، خېمىرنى كېسىدىغان چىشلىق غالتەك.
غىمسا[1] قۇ. يوشۇرۇن، پىنھان، بۇلۇڭ-پۇشقاق، خىلۋەت.
غىمسا[2] ت. تار يول.
غىمسىماق قۇ. ھەۋەس قىلىش، قىزىقىش، ياخشى كۆرۈش.
غىنچە خ. ئۈنۈپ بولمىغان چېچەك.
غىنجۇۋاغ غ. چانا ياغىچىنى ئاتقا تاكىدىغان ئاغامچا.

ق

قاپ قۇ. يالغان. راست گەپنىڭ چىچىگى قاپ گەپ (ماقال).
قاپاق چۆمۈچ غ. نوگاي.
قاپاق ئۈيقۇسى خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۇخلىشى.
قاپاق ياردى قە. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى، بۇ "دەلۋە" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ. يېڭىچە 1-ئاينىڭ 20-، 21-كۈنلىرىدىن باشلىنىپ، قىش پەسلى مۇشۇ مەۋسۇم بىلەن ئاياقلىشىدۇ.
قاپالاڭ قۇ. غالجىر.
قاپتۇرغا غ. قاپچۇق (پۇل قاپچۇغى).
قاپتىلغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ئىرەن قىلماسلىق، پەرۋا قىلماسلىق (بۇ "قاپتال" سۆزىدىن كېلىپ چىققان). دۇنيانى سۇ بېسىپ كەتسە، ئۆدەكنىڭ قاپتىلغا كەلمەپتۇ. (ماقال).
قاپچىغاي ئا. كارىدور؛ ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن كەتكەن تار ئارىلىق. م: خېشى كارىدورى — خېشى قاپچىغايى (بەزى جايلاردا "تارلاق" دېيىلىدۇ).
قاپقۇش ل. شىشە (پانار چىراقنىڭ شىشىسى).

قاپلاڭغۇ قۇ. تۈت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان يەر.
قاپىلاق قۇ. قولاقچا (تاغلىقلار سۆزى).
قاپىلاڭ غ. يالغانچى، ئالدامچى.
قاتاڭشماق قە. قىرىپ مۇنۇپ قالغان ئادەم ياكى مېۋە بەر-مەيدىغان بولۇپ قالغان دەرەخلەرگە شۇنداق دېيىلىدۇ.
قاتاڭغۇر غ. قاتمال، ئورۇق.
قاتماق قوشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا،
قاتساڭچۇ مېنى.
كىرپىكىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتساڭچۇ مېنى.

قاتىم غ. قىساس.
قاچار قۇ. مەگىز. م: قىزىل قاچار ــ قىزىل مەگىز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ،
مىنگەنى دۆلدۇل.
قاچارلارى قىزىل ئالما،
ساچلارى سۇمبۇل.

قاچۇرا قۇ. قارىغاي (تۇرپاندا "قوچۇرا" دېيىلىدۇ).
قاچىماق كۇ. قىسماق، تولغىماق، بۇرىماق، قايرىماق.
قادا خ. قاردا مۇز قىرىندىسى بىلەن قېتىقنى شىرنىغا ئار-لاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان ئىچىملىك (مۇز قىرىندىسى قارغا ئوخشايدىغانلىقى ئۈچۈن "قادا" دەپ ئاتالغان).
قادىغاللىماق قە. دېۋەيلىمەك، ھۇرپىيىپ كەلمەك. م: ئەر-

كىنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قادىغاللاپ كەلدى.
قارا ئەتكۈلۈك قۇ. قارىلىق (ماتەم بەلگىسى).
قارا تاپشۇرماق ئا. قىز تەرەپكە تويلۇق تاپشۇرماق.
قارا باسماق نەس باسماق، تەلەي قاچماق.
قارا بويا چوچۇك بويا.
قاراچى[1] خ. تىلەمچى، قەلەندەر، ئىشكمۇ-ئىشىك يۈرىدىغان تىلەمچى.
قاراچى[2] ل. پۇقرا، ئاددى خەلق.
قارا خىيال قە. يامان نىيەت، بۇزۇق خىيال.
قارا سانىماق خىيانەت قىلماق.
قارا سۇ غ. سازلىق سۈيى؛ بۇلاق سۈيى.
قاراسىڭەك ل. چۈشىن.
قارا غازاڭ ئا. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى.
قارىغان تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.
قاراق ل. كۆز قارىچۇغى.
قارا قاراق ل. كۆزقارىشى.
قارا-گۇجۇر قۇ. تەۋەككۈل، قارام، قارىسىغا.
قارا يېتىم قە. ھېچنىمىسى يوق، تۇغۇلۇپلا يېتىم قالغان.
قارتا ئاتنىڭ توغرا ئۈچىيى (كۆتەن بېشى).
قارساق قۇ. تۈلكە جىنسىغا كىرىدىغان بىر خىل ھايۋان ("قارا تۈلكە"مۇ دېيىلىدۇ).
قارغۇ ياپىلاق قۇ. شەپەرەڭ، نامازشام قارغۇسى (بەزى جايلاردا بۇ سۆز "ھۇۋقۇش" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

قارو قۇ. قارغۇ، كور.

قارىشقۇ ل. بۆرە، قاشقىر. م: ئارىسالدا ئىشەككى قارىشقۇ يەپتۇ (ماقال).

قارىقاش قە. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

قارىمۇق[1] قە. ئاق قوناقتا چۈشىدىغان قارا كۈيە.

قارىمۇق[2] بۇغدايىنىڭ ئارىسىدا ئۆسىدىغان ئۇرۇغى قارا ئۆسۈملۈك. بۇغدايىنىڭ بانىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال).

قازاق پىشىن غ. كەچ پىشىن.

قاسماق يوغان-يوغان چىشلەپ يىمەك. م: ئىتلار سامسىنى ئىككى قاساپلا يۇتۇۋەتتى؛ ئۇ قولىدىكى ناننىڭ يېرىمىنى ئىككى قاساپلا يەۋەتتى.

قاشاڭ خ. يۈزى قېلىن.

قاش-قاپىغىغا قارىماق تەلمۈرۈشىنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقا دەسسىمەك قە. ئىشى ئوڭمىغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقانچۇق غ. باللار ئوينايدىغان پوكزەك ئويۇننىڭ بىر تۈرى.

قاشقىنا قۇ. "قاش، يان" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. (قاشقۇنەمۇ دىيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنىڭنى،
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قاشقىنامغا،
يولاتمىغايمەن.

قاشلىق سۇرمە.

قاشلىق ئوت ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان

بىر خىل ئوت.

قاشلىماق قە. قىر سالماق، قاش سالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىقىڭغا سۇ كەلدى،
چۆرىسىنى قاشلىۋەت.
يېڭى يارىڭ مەن بولاي،
كونىسىنى تاشلىۋەت.

قاغدالما غ. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، "قاغجالما"مۇ دېيىلىدۇ).

قاق قۇ. تاغلاردا چوڭ تاشلارنىڭ ئويۇلۇپ كۆلچەك بولۇپ قالغان يېرى.

قاقرام قە. قېقىر، تېتىر. م: ئاپپاق قاقرام شورلۇق ئېتىزلار.

قاقما ل. مىتىن (تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاپ).

قاقلاق قە. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق، تېنەشچىلىك.

قاقلاي-سوقلاي خ. قېقىلىپ-سوقۇلۇپ. م: ئۇ بالا ئاتا-ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، قاقلاي-سوقلاي كۈن كەچۈردى.

قاڭتايماق قە. كەينىگە يۆلۈنۈپ ياتماق. م: ئۇ پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئورۇندۇق يۆلەنچۈگىگە قاڭتايغىنىچە تورۇسقا تىكىلىپ، هە دەپ تاماكا چېكەتتى.

قاڭدىماق خاڭدىماق، چىڭدىماق. م: ئۇ ئىلاجىسىز كوچا قاڭداپ تۈننى تاڭغا ئۇلىدى.

قاڭغۇر قو. قۇڭغۇراق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زەم بىلەن زەنجىرىسى ئالتۇن بىلەن پەنجىرىسى،
جىڭغىراپ ئۇن كېلىدۇ قىز بېشىدا قاڭغۇرىسى.
قاڭغۇرۇقنى ماڭا بەر قەلەم قىلاي، ئەلەم قىلاي،
قايسى قىزنى ئالسىڭىز شۇڭا بېرىپ سالام قىلاي.

قاڭقىرا سۇلۇق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق قۇ. تېنىمەك، سەرسان بولماق (بەزى جايلاردا "قاڭغىرىماق" دېيىلىدۇ).

قاڭقىغاق ئا. پۇرژىنا.

قالاق قۇ. ياغاچ قوشۇق؛ هور چىقىپ كەتمەسۇن ئۇچۇن قازاننىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر.

قالغايتا قۇ. چاقىقاق ئوت.

قالقا سايە، كۆلەڭگە.

قالقان ت. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

قالۋاق ئا. قالپاق.

قالىق ئا. چەللە، لاپاس.

قان چېچىشماق قاتتىق ئۇرۇشقانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاندىماق قۇ. قانغا بويىماق، قانلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇرۇمچىنىڭ چېرىگى،
ئاتلىرىنى يالدايدۇ.
تۆمۈرنى ئۈلتۈرۈپ،
نەيزىسىنى قاندايدۇ.

قاۋاش قاماش، قاپساش. م: توخـۇنى ئۆيـگە قاۋاش، ئىتنى ئۆيگە قاۋاش.

قاۋاماش قۇ. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋۇشماق ل. جەم بولـماق، بىر يەرگە يىغىلـماق. م: بىز ئاتا-بالا، ئۇرۇق-تۇققانلار قاچانمۇ قاۋۇشارمىز؟

قايچا خ. جۇۋازنىڭ كالا سۆرەيدىغان ئاچا ياغىچى.

قايراق كىچىك تاغ، ئېدىر؛ بىلەي.

قايرىماق غ. بىلىـمەك، ئارقىسـىغا يانـدۇرماق. م: پىچاقنى قايرىماق، قوينى قايرىماق.

قەددى گۇۋا غ. قېرىپ ھالىدىن كەتمەك. م: قەددى گۇۋا بولۇپ قالدى — قېرىپ تېنىلا قالدى.

قەستە قىلماق قۇ. ئەمەل قىلماق، ۋاپا قىلـماق، گېپىدە تۇر-ماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ئۆينىڭ مۇڭگۈزىنى
غىرجىڭىگە دەستە قىل،
ئەر بولساڭ بىلگىنى باغلاپ،
دىگەن گېپىڭگە قەستە قىل.

قەل-قامشىق قۇ. قاملاشقان. م: قەل-قامشىغى يوق ئادەم — قاملاشمىغان ئادەم.

قەللاپ خ. ئالـدامچى.

قەلي قۇ. سەي (قورۇلغان سەي).

قەن خ. قاساپلارنىڭ گۆش ئاسىدىغان ئىلگۈچى.

قوپارغا پىشاڭ (تۆگمەن تېشىنى قوپـىرىدىغان كالتەك). م: توز غا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپقا ـ موپقا قۇ. قوپال، يىرىك، توك.
قوتايماق ت. دۈغدايماق، تۈگۈلمەك، دولىسىنى قورۇۋال-
ماق. كۆچمە: ئىغىر كۆرمەك، قىممەت كۆرمەك. م: ماۋۇ
ئىشەك يۈكنى كۆتىرەلمەي قوتىيىۋالدى؛ ماۋۇ چاپاننى 30
كويغا ئال دىسەم، سەل قوتىيىپ تۇرۇۋاتىدۇ.
قورتماق قۇ. لاي سۇ ياكى قويۇلۇپ كەتكەن سۈيۈقلۇق.
قورمال قۇ. بەگلىكنىڭ ئورمان-زىرائەت ئىشلىرىغا مەسئۇل
بولغۇچى بەك.
قورۇق قورۇق تام؛ چاگرا ياكى بەگلەرنىڭ يېزا خوجىلىقى.
قورۇل مىلتىقنىڭ نىشانغا ئالىدىغان بەلگىسى؛ مۇداپىئە
ئىستىهكامى، قەلئە.
قوزى چۈش غ. چۈشتىن ئىلگىرىكى يەنى چۈشكە يېقىن
قالغان چاغ.
قوزى يۇلتۇز ھەمەل يۇلتۇز، 3-ئايدىن باشلاپ كۆرۈنىدى-
غان يۇلتۇز بولۇپ، بەزى جايلاردىكى ئۇيغۇر دىخانلىرى
مۇشۇ يۇلتۇز كۆرۈنگەن مەۋسۇمنى يېڭى يىلنىڭ باشلىنىش
ۋاقتى ھىساپلايدۇ (بۇ قەدىمى تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ يىل
ھىساپلاش ئۇسۇلىدىن قالغان ئادەت).
قوساق يېشى قە. يالغان ياش.
قوشاغ بىر بىرىگە چېتىپ باغلانغان باغلاق.
قوشاغدىماق قوزىلارنى ئاغامچا بىلەن بىر بىرىگە چېتىپ
باغلىماق.
قوشام ئا. چىت، چىتلاق. م: قوغۇنلۇقـقا يۇلغۇندىن قوشام
تارتتۇق.

قوشام تام   خ. يۇلغۇن بىلەن توقۇپ ياسالغان تام.
قوشقاۋاق   قۇ. شاكىلىدىن ئاجرىتىلمىغان دان.
قوشلاش   ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلىدىغان يېرى.
قوشلاق   قە. قوش، جۈپ.
قوشماق   جۈپ؛ قوشكىزەك؛ بىر خىل ئويۇننىڭ نامى.
قوشۇق سالماق   قە. گەپ قىستۇرماق، لوقما سالماق.
قوشۇق نان   ت. جەۋەندە (ئاق ئۇنغا قوناق ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان نان).
قوشۇماچ   ل. بوقۇسا، ساپان ("قوش"مۇ دېيىلىدۇ). م: قوش ھەيدىمەك ــ ساپان بىلەن يەر ئاغدۇرماق.
قوغ   قۇ. قوقاس (كۆل ئارىلاش ئۇششاق قوغ ئوت دېيىلىدۇ).
قوغاچ   خ. ئۇستى ئوچۇق نو؛ تۈگمەننىڭ سۇ چۈشىدىغان نورى ("قوغاش"مۇ دېيىلىدۇ).
قوق   قۇ. قۇۋۇق، ئىشىك، دەرۋازا.
قوقلاق   غ. ئانىسىغا ئەگىشەلمەيدىغان كىچىك قوزا.
قوڭارماق   قۇ. ئۆرۈك رەڭ تۈزمەك.
قوڭغاق   قۇ. يېڭى تۇغۇلغان قوزىنىڭ مايىغى.
قول توپ   قە. قول بىلەن ئېتىپ تورغا چۈشۈرۈپ ئوينايدىغان توپ.
قولتۇقماچ   غ. ئىككى قولتۇقتىن ئۆتكۈزۈشكە لايىق قىلىپ باغلانغان باغلاق (كۆپىنچە يۇدۇلىدىغان ئوتۇن شۇنداق باغلىنىدۇ).
قولتۇقدا ئىسسىماق   باشقىلارنىڭ ھىمايىسىدە جان باقماق.

قولتۇقىغا سۇ پۈركىمەك شىلىماق. "پۇتىغا ھۆل خىش قويـ
ماق" دېگەن بىرىكمىگە ئوخشاش.
قول سىلكىمەك ۋازكەچمەك؛ قول ئۈزمەك.
قوللاپ خ. گىرە، كىرەچە.
قوللانما غ. قولداما (تاماق).
قولۇشتۇق ل. مۇھەببەت، سۆيگۈ.
قولى ئەمگەكلىك قۇ. قولى ئەگرى ـــ ئوغرى.
قولى شور قولىدىكى نەرسىنى ھە دېسە بۇزۇپ ـ چېقىپ قويىـ
دىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.
قولى كۆكسىدە ئىتائەتمەن؛ "قارشى ئېلىش"، "ئالقىشلاش"
مەنىلىرىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. م: بىز تەرەپكە بارسىڭىز، قولۇم
كۆكسۇمدە.
قولى گۈل قە. قولىدا ھۈنىرى بار.
قولى گىرى غ. قولى گال.
قولى ئۈزۈك يوقسىزلىق، نامراتلىق.
قولىنى كۆسەي، چېچىنى سۈپۈرگە قىلماق بىر ئىشنى جاپا ـ
دىن قورقماي، جانپىدالىق بىلەن ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە
قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.
قول يۇماق قە. بىرەر ئىش ـ ھەركەت ياكى ئادەمدىن
ئالاقە ئۈزمەك.
قوناشماق قە. يۇرۇشمەك، ئەپلەشمەك، قولاشماق، ئوڭۇشـ
لۇق بولماق. م: بۇلارنىڭ ئىشى قوناشماپتۇ؛ گەپكە گەپ
قوناشمىدى؛ ئىشلىرىمىز ناھايىتى قونۇشۇپ كەتتى.
قوناق بەرمەسلىك غ. گەپنى سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلىـ

ماسلىق. م: ياندىكى ئۆيدە ئىككى ئايال بىر بىرىنىڭ
كېيىگە قوناق بەرمەي، غەزەپ بىلەن ۋاقىراشماقتا ئىدى.
قونداق[1] مىلتىقنىڭ دەستى (ياغاچ قىسمى).
قونداق[2] توخۇ، كەپتەرگە ئوخشاش قۇشلار قونىدىغان
بالداق.
قوناق قىلماق غ. مېھمان قىلماق، كۈتمەك، قوندۇرماق.
قونچا قە. غۇنچە، تەخسە. م: قونچىلاپ چاي تۇتتى —
چىنىنى تەخسە ئۈستىگە قويۇپ چاي تۇتتى.
قوۋۇشماق قۇ. يېپىشماق، جۈپلەشمەك، جەم بولماق.
قوۋۇق خ. مالنىڭ دوۋۇسۇنى.
قوۋۇقچى ت. ئىشىكباقار، دەرۋازىۋەن.
قوۋۇل قە. قەرز، بېرىم. م: قەرز-قوۋۇللىرىنى تۆگەتتى.
قوي-كىشە خ. قوي-پوي.
قويۇش بەرمەسلىك قۇ. ساقايماسلىق، ئوڭلانماسلىق.
م: كېسىلىم ھىچ قويۇش بەرمەيۋاتىدۇ.
قويۇغاش پولو.
قۇتاتماق بەركەت بەرمەك، ئەسقاتماق، پايدا بەرمەك، ئۈنۈم
بەرمەك، كارغا كەلمەك.
قۇچماق قۇ. ئېرىشمەك، ئالماق، ئىگە بولماق، قولغا چۈشۈر-
مەك.
قۇدۇغوي قۇ. قۇدا، قۇداغوي.
قۇرا ت. يۇڭ ياكى پاختا يىپتا توقۇلغان ياپلاق ئاغامچا.
قۇراق قە. قۇراشتۇرۇلغان. م: قۇراق چاپان، قۇراق كۆرپە.
قۇراللىق قۇ. مەرگەن.

قورام قە. يوغان تاش (قورام تاش).
قۇرامساق قە. ئاتا ـ بوۋىسىدىن قېپقالـغان كونا نەرسىلەر. م: ئۇنىڭ ئاتىسىدىن قالغان قۇرامساقلىرى كۆپ.
قۇرتقا ل. ئانىسىنىڭ ئانىسى، مومىسى. م: چىمەن قۇرتقا، ئايشە قۇرتقا.
قۇرما ئا. چوگراق، ئۆي شەكلىدىكى كەپە.
قۇرماتام ئۈستىگە لاي سۇۋالغان قاشاتام.
قۇرۇت ـ قۇمۇرلۇق قۇ. قۇرۇت ـ قوڭغۇز، قۇرۇت ـ قۇمۇرسقا.
قۇرۇقشمال كۇ. دەرەخنىڭ چالا قۇرۇپ قېلىشى.
قۇرۇق ھارۋىنى ئەپقاچىدىغان قە. قۇرۇق پو ئاتماق، ئاغزىدا شەھەر ئالماق.
قۇز[1] قە. قۇزغۇن، يىرتقۇچ. م: سېخىنىڭ بېغىغا قۇز كەلـمەس (ماقال).
قۇز[2] خ. تەسكەي.
قۇشلىماق ت. قۇشنىڭ بېشىنى سىلاپ كۆندۈرۈۋالماق. كۆچمە: بېشىنى سىلىماق، ياخشىلىق قىلماق، خەيرىخالىق قىلماق، ئەكىلەتمەك، بەزلىمەك. م: ئالدىدا قۇشلاپ، كەينىدە مۇشتلايدۇ ـ ئالدىدا ماختاپ، كەينىدە تىللايدۇ (تەمسىل)؛ پاتەمخان ئەتىدىن كەچكىچە بالىسىنى قۇشلاپ ئولتۇرىدۇ.
قۇلاق غ. سۇ ئۆلچىمى (كىچىك بىر ئېرىق سۇ "بىر قۇلاق سۇ" دېيىلىدۇ).
قۇلاق قاقماق غ. ئاڭلىماق. م: ئۇ سۆزۈمگە قۇلاق قاقمىدى
قۇلاق قېقىشماق ئۆزئارا ئۇقۇشۇۋالماق.

قۇلاقنىڭ تۇپىسىنى قىقىۋەتمەك سەگەك بولماق، ھوشيار بولماق.

قۇلاقۋاغ ھارۋىنىڭ قۇلىغىنى بويۇنتۇرۇققا چاتىدىغان تاسما باغ.

قۇلاي ل. يىڭناغۇچ.

قۇلىغى تۆشۈك قۇلىغى ئۇزۇن، ھەممىدىن خەۋەردار ئادەملەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قۇلماق پىۋا ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ مېۋىسى (پىجۇخۇا).

قۇما قە. كەپتەرخانا، كەپتەر ياتىغى (بۇ سۆز خوتەندە كەپتەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن تالدىن ياكى ياغاچتىن ئاراچ-ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەكنى بىلدۈرىدۇ).

قۇماق تازنىڭ يارىسى ئۈستىدىكى ئاپپاق نەرسە، باش كېپىكى.

قۇمباش قۇ. گەپدان، گېپى تولا.

قۇمتېلى قۇ. "قۇمباش"قا ئوخشاش.

قۇمچاق خ. پاقا.

قۇمچاقيوتقىنى خ. پاقيوپۇرمىغى.

قۇمچۆچەك قۇ. گېپى تولا، گەپدان.

قۇمدىن يىپ ئەشمەك خام خىيال قىلىشنى، ھىلە-مىكىر ئىشلىتىشنى تەسۋىرلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قۇمساق ئا. قۇم ئارىلاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇمساق يەرگە تاۋۇز تېرىدىم،
پىلەكلىرى تۈز.

سويملىرى پىشىپ قىپتۇ،
يارىم كىلىپ ئۈز.

قۇمساك "قۇمساق"قا ئوخشاش.

قۇمقازى غ. كىيىپى چۇۋالچاق، كىيىپى تولا.

قۇمۇلاك خ. قۇملۇق، قۇمسال يەر.

قۇنت غ. ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ. م: قۇنتلاپ ئىشلىدى — ئىنچىكىلەپ ئىشلىدى.

قۇندۇزوت بىر خىل ئوت.

قۇۋ[1] ت. قۇرۇپ چىكىگە يەتمەك. م: قۇرۇپ قۇۋ بولماق.

قۇۋ[2] قە. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانماق شاتلانماق، خوشال بولماق.

قۇۋۇرماق قۇ. بىلىمەك، سۈركىمەك، غىردىماق. م: پىچاقنى قۇۋۇرۇش — پىچاقنى ئۆتكىلىتىش ئۈچۈن، ساپال - قاچىنىڭ تۆۋىگە غىرداش، سۈركەش، بىلەش.

قۇيرۇق چۆرگۈچ كىشىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغۇچى.

قۇيرۇق سىلىپ يۈرمەك ئىشنى چالا قىلىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە. م: سىلىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ئايىغى قاچان ئۈزۈلگەن، ھەر كۈنى قۇيرۇق سىلىپ يۈرگەنلىرى يۈرگەن.

قۇيقۇلاش قۇ. ئۆكلەش.

قۇيماق[1] قە. بۇ سۆز قۇمۇلدا چەلپەك، تۇرپاندا پۆشكەل دەپ قوللىنىلىدۇ.

قۇيماق[2] خ. تۇخۇم توغماق. م: چارمىكىيان بىرنى قۇيدى.

قۇيمۇچ قۇ. ساغرا، كاسا ("قۇيمۇش"مۇ دېيىلىدۇ).

قۇيمۇچۇق قۇ. تۇغۇر ("قۇيمچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

قۇيۇت ئۇغۇت.

قۇيۇچ قە. پولات، گاك؛ كۆچمە: قۇۋۋەت. م: ئاتلارغا بوغۇز بېرىپ پۇتلىرىغا قۇيۇچ باغلايلى.

قىپشماق قۇ. تۇتاشماق (ئوت تۇتاشماق). م: ئوتۇن ھۆل ئىكەن، ھىچ قىپشمايۋاتىدۇ.

قىتقى ئۇيۇماسلىق كۆڭلى قانائەت تاپماسلىق، ئىشەن تاپماسلىق.

قىرسال خ. قىرى-چۇرى، قىرىپ كۆچىدىن قالغان كىشى.

قىرىم خەندەك، ئاكوپ، ئورەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆتەل بېشى تەنشىگدە،
تەسكەن ئوتۇن چاپتۇق بىز.
قىرىم بىلەن شەر سوقۇپ،
ئوتتۇرىسىدا ياتتۇق بىز.

(بۇ سۆز خوتەندە "قىيىم"، كۇچادا "قىزىم" دېيىلىدۇ).

قىسرماق قۇ. قاسراق، قوۋزاق، پوست، شۇپەك.

قىقندى چەتكە قىقىلغان، تاشلانغان، تاشلاندۇق، داشقال. م: جاھان قىقندىلىرى ـــ جەمىيەت داشقاللىرى.

قىيغاچ قۇ. قارا ياغاچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىيغاچ يوپۇرماغى،
قاتمۇ ـ قات بولارىكەن،
خەقنىڭ يۇرتىغا بارسا،
مۇساپىر بولارىكەن.

قىتراتماق قىمرلاتماق، مىدىراتماق. م: ئىگىگنى قىترىتىپ

جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى.
قىتلانماق ئا. ئۆگەنمەك، كۆنمەك، ئادەتلەنمەك. م
مىغان پىچاق — تېخى ئىشلىتىلمىگەن پىچاق.
قىپچا قۇ. گۈل بەرگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تاغنىڭ بېشىدىن
سېرىلدىم تۇزگە،
قىزىل گۈلنىڭ قىپچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

قىچا چېچىلىپ كەتمەك ئۇرۇش-جېدەلنىڭ كۆپىي
كەنلىگىنى، ئاداۋەتنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىگىنى بىلد
قىدام كەكە چولدۇسى يوق كەكە. تاز قىزغا ئەر
قىدام كەكىگە ساپ تاپماق (ماقال).
قىرتۇ قۇ. ئورۇق، ئاۋاق.
قىرتىش قۇ. يۈز-چىراي.
قىرتىشلىماق قۇ. غىرددىماق. چاچنى ئۇستۇرا بىلەن
چۇشۇرۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر قىرىش.
قىرچاڭغۇ جىق ئىشلەتكەنلىكتىن ئورۇقلاپ كەتكەن
لىپ كەتكەن، قاشاڭ. م: قىرچاڭغۇ ئېشەك.
قىرچىلما قۇ. "قىرچاڭغۇ"غا ئوخشاش.
قىرچىلماق "قىرچىلما"نىڭ مەستەر شەكلى.
قىرغىن قۇ. دىدەك، تېجىمەل، كۆك، قۇل.
قىرقىچاچ قۇ. بالىنىڭ قوساقتىكى چېچى.
قىر-قىر قۇ. كۆپ، تولا، مىغ-مىغ. م: بازاردا
ئادەم، قىر-قىر مال.

قىرلىق قو. گەۋدىلىك، بويلۇق، بەستلىك.
قىرماق قو. قازان تۇۋى، قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى (بەزى جايلاردا "قىسماق"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىنداق ت. "قىرماق"قا ئوخشاش.
قىرمىزاق قو. تەكچە.
قىرىچە بولۇپ يۇرمەك قېيداپ يۇرمەك، تەتۇر قاراپ يۇرمەك، ماي تارتىپ يۇرمەك.
قىرىچە تەگمەك قاتتىق تەگمەك. م: ئۇنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەرگە قىرىچە تەككەنلىكى... ("قىرىچە-يېنىچە تەگمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىق سۈيى قە. بوۋاق بالىنى قىرىق كۈن بولغاندا يۇيىدىغان سۇ.
قىرىم يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خورۇم.
قىر يېغى قو. چوڭ غەۋغا، قاتتىق ئۇرۇش.
قىز كۆرۈش قە. توي پۇتۇشكەندىن كېيىن، توي بولۇشتىن ئىلگىرى قىزنى كۆرۈش نامىدا قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە يىگىت تەرەپتىن بىرمۇنچە كىشى بېرىپ بىر كۈن مېھمان بولۇپ كېلىش (شۇ كۈنى قىز كۆرۈنۈش بېرىدۇ).
قىزىل غ. چەشلەنگەن بۇغداي.
قىزىلاڭ ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.
قىزىل بىجەش بىر خىل كۆكتات.
قىزىل قۇلاق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، يول بويلىرى، ئېتىزلىقلاردا ئۆسىدۇ ("شوخلەك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىزىل كۈس قە. ئەتىياز پەسلىدىكى مەۋسۈملارنىڭ بىرى

بولۇپ، يېڭىچە 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "چوكانتال" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ، يەنى ئەتىياز پەسلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەۋسۇم ھېساپلىنىدۇ.

قىزىلمۇچلۇق قە. ئۇششۇقلۇق، مۇتىھەملىك.

قىز مېلى غ. تويلۇق.

قىسالڭ ت. جىلغىنىڭ تار يېرى.

قىسرەمدى غ. قىسىر كالىنىڭ موزىيى، قىسرەمدى، موزاي (بۇ سۆزنىڭ ئەسلى "قىسىر ئەمدى—قىسىر ئەمگەن موزاي").

قىسماق ئا. قۇشقاچ تۇتىدىغان توزاق.

قىسىل ئا. بوغاز (جۇغراپىيىلىك يەر تۈزۈلۈشى).

قىسىم قە. زۇلۇم، سىقىق، سىقىن.

قىسىناق "قىسماق" پېئىلىنىڭ تۈزلۈك دەرىجىسى. م: باللىرىمغا قىسىنىپ بۇ تاماق گېلىمدىن ئۆتمىدى.

قىش ـ قۇرۇن قە. قىش ۋاقتى. م: قىش ـ قۇرۇندا توقاينىڭ جاڭگىلىدىن ئوتۇن ئەكەلمەك ئاسان ئىش ئەمەس (بەزى جايلاردا "قىش ـ قۇرۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

قىشقىل غ. كىسلاتا. م: قىشقىللاش — كىسللاتالاشتۇرۇش.

قىغ ـ قات كۇ. قىغ ـ پىغ، قىغ. م: پاخالىغا قىغ ـ قات ئارلاشتۇرۇپ ئوغۇت ياساش.

قىقۇ ـ ماچۇ قۇ. ئۇلاش ـ چولاش.

قىقراپ كۆلمەك قە. ماختانچاقلىق بىلەن كۆلمەك.

قىلچاق ئا. بوقۇسىنىڭ ئاستى ياغىچى بىلەن ئۈستى ياغىچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچىق قىلدىن ئىنچىكە، تىۋىتتىن تومراق كېلىدىغان

تۆك.

قىمدىماق ت. باستۇرماق، باستۇرۇپ قويماق، ئىچىگە پۆكۈپ قويماق. م: يوتقاننىڭ چۆرىسىدىن سوغاق كىرىۋاتىدۇ. قىمداپ قويغىنە — باستۇرۇپ قويغىنە.

قىناق غ. قىناشتىن ھاسىل بولغان ئىز، يول.

قىنماق غ. سۇنى جىراپ بىر ئىزغا چۈشۈرۈپ قويماق. م: ئۇتنى پۈلىسە، تۈتىشىدۇ، سۇنى قىنىسا ماڭىدۇ (ماقال).

قىياق قۇ. قىيا، قىيپاش. م: ئىشىك قىياق ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

قىياق-ئىجرىق قۇ. ئوت-چۆپ.

قىيىقلىق ئەگرىلىك؛ تەرسالىق. م: قىيىق ئادەم — تەرسا ئادەم.

ك

كا پادىشا ياساۋۇلى، قوغدىغۇچى، قورۇقچى. قوشاقتا مۇن-
داق كەلگەن:

ئىتلىرىڭنى دوغا ياراتتىڭ،
مۇشۇكلىرىڭنى كا.
ئىشىگىڭدىن ئالدى چۈجىنى،
قانتى يوق سا.

كاپكاپ خ. مامكاپ.
كاتۇ خ. ساندۇقلۇق كارۋات ("كات" مۇ دېيىلىدۇ).
قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدا كاتو،
زەينەپخان دۇتا چاتو.
زەينەپخان دۇتا چاسا،
ئەلنىڭ ئاغزى هاڭ قاتو.

كاج تالاشماق قە. كاجلىق بىلەن تالاشماق. م: ئارتۇقچە
كاج تالىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.
كاجۇۋا[1] قە. سۇكەن — ئارتما سۈەت (توكاڭ).
كاجۇۋا[2] خ. ئاشلىق ساقلايدىغان ئۈستى ئوچۇق ساندۇق.
كاچكۇل قە. قىش ۋاقىتلىرى مۇزلىغان كۆل ۋە دەريالار-

دىن سۇ ئېلىش ۋە بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئىچىلغان تۆشۈك.

كاداڭ قۇ. ھارۋا ئىزى (باشقا جايلاردا "كاتاڭ" دېيىلىدۇ).

كار خ. ئىش. كارغا چىقماق ـــ ئىشقا چىقماق.

كارسان قۇ. كارساڭ، ياغاچتىن ئىشلەنگەن چوڭ تاۋاق (قۇمۇلدا ساپالدىن ئىشلەنگىنى "كارسان" دېيىلىدۇ).

كارگەر ئىشچى. تىخنىك، ھۈنەرۋەن.

كاساڭ قوراي غ. كاسىنى ئۆسۈملۈگى. م: سېنىڭ پاسلىڭ ئاۋۇ كاساڭ قورايىنىڭ ئۆتتۈرى، مۇنۇ ئارىلىقمۇ مېنىڭ!

كاسكا كاسكاس، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەم.

كاسۋال ئېكەك (قۇمۇلدا "كارىمگال" دېيىلىدۇ).

كاشا غ. قۇرا، يۇگدىن ئىشلەنگەن ياپىلاق ئاغامچا.

كاككۇك سايرىدى خ. ياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدىن باشلىنىدۇ.

كاكىلىماق قە. تۇخۇم تۇغماق (توخۇنىڭ تۇغۇشىغا قارىتىلىدۇ). م: توخۇ كاكىلىدى ـــ توخۇ تۇغدى. كۆچمە: قۇچىقىغا ئالماق. م: زەينەپخان كەچكىچە بالىسىنى كاكىلاپ ئولتۇرىدۇ.

كاڭكا[1] خ. چوڭ سۆەت.

كاڭكا[2] ت. كالىلەك، مونەك.م: لەغمەن كاڭكا بولۇپ قىپتۇ.

كاڭكىلىماش ت. مونەك، كاڭكا.م: پولو كاڭكىلىماش بولۇپ قىپتۇ.

كالا ـ كۆتە قە. مۇجمەل، تۇتۇق.

كالاڭ غ. ئەگرى، قىڭغىر ـ سىڭغىر، ئېگىلىپ كەتكەن، ماي-

ماق. م: ھارۋىنىڭ چاقى كالاڭ بولۇپ قىپتۇ.
كالان خ. چوڭ، كاتتا.
كالتىساق قە. قىسقا قونچىلىق ئاياق. م: پۇتىمدىكى كالتە-ساقنىڭ سىرتىغا لاي چاپلىشىپ، ئىچىگە سۇ تولۇپ قالغان ئىدى.
كالچاڭ چوڭ، يوغان، كېلەڭسىز. م: كالچاڭ ئېغىز — يوغان ئېغىز؛ كالچايماق ئاغزىنى يوغان ئاچماق؛ كالچىيىپ ئولتۇرماق — كېرىلىپ كېلەڭسىز ئولتۇرماق.
كاللىپەز زاسۇيپەز.
كاللىگىر ئا. پاشنا. م: ئۆتۈكۈمنىڭ كاللىگىرى چۈشۈپ قالدى.
كاللىماشاڭ ئېلىشىپ كەتكەن، قالايمىقان، ئىگىز-پەس، ئوڭغۇل-دوڭغۇل.
كالۇ خ. تۈگمەننىڭ چاقپېلىگى تۇرىدىغان جاي (باشقا جايلاردا "كويلا" دېيىلىدۇ).
كالۇ بېشى خ. تۈگمەننىڭ نورىغا سۇ چۈشىدىغان جاي.
كامال خ. گىلەمنىڭ ئۆرۈشلىرىنى يۆرۈشتۇرىدىغان كالتەك.
كانار خ. گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پاراللېل سىزىقلارنىڭ ئارىسى.
كانتۇ قۇ. ئوغرى. م: كانتۇ مۈشۈك.
كانجا قە. توڭ سۇ. م: كانجىلىماق — ئېتىزغا توڭ ياتقۇزماق.
كاندىك قە. پارچە، بۆلەك، كىچىك ئېتىز. م: بىر كاندىك يەر — بىر ئېتىز يەر.

كان ئۇچاق خ. تاماقنى پىشۇرۇپ بولۇپ نان ياقىدىغان ئۇچاق.

كانىينى كەرمەك غ. ۋاقىراپ-جاقىراپ سۆزلىمەك.

كاھ قۇ. ئاتنى كەينىگە شوخشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىملىق سۆز (بەزى جايلاردا "ساھ" دېيىلىدۇ).

كەپ[1] قۇ. قېلىپ (كېسەك قېلىپى)؛ يەڭلىك (نان ياقاندا قولغا سالىدىغان).

كەپ[2] ل. تور توقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاپ.

كەپە قۇرغاق، تاشلىق يەرلەردە پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك ("كەبىر"، "بۆرە سويىمىسى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

كەپىش ئا. خام كېسەك.

كەتىل قە. دۈمبىگە ئارتىپ نەرسە توشۇيدىغان سايمان. م. دۈمبىلىرىگە كەتىل بىلەن يوغان تاش تۇز ئارتىلغان.

كەتمەك قە. بوۋاقلارنىڭ چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ مېڭىشى. م: رەنا قىز چوڭ-چوڭ كەتەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

كەتۋال قە. يېتىم ئاقساقال ("كېتۋال" مۇ دېيىلىدۇ).

كەچتە-پاتتا قە. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچقۇرۇن.

كەرگە قۇ. كىگىز ئۆينىڭ ياغاچ شادىلىق تېمى.

كەك قۇ. ئۆچ، ئىنتىقام، ئاداۋەت، تەنە. م: يامان خوتۇن ئوسەكچىل كېلىدۇ، يېتىم بالا كەكچىل (ماقال).

كەڭكى قۇ. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ چارىدىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى.

كەلپىغۇن قۇ. "كەپە" گە ئوخشاش.

كەلگىندى قو. كەلگۈچى.

كەمچەك ل. كەمچەن ئۆلچەم، سۈيۈقلۇق ئۆلچىگۈچ.
كەمشۈك ئاغزى مايماق، مايماق ئېغىز؛ چىشسىز بولغانلىقتىن، كالپۇكلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھالەت.
كەنە خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى ياغاچ.
كەيلۈك قۇ. كالا بىلەن قوتازنىڭ چېتىلىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ئەۋلات بودا.
كوتىرناق قە. بىر قېتىم چىقىپ كېتىپ قايتىدىن ئۆسكەن تىرناق.
كوچا قە. بۇغداي ياكى قوناق يارمىسىدىن تەييارلانغان سۇيۇق تاماق (بەزى جايلاردا "كۆچە"دېيىلىدۇ)
كودەي ل. قومۇش.
كوراچ نان قە. تاشتەك قېتىپ كەتكەن نان (قۇرۇپ تاراقشىپ كەتكەن جۇۋىمۇ كوراچ جۇۋا دېيىلىدۇ).
كوسا قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇتاق، يوپۇرماق ياكى چېچەك چىقىرىدىغان تۇگۇرچەك يېرى، بىخ.
كوساتماق قە. تۇغماق، بوشانماق.
كۆكۈر ت. سۇدان، سۇ قاچىسى.
كوكۇنە تىرناق گۆشلىرىنىڭ يىرىكلىشى.
كوكۇنچىلىق غ. ئۇششاق-چۈششەك خىزمەت؛ ئاۋارىچىلىق.
م: بەش بالىنىڭ كوكۇنچىلىغى بىلەن ئۆتۈۋاتىمىز.
كوكىرام غ. سۇنىڭ ئېگىزلىكتىن چۈشىدىغان جايى.
كوڭكالاك قۇ. "كاڭكا" غا ئوخشاش.
كولدۇر غ. پەرق ئېتىش ئىقتىدارى كەم بولغان، ئويلىماي ئىش قىلىدىغان ئادەم.

كولما ياڭاق خ. پوستى قېلىن، مېغىزىنى پىچاقتا كولاپ ئالىدىغان ياڭاق.

كوۋا قە. موزدوزنىڭ چەم — كۆنلەرنى سوقۇپ تۈزلەيدىغان، چىڭىتىدىغان ئەسۋاۋى. كوۋا بۇرۇن — بۇرنى كوۋىغا ئوخشايدىغان ئادەم. م: قاتارنىڭ ئالدىدا كوۋا بۇرۇن، كالاكۆز، قارا ساقال، يوغان قورساق بىرسى ئاتلىق مۆڭگەدەپ كېتىپ باراتتى.

كويلا قە. "كالو" غا قاراڭ.

كۇتكويلۇق قە. سۇرۇشتە قىلماق، كوچىلىماق. م: بۇ ئىش كىشىلەردە ئېنىق گۇمان پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئانچە كۇتكويلۇق قىلىشمىدى.

كۇتلا غ. نەق، دەل. م: كۇتمۇ-كۇت — ئۇپ-ئوخشاش.

كۇررەك قە. كۆكتۆش، يالاڭتۇش.

كۇرسۇك ئىت، بۆرىلەرنىڭ كۈيلىگەن ھالىتى. م: كۇرسۇك ئىت، كۇرسۇككە كىرگەن ئىت، كۇرسىغان ئىت (بەزى جايلاردا "كۇسۇك" دېيىلىدۇ).

كۇسكا چاشقان ل. چاشقاننىڭ بىر خىلى.

كۇس-كۇس ئۇششاق سۆز، غەيۋەت-شىكايەت.

كۇكۇن نەۋرە خ. چەۋرىنىڭ بالىسى.

كۇلۇك قۇ. دېدەك، تېجىمەل، قۇل ئايال.

كۇلاك ل. ئوچاقنىڭ كۇل چۈشىدىغان يېرى.

كۇلۇك "كۇلاك" غا ئوخشاش.

كۇنۇس خ. پىخسىق، بېخىل.

كۇۋۇك كەپتەر كاتىكى.

كۆپچىمەك كۆپمەك، ئىششىماق، ئۆرلىمەك. م: ئۇنىڭ يۈز - كۆزى كۆپچىپ قىپتۇ؛ دەريانىڭ سۈيى خېلى كۆپچۈپتۇ.
كۆپسىمەك قۇ. ئەزۋەيلىمەك، ئەدەپ كەتمەك، سەكرەپ كەتمەك (خاپا بولۇپ).
كۆپۈك[1] قۇ. ئاچچىق، دەرت.
كۆپۈك ت. ماغزاپ.
كۆپۈنكى قۇ. كۆپتۈرمە، دۆڭگە، بۆرتمە. م: كۆپۈنكى ئەينەك.
كۆتەكباش قە. پۆچەك باشاق (بەزى جايلاردا "كۆلتۈك- باش" دېيىلىدۇ).
كۆتەل قۇ. بەل (تاغنىڭ)، داۋان.
كۆتۈرۈم قۇ. قۇچاق، يۇدۇم. م: بىر كۆتۈرۈم — بىر قۇچاق.
كۆتۈك قۇ. پادىچىلارغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققى.
كۆتۈەللىك قۇ. قۇشقۇن.
كۆتىرەم ئورۇق، ئاجىز. م: كۆتىرەم بولۇپ قالماق — ئورۇق- لاپ ئاجىزلىشىپ كەتمەك، ئاتلار كۆتىرەم بولۇپ قېلىپ، تىرنىنمۇ تارتالمايدىغان بولۇپ قالدى.
كۆتىنىڭ پىرىسى تۇتماق رەنجىپ قېيىدىماق، تەتۈر قاراپ يۈرمەك.
كۆجۈن قە. ئاۋات، توپ، زىچ، قويۇق (بەزى جايلاردا "كۆجۈم" دېيىلىدۇ). م: كۆجۈن مەھەللە — توپ، ئاۋات مەھەللە.
كۆچە قۇ. خوتۇن، رەپىقە. م: كۆچىلىرى ئامانمۇ — رەپىقە-

لىرى ئامانمۇ؟

كۆچە قاينىماق قۇ. پاتىپاراق بولماق، قالايمىقانلاشماق، پۇ-قۇرلاپ كەتمەك.

كۆچكۈن قاتتىق جىسىمنىڭ يېرىلىشى، پارچىلىنىشى. م: قار كۆچكۈنى، تاغ كۆچكۈنى.

كۆچۈرمە ئېرىق خ. يول ياكى جىلغىنىڭ ئۈستىدىن ئۆتە-كۈزۈلىدىغا كۆتەرمە ئېرىق.

كۆچ يول غ. چارۋا مالىلارنى يايلاقتىن قىشلاقىقا ياكى قىشلاقتىن يايلاققا كۆچۈرۈلىدىغان يول (لىنىيە).

كۆرپىچەك خ. بالا كۆرپىسى، يۆگەك.

كۆرتە قۇ. كۈدە؛ سۇدان (باكالاشكا).

كۆركۈتمە ل. كوزا-كوزاڭ، كۆز-كۆز.

كۆرگە ل. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈم-لۈك.

كۆرۈشمەك قۇ. ئۇنۇم بەرمەك، پايدا قىلماق. م: بۇ كىسەلگە ھېچقانداق دورا كۆرۈشمىدى (بەزى جايلاردا "كىرىشمەك" دېيىلىدۇ).

كۆزگۈنەك ل. كۆكىنەك (جاغالۋاي تىپىدىكى بىر خىل قۇش).

كۆزنگە ئەلگەك كىيۋالماق كۆزى ساق تۇرۇپ كۆرمەي قالغانلىقنى، تونۇماي قالغانلىقنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.

كۆزنگە ماي تولماق ھاللىنىپ قالماق.

كۆسەك كۇ. كېۋەزنىڭ مايسا دەۋرىدىن كۆسەك تۇتۇش دەۋرىگىچە بولغان دەۋرى.

كۆشۈك   كۆلادىن توقۇلغان تور قاپ (تاغار).
كۆشۈگە   قۇ. پەردە، چىملدىق. قوشاقتا مۇنداق

يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ قىز،
تويۇڭىز بولدى.
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە،
ئۆيىڭىز بولدى.

كۆك[1]   قۇ. كۆكتات؛ كۆكەمە، ئۇششۇق. م: كۆك چ
نىمىدىگەن كۆك بالا — نىمىدىگەن ئۇششۇق بالا.
كۆك[2]   قۇ. قىشلىغى قاچىدا ئۆستۈرۈلگەن مايىسا.
مەشرەپى (بۇ مايىسا بىيىت بىلەن بىراۋغا تۇتۇلسا،
ئۇنى ئېلىپ مەشرەپ قىلىپ بىرىدۇ؛ ئۇ يەنە ب
تۇتىدۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ مايىسا ئەتىيازغىچە ئا
بېيىتتە مۇنداق كەلگەن:

گۈل - چېچەكلەرگە ئوراپ كۆكنى تۇتتۇم ئالس
دۇنيا دىگەن كارى چاغلىق يىراققىنە قويسلا.

كۆك ئانا   مومىسىنىڭ ئانىسى.
كۆكەر   ل. سۇ قاچىسى، سۇدان (تۇرپاندا "كۆك
لىدۇ).
كۆك ئەمەن   يول بويلىرى ۋە ئېرىق بويلىرىدا ئۆ
بىر خىل ئوت.
كۆك پىشت   ئا. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى.
كۆك تاشقا مىنمەك   مەقسەت-مۇرادىغا يەتمەك.
كۆكتالغۇ   قە. توك-توك قۇش.
كۆكچى   كۆكتات تېرىغۇچى دىخان.

كۆك چىچەك ئىپتىزلىق، يول بويلىرى ۋە جىلغىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈگى.
كۆكسار سارىنىڭ بىر خىلى.
كۆكسۇ قۇ. يۆتەلگەك، زىققا، كاناي ياللۇغى.
كۆك سۈيى قە. بۇغدايىنى كۆكلىتىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان تۇنجى سۇ.
كۆكسىمەك غ. گەپ تاللاشماق، گەپ تەگەشمەك، ئەزۋەلەمەك.
كۆكلىمەك[1] تىكمىچىلەرنىڭ رەسمىي تىكىشتىن بۇرۇن بەلگە سىزىش ھىساۋىغا شالاڭ تىكىپ قويۇشى.
كۆكلىمەك[2] ت. ئاسمانغا كۆتىرىلمەك. م: گۆلەڭگۈچتە كۆكلەپ ئۇچماق، ئۇچار قاناتلار كۆكلەپ ئۇچماق — ئىگىز ئۇچماق؛ سەكرىمەك.
كۆكنار ئەپيۇن.
كۆك ئۇچەي ئا. ۋاقىراپ سۆزلەيدىغان (ئادەم).
كۆكۈشكەن قۇ. كەپتەر.
كۆكۈۋىشى مىراپ، سۇ باشقۇرغۇچى. ئاتاڭ كۆكۈۋىشى بولغىچە، ئۆيۈڭ سۇ بىشى بولسۇن (ماقال).
كۆكىمەك غ. تەگمەك. م: ئۇنىڭغا كۆكەپ قان قىزارتىشنىڭ ھاجىتى يوق.
كۆكىنەك قۇ. جاغالۋاي تىپىدىكى بىر خىل قۇش، بىيىتتە مۇنداق كەلگەن:

تام بىشىدا ئىككى پاختەك.
ئوتتۇرىسىدا كۆكىنەك.

كۆك ئىنەك سۈتى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىدە كېسەللىنى داۋا-
لاش ئۈچۈن ئىستىمال قىلىنىدىغان ئېشەك سۈتى "كۆك
ئىنەك سۈتى" دېيىلىدۇ. م: كۆك يۆتەلگە كۆك ئىنەك
سۈتى ئەم بولىدۇ.
كۆكيار ل. ياۋا ئېشەك.
كۆگە قۇ. ياغاچ كۆيۈندىسى، ياغاچ كۆمۈر، قازان قارىسى.
قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇم قازان تۇتقان بىلەن،
قولۇمدا يوقتۇر كۆگىسى.
يار ئۈچۈن يىگەن تاياقنىڭ،
دولامدا يوقتۇر يارىسى.

كۆگەل قۇ. ئەركەك ئۆردەك.
كۆگەن سېغىن ۋاقتىدا بىرقانچە ئوغلاق ۋە قوزىنى قوشۇپ
باغلايدىغان باغلاق.
كۆگەشمەك كۆگەنگە باغلىماق.
كۆڭلى چىگىلمەك كوڭلى ئاغرىماق. م: كوڭلىڭىز چىگىلگە-
دەك بىر ئىش بولغانمىدى؟
كۆڭلى سۈيۈق شاللاق، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئالىقاپ. م:
ھە، مېنى شۇنچە كۆڭلى سۈيۈق قىز دەپ چاغلىدىڭىزمۇ؟
مەن ئانداق گېپىدە تۇرماي يېنىۋالىدىغان قىزلاردىن
ئەمەس!
كۆڭۈل تاۋارەن غ. خاتىرجەم. خالىغىنىچە.
كۆل قۇ. گۇلدۇرماما.
كۆلەڭگۈچ قۇ. كۆلەڭگە، سايە.

كۆلۈك ئۇلاق، ئىش ھايۋانلىرى.

كۆلۈگەچ ل. شولا. م: ئاينى كۆلۈگەچى — ئاينىڭ شولىسى.

كۆمەك[1] جەمەتلىك، بالا-چاقىسى يېپىلغان.

كۆمەك[2] غ. ياردەم. م: كۆمەكلەشمەك — ياردەملەشمەك.

كۆمەل تاش كۇ. ئىشلەنمىگەن تەبىئى تاش (بەزى جايلاردا "تاختاتاش"، "شىبەنتاش"نى كۆرسىتىدۇ).

كۆنەك قە. كۆنگەن. ئۆگەنگەن، ئادەتلەنگەن، كۆندۈرۈلگەن (بەزى جايلاردا "كۆنۈك"مۇ دېيىلىدۇ).

كۆنەلگۈلۈك ئا. كۆنەلگە، قېتىق ئىچىتقۇسى.

كۆندۈ قۇ. ئىدىر ئارىلىقىدىكى يامغۇر سۈيى ئاقىدىغان چوڭ جىلغا.

كۆندۈك قۇ. سېغىزدىن ياسالغان ساندۇق، ئىچىگە ئاشلىق ياكى كىيىم-كېچەك سېلىنىدۇ.

كۆۋە ئا. كۆرپە.

كۆۋلىگۈچ ل. ئات، ئېشەك، خېچىر ئېغىنايدىغان يەر.

كۆيە ئا. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.

كۆيەك قە. مۇھەببەت، سۆيگۈ، ئىشق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆينىڭ ئارقىسى خامان،
شامال ئۇچۇرار سامان.
نادان باللار بىلمەيدۇ،
ھەممىدىن كۆيەك يامان.

كۆيدۈرمە قاش قۇ. ياسما قاش، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

كۆيۈكۈش ئىچ-ئىچىدىن كۆيۈكۈپ يىغلىماق.

كۆيۈم كۆيۈنۈش. م: سېنىڭ بالىغا كۆيۈمۈڭ يوق؛ كۆيۈمى يوق تۇققاندىن يات ياخشى، ئىسسىغى يوق كاڭدىن كات ياخشى (ماقال).

كۈتاھەك ئۆي قۇ. بىر ئېغىزلىق ئۆي.

كۇجە قۇ. شاڭ، ئىسرىق.

كۇچتۇڭگۇر ت. كۇچلۇك، كۇچكە تولغان. م: ئۇ ناھايىتى كۇچتۇڭگۇر ئادەم.

كۇچ سالماق قە. كۇچ سەرپ قىلماق، تىرىشماق.

كۇرە ت. ھويلا، قورا.

كۇرەك[1] قۇ. ياخشى پىشقان، چىرايلىق، كېلىشكەن، قاملاشقان: ئەجەپ كۇرەك قوغۇن ئىكەن؛ كۇرەك ساڭزا — ئوخشىغان ساڭزا.

كۇرەك[2] قە. تاغاق (ئادەمنىڭ دولا سۆڭىكى. م: نېپىز پەشمەتتىن ئۆزۈن قەددىنىڭ ئىككى كۇرىكى دارديىپ چىقىپ تۇراتتى.

كۇرەك تۇماق قە. تاشلانغان تۇماق.

كۇرەك جۇۋا غ. تاشلانغان جۇۋا، ئۆڭ جۇۋا.

كۇرك جۇۋا.

كۇركى يېشىلمەك تۇتۇلغان كەيپى ئېچىلىپ كەتمەك.

كۆرمەك يوپۇرمىغى شالغا، مېۋىسى تېرىققا ئوخشايدىغان ئۆسۈملۈك (بەزى جايلاردا "كۆمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
كۆرۈك يۇلغۇنغا ئوخشايدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.
كۆزەيمەك يەڭگىللىمەك، بالا تۇغماق، بوشانماق.
كۆشۈك خ. يوشۇرۇنىدىغان جاي.
كۆلتۈك قار غ. كۆلگە ئوخشاش يۇمشاق ۋە بىر يەرگە توپلىنىپ قالغان قار. م: كەتمەن بىلەن كۆلتۈكلەرنى چاناپ يول ئاچتى.
كۆلدە كۆمەچ بولماق قە. پايپېتەك بولماق. م: ئەتىدىن كەچكىچە كۆلدە كۆمەچ بولۇپ ئىشلىسەڭ، يە خېنىم رازى بولمىغان، يە بېگىم.
كۆلگۈنچەك جىق كۆلىدىغان.
كۆلگۈن چىراي كۈلۈپ تۇرغان چىراي.
كۆنچەك قە. ياقا. م: ئىچ كۆينىكىنىڭ كۆنچەكلىرى يىرتىلىپ كەتكەن.
كۆنچۈك قە. "كۆنچەك"كە ئوخشاش.
كۆنچىچەك ل. ئاپتاپپەرەس، ئايغا باقار.
كۆن دىسە كۆزى، ئاي دىسە ئاغزى بار ئايالارنىڭ ناھايىتى چىرايلىقلىقىنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.
كۆن يۇرۇش قۇ. جەنۇپ.
كۆيەك غ. قوچقار ۋە تېكىلەرنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان كىگىز شالدۇرۇق.
كۆيمەسلىك قە. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلماسلىق.

م: خىيالنى ئاياغلاشتۇرۇشقىمۇ كۆيمەستىن، چاچراپ ئۇر-
نىدىن تۇردى. ئۇ ياتاققا كىرىپ كەشىنى سىلىشقىمۇ كۆي-
مەي كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۇيقۇغا كەتتى.

كۆيمۈنۈش قۇ. شۇغۇللىنىش، ئەمەك بولۇش.

كۆيمباش قارا كۆيە (كۆممەقوناقتا بولىدىغان بىر خىل كې-
سەللىك).

كۆيۈ ئەر (خوتۇن كىشىنىڭ ئېرى). م: سىڭلىمنىڭ كۆيۈسى.

كېپىلىماق قۇ. تولا يىغلىماق (بالا)؛ تولا گەپ قىلماق. م:
ھەجەپ كېپىلىغاق بالىكەن — ھەجەپ يىغلاڭغۇ بالىكەن؛
ھەجەپ كېپىلاپ كەتتى — ھەجەپ تولا گەپ قىلىپ كەتتى.

كېچىرىملىك غ. ئەپۇچان.

كېر غ. جەدە بىلەن تورۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاتنىڭ
تۈسى — رەڭگى.

كېرەجىمەك قۇ. ئىشىكنى توساپ تۇرۇۋالماق (باشقا جاي-
لاردا "كېرەلمەك" دېيىلىدۇ).

كېزو غ. گېزەكچىلىك، نۆۋەتچىلىك.

كېسەر قە. كەسكىن ئىش قىلىدىغان ئادەملەرگە قويۇلىدىغان
لەقەم. م: تۇيغۇن كېسەر، ئابدۇرېھىم كېسەر.

كىسسە ئا. غەيۋەت-شىكايەت.

كېككەيمەك غ. غورۇرلانماق، تەكەببۇرلانماق.

كېكىتمە قۇ. تەنە، ھەجۋى، ياپتا گەپ. م: كېكىتىپ گەپ
قىلماق — تەنە بىلەن تەككۈزۈپ گەپ قىلماق.

كېلەپ خ. مالنى تېز سەمرىتىدىغان بىر خىل ئوت.

كېيىنلىك كەلگۈسى، ئىستىقبال، ئاقىۋەت. م: ئانا ئولتۇرسا-

قوپسا بالىسىنىڭ كېيىنلىگىنى ئويلايدىكەن.

كى قو. سۆز ئاخىرىسغا قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان تەكەللۇپ قوشۇمچىسى. م: يەسلەكى، كىرسىلەكى، دىسلەكى، قىسلاكى.

كىپىت قە. دائىرە، كۆلەم، تۇرق. م: يۈزىنىڭ كىپىتى سەل كىچىكرەك بولسىمۇ، لېكىن چوڭ روشەن كۆزلىرى ئەتراپىغا ئىنتىلىپ-ئىنتىلىپ قوياتتى.

كىتە-مىتە خ. ئۇششاق-چۈششەك ئىشلار، چەككە-چۆككە ئىشلار.

كىچىك بەھەك خ. پىللە قۇرۇتىنىڭ ئۈچىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى.

كىن ئاداۋەت (بىراۋغا دىلدا ساقلانغان خاپىلىق، نارازىلىق). م: كىن ساقلىماق — ئاداۋەت ساقلىماق.

كىرتىك كوماك، كەمشۈك، كەمتۈك: كىرتىك چىنە — كەمتۈك چىنە.

كىرشەك ل. تاگلاي.

كىرش تاسما غ. تىللاش سۆزى.

كىشى-قارا بىر كىم، بىراۋ.م: كىشى-قارا كۆرۈپ قالمىسۇن.

كىشى قويماق ئەلچى قويماق.

كىشگە قۇ. موتىۋەرلەرنىڭ داستىخىنىدىن ئاشقان تاماق.

كىلتان خ. دەرىزىنىڭ قانىتىنى تىرەپ تۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ.

كىلمەك غ. يىپنىڭ بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلانغان بىر خىل باغلاق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: پاكار تاغ يايلاققا يارىماس، قىسقا يىپ كىلمەككە

("كىرمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

كىلىت قۇ. ئاچقۇچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر قەپەز ئىگىز يەردە،
كىلىتى بەگدە.
ئىچىدىكى چارىسىزنىڭ،
گۇناسى نەدە.

كىمىرلەنمەك پۇچۇلماق، يىيىلمەك. م: دېڭىز شامالىلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن كىمىرلەنگەن تاقىر دۆڭلۈك.

كىنىمەك غ. ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك.

كىۋە ئا. كىرپە.

گ

گالزاڭ ئەقىلسىز، دۆت.

گاجاڭ غ. ماڭقا.

گاداي خ. كوچىمە؛ ئادەم، كىشى (بۇ، "ئادەم" دىگەن سۆزنىڭ كىچىكلىتىلمە، ئەكىلەتمە ياكى چوكۇرمە ئاتىلىشى).
م: ئاۋۇ گاداي — ئاۋۇ ئادەم...

گارا قۇ. پاسكىنا، قاسماق. م: كۆينىگىڭنىڭ ياقىسى گارا بولۇپ كىتىپتۇ.

گاراق ت. خۇدىنى بىلمەسلىك، ھۇشسىزلىنىش. م: گاراق مەس — قاتتىق مەس.

گاراڭ گاڭگىراق — گاڭگىراپ قالغان، بىخۇتلۇق؛ گاس — قۇلۇغى ئاڭلىماس بولۇپ قالغان.

گازىن كۇ. يەملىك، دانلىق، بوغۇزلۇق؛ كەپتەر توخۇغا ئوخشاش جانىۋارلارنىڭ گىلىدىكى دانلىغى. م: كەپتەرنىڭ گازىنى — كەپتەرنىڭ دانلىغى.

گاستاڭ ئا. ئاپتاپپەرەسنىڭ گەردىشى (بىشى).

گاس چىقماق قە. نەرسىلەرنىڭ يارامسىز، سۈپەتسىز بولۇپ چىقىشىغا قارىتىلىدۇ. م: ئىشلەنگەن مەشلەر ئون كۈن ئوت قالىسىمۇ ئالقانى ئىستالمايدىغان گاس چىقتى.

گاشات قۇ. غەم، ئەندىشە. م: بۇ ئىشتىن تولا گاشات قىلماڭ.

گاڭ-گالاس قۇ. گاراڭ، گاراخ، باش ئايلىنىش. م: بېشىم گاڭ-گالاس بولۇپ قالدى — بېشىم گاراڭ بولۇپ قالدى؛ قۇلىغىمنى گاڭ-گالاس قىلىۋەتتى — قۇلىغىمنى گاراڭ قىلىۋەتتى.

گالۋاڭ دۆت، ھاماقەت، كومشا، ئىبلىشاڭغۇ.

گالۋاڭ قىلماق ئىبلىشتۇرماق، قايمۇقتۇرماق، ئەخمەق قىلماق.

گەجگە سۇ بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇ.

گەجگىلىمەك غ. قايتىلىماق (ئاختارمىغا بىرىنچى قېتىم قويۇلغان سۇدىن ئانچە ئۆتمەي يەنە سۇ قويۇلسا، "گەجگىلىدى" دېيىلىدۇ).

گەز سۇتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇغى.

گەزلەشمەك كۇ. ئۇچراشماق، م: كوچىدا ئۇنىڭ بىلەن گەزلىشىپ قالدىم.

گەزنە قە. نان ياقىدىغان رېپىدىنىڭ بىر تۈرى (ھەممەك نان ياقىدىغان دۆگىلەك رېپىدە).

گەكسى غ. قېلىن، تەمەخور، داپشاق.

گەڭگىلىمەك ت. ئىككى پۇتىنى نۆۋەت بىلەن دەممۇ-دەم كۆتىرىپ ماڭماق.

گەللە قۇ. گەدەن، گەژگە.

گەلۋۇر قۇ. قېلىن، يۈزى قېلىن (تىللاش سۆزى).

گەم[1] قۇ. دەرت، ئاغرىق.
گەم[2] قە. تۇتۇق. م: ھاۋا گەم ئىدى.
گولمۇش گومۇش، پاكقۇش.
گويا مەلھەم دورا (يەل ئاغرىقلىرىغا چاپلاپ داۋالايدىغان دورا).
گۇك غ. غۇم. م: قوسىغىمدا گۇك ساقلىما.
گۇگگا[1] خ. شارپا.
گۇگگا[2] غ. غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق بولمىغان.
گۇك ـ مۇك خ. پاراكەندىشىش، ھال ـ مۇك ئېيتىشىش. م: گۇك ـ مۇك ئولتۇرايلى ــ پاراكلىشىپ ئولتۇرايلى، گۇك ـ مۇك ماگايلى ــ پاراڭلاشقاچ ماگايلى (بەزى جايلاردا "گۇگۇر ـ مۇگۇر" دېيىلىدۇ).
گۇلا خ. گۇلە، ئۇرۇك قېقى.
گۇم بولماق ت. ھالاك بولماق، ئۇرۇلۇپ چۈشمەك، يىقىلىپ چۈشمەك.
گۇندا خ. ئەتلەسنىڭ ئۇرۇشلىرى ئۆتكۈزۈلگەن چوك ياغاچ.
گۆدەگە قۇ. ئوگدا. م: ئۇ گۆدەگىسگە چۈشتى ــ ئوگدىسىغا چۈشتى.
گۆدىش تاپماق قۇ. ئەپ تاپماق، كۆنۈكمەك.
گۆسمە قۇ. غەيۋەت ـ شكايەت.
گۆكۈ ل. بېلىق تۇتىدىغان قارماق.
گۆلەك غ. دەريالارنىڭ چۆگىلەپ، ئاقماي تۇرۇۋالىدىغان يەرلىرى، قاينام.

گۆلمۇ ل. بېلىق تۇتىدىغان تور.
گۆمۈرۈلمەك كۆمتۈرۈلمەك، ئۈيۈلۈپ چۈشۈپ كەتمەك.
گۆپسەيمەك غ. ئىششىپ قالماق، كۆپشىپ قالماق.
گۇدرەت قۇ. گۇمان، شەك. م: كۆڭلۈمگە گۇدرەت چۈشتى — كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى.
گۆرەن كۆپۈرمەك يۈز-بويۇنلىرىنى قىزارتماق، قىپ-قىزىل قىزىرىپ بوغۇلماق، ئاچچىغى كەلمەك.
گۆر-گۆر غ. لاپ ئارىلاش سۆزلەيدىغان، چوڭ سۆزلەيدىغان.
گۆلەش خ. سۆرەلمە، هورۇن.
گۆلەمشۋا قۇ. گۆلى هەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل گۈل.
گۇلدان قۇ. تەشتەك، گۈل تەشتىكى.
گۇلدۇرمە خ. كىچىك شاقىراتما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تۆگمەنگە نو قويدۇم،
پەس تۆگمەنگە گۇلدۇرمە.
هەرقانچە ئەلەم تارتساڭ،
دۈشمىنىڭگە بىلدۈرمە.

گۇلگۇم قۇ. زەپىرەڭ.
گۇلگۇن قۇ. زاراڭزا چېچىكى.
گۇلچى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.
گۇن ل. چوڭقۇر، تېرەن (باشقا جايلاردا "نۇر" مەنىسىدە كېلىدۇ. م: چىرايىنىڭ گۇنى يوق — چىرايىنىڭ نۇرى يوق.
گېزەرمەك يۈزىنى قىلىن قىلماق.

گىزەك غ. نۆۋەت. گىزەكلىشىپ ئىشلىمەك — نۆۋەتلىشىپ ئىشلىمەك.

گىلىكتەمەك ل. گىرە سىلىپ تۇتماق.

گىجىك ت. قاشاڭ، ھەركىتى سۇس. م: ئۇ ناھايىتى گىجىك ئىش قىلىدۇ.

گىجىڭلىماق ت. ئىككىلەنمەك، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك.

گىچاڭلاتماق خ. كۆز-كۆز قىلماق.

گىدە خ. بۇدرە، بۇجغۇر.

گىدىگەي غ. ھاكاۋۇر، گىدەيگەك.

گىرديىپ قالماق غ. ئورۇقلىغانلىقتىن ياكى ئاغرىقتىن كۆزى ئولتۇرۇشۇپ كەتمەك.

گىرۋى قۇ. قىرغاق، ئۇپۇق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۈن چىقار گىرۋى بىلەن،
يارلار چىقار جۈپتى بىلەن.
ھەممە خەق جۈپتى بىلەن،
مەن ئۆزەم يىگانىمەن.

گىرى ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان؛ سەرالىق.

گىلاڭ قۇ. تىك يار.

گىلدىڭ لىڭشىق، لىڭشىيدىغان: گىلدىڭ باش—لىڭشىق باش.

گىلىگىتاڭ قە. تايىنى يوق: گىلىگىتاڭ گەپ — تايىنى يوق گەپ.

گىلىماق قۇ. خىيال قىلماق، ئويلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەتتى ئۆستەڭ ياقىلاپ،
تاش بىلەن قۇمنى شاناپ.
كىچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
كۆڭۈلدىكى يارنى گىلاپ.

(بۇ سۆز بەزى جايلاردا "كىلىمەك" شەكلىدە قوللىنىلىدۇ).

گىنا ت. ئاداۋەت، كەك. م: ئۇنىڭ گىناسى قاتتىق.

ل

لاپاسلىماق پاپپاسلىماق، ئالدىراپ ئىتتىك ماڭماق.

لاپچۇق پاناق. م: لاپچۇق بۇرۇن — پاناق بۇرۇن.

لاپچىن ل. يوپۇرماق.

لاپخور لاپ ئۇرغۇچى، لاپچى، چوڭ سۆزلىگۈچى.

لابدۇر ت. ئۇستى-بېشى پاسكىنا، كىيىم-كېچەكلىرى پاراكەندە ئادەملەر "لابدۇر" دېيىلىدۇ. م: ئانىسى لابدۇر خوتۇن، بالىسى شىلدىر شېكەر دېگەن تېپىشماق تالنىڭ شوڭگىلىرى بىلەن ئۈزۈمگە تەمسىل قىلىنىدۇ.

لاپەندى ت. كالاڭپاي، پالاكەت.

لاپسايماق قە. سالپايماق، بوششىپ كەتمەك.

لاپشاڭ قە. سۇس، زەئىپ، سولاشقان.

لاتا ئاشىق قە. يۇرتمۇ-يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان، ھە دىسە ھۇ دەيدىغان ئادەم.

لاتا كۇسكۇس قە. بېلى بوش، جاپادىن قورقىدىغان، بوشاڭ.

لاتىكەش قە. بوشاڭ، ئېزىلەڭگۈ.

لاخسا قۇ. خاماندىن سامان قاچىلايدىغان، ئاتقا تارتىپ توشۇيدىغان چوڭ تور قاپ (تاغچىلار سۆزى)؛ تويماس.

لاسكات خ. ئايالـلارنىڭ يەڭسىز جىلىتكىسى (بۇ سۆز "ۋاسكات" مۇ دىيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لاسكىتىمنىڭ يېڭى تار،
ئاق بىلىكەم قانداق پاتار.
بىزنى كۆيدۈرگەن خىنىم،
ئاخشىمى قانداق ياتار.

لاشىن ل. ئات ـ ئۇلاق باغلايدىغان خادا، موما ياغاچ.

لاغلا قۇ. ئىسسىلىپ قالـغان، زەمبىلىگە ئوخشاش قوسىغى ساڭگىلاپ قالـغان (سىمـتاناپ ياكى تورۇسـلارنىڭ ۋادەك ياغاچلىرى قوساق سىلىپ ئىسسىلىپ قالسا "لاغلا" بولۇپ قىپتۇ دىيىلىدۇ).

لاغلى ل. تاغار.

لاقا ـ لۇقا خوجۇن ـ قاچا، يۈك ـ تاقىقا ئوخشاش نەرسىلەر.

لاقسا قۇ. "لاخسا" غا ئوخشاش.

لاقۇ ل. سىرتىدا قاسرىغى بولمايدىغان بىر خىل بېلىق. بۇنداق بېلىق تارىم دەرياسىدا كۆپ بولىدۇ ("لوخو" مۇ دىيىلىدۇ).

لاكات قە. بوش، بوشاڭ، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

لاڭشىق قە. تۇراقسىز، تۇتۇمسىز.

لاڭقا[1] ئورۇق ۋە ئىگىز: لاڭقا ئات—ئورۇق ۋە ئىگىز ئات.

لاڭقا[2] غ. غورۇنىڭ ئىككى چېتىدىكى ياغاچ.

لاڭگۈك خ. ئەپكەش.

لالاق قۇ. ئەكناپناق، قىلىقسىز (تولا راق باللارغا قوللىنىلىدۇ، لەقەم بولۇپمۇ كېلىدۇ. م: ھاشىم لالاق، نىياز لالاق).

لالاي بوشاڭ، لۆم-لۆم. م: تازا لالاي بىرنىمكەن.
لالايماق بوشاشماق، بوشاڭلىق قىلماق.
لالو قۇ. زەمبىل.
لانتا قۇ. بولقا.
لاي پاچاق قە. ئاددىي، ساددا؛ لابدۇر، لەقۋا.
لايپاس مىجىق، لۆم-لۆم، سۆرەم پالاس، ئېزىلەڭگۈ، قاشاڭ. چاپسانغا بار، لايپاسقا يوق (ماقال).
لايچى ل. سۇيۇق پاتقاقتا ياشايدىغان بىر خىل بېلىق.
لايداڭ خ. لايلىق.
لاي غىلاپ خ. كىرەككە كەلمەيدىغان، ئەسقاتمايدىغان.
م: ئۇ ئەسقاتماس بىر لاي غىلاپ ئىدى.
لايلىماچ لايلىما؛ لايلىماچ توسما.
لايلىماق قۇ. قېيدىماق، ئاچچىقلىماق، ئۇزاققىچە توختىماي يىغلاپ كەتمەك (بوۋاقلارغا قارىتىلىدۇ). م: بۇ بالا لايلاپ كەتتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن.
ئۆزەڭ ئويناپ، ئۆزەڭ كۈلۈپ،
كىمگە لايلايسەن.

لاي يىگەك ل. لاي يەيدىغان بىر خىل بېلىقسىمان جانىۋار.
لەپەكسىز قە. بىر يەردە شۈك ئولتۇرالمايدىغان. م: ئۇ باققا بۇيرۇسا تاققا، تاققا بۇيرۇسا باققا چاپىدىغان لەپەكسىز، ئىش خوشياقمايدىغان هورۇن ئىدى.
لەپپىتە قۇ. دىككىدە، دەرهال، شۇ ئان، تېزدىن. م: لەپپىتە

بىرىپ كېلەيلى.

لەپسەك قە. لەپ-لەپ، لەپىلدەپ. م: ئۇششاق لەپسەك قار چۈشۈشكە باشلىدى.

لەپشىرىن ت. يا تاتلىق، يا ئاچچىق ئەمەس بىر خىل تەم.

لەپكەگدىمەك غ. سامانىنى داندىن ئايرىماق.

لەتخور خ. داۋىخور، دەشنەم يېگەك؛ لەت بولسا كۆڭلى ئارام تاپىدىغان ئادەم.

لەتمە قۇ. باراك؛ لاپاس.

لەت ئىشتمەك خ. "لەت يىمەك" كە ئوخشاش.

لەت يىمەك قە. ئاھانەت ئاڭلىماق، دەككە يىمەك، ئازار يىمەك، سۇنماق. م: لەت يىگەن كۆڭلىگە ھاي بەردى. بىردىن كۆڭلى لەت يەپ، پۇت-قولىدىن ماغدىر كەتتى.

لەڭ غ. كەڭ، ئۇلۇغ. م: ئىشىك لەڭ ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

لەڭگۇت غ. ئانىسىنى ئىمىدىغان قىسرەمدىنىڭ بۇرنىغا ئۆتكۈزىدىغان چۇلۇك.

لەڭ-لۇڭ غ. يەر تەۋرىگەندىكى ھالەت، باشنىڭ بىردە ئىگىز، بىردە پەسلىك ھىس قىلىشى (ھالەت ئىملىغى). م: بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا ئۆينىڭ ئىچى لەڭ-لۇڭ بولۇپ كەتتى.

لەلە قۇ. گۇمۇش، پاڭقۇش، ئەقىلسىز، دۆت، لەقۋا (بۇ سۆز غۇلجىدا "لەللە" دىيىلىدۇ).

لەلەڭلىمەك غ. لاغايلىماق.

لەلىشو قۇ. ئالجىغان، دۆت، لەقۋا.

لەيلەپ قالماق قە. ئاشكارا بولۇپ قالماق، كۆرۈنۈپ قالماق، ئوتتۇرىغا چىقىپ قالماق.

لوبدۇر قۇ. "لابدۇر" غا ئوخشاش.
لوجا غ. لەش، سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەت، غازاڭ، چاۋاغا ئوخشاش نەرسىلەر. م: ئازگاللار كۆلدەك لىق تولۇپ، سۇ ئۈستىدە ئەخلەت ـ لوجىلار لەيلەپ تۇراتتى؛ سۇگۈچكە لوجا توشۇپ قېپتۇ؛ پۈتۈننى لوجا ـ چاۋا چىرماپ ئالدى.
لوغۇلدىماق غ. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق. م: قىزىل چوغدەك لوغۇلداپ تۇرىدۇ.
لوقۇراپ كۆيمەك لوپ ـ لوپ كۆتىرىلىپ كۆيمەك.
لوك خ. ياغاچ قولۇپنىڭ تومشۇغى.
لوكا تۆگىنىڭ ئۆركىشى. م: تۆگە لوكىسىدەك تىزما تاغلارنىڭ چېكى يوقتەك كۆرۈنەتتى.
لوكتا قو. تۆگە.
لوكدان خ. ياغاچ قولۇپ.
لولاڭ[1] قۇ. ئېلىشاڭغۇ، كەلسە ـ كەلمەس، قالايمىقان. م: لولاڭ سۆزلىمەك ــ قالايمىقان سۆزلىمەك.
لولاڭ[2] قە. خورازنىڭ بىر تۈرى (مېڭىشى يورغا ئاتنىڭ مېڭىشىغا ئوخشايدۇ).
لولاڭ[3] ئا. تېتىقسىز، بەتتام، ئازغان، لاۋزا؛ ئايىنىغان. م: لولاڭ قوغۇن ــ لاۋزا قوغۇن، ئازغان قوغۇن.
لولاڭچى قە. ئايالنى ئەگىشتۈرىدىغان كىشى، ئايالارنىڭ ئارقىسىدىن قاترايدىغان كىشى.
لولاڭلىماق قۇ. ئالجىماق، قالايمىقان سۆزلىمەك.
لومودى[1] قۇ. تاسمىچى، تېپىشتۇرغۇچى، دەللال، دەللە.

لومودى[2] يالاقچى، تەخسكەش.

لومودىلىق يالاقچىلىق، تەخسكەشلىك؛ تاسمىچىلىق، دەللاللىق.

لوۋيا ل. جاڭدۇ (پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى).

لويلا غ. كۆيدۈرۈپ شاخار چىقىرىلىدىغان بىر خىل ئۈسۈملۈك. م: ئاتاڭ نىمە — لويلا، ئاناڭ نىمە — چويلا (ماقال). بۇ سۆز يېڭىساردا "چاڭدۇ" نى بىلدۈرىدۇ.

لۆجە قە. "لوجا"غا ئوخشاش.

لۆكەن ل. ئۆركەش، لوكا.

لۆگلىمەك قۇ. دۆۋىلىمەك، قوپۇرماق، توپلىماق.

لىپەز ت. ئىشتاننىڭ باغ ئۆتكۈزىدىغان يېرى.

لىپىر[1] قۇ. كونا، ئەسكى-تۈسكى، لىپىرساتتى — كونا ئەسكى-تۈسكىلەرنى ساتقۇچى.

لىپىر[2] ت. سۆگەت چىۋىغىنىڭ پوستىدىن ياسالغان نەيچە، پىپى.

لىچەك ت. قوناق بېشىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوست (كۆچمە مەنىدىكى سۆز).

لىقشىپ ئاغرىماق قۇ. سانجىپ ئاغرىماق. م: يۈرىكىم لىقشىپ ئاغرىيدۇ.

لىڭشىق قۇ. ئارىسالدا، ئىككىلەنگۈچى، تۇراقسىز.

م

ماتىماق بىرەر نەرسىنى بىر بىرىگە تاڭماق، باغلىماق؛ ياغاچ ماتىرىيالنى نەملەپ، قىزىتىپ، بىرەر نەرسىگە تىڭىپ ياكى باستۇرۇپ ئېھتىياجلىق شەكىلگە كىرگۈزمەك.

ماتاق چىۋىن قۇ. ئات-ئۇلاقلارنىڭ كۆزىگە قونۇۋالىدىغان ئۇششاق چىۋىن.

ماتال خ. سوغا (ياغاچ چىلەك)؛ ياغاچ نور.

ماتىچى قۇ. پاھىشە ئايال.

ماچىگۇجۇ قۇ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ.

ماخار قۇ. پاناق بۇرۇن.

ماختۇم قۇ. ماختانچاق.

مادىخدا غ. ئارىسالدىلىق، ئىككىلىنىش. م: مادىخدا بولماق — ئارىسالدى بولماق، ئىككىلىنىپ قالماق.

مارالقۇلاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.

مارداق قۇ. كىچىك، كىچىككىنە، مەدەك. م: گېپىنىڭ چوڭ-لۇغىنى بۇ مارداقنىڭكى — ئۆزى كىچىككىنە تۇرۇپ، گېپى-نىڭ چوڭلۇغىنى بۇ مەدەكنىڭكى.

ماز كونا پاختا.

ماز بولماق ت. ئامراقلىقى كەلمەك. مەسلىگى كەلمەك. م:

ئۇ بالىسىنىڭ قىلىقلىرىغا ماز بولۇپ كۈلۈپ كەتتى.

مازۇز بولماق قۇ. پەخىرلەنمەك، ماختانماق، مەسلىكى كەلمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاش قاراسى مەندە دەپ،
قاشىڭغا مازۇز بولمىغىن.
بارچە دۆلەت مەندە دەپ،
دۆلەتكە مازۇز بولمىغىن.

ماسقىراتماق ت. مەسخىرە قىلماق، زاڭلىق قىلماق، شاڭخۇ قىلماق.

ماشاش ل. خام گۆشنى پارچىلىماق.

ماشاق غ باشاق، بۇغداينىڭ بېشى. قوشتا يوق، ماشاقتا يوق، خاماندا بار (ماقال).

ماش چۆپ قە. ئۈستىگە ماش سېلىپ ئېتىلگەن چۆپ (تاماق).

ماشقاق قۇ. پاچاق، پاقالچاق.

ماقات ل. قەۋرە. م: مەرەمخاننى ماقاتى — مەرەمخاننىڭ قەۋرىسى.

ماك بولدى خ. ياڭاق پوستىدىن ئاجرالدى (ياڭاق پىشتى).

ماڭدا قۇ. تاپسا، پەگا.

ماڭغال چوغدان.

ماڭغىلماق ئاستا بولسىمۇ، مىدىرلاپ مېڭىپ تۇرماق. ئالدىرىغان يولدا قالار، ماڭغىلغان ئۆيگە بارار (ماقال).

مالامەت ل. بىراۋنى قارىلاپ، ئەيىپلەپ ئېيتىلغان سۆز. م:

مالامەت قىلماق ـــ قارىلىماق، ئەيىبلىمەك.

مالتىلىماق ئاختۇرماق، ئىلىشتۇرماق، قوچىماق. م: يانچۇقنى مالتىلىماق، ساندۇقنى مالتىلىماق، تاماقنى مالتىلىماق.

مال ـ مېكەت خ. مال ـ ۋاران.

ماناسقان غ. تۇتەك، تۇمان. م: ئادەم قىرىغاندا، ھەممە نەرسە ماناسقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ماناق قۇ. كېچىدە ئات ـ ئۇلاقلارنى ئوتلاقتا ئىلىپ چىقىپ باقماق. م: ئاتلارنى ماناقتا ئېپچىقىپ كەتتى.

مانان¹ قوناقنىڭ ياكى قومۇچنىڭ پۆپۈكى.

مانان² تۇمان، چاڭ ـ توزان.

مانتۇ دوپپا قە. سىدام دوپپا.

مانتىماق قۇ. "ماتىماق" قا ئوخشاش.

مانجار ل. تاربوغۇزدىكى ئىقىن سۇغا سېلىپ قويۇپ بېلىق تۇتىدىغان تالدىن توقۇلغان تەتۈر ئىغىزلىق سىۋەت.

مانجا سىمكار، ھۆنەرۋەنلەرنىڭ ئىش ھەققى.

ماچىتا كېمىنىڭ موما ياغىچى.

مانجىت يەڭنىڭ بوغما ئاغزى. م: مانجىتلىق يەڭ ـــ بوغماق يەڭ.

ماندار يۆگۆمەچ تېپىدىكى ئۆسۈملۈك. ماندارلىقتا ئات ئۆلمەس، ئەمەنلىكتە ئەر (ماقال).

مايتۇق ت. قىڭغىر، مايماق.

مايتۇق ـ سايتۇق قىڭغىر ـ سىڭغىر، مايماق ـ سايماق.

مايداڭ قۇ. چاقچاق؛ غەلۋە ـ غوۋغا. م: ئۇ مايداڭ كۆتەر ـ مەيدۇ؛ دۆڭ مەلىدە مايداڭ چىقىپتۇ.

مەتۇ قە. ئەقىلسىز، كالۋا. دۆت.
مەجىگە قۇ. باشكا، كەپتەر بالىسى.
مەرئا خ. بوز يەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى ئۆستەڭ چاپتۇق بىز.
مەرئا يەرنى ئېچىشقا.
گۈللۈتۈشچۈن ۋەتەننى،
مول ھوسۇللار ئېلىشقا.

مەردەشمەك قۇ. باغلاشماق، شەرتلەشمەك.
مەردەك ئېيىق كۈچىكى.
مەزۇر كۆرمەك. قە. كەچۈرۈم قىلماق، ئەيىپكە ئالماسلىق، ئەپۇ قىلماق.
مەغۇل بولماق قە. مەشغۇل بولماق.
مەرگەن چىش خ. ئوغرى چىش.
مەزىت قۇ. مەزمۇت، چىڭ، بەك.
مەسقى قۇ. مەسخىرىۋاز، قىزىقچى، ھەييار، يۇمۇر (تاغلىقلار سۆزى).
مەشرۇ قۇ. لايىقىدا تىكىلگەن بىر يۇرۇش كىيىم.
مەككىچامغۇر خ. ياڭيو.
مەڭدىمەك ھاڭ-تاڭ بولماق، تېڭىرقاپ قالماق، گاڭگىراپ قالماق.
مەڭگىسەر قۇ. ئۇنۇتقاق؛ ئالدى-كەينىگە يېنىپ ئىش ئاينىتالماس.
مەڭلەشكەن كۆكەرگەن، كۆكىرىپ قالغان. م: يامغۇردا قېلىپ مەڭلىشىپ كەتكەن ھەم ئۇششاق، ھەم قورۇق

جىگدىلەر.

مەلەك ئا. دەخلى قىلماق، ئاۋارە قىلماق؛ مەشغۇل بولماق.

م: ۋاقتىمىنى مەلەك قىلما؛ ماۋۇ ئىش بىلەن مەلەك بولۇپ قالدىم.

مەلتۈك خ. كەمتۈك.

مەممەم ت. پاھ، پاھ؛ ئاچچىقلاش ۋە ھاياجانلىنىش ۋاقتىدا قوللىنىدىغان ئىملىق. م: مەممەم، بۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ.

مەندىر قۇ. مۆلدۈر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قار بىلەن مەندىر يېغىپتۇ،
كەلمە يارىم ئىز بولۇر.
ئاخشام كېلىپ ئەتە يانساڭ،
بارچە خەققە سۆز بولۇر.

مەنزەر قە. بالىخانا (ئاددى سېلىنغان ئىمارەتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئۆي).

مەنلىك تالاشماق خ. بەس تالاشماق. م: سەن مەندىن مەنلىك تالاشما.

مەيزاپ خ. ئۈزۈم سۇيىدىن ياسالغان ئىچىملىك.

موتەر قۇ. تۆگىلەرنى باشقۇرغۇچى (مەنسەپ نامى).

موتىماق قە. چىمدىماق.

موخەك قە. كېكىرتەك، بوغدىيەك.

موخوليا قىلماق قۇ. قايمۇقتۇرماق، گاللۇاڭ قىلماق.

مورۇشۇ ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللاۋى ئا. ئۈرۈكنىڭ بىر تۈرى.

موللىقوپقاق قە. باللار ئويۇنچۇقى.

مولۇكۋاش قۇ. پاخما باش.
مونەك قە. ئۇرۇقچىسى ئېلىنمىغان شاپتۇل قېقى.
مونوخەي قۇ. قارانچۇق.
مويەكچە ل. چوتكا.
مۇت خ. بىكار، ھەقسىز. م: مۇت كىنو—ھەقسىز قويۇپ بېرىلىدىغان كىنو.
مۇجۇق قۇ. بوسۇغا (تۇرپاندا ئۇلگۇجەك مۇجۇق دېيىلىدۇ).
مۇرۇللۇغ ل. ۋەدىلەشكەن، باغلىنىپ قالغان.
مۇز ل. مۇڭگۈز.
مۇغال خ. باشلام.
مۇقۇدىماق ت. ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتمەك.
مۇقۇلداشماق قۇ. تىل بىرىكتۈرمەك.
مۇڭقۇي قۇ. شىلىم. كۆچمە: دۆت، كالۋا.
مۇڭىيىپ قالماق زېرىكمەك، مۇڭلانماق.
مۇلغۇي ل. موزدوزنىڭ شىلىمى.
مۇم خ. جىمىق، راست. م: مۇم خوتەنلىك—جىمىق خوتەنلىك.
مۇمپۇق قۇ. سىر بەرمەيدىغان كىشى.
مۇمسىق پىخسىق، بېخىل.
مۇمۇن مومايا غاچ.
مۇنۇپ قالماق قۇ. "مۇنىيىپ قالماق" قا ئوخشاش.
مۇنىيىپ قالماق قە. قېرىپ ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان، تاغدىن-باغدىن سۆزلەيدىغان بولۇپ قالماق.

مۇيات قۇ. يادىكار، ئەستىلىك، خاتىرە.
مۇياتلىق قۇ. ئەتىۋار، ئىسىل، كۆڭۈلدىكىدەك. م: بۇ ياخشىراق نانلارنى مۇياتلىق مېھمان كېلىپ قالسا قويارمەن دەپ ئايرىم ساقلاپ قويدۇم.
مۇيىم-تۇيىم ئەپلەپ-سەپلەپ. م: بۇ ئىشنى مۇيىم-تۇيىم قىلىپلا ئۆتكۈزۈۋەتتى.
مۆرىن قۇ. دەريا.
مۆك دۆت، كالۋا، دىۋەك.
مۆكىمەك غ. مۆگمەك (ئات-ئۇلاغلارنىڭ مىنىش، يۈك ئارتىش ۋە ھارۋىغا قوشۇشنى رەت قىلىپ قارشىلىق بىلدۈرۈشى).
مۇدۇك خ. كىچىك، ئىنچىكە.
مۇشۇك ياپلاق قە. ھۇقۇش.
مۇكۈرۈ قۇ. ئاۋاق، جىۋەك، ۋىجىك.
مۇكۇل-تېقىل ت. رەتسىز، تەرتىپسىز؛ قاتىلاڭغۇلۇق، ئالدىراشلىق.
مۇنۇچ خ. ۋىيەي، پاھ (ئاياللار قوللىنىلىدىغان ئىملىق سۆز).
مۇنۇرىمەك قۇ. تاشقى مۇھىتنىڭ—سوغاق ھاۋا ياكى سۇنىڭ تەسىرى بىلەن پۇت ياكى قولنىڭ توڭۇپ ئاغرىش ھالىتى. م: پۇتۇم توڭۇپ مۇنۇرەپ كەتتى.
مۇنۇكۇم خ. يۇۋاش، بىچارە. م: بۇ بەك مۇنۇكۇم ئادەم.
مىتەۋلەشمەك خ. يوسۇنلاشماق، زوكۇنلاشماق، دىيىشمەك.
مىت قىلماسلىق غ. قىمىرلاپمۇ قويماسلىق.

مىنكوت قە. قايرىلىپ كەتمەك. م: ئۇنىڭ پۇتى مىتكۇت بولۇپ كېتىپتۇ.

مىراقۇل قۇ. ئاتباقار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىك ئالىدى ئانار گۈل،
ئاتنى باغلاڭ مىراقۇل.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
يارىم ساڭا ناماقۇل.

مىرىڭ خ. يىغلاڭغۇ. م: تازا مىرىڭباش بالىكەن!

مىسلىمىياڭ غ. ئېزىلەڭگۇ، سولاش، لەقۋا.

مىسىل خ. پاخال: پاخالدا ياسالغان كۆرپە: پاخال تۆشەك.

مىش خ. مۇشۇك (بۇ سۆز كوپىنچە كېرىيەدە قولللىنىلىدۇ).

مىشە ت. تۇكى قىرتۇېتىلگەن ئاشلاق تېرە. م: مىشە خالتا.

مىشمىرىق خ. چىدىماس، يىغلاڭغۇ.

مىڭەر قۇ. پۈتۈن بەدەن، ئۆگە - ئۆگىلەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەتنىياز دەپ قىچارسام،
سىڭار كۆزلۈك ئەر چىقتى.
ئارقارلارنى قويلۇشۇپ،
مىڭەرلەردىن تەر چىقتى.

مىڭگەن قە. كورا.

مىلجىڭ غ. ئەزمە. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

مىلجىڭ ئادەم سۆز بۇزار،
قىڭغىر هارۋا يول بۇزار.

ملجىگنى ئەزمە يېگىدۇ،
ئەزمىنى بەزمە يېگىدۇ.

ملك قە. چىشنىڭ يىلتىز تەرىپىدە چىشنى كۆتىرىپ تۇرىدىغان گۆش ئارىلىقىدىكى بوشلۇق.

منەپتەكۈن قە. دەم ئالىدىغان كۈندىن باشقا كۈنلەر.

مىنىك ئات مىنىدىغان ئات.

ميانە خ. يامان، يېقىمسىز. م: ميانە ئادەم — يېقىمسىز ئادەم.

ميانسال خ. سۇلۇق، يوغان، كۆك شاپتۇل.

ميىق ئېغىزنىڭ بۇرجىگى. م: ميىغىدا كۈلمەك.

ن

ناجاك قۇ. نازۇك، زەئىپ، ئاجىز، ئىنچىكە.
ناچا خ. چۆرنەك، كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ چۆرنىگى.
ناچا كۆز قە. كىچىك كۆز. م: ناچىدەك كۆزى نۇرلاندى.
ناچۆكۈچ قۇ. چەككۈچ، تۇككۈچ.
ناخۇش ح. ئورتاھال، چۇچۇمەل. م: ناخۇش ئانار — ئاچچىقمۇ ئەمەس، تاتلىقمۇ ئەمەس، ئورتاھال ئانار.
نasات ل. نەسىھەت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتىنچى ئايدا ياز بولۇپ،
تۇتقان بارىم ئۇچۇپ كەتتى غاز بولۇپ.
ماڭا ناسات قىلماڭلار تۇققانلىرىم،
كېتەدىمەن كارگانلارغا باش بولۇپ.

ناگازگۇل كۇ. نەغەزگۇل (چىغىر تماقتىن يوغانراق بولىدۇ).
ناگىلا عەمكىن، مەيۇس؛ تۇتۇق، غۇۋا. م: بەزىلىرى ناگىلا، بەزىلىرى خوشال ئىدى؛ ئايدىڭ ناگىلا كۆرۈنەتتى؛ دوستلىرىمىز خوشال، دۈشمەنلىرىمىز ناگىلا.
نامارغۇ قۇ. نەمخۇش. م: نامارغۇ يەر — نەمخۇش يەر.
نامرات - چۇمرات نامرات، كەمبەغەل، ئاجىز - ئورۇق.
نامۇزۇن ل. تەمسىز، لەززەتسىز، تېتىقسىز.

نانتاختا غ. نان يېسلايدىغان تاختا.

نه خ. ئۇچار-قاناتلارنىڭ ئەركىگى (كۆپىنچە كەپتەرگە ئىشلىتىلىدۇ).

نەدىن ئارا قۇ. نەدىندۇر، قاياقتىندۇر (بىراۋنىڭ كۇتۇلمىگەندە، بىئەپ چاغدا كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ). م: بۇ نەدىن ئارا كەلدى. ئادەمنى ئىلىشتۇرۇپ.

نەمتېپە قىلماق قە. چالا-بۇلا نەمدىمەك. م: ئۆيدە يېگۇدەك ئاشلىق بولمىغانلىقتىن، چىلان يوپۇرمىغى ۋە توك چىلان بىلەنلا نەمتېپە قىلىپ يۇرەتتى.

نەيزۇ ت. ياپپاك قارا چىنە.

نوپ قۇ. ئىش-كۇش.

نوپۇق قۇ. يوشۇرۇن، مەخپىي. م: گەپنى نوپۇقراق ئېيتىپتۇ.

نور تامچا.

نوغۇچ ل. يىپ ئايرىش تاياقچىسى.

نوغۇچ ئاياق قە. ئىنچىكە، ئۇزۇن پۇت، شادا پاچاق.

نوقاتچىلىق ئا. ئالدىراشچىلىق، بېسقچىلىق. م: بۇ ئىش تازا نوقاتچىلىق ۋاقتىدا كەلدى.

نوقانچى خاماندىن ئاشلىق تىلىگۇچى تىلەمچى. نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۇخەنچىنىڭ سۆزى (ماقال).

نوكەش نور: تۆمۇر نوكەش—تومۇر نور.

نوگاي قە. قاپاق چۆمۈچ.

نومۇتلۇق قۇ. ئۇمىتسىزلىك.

نوۋەر ياشلىق، قىرانلىق. م: ئۇ چاغلاردا تازا نوۋەر ۋاقتىم

ئىدى.

ئۆتۈرىمەك قو. كائىگىرىماق، گاللۇلاشماق.

ئىمرغا قو. نەمخۇش؛ ئىمرغا يەر—نەمخۇش يەر.

ئىخ خ. مىقدار سۆز. م: يىپنىڭ بىر ئىخى، ئۈچ ئىخلىق يىپ.

ئىلقا قو. بوۋاق، نارىسىدە. م: ئىلقا بالا—بوۋاق بالا، نارىسىدە بالا.

ئىمشەك قە. ئىغىرلىق ئۆلچىمى (ئىككى جىڭغا تەڭ).

ھ

ھاپ ئېغىزنىڭ تېز ئېچىلىپ-يېپىلىشىنى ئىپادىلەيدىغان ئىملىق سۆز. م: ھاپ ئەتمەك، ھاپ قىلماق.

ھاپپاق شاپىلاق: ھاپپاقىلىماق-شاپىلاقلىماق. م: ئەركىن تىزىغا ھاپپاقلاپ، بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە تەۋرىنىپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ سۆز "ھاپپا" شەكلىدىمۇ كېلىدۇ.

ھاپ ئۇرماق ئا. لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق، يالغان ئېيتماق.

ھاتتار خ. دورا پۇرۇش.

ھاردۇققا چىقماق قۇ. پىنسىيىگە چىقماق. م: دادام ھاردۇققا چىقتى.

ھاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

ھاكىۋاتو خ. ئىش قىلىپ، قانداق بولمىسۇن.

ھاگۇل ئا. ھويلا، قورۇ ("ھوگۇل"مۇ دېيىلىدۇ).

ھاگنا قۇ. كېيىكنىڭ ئەركىگى.

ھاڭغۇق غ. بويۇنتۇرۇق، ئۆكۈزنى قوشقا قاتقاندا بويىنىغا سېلىنىدىغان قوۋۇق.

ھاڭغىرقاي ئوچۇق، ئېچىلىپ قالغان. م: ئېغىللار بوشاپ، ھاڭغىرقايلا بولۇپ قالدى؛ ھاڭغىرقاي بولۇپ قالغان ھويلىلار؛ ئىشىك-دەرىزىلەر ھاڭغىرقاي ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

ھاڭگا تېرەك قە. تېرەكنىڭ بىر تۈرى.
ھاڭگىز خ. ئېڭىز.
ھاڭ قالماق ت. ھاڭ قېتىپ قالماق، ھاڭتاڭ بولۇپ قالماق،
داڭ قېتىپ قالماق.
ھالپۇ خ. كىچىك ئىشنى يوغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان لاپخور.
ھالگۇددىت قۇ. شىزى (مۈە).
ھاللازلىماق خ. ھاڭگا ئىشەكنىڭ ھاڭراپ يۈگرىشى
("ھاللاز ئاتماق"مۇ دېيىلىدۇ).
ھاللاڭ خ. "ھاڭغىرقاي"غا ئوخشاش.
ھاللەسە قۇ. بار نەرسىنى تەڭ كۆرۈپ پايدىلانماق.
ھالۇ خ. ھويلا.
ھاپاش قىلماق ت. يۈدۈمەك (ئادەمنى يۈدۈشكە قارىتىلىدۇ).
ھامنام قۇ. ھامام (مونچا)؛ تىنچىق، دىمىق.
ھامى ھىمايە قىلغۇچى، قوغدىغۇچى، ئاقلىغۇچى، يان
باسقۇچى.
ھامله قۇرساقتىكى بالا؛ تۆرەلمە.
ھاما قە.، ھاماچا، دادىسىنىڭ ياكى ئانىسىنىڭ ھەمشىرىلىرى
(ئاچا-سىڭىللىرى).
ھايلى ت. مىجەز، ساقلىق. م: بۈگۈن ھايلىم يوق.
ھەپەش ت. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان پېتىر خېمىرنى قازاننىڭ
چۆرىسىگە يېقىپ هوردا پىشۇرۇلىدىغان نان.
ھەپترەك قۇ. ئالا-جوقا، تۇترۇقسىز.
ھەپ دورا قە. كۇمۇلاچ دورا.
ھەپسە قاماق، سولاق، تۇرمە.

ھەپسەر ت. تويماس، قارنى يامان.
ھەپسلا ئادەم خ. كۆڭلىنىڭ شىرىسى بار ئادەم.
ھەپشىمەك ت. ئەسنىمەك.
ھەتتەم قۇ. ھاكاۋۇر، تەكەببۇر؛ پوچى، داۋراڭچى.
ھەتتەمشا قۇ. "ھەتتەم"گە ئوخشاش.
ھەجەڭگە قۇ. گولەڭگوچ.
ھەجەڭگوچ قۇ. "ھەجەڭگە"گە ئوخشاش.
ھەدە غ. ئاچا، ئىگىچە.
ھەررەڭ-سەررەڭ قاملاشمىغان، كەلسە-كەلمەس، ئىگىز-پەس، تېتىقسىز، ئالىجوقا. م: ھەررەڭ-سەررەڭ گەپ قىلماق، ھەررەڭ-سەررەڭ نەرسىلەرنى يىمەك، ھەررەڭ-سەررەڭ كىيىنمەك.
ھەس-ھەس ھەيران، ھاڭتاڭ. م: ھەس-ھەس بولماق — ھەيران بولماق، ھاڭتاڭ قالماق، ئەجەپلەنمەك.
ھەسەلى قە. بوز، قوڭۇر (قوينىڭ رەڭگى).
ھەش سەت، پاسكىنا. م: ئەل جىنى بىلەن، ھەش قىز ئېرى بىلەن (ماقال).
ھەقۇۋ خ. ۋەج، بىسات، دۇنيا.
ھەمەك قە. نىپىز نان.
ھەمسات غ. بىردەم، دەرھال، شۇئان. م: ھەمساتتا — بىردەمدە، دەرھال؛ ھەمساتنىڭ ئىچىدە بېرىپ كېلىمەن.
ھەمسال ت. تەڭتۇش، ياشداش؛ كۆيۈمچان، مېھرىۋان. م: ئۇلار بىر بىرىگە بەك ھەمسال.
ھەمكام خ. ئىتتىپاق، ئىناق.

هوپقوۋۇز ئىششىپ قالغاندەك. م: ئۇ هوپقوۋۇز چىرايىنى سەت تۇرۇپ، هومايغان هالدا هۆكۈردى.
هوت ئەتىياز پەسلى كىرگەن ۋاقىت. م: ياراشسا هوت، ياراشمىسا جۇت (ماقال).
هوجرا كېپى غ. توي كۈنىنىڭ ئەتىسى قىز ۋە يىگىتنىڭ دوستلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان مەرىكە.
هودەق خ. كۆكەرمە. م: تازا هودەق نىمكەن بۇ!
هور[1] قۇ. ياغاچ هاۋانچا.
هور[2] قە. بۇغداي ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان سوقا.
هورلۇق نان ت. جىگموما.
هورنى چىقارماسلىق چاندۇرماسلىق، تۇيغۇزماسلىق.
هوگا قە. چوقان، سۈرەن. م: پۈتۈن شەهەرنى قاپلىغان تىخىمۇ كۈچلۈك هوگا كۆتىرىلدى.
هوگا-جاهان قۇ. هاۋا، كىلىمات، ئىقلىم. م: هوگا-جاهان ئىسسىپ قالدى-هاۋا ئىسسىپ قالدى.
هوگازا قۇ. ئۇيۇق، ئۇيۇقچە، تەكچە ("هوگاز"مۇ دېيىلىدۇ).
هوگا-سۈرەن كۇ. ۋاراڭ-چۇرۇڭ، سۈرەن-چوقان. م: هەپتىدە بىر بولىدىغان هوگا-سۈرەنلىك بازار.
هوك قۇ. تاش ياكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان ئىگىزلىك.
هولا قە. يالقۇن، گۈلخان. م: تونۇرنىڭ ئوتى هولا بولۇپ كېتىپتۇ؛ هولا سالماق-گۈلخان ياقماق. ("هولۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
هولولوپ ئالدىراڭغۇ، تەۋەككۈلچى. م: هولولوپ ئادەم-ئالدىراڭغۇ ئادەم.

هونان قە. "هورلۇق نان"غا ئوخشاش.
هونناق قە. گالغا چىقىدىغان بىر خىل زەھەرلىك يارا؛ قۇۋ، ھىلىگەر، كۆيدۈرگۈ، ئىچى تار.
هونۇس قۇ. خوددى، دىگەندەك. م: بۇ ئىش ھونۇس مىنىڭ دىگىنىمدەك بولۇپ چىقتى.
هوۋۇقماق غ. ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ كۆز-قاپاقلىرى ھوۋۇقۇپ، بۇرنى ئىششىپ كەتكەن ئىدى.
هوررەك غ. ئۇششۇق، كوكەرمە، مۇتەھەم. م: جىدەلنى پۇلغا سېتىۋالىدىغان هوررەكلەر.
هوقۇيتماق خ. ۋاقىرىماق، توۋلىماق، چاقىرماق.
هۆپىگەر هونەرۋەن، كاسىپ؛ ئۇششاق ئېلىپ ساتار.
هۆپىگەن خ. چاشقان جىنسىغا كىرىدىغان بىر خىل جانىۋار.
هۆپىلەك تاش غ. باللار ئويۇنى "بەش تاش"نىڭ چوڭى.
هۆدەيچى قە. خەۋەرچى.
هۆددەس خ. پەقەت، ئەسلا، زادىلا.
هۆسۇت قە. ھەسەت، قىزغىنىش.
هۆسلە-سۇلكەت قىزغىنلىق، خۇشخۇيلۇق. م: ئۇ بىزنى ئىسسىق چىراي، ھۆسلە-سۇلكەت، شىرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى.
هۆكۈنەك خ. ھەرىنىڭ ئۇۋىسى، ھەرە كۆنىكى.
هۆلتەن ل. تىرىك جان.
هۆمدىمەك ھاسىرىماق. م: ئۇ ھاسىراپ-ھۆمدەپ يېتىپ كەلدى؛ نىمە ئانداق ھۆمدەپ كەتتىڭ؟
هۆپلىمەك ت. ئىسسىق ئۇرۇپ كەتمەك. م: بۇ يىل ئىسسىق

قاتتىق بولغانلىقتىن، بۇغدايلار ھۇپلەپ يېتىپ كەتتى.

ھېردەماق قە. ھارماق، چارچىماق.

ھېزى بولماق قە. دىققەت قىلماق، سەگەك بولماق، پەخەس بولماق.

ھېزىم بوزەك خ. بوزەك، يۇۋاش.

ھېشىق غ. قىلىن، گەپ ئۆتمەيدىغان.

ھېكماچ خ. تاق كالا تارتىدىغان قوش، ساپان.

ھېلىلىق خ. پاسكىنا، كىر.

ھېيتماق ئەيىبى بار، ئەيىپناك.

ھېيجېن خ. ۋىيەي. م: ھېيجېن، شۇنىڭغىمۇ يىغلامتىكەن!

ھىرلىگۇدۇك قۇ. گومۇش، كالىۋا، دەلدۇش، ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

ھىرلىك قۇ. "ھىرلىگۇدۇك"غا ئوخشاش.

ھىجاق ھىجىيىپ يۇرىدىغان ئادەم.

ھىم خ. ئىم، ئىچ گەپ. م: ھىمى بىر — گېپى بىر.

ھىمات خ. ئارقا تىرەك، يۆلەنچۈك، باشپانا.

ھىمرىق ئاش قۇ. قولداما.

ھىمدۇك قۇ. يەپ قاچا بىكار قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

ھىمرلاش قە. ھەپىلەشمەك، شۇغۇللانماق. م: كەچكىچە مۇشۇ ئىش بىلەن ھىمرلاش بولدۇم.

ھىمرمەك تۇرمەك. م: قاپىغىنى ھىمرىپ، كالپۇكىنى ھىمرىپ.

ئو

ئوئەش غ. ئوش، سەتلەش ياكى نارازىلىق سۆزى. م: ئوئەش، ئوغامنى قايناتمىغىنا!

ئوپقان تويماس. م: باي تولا يىسە خوردان دەر، نامرات تولا يىسە ئوپقان دەر (ماقال).

ئوپۇر ت. ئازگال؛ ئالدام، دام، قاپقان. م: كالا ئوپۇرغا چۈشۈپ كېتىپتۇ—كالا ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ؛ ئوپۇرغا چۈشۈپ كەتمەك، ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتمەك.

ئوپۇرماق قە. تېگىگە يەتكۈزمەك. م: ئوقەت قىلساڭ ئوپۇرۇپ قىل، تومۇرنى قومۇرۇپ قىل (ماقال).

ئوتاق كىگىز ئۆي، چېدىر، ئاق ئۆي.

ئوتالغۇ ل. ئوتاق. م: قوناق ئوتالغۇسى، كېۋەز ئوتالغۇسى.

ئوتلۇق ت. تونۇرنىڭ كۆلىنى چىقىرىدىغان تۆشۈكى، داپخۇن.

ئوتۇقماق[1] غ. سۈتتىن ئايرىلىپ ئوت يەيدىغان بولۇپ قالماق (قوزا-ئوغلاقلارغا قارىتىلىدۇ) م: قوزا ئوتۇقتى— قوزا ئوت يەيدىغان بولدى.

ئوتۇقماق[2] ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ يۈزى ئوتۇقۇپ قېپتۇ.

ئوتۇنئۆي ل. ئوتۇنخانا.

ئوت ئېغىز قۇ. ئاغزى ئىتتىك.

ئوتىغات قۇ. ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ باش كىيىمىگە تاقىلىدىغان ئەمەل تاجىسى.

ئوخشۋالماق قۇ. قېتىۋالماق، گىدىيىۋالماق؛ مازلىشىۋالماق. م: بۇ تازا ئوخشۋاپتۇ.

ئودىكام قە. باللار ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى (يەرگە قاتار-قاتار قىلىپ ئورەك كولاپ، پومزەكنى دومىلىتىپ ئورەككە چۈشۈرۈپ ئوينايدۇ).

ئورا قۇ. تەسكەي.

ئوراقچە قۇ. كىچىك ئورغاق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوغلۇمغا بەردىم ئوراقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭغىراقچە.

ئوراي قۇ. باشتىكى چاچنىڭ چۆگۈلىسى. (لوپنۇردا "ئورۇغۇي" دېيىلىدۇ).

ئوردۇ چاشقان ۋە كۇسۈتكىگە ئوخشاش يەر ئاستىدا ياشايدىغان ھايۋانلارنىڭ ئۇۋىسى.

ئورلاڭ غ. بېقىندى، باغلاندى، قورچاق، چوڭ پادىشالارغا قارايدىغان كىچىك شاھلار، بەگلەر. م: ئورلاڭ بېگى — بېقىندى بەگ.

ئوروجەك ل. روجەك.

ئورۇغۇي ل. "ئوراي"غا قاراڭ.

ئورۇنجى خ. پايتىما.

ئوزماق ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەك، ئېشىپ كەتمەك.

ئوش-كە قوش ھەيدىگەندە كالىنى تاپقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىيتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

ئوشۇقچىلىق قىلماق قە. ھەددىدىن ئاشماق، زورلۇق قىلماق. م: ھەددىدىن ئېشىپ ساقچىلارغىمۇ ئوشۇقچىلىق قىلدى.

ئوشۇقماق قۇ. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق، ئاسقىماق، چۆچۈمەك، جىددىيلەشمەك. م: ئوشۇقماي گەپ قىل.

ئوغچا خ. باسماق، توزاق.

ئوغۇ غ. تېرىق سوقىدىغان ياغاچ سايمان.

ئوغۇش قۇ. قەي قىلماق، ھۆ بولماق.

ئوغۇلجىماق تەزىم-تەكرىم قىلماق، ھۆرمەت قىلماق.

ئوغىيامان قۇ. ئاچچىقى يامان، زەھەر خالتىسى.

ئوق قۇ. ھەسسە، ئۈلۈش.

ئوقرەك قە. بويۇننىڭ ئاستىدىكى سۆڭەك ئوقرەك سۆڭىكى دېيىلىدۇ، سول ئوقرەك، ئوڭ ئوقرەك دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئوققا ئۇچۇرماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك.

ئوقۇرۇق[1] غ. ئات تۇتىدىغان سالما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەسلەنچۈككە ئوقۇرۇق سالدىم،
سۇرۇلدى، قاچتى.
يېنى يوق قوڭغۇزنى مىنىپ قوغلىۋىدىم،
بەش داۋان ئاشتى.

ئوقۇرۇق[2] قۇ. مۇھ قاقىدىغان تاياق.

ئوقۇرى ئىگىز نەزىرى ئىگىز. م: ئۇ ئىگىز ئوقۇردا بوغۇز يەپ

كۆنۈپ قالغان ئۇدەم، ئانداق-مۇنداق يەرلەرنى كۆزگە

ئىلمايدۇ.

ئۇڭ پۇت خ. مورا ئۇچاقنىڭ ئۇڭ تەرىپى.

ئۇڭچە مۇستەقىل، ئۆز ئالدىغا، يالغۇز، ئەركىن، ئىختىيارىي.

م: ئۇڭچە ئولتۇرۇپ سۆزلىشىۋالايلى.

ئۇڭدا-دۇمدە ئۇڭىغا-تەتۈرىسىگە. م: كىسەل ئارام ئالسۇن،

ئۇڭدا-دۇمدە قىلماڭلار.

ئۇڭدا قويماق ئالدامچىلىق بىلەن بىراۋنى قاتتىق زىيان

تارتقۇزماق.

ئۇڭدۇرماسلىق غ. ئىلگىرى كەلتۈرمەسلىك، ئۇڭىغا تارتقۇز-

ماسلىق، ئالغا باستۇرماسلىق (بىراۋنىڭ ئىشىغا توسقۇنلۇق

قىلىش).

ئۇڭغايماق غ. ئاغرىق ۋە باشقا سەۋەپلەردىن ئورۇقلاپ،

ماغدۇرسىزلىنىپ، رەڭگى ئۆچۈپ كەتمەك (بۇ سۆز

"ئىڭگەيمەك"مۇ دېيىلىدۇ. م: ××× ئاغرىپ ئىڭگىيىپلا

كېتىپتۇ).

ئۇڭلۇق تۈزۈك، توغرا، تەرسا ئەمەس. م: ئۇڭلۇق ئادەم—

تۈزۈك ئادەم.

ئۇڭماس قە. ئىلگىرى كەلمەس، ئىشى ئۇڭىغا تارتماس،

تەلەيسىز، پالاكەت بېسىش. م: ئەتتىگەن ئۇڭمىغان كەچكىچە

ئۇڭماس (ماقال).

ئۇڭماق مۇۋەپپەقىيەت قازانماق، ۋۇجۇتقا چىقماق، ئىشى

ئۇڭۇشلۇق بولماق؛ تەلىيى كەلمەك.

ئۇلاڭ كۇ. چىغىنىڭ توپ تەرىپىدىكى ئاقلۇېتىلىدىغان

يوپۇرماقلىرى.

ئۇلان[1] قۇ. يالغۇز، يەككە، غېرىپ، بىچارە؛ ئەركىن، ئىختىيارىي.

ئۇلان[2] قۇ. ئۇلار، تاغ توخۇسى.

ئۇلپاق قۇلاقچا، تۇماق.

ئۇلپاك ت. ئاغزى كىچىك تېگى يوغان ھەم چوڭقۇر ئازگال.

ئۇلپان قە. كاك توپىسى، كونا توپا.

ئۇلغام باغلانغان (تېڭىلغان ياكى تارتىلغان) ئاغامچا ياكى سىمنى چىڭىتىش ئۈچۈن ئارىسىغا قىستۇرۇپ تولغايدىغان كالتەك.

ئۇلغۇر سالماق غ. تەتۇر باغلاش. م: چانىنىڭ ئوق ياغىچىغا ئۇلغۇر سالدى.

ئۇلغماچ قە. "ئۇلغام"غا ئوخشاش.

ئۇلماق تولغماق، ھىمىرمەك، بارماق بىلەن چىمدىماق. م: تىلىڭنى مۇشۇ گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالىدىغان بولساڭ، تىلىڭنى ئۇلۇۋېتىمەن.

ئوناق پەرەز، مۆلچەر، قىياس. م: ئوناق ئوناققا كەلمىدى، ئارقىدىكى يەر قوناققا كەلمىدى (ماقال)

ئونماق ل. ئويلىماق، خىيال قىلماق، ئەسلىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقىپ كەلدى باش مەللەنى تارىمى،
ئاڭلاپ تۇردۇم كۆڭلۈگۈمزۇ يارىمى.
ئوناپ ياتام چۈشۈمگىما كىرمەيسىز،
بىر مەللەدە يالغۇز ئۆيىنۇ غارىۋى.

ئۇۋۇلماق بەزلىمەك، خوش قىلماق (كۆڭۈلنى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نە قىلاي نىمىنە قىلاي،
يىتىم كۆڭۈلنى ئۇۋۇلماي،
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم،
باش-كۆزۈمنى ئورىماي.

ئۇۋۇۇش قە. ئوھوي، ۋاي ۋوي (مەنستمەسلىكنى بىلدۈردىغان ئىملىق). م: ئۇۋۇۇش، نىمە دەۋاتىسەن؟

ئويچى خيالپەرەس، مۇتەپەككۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىڭ سەن.
يان-باغىردا يىتىۋاپسەن،
قويچىمىدىڭ سەن.

ئويلاپ كەتمەك قۇ. پەس تەرەپكە قىچىپ كەتمەك. م: ئات تۆۋەينىگە ئويلاپ كەتتى—ئات جەنۇپ تەرەپكە قىچىپ كەتتى.

ئويلاتماق قۇ. قوغلىماق، سۈرمەك، قاچۇرماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر خەلپە تەۋرەپتۇ،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چاك دارىنى ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

ئويلۇق سۆڭەك بىلەك سۆڭگىنىڭ يوغان يىرى.

ئويمات ئوي، ئويمان، ئويمانلىق. م: ئويماتقا سىلىنغان

كىچىككىنە ئۆي.

ئويىنغۇچ ت. چىلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئويىنۇغۇچ ئوبدان نىمە،
يازلىغى بار، كۇزلۇگى يوق.
يىگى يار ئوبدان نىمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

ئويۇق قۇ. كەشتە نۇسخىسى، ئەندىزە؛ تەكچە.

ئويۇنچى قۇ. ئويۇن كۆرسەتكۈچى، سەھنىدە ياكى كوچىدا تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئويناپ چىققۇچى.

ئۈ

ئۈجۈز قۇ. ئاجىز، خار، پەس؛ ئەرزان.
ئۈجۈزلىماق قۇ. خارلىماق، پەس كۆرمەك.
ئۈجۈل ل. يېكەننىڭ گۈلى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىزىل گۈلۈم نەدە تۈزۈپ يۈرۈيسەن،
كۆزدە ئۈجۈل قاسرىغىنى ئاچقاندەك.

ئۈچقات غ. پاكار قارا قارىغاي.
ئۈچقۇرۇل قۇ. سىرتتىن باستۇرۇپ كەلگەن ياۋنى يىراقتىن كۆرۈپ، ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ئەك چېتىگە سېلىنغان قوغدىنىش تۈرىسى (پوتەي).
ئۈچقاق تۈزۈپ كېتىدىغان، ئۈچۈپ كېتىدىغان.
ئۈچلايماق گەۋدىلەنمەك، كۆتىرىلىپ چىقماق، چوقچىيىپ چىقماق.
ئۈچلىماق[1] قۇ. ئۈننى تاسقىماق.
ئۈچلىماق[2] ئۈزارتماق، ئۈچ چىقارماق، ئۈلىماق (چاپاننىڭ يېڭىنى).
ئۈچما غ. تىك: ئۈچما چوققا.
ئۈچماق قۇ. جەننەت، بېيىش.
ئۈچۈرما ئۈچار قاناتلار بالىلىرىنىڭ ئۈچۈش دەرىجىسىگە

يېتىشى. كۆچمە: قىز بالىنىڭ ياتلىق بولۇش يېشىغا يېتىشى.

م: قالغاچنىڭ باللىرى ئۇچۇرما بوپتۇ؛ بۇ قىز ئۇچۇرما بوپتۇ.

ئۇچۇرما نان قە. تونۇرنىڭ ھارارىتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن تونجى قېتىم ياققان نان.

ئۇچۇرما ھاك چوكقۇر، تېگى يوق ھاك.

ئۇچئۇن قۇ. بىرىنچى دەرىجىلىك ئاق ئۇن.

ئۇچۇنما ئاغرىق، كېسەل. م: ئۇچۇنۇپ قالدىم، ئۇچۇنمام قوزغىلىپ قالدى.

ئۇچۇنماق شامال تەگمەك، شامالدارىماق. ئۇچۇنۇپ قالدىم — شامال تېگىپ ئاغرىپ قالدىم.

ئۇچىسى قىچىشماق ئىش "سىغىنىپ" قالغانلىقنى (ئىشتىن قېچىپ ئىشقا تۇتۇلۇپ قالغانلىقنى) بىلدۈرىدىغان بىرىكمە. م: ئۇچىسى قىچىشقان ئېشەك تۇگمەنگە بېرىپتۇ (ماقال).

ئۇختا غ. ئىشنىڭ دەل جايىدىن چىقىشى، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقىشى. م: ئىشنىڭ ئۇختىسىغا كەلگىنىنى دىمەمدىغان!

ئۇدۇسقىماق قۇ. بوۋاقلارنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈشى ياكى يىغلىشى.

ئۇدۇم ئادەت، رەسىم، ئەنئەنە؛ ئىرسىيەت؛ مەخپى رېتسېپ. م: بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قالدى؛ بۇ ماڭا ئاتا-بوۋامدىن قالغان ئۇدۇم.

ئۇران قۇ. شۇئار؛ چاقىرىق؛ سۈرەن، چوقان.

ئۇران-جۇرات ئۇرۇق-جەمەت.

ئۇرتوقاي "ئۇركالتەك"كە ئوخشاش. م: ئۇرتوقاي قىلماق، ئۇرۇپ ۋەتۋەرىكىنى چىقارماق.
ئۇرۇقچا ئۇچكە (ئۇرۇكنىڭ ئۇچكىسى).
ئۇرۇڭقاي غ. ياسانچۇق، مىشچان.
ئۇرۋال قۇ. دەم ئالدۇرۇپ ياكى نوۋەتلەشتۇرۇپ تېرىلىدىغان يەر ئۇرۋال يەر دېيىلىدۇ.
ئۇز خ. چىرايلىق، گۈزەل؛ ماھىر (قول ئىشى، ئۆي كارىغا ماھىر). ئاز قىل، ئۇز قىل (ماقال).
ئۇزۇن بۆك كىيدۈرمەك ماختاپ ئۇچۇرۇشنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئۇزۇن تۇرا بويى ئېگىز ئادەم، شادىپاچاق.
ئۇسقاق ل. چۆمۈچ، ساپلىق.
ئۇش قۇ. ئاتاقلىق، داڭلىق.
ئۇششاق-چىپە خ. ئۇششاق-چۈششەك.
ئۇششاق سۆز قۇ. غەيۋەت، شىكايەت: سۆز-چۆچەك.
ئۇشلىماق قە. تۇتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇشلىماڭ بىلەكىمنى،
كۆيدۈرمەڭ يۈرەكىمنى.

ئۇغۇنۇتتە قۇ. ئۇ يەردە.
ئۇقاسىز قۇ. ئەھمىيەتسىز، مەزىسىز، تايىنى يوق.
ئۇقاق تارتماق غ. غەم يىمەك، كۆيۈنمەك. م: ئىككىيلەننىڭ بىر بىرىمىزگە قانداق ئۇقاق تارتىپ يۈرىدىغانلىقىمىزغا ئىشىنەمسىز؟
ئۇقلىماق غ. ئۇكىلىماق، بەدەننى مۇجۇپ قويماق، تۇتۇپ

قويماق.

ئۇگىلانماق ت. ئىچ ئاغرىتماق، ئىچى سىرىلماق. م: ئۇ پۇلنى كانتوغا ئالدۇرۇپ قويۇپتۇ، ناھايىتى ئۇگىلىنىپ كەتتىم.

ئۇل نەرسىنىڭ تېگى، ئارقىسى. م: نانىنىڭ ئۇلى ـــ نانىنىڭ ئارقىسى.

ئۇلاق ماللارغا ئوت، يەم بېرىدىغان ۋە ئۇلارنى سۇغۇرىدىغان ياغاچ نور.

ئۇلاق-قۇراق قۇ. ئۇلاپ قۇراشتۇرۇلغان. م: ئۇلاق-قۇراق لاتىلار.

ئۇلاق كېمە پۈتۈن ياغاچنى ئويۇپ ياسالغان كېمە ياكى قېيىق.

ئۇلاي ل. پار، ھور، بۇس.

ئۇلدىماق قۇ. تاقىسىز ئاتنىڭ تۇيىغىنىڭ يالىنىپ كېتىشى.

ئۇللىماق چىڭىتماق (تامنىڭ ئۇلىنى)؛ ئوغۇتلىماق، قوناقنى ئۇللىماق ـــ قوناقنى ئوغۇتلىماق.

ئۇلۇغ بەھەك خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ تۆتىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى.

ئۇماي قۇ. ئوغۇل بالىنىڭ ئۇرۇقدىنى؛ ئەش، ھەمرا.

ئۇمتاق ت. چايغا چىلاپ يۇمشىتىلىپ ئۇماچ ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن نان.

ئۇمۇنماق قۇ. ئۇمىتسىز قالماق، ئۈمىدى يوققا چىقماق، ئۇمۇنۇپ قالماق.

ئۇنتۇق قۇ. ئۇۋاق، تالقان، پاراشوك. م: ئۇنتۇق سوپۇن ـــ

سوپۇن پاراشوكى.

ئۇھسىنماق ئۇھ دىمەك. م: ئۇ، ئۇھسىنىپ ئىغىر دەم ئالدى.

ئۇۋەت خ. ئۇيات، نومۇس. ھابدالدا ئۇۋەت يوق، كېپەكتە قوۋۋەت (ماقال).

ئۇيا قۇ. قېرىنداش، تۇققان.

ئۇيخاسى يوق قۇ. تايىنى يوق، مەنىسىز. م: بۈگۈن بازارنىڭ ئۇيخاسى يوق — بۈگۈن بازاردا مالنىڭ تايىنى يوق.

ئۇيقا - تۇيقا ۋەيران، خاراپ. م: بوران كۆكتاتلارنى ئۇيقا-تۇيقا قىلىۋەتتى.

ئۇيقاش قۇ. ماسلىشىش، قاملىشىش، قاپىيە كېلىش. م: ئۇيقاشمىغان گەپلەر — بىر بىرىگە باغلاشمىغان گەپلەر.

ئۇيقىلماق خ. "ئۇقىلماق"قا ئوخشاش.

ئۇيۇتقا قۇ. ئۇيۇتقان نەرسە؛ ھۇجەيرە، كىلىتكا.

ئۇيۇق - تۇيۇق قۇ. "ئۇيقا-تۇيقا"غا ئوخشاش.

ئۇيۇل قۇ. مۇنەك، لەختە. م: قان قېتىپ ئۇيۇل بولۇپ قېتىۋ — قان ئۇيۇپ قېتىۋ.

ئۆ

ئۆپكە-باغرىنى قاقماق كۆيۈنمەك، مېھرىۋانلىق قىلماق.
ئۆپكىدىمەك ئۆكسۈمەك، ئۆپكىدەپ يىغلىماق، ئۆكسۈپ يىغلىماق.
ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاقماق بىلىندۇرمەي ئەدىۋىنى بەرمەك.
ئۆپكىسى ئۆرۈلمەك غ. كۆڭلى بۇزۇلماق، يىغا تۇتماق.
ئۆپلەن خ. چاشقان تىپىغا كىرىدىغان بىر خىل كىچىك جانىۋار.
ئۆپۈپ-تېتىپ قە. تاماقىنى كۆڭۈلشمەيلا ئېغىز تېگىپ قويماق.
ئۆپۈم قۇ. يۇتۇم. مىقدار سۆز. م: بىر ئۆپۈم چاي.
ئۆتەگ خ. ئىچ ئۆتۈشنىڭ ئىسىم تۈرى.
ئۆتكۈن جىن-ئالۋاستى.
ئۆتۈك كىچىك (دەريانىڭ كىچىكى — ئۆتىدىغان يېرى).
ئۆدەكلىك قۇ. ۋاپادار، مېھرىۋان.
ئۆدىمەك قۇ. چارۋا ماللارنىڭ بېشى تۆۋەن، تۆت پۇتى ئاسمانغا بولۇپ قېلىشى (بۇ سۆز غۇلجىدا "ئۆرەدىمەك" دېيىلىدۇ).
ئۆرە قۇ. خۇددى، بەئەينى. م: بۇ بالا ئۆرە دادىسىغا

ئوخشايدىكەن.

ئۆرە-تۆپە قە. ئۆرە-دۆرە، مالىماتاڭ. م: ئۆيىنىڭ ئىچى بىر پەس ئۆرە-توپە بولۇپ كەتتى.

ئۆرەسكەل قۇ. ئاجايىپ، غەلىتە، قاملاشمىغان، ئەپلەشمىگەن.

ئۆرەنلىمەك ئات-ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ ئۆرە بولۇشى.

ئۆرەنلىمەك[1] ت. ئات-ئېشەكلەرنىڭ ئالدى پۇتلىرىنى كۆتىرىپ ئۆرە بولۇپ چالۋاقىشى. كۆچمە: ئۆرەنلەپ كەتمەك — خاپا بولۇپ سەكرەپ كەتمەك، چالۋاقىماق.

ئۆرەنلىمەك[2] ت. دۈۋىلىمەك، ئىگىزلەتمەك. م: خاماندىكى چەشلەنگەن بۇغداينى ئۆرەنلەپ ئىگىز دۆۋە قىلماق.

ئۆركىمەك قۇ. كۆكرەكنى كۆكرەككە ياكى باشقا نەرسىگە ياقىماق، سۈركىمەك.

ئۆرلەڭ قۇ "ئۆلەڭ"گە ئوخشاش.

ئۆرمەك قۇ. قىلتاغار (تاغلىقلار سۆزى).

ئۆرمەك چىۋىن قۇ. ئۆمۈچۈك.

ئۆرۈش توقۇلمىلارنىڭ ئۆرۈش يىپى.

ئۆرۈمە قۇ. مەشرەپلەردە ئۇسۇل ئوينىغانلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈيدىغان پۇل ياكى نەرسە. (بەزى جايلاردا "ئۆرۈم"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆردىمەك "ئۆرەنلىمەك"كە ئوخشاش.

ئۆردلەشمەك ھەپىلەشمەك.

ئۆزەك يادرو، مېغىز، يۈرەك. ئۆزەكتىن چىققان ئوت يامان،

ئۆزدىن چىققان يات يامان (ماقال).

ئۆزەن غ. دەريا، غول.

ئۆزسىنماق ئۆز ئەدىمى دەپ بىلمەك. م: بۇ سوزلەرنى ساڭا ئۆزسىنىپ ئېيتىۋاتىمەن.

ئۆزگەن قۇ. ئاق ئۇۋاق كۆتىكى؛ ئۆزەك، تومۇر.

ئۆزلە قۇ. سىلى، ئۆزلىرى (2 ـ شەخس كىشىلىك ئالمىشىنىڭ سىپايە تۈرى).

ئۆزلىرى قۇ. سىلىرى ("سىلى"نىڭ تىپخىمۇ سىپايە ئېيتىلىشى).

ئۆزىگە كەلمەك غ. ھۇشىغا كەلمەك. م: ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ، ئاران كۆزىنى ئاچتى.

ئۆزىنىڭ پاشىسىنى قورۇماق ئۆزىنىڭلا غېمىنى يېمەك.

ئۆزىنىڭ سايىسىغا مۇش ئاتماق ئۆزىدىن ئۆزى ھۈركىمەك.

ئۆسكۆلەڭ غ. ئېگىز، ئۆسكەن. م: ئۆسكۆلەڭ بويلۇق — ئېگىز بويلۇق.

ئۆسۇمتە دەرەخلەردە پۇقاقتەك چىقىپ قالىدىغان مۇدۇرچەك (كېسەللىك).

ئۆكسۇز يىتىم، تەمتىرەپ قالغان ئادەم.

ئۆكسىمەك "ئۆپكىدىمەك"كە ئوخشاش.

ئۆگەن ـ سۆگەن قۇ. ئەيىپ، نۇقسان، كەمچىلىك (جۇپ سۆز).

ئۆڭ نەرسىنىڭ ئادەتتە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەرىپى، تۇس، چىراي، رەڭ. م: بۇغداي ئۆڭلۈك؛ تېرىنىڭ ئۆڭى — تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپى. م: ئۆڭ جۇۋا — تاشلانمىغان

جۈۋا.

ئۈڭەر[1] قۇ. چاپاننىڭ ئىچ-تاش پەشلىرى (ئىچ ئۈڭەر، تاش ئۈڭەر. بۇ سۆز "ئۈڭۈر"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۈڭسۈل چىراي، رەڭگى-رويى. م: ئۈڭسۈلى يوق — چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ، چىرايىدا قان يوق.

ئۈڭكەر قۇ. كۆكرەكنىڭ ئىچكى قىسمى.

ئۈڭگە ئاغىنا، دوست، بۇرادەر مەنىسىدە بولۇپ تولاراق "ئاغىنە-ئۈڭگە" دېگەن جۈپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ. مېلىڭ مىڭغا يەتكۈچە، ئۈڭگەڭ مىڭغا يەتسۇن (ماقال).

ئۈڭگەرچەك قە. "ئۈڭكەر"گە ئوخشاش.

ئۈلەن[1] قۇ. توي باشلانغاندا ئېيتىلىدىغان ناخشا. م: هاي-هاي ئۈلەن، هاي ئۈلەن، قىز كېلىدۇ يار سەنەم.

ئۈلەن[2] خۇشپۇراق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، يېگىلى بولىدۇ.

ئۈلچەك ئۈلچەم. ئۆيىنىڭ ئۈلچىگى بار، ئوتتۇرىسىدا كۆلچەكى (ماقال).

ئۈمە-دۈمە قە. ئاددىلا، غەيرىي رەسمىي. م: ئۈمە-دۈمە ئارام ئېلىۋالساقلا بولىدۇ.

ئۈمەللىمەك ئېغىزنى گەپ قىلىشقا راستىلىماق؛ خېمىرغا سۇنى ئىلەشتۈرۈپ رەسمىي چەيلەشكە راستىلىماق، تەمشەلمەك. م: ئۇ ئاغزىنى گەپكە ئۈمەللەپ كېلىپ، توختاپ قالدى.

ئۈمسە غەلىتە، ئاجايىپ، بۆلەكچىلا.

ئۈمسۈرۈن ت. پاراكەندە، هوشىدىن كەتكەن، بىهوش بولۇپ قالغان، چىراي تاتارغان. م: ئۇ هازىرغىچە ئۈمسۈرۈن

ياتىدۇ؛ ئۇنىڭ چىرايى ئۆمسۈرۈن كۆرۈنىدۇ.

ئۆمكەن قۇ. چوڭ ماللارنىڭ كۆكرىگى.

ئۆمگەك لوققا (بالىنىڭ بېشىدىكى قاتمىغان يېرى).

ئۆمگەن گۆرەن تومۇر.

ئۆملۈك ئىتتىپاقلىق، بىرلىك. ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىر-لىكتە (ماقال).

ئۆملاقمان ئالدىراشلىق، تېنەشلىك. م: ئۆملاقمان ئادەم — ئالدىراقسان ئادەم، ئۆملاقمانلا كېلىپ قالدىم — ئالدىراشلا كېلىپ قالدىم.

ئۆنجەمەس قۇ. سىجىل، كۈن ئاتلىماي، ئۇدا. م: ئۆنجە-مەس توخۇي — كۈن ئاتلىماي تۇغىدىغان توخۇي.

ئۆندە خ. يامان، قالتىس، كارامەت. م: ئۆندە گاداي — يامان نىمە، قالتىس ئادەم.

ئۆندەرىمەك ئالدىرىماق، تەمترىمەك، ھولۇقماق؛ جۇۋۇماق، ئاۋارە بولماق؛ چۆچىمەك. م: بالا ئۆندەرەپ ئوخۇنۇپ كەتتى؛ ئۆندەرىمەي سۆزلەڭ؛ ئۆندەرىمەي ئولتۇرۇڭ، بىرئاز گەپلىشەيلى.

ئۆندۈلۈك خاتالىق، سەۋەنلىك.

ئۆۋەر قۇ. كۆنگەي.

ئۆۋەك غ. يۆلەنچۈك. م: ئۇ نەچچە كۈندىن بۇيان بىھۇش بولۇپ، ھېچنىمنى ئۇقماي ئۆۋەكتە ياتىدۇ.

ئۆيە ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى.

ئۆي تۆشۈكى قە. ئۆي ئىشلىرى، قازان ئىشلىرى. م: توققۇز يېشىدا ھاياتىنىڭ ساڭا قىلغان سوۋغىسى ئۆي

تۆشۈكى بولدىمۇ؟

ئۆيسەن ئۆي سايان، ئۆيسەن كىرىلى — ئۆيگە كىرەيلى.

ئۆيلەك كۆ. ئۆي ئورنى، ئۆي ئورنىغا تاللانغان يەر.

ئۆيلەك قۇ. ساسلىق، چىملىق، چىمەن، ئوتلاق. («ئۆر-لەك»مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆيلەك چېچىگى قۇ. چىملىقتا ئۆسىدىغان سېرىق گۈل.

ئۆي ئىچلىك ت. ئۆي ئىشلىرى. م: بۇ خوتۇنىنىڭ ئۆي ئىچلىكى يوق — بۇ خوتۇن ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى بىلمەيدۇ؛ ئۆي ئىچىدە كىيىدىغان كىيىم — ئۆي ئىچلىك كىيىم.

ئۆيمەك قە. بىئارام بولماق، باشقىچە بولماق، ئەنسىرىمەك، تۆيماق. م: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن ھالدا بىر بىرىگە قاراشتى؛ بۇ ئاۋازنى ھەرقانداق كىشى ئاڭلىسا، يۈرىگى ئۆيمەي قالمايتتى؛ قىزىم، شۇ چاقىچە نەگە كەتتىڭ، سەندىن كۆڭلۈم ئۆيەپ ئولتۇرالماي كەتتىم.

ئۆينى ئوچاق قىلىۋەتمەك جېدەل چىقىرىپ، ئۆينى بىر ئالماق، قالايمىقان قىلىۋەتمەك.

ئۇ

ئۇجۇرە قۇ. جۇرە، جۇپ، تەڭداش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالا غوللۇق غاڭزىنىڭ،
سېرىق ئىكەن جۇيزىسى.
قۇمۇل شەھرىدە يوق ئىكەن،
بىزنىڭ يارنىڭ ئۇجۇرىسى.

ئۇجۇك كىچىك ئۇغۇل باللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى بىلدۇرىدىغان سۆز (قۇمۇلدا "چولدۇر" دېيىلىدۇ).

ئۇكلىمەك قە. قوينىڭ بېشى ۋە پاقالچاقلىرىنى ئوتقا تۇتۇپ، تۈكلىرىنى كۆيدۈرمەك (قۇمۇل-تۇرپاندا "قۇيقىلاش" دېيىلىدۇ).

ئۇدۇسكىلىمەك غ. تەمتىرىمەك، تىمىسقىلىماق. م: كۆزى كۆرمەي ئۇدۇسكىلەپ يۈرىدۇ.

ئۇدۇگەن ل. ئاغمىخان.

ئۇرە بولماق غ. كۆنمەك، ئىجىل بولماق. م: بۇ ئىت ئادەمگە ئۇرە بولمىغۇدەك.

ئۇرەن ئۇرۇق، دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى. م: ئۇرەنلىمەك بۇغداي — ئۇرۇق قىلىنىدىغان بۇغداي.

ئۈز قۇ. ياغ، ماي. م: بۇ ئاش ئۈزلۈك ئاش بوپتۇ.

ئۈزۈتلۈك قۇ. بېخىللىق، پېخسىقلىق.

ئۈسكەن خ. ئۈزۈنچاق سىۋەت: تۆگمەننىڭ ئۈگۈت قۇيىدىغان ساندۇغى.

ئۈشكۈرمەك قۇ. ئۇسقىرتماق.

ئۈگۈچەكامك قە. ساندۇق ياساش ئۈچۈن تەييارلانغان ياغاچ.

ئۈلگۈجە غ. توپ، پۈتۈن، پارچىلىماي. م: ئۈلگۈجە ساتماق — توپ ساتماق.

ئۈلگۈدىمەك غ. يىرىكدىمەك، نەرسىنىڭ يىرىكىنى ئايرىۋەتمەك. م: ساماننى ئۈلگۈدىمەك — ساماننىڭ يىرىكىنى ئايرىپ، يۇمشاقلىرىنى قالدۇرماق (تۇرپاندا شاللاش مەنىسىدە "ئۈلگۈمەك" دېيىلىدۇ).

ئۈنلىمەك ئاۋاز چىقارماق، سايرىماق، ۋاقىرىماق. م: پويىزنى سۆرىگەن بوقىسى، ناغرىنى ئۈنلەتكەن چوكىسى (ماقال). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: دۇتار دىگەن بىر ياغاچ، ئۈنلەيدىغان تارىسى؛ يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن، قىبىشكىزنىڭ قارىسى.

ئۈيۈر غ. يىلقا، پادا، توپ. ئاتىسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ، ئۈيۈرى باشقىنى نوختا (ماقال).

ۋ

ۋاخان خ. پاكار، پەتەك.
ۋادەك قە. شادا، سالاسۇن، ر‍ىشاتكا. م: گۈللۈكنىڭ ۋادىگى.
ۋاسا قە. ئۆيىنىڭ تورۇسىغا تىزىلىدىغان كالتا-كالتا ياغاچ.
ۋاسالغۇ خ. قورۇتۇلغان ئۇچمە، ئۇجمە قورۇغى.
ۋاسۋاسچىلىق قە. بىئاراملىق، خاتىرجەمسىزلىك.
ۋاسدەميان خ. ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا.
ۋاشاڭ قە. غازاڭ، پاساڭ. م: قوغۇن ۋاشىگى — قوغۇن غازىگى (پاسىگى).
ۋاغجىر قە. بۇجغۇر، بۇدرە. م: ۋاغجىر قوي — بۇجغۇر قوي.
ۋاقاقلىماق قە. قاقاقلىماق.م: توخۇلار ۋاقاقلىشاتتى.
ۋالەك تۇلۇقچە.
ۋاللەي قە. گاگار ئۇيۇنى.
ۋايجان چىت قە. نېپىز چىت.
ۋاي-ۋايلىماق قاخشىماق، زارلانماق، ۋايسىماق.
ۋەتۆەرەك خ. لەگلەك.
ۋەدىش ئا. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.
ۋەلەك غ. هارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاغامچىنى هارۋىنىڭ ئوقى بىلەن ئوتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان،

ئىككى بېشى بەلدەكلىك ياغاچ.

غەيۋەت قىلىش، غەيۋەت ۋىتۋىت غ. كىشىنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلىش. م: ۋىت-ۋىت ئادەم — غەيۋەتخور ئادەم.

ئې

ئېپى-مەلە ئەلىمەلە، خولۇم-خوشنا.

ئېپى-يەڭگە ئاكا-ئىنىنىڭ خوتۇنلىرى. م: ئېپى-يەڭگە-لىرىڭنى ئالغاچ كەلمىدىڭمۇ؟

ئېتەك ياپماق غەمخورلۇق قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق.

ئېتەك سالدى قىلماق قە. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە چىقىرىشماق. م: ئاغىنىلىرىم تويۇڭنى تېزراق قىلۇەت دەپ ئېتەك سالدى قىلىپ، مىڭ كوي پۇلنى ئالدىمغا تاشلاشتى.

ئېتىز قە. مىقدار سۆز. م: بىر ئېتىز ئۆي-بىر ئېغىز ئۆي؛ بەش ئېتىز يەر-بەش قىر يەر.

ئېتىش قۇ. سوقۇش، ئۇرۇش، جەڭ. م: ئېتىش بولماق-ئۇرۇش بولماق.

ئېتىگى ئۇتلۇق ئاسانلا قارا چاپلىنىپ قالىدىغان ئادەملەرگە بولۇپمۇ ئاياللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېجە ل. ئاچا، هەدە (تۇرپاندا "ئىگىچە" دېيىلىدۇ).

ئېجىل يار، ئاشنا، ئامراق، هەمرا. لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

قوشامەتتى ئۇچۇر دۇڭ ئاغىز يەلدە،
دەردىڭىز زەكەيگەن ئېگىنىم جەندە.

بېرى كەلگىن ئېجىلىم مۇڭداشالى،
چىقالمادىم دۈشمەنگە بولدۇم بەندە.

ئېجىل بولماق غ. ئېچىكىپ قالماق، ئامراق بولماق.

ئېجىلغا چۈشمەك غ. كالىنىڭ كۆيلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئېچىتمەخورلۇق قە. كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىتىپ سۆزلەش ياكى كۆلۈش، زاڭلىق قىلىش، تەنە قىلىش. م: ئۇ ئېچىتمەخورلۇق بىلەن ھىجايدى.

ئېچىق ئېتىزدىن ئېتىزغا سۇ ئۆتىدىغان ئېغىز؛ ئېچىق بېشى — سۇنىڭ بېشى.

ئېچىقسىز قۇ. كىيىمنىڭ كونا ـ يېڭىسىنى ئايرىپ ـ ئاۋايلاپ كىيىشنى بىلمەيدىغان خوتۇنلارغا قارىتىلىدۇ. م: ئېچىقسىز خوتۇن.

ئېرىغ خ. پاكىز، ساپ، تازا.

ئېرىغدىماق قۇ. تازىلىماق، پاكىزلىماق.

ئېرىقشىماق قۇ. قېرىشماق، تاكاللاشماق.

ئېرىڭگاي ئالتە بارماقلىق ئادەم.

ئېسەلىنىش ئا. جىن چېپىلىش.

ئېسىركىمەك ئاسىرىماق، ئاۋايلىماق.

ئېسىلماق سۇدا كۆپۈپ كەتمەك. م: ئۇ گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئېسىلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى.

ئېيىق تاپان ئۆستەڭ بويلىرى، تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشەك تىكەن يول بويلىرى ۋە ئېتىز ـ دالىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئېشەك قومىچى تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشىكى تۆت چىشلىق بولماق بەك خوشال بولۇپ كەتكەنلىكنى، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

ئېغى بىلەن بېغى يوق قىلچە تەييارلىغى يوق، تايىنى يوق.

ئېغىر كارۋان ئېغىر مىجەزلىك، گەپ-سۆزدە، ئىش-هەركەتتە ئاستا كىشىلەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.

ئېغىر ئۇستىخان قە. هامىلدار، ئىككى قات.

ئېغىزدا تۇغۇۋالغان ئەركە چوڭ قىلغان باللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز ئۆي تاشقارقى ئۆي، ئارىلىق ئۆي.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەزى كېلىشمەسلىك.

ئېكى قۇ. ئاندىن، كېيىن.

ئېكىن غ. زىرائەت.

ئېكىنچى غ. دىخان، تېرىقچى.

ئېكىنچىلىك غ. دىخانچىلىق، تېرىقچىلىق.

ئېگاچان قۇ. ئېگىلگەك، ئېگىلىپ تۇرىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز-ئىگىز دەرەخلەر،
ئېگىلچان بولسا.
قىزىل-يېشىل يوپۇرماغى،
تۆكۈلچان بولسا.

ئېگىن-كېچەك ل. كىيىم-كېچەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېگىن ـ كېچەك تال بويۇڭغا ياراشىپ،
پۆلى بارلار ئالىپ كەتتى تالاشىپ.
قىزىل گۈلۈم سەن ئاڭغا سەپەر قىلدىڭ،
بىز ئامالسىز يىلغاپ قالدۇق قارلاشىپ.

ئېلىش[1] قۇ. توغان، توما.

ئېلىش[2] قۇ. ھارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشماق قۇ. تېگىشمەك، ئالماشماق؛ تۇتۇشماق، چېلىشماق، ئۇرۇشماق.

ئېلىق باج، ئالۋان. م: ئېلىقدىن سېلىقى ياخشى (ماقال).

ئېنە ل. ئانا، ئاپا (ئۆزىنىڭ تۇققان ئانىسى).

ئېنمەك ل. ئەن سالماق، ئاتىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن.

يارىم مىنگەن ئاتىڭگى،
قىزىڭغا بەرگىن ئېنەپ.

ئى

ئىتاچى خ. ئىتۋاز ("ئىتاۋاز"مۇ دېيىلىدۇ).
ئىجىك قۇ. ئامراقلىق، مەسلىك. م: ئىجگى كەلمەك — مەسلىگى كەلمەك، ئامراقلىغى كەلمەك.
ئىچ پۇشماق خ. خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك.
ئىچ تۇرقىماق قۇ. ئىچ پۇشماق، پەرىشان بولماق، ئىچى تىت ـ تىت بولماق، زېرىكمەك.
ئىچكىنەم قۇ. "ئىچ" سۆزىنىڭ ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى، يۈرىگىم، قەلبىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغدا قار يېغىپتۇ،
بوز تاغدا تۇمان،
ئىچكىنەمدە ئوت كۆيەدۇر،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

ئىچمەك[1] غ. تەرلىك (توقۇم ئاستىغا سېلىنىدىغان نېپىز كىگىز).
ئىچمەك[2] خ. نېرە جىلتىكە.
ئىچىكمەك قۇ. ئامراق بولۇپ كەتمەك، ئېجىل بولۇپ كەتمەك (بەزى جايلاردا "ئىچەكەشمەك" دېيىلىدۇ).
ئىدەر[1] قە. خوتۇنلار بوشىنىپ 40 كۈنگىچە بولغان ۋاقت.

م: ئىدەر تۇتماق.

ئىدەر[2] قو. بۆشۈك تويى ئۆتكۈزۈلگىچە بولغان ئارىلىق.

م: ئىدەرلىك ئۆي — تۇغۇتلۇق ئۆي.

ئىدەلىك ق‍ە. قاۋۇل، بولۇق. م: ئىدەلىك ئۆسكەن بوغداي مايسىسى.

ئىدرەم قو. پەردە ياكى كۆڭلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار: ياغاچ ئۈستىدىكى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار. م: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدىق قو. ياغاچنىڭ پورى (پور ياغاچ).

ئىدى ـ گۈپاسى قو. قارىسى، ئۇچۇرى، دەرەك. م: ئۇنىڭ ئىدى ـ گۈپاسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ئىدىماق قو. پورلاشماق، كۆكۈرۈپ قالماق، ئېچىپ قالماق.

ئىراقى رەڭدار يىپەك بىلەن تىكىلگەن گۈل ۋە شۇنداق گۈل تىكىلگەن نەرسە. م: ئىراقى چاپان، ئىراقى جىيەك، ئىراقى دوپپا.

ئىرەكتە ئەركەك. م: قىرى ئىرەكتى مايمۇنلار (خوتەندە "ئەر" مەنىسىدە "ئىيەكتە" دېيىلىدۇ).

ئىرجارىماق قو. ھىجايماق. (تۇرپاندا "ئىرجايماق" دېيىلىدۇ).

ئىركاشا قو. لۆم ـ لۆم، گومۇش.

ئىزلىمەك سانىماق. م: قوينى بىر ئىرلىۋالسام — قوينى بىر سانىۋالسام.

ئىرىڭ ـ سىرىڭ ھورۇن، ئېزىلەڭگۇ.

ئىزچى ئىز قوغلاشقۇچى. م: پادىشا پۈتۈن مەملىكەتتىكى

ئىزچى، سىنچى، رەمچىلەرنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە بۇيرۇپتۇ.

ئىزمۇق تاغ باغرى، چاتقاللىق جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئىستارە[1] خ. كۆكەرمە، ئۇششۇق، مۇتەھەم. م: قەلەم بىچارە، موللا ئىستارە (ماقال).

ئىستارە[2] قۇ. پۇتلىكاشاڭ، توسالغۇ، نەسلىك، پالا-كەتلىك.

ئىسمىدىماق خ. كىسەل سەۋەبىدىن قىزىپ كەتمەك.

ئىسنا قۇ. ئۇسۇل. م: ئىسنىچى — ئۇسۇلچى.

ئىششەك تۆت جىگىغا تەڭ كىلىدىغان ئىغىرلىق ئۆلچىمى.

ئىشقار شۇلتا.

ئىشلىق قولى ئۇز، قولى ئەپچىل، قولىدىن ئىش كىلىدىغان.

ئىش يۇگۇرۇش خ. گىلەم توقۇشنى باشلاش.

ئىكتى كۇ. قۇۋ، ھىلىگەر.

ئىكىرلىك قۇ. دەرت، مۇڭ، رەنج، ئەلەم.

ئىكىندى دىگەر ۋاقتى.

ئىگە بولماق قۇ. مەسئۇل بولماق، ھۆددىگە ئالماق، كىپىل بولماق. م: بۇ ئىشقا مەن ئىگە.

ئىگەك چۇشمەك كۇتۇپ تەقەززا بولماق، تىگىرقىماق.

ئىڭغىرچاق قۇ. لىڭغىرچاق.

ئىڭگىلىك ل. زىرە، ھالقا.

ئىلەك ل. دەريانىڭ تارمىغى، تارماق ئىقىن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كىچە ـ كۈندۈز قىلارمەن،
يارىمنى تىلەگىنى.
ئۈچ كۈن ياقالاپ ماڭىپ،
ئۆگەننى ئىلەگىنى.
ئاڭىز يالاپ كەتكەندۇر،
كۆلۈمنۇ بىلەگىنى.

ئىلەڭچى جارچى. م: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەڭچىگە — كۆرۈم (ماقال).

ئىلەڭ ـ چىلەڭ قۇ. يىمەك ـ ئىچمەكلەر مول بولۇش، ئىشىپ ـ تىشىپ تۇرۇش.

ئىلەڭگۈتمەك قە. تەۋەتمەك، ئىغاڭلاتماق.

ئىلەڭگۈچ قە. گۆلەڭگۈچ (بەزى جايلاردا "ئىلاڭگا"مۇ دىيىلىدۇ).

ئىلەنمەك ل. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سىزگە ئاتىم ئىلەنىپ،
مەن قىنىمغا پاتالماي.
غارىپ جان ئۆتۈك يامان،
كىچە ئورنۇمدا ياتالماي،
ئىچىمدىكى دەردىمنى
خالى تاپىپ ئايتالماي.

ئىلتىش غ. باشلاش، ئەگەشتۈرۈش. م: ئۇ مىنى ئىلتىپ باردى.

ئىلدىرلاتماق قۇ. تەۋرەتمەك، سىلكىمەك، ئىغاڭلاتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمىنى ئىلدىرلىتاي،
شاپتۇلنى شىلدىرلىتاي.
ئۇتى يوق بىھوش جوگانغا،
ئۇتنى سىلىپ يالدىرلىتاي.

ئىلغا غ. پەرق. م: ئىلغا قىلماق — پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

ئىلغۇر ئىلمەك، ئىشكنى ئىلدىغان ئىلمەك. ئىرىڭغا ئىشەنگۆچە ئىشىگىڭنىڭ ئىلغۇرىغا ئىشەن (ماقال).

ئىلكەشمەك قۇ. چېتىلماق، ئارىلاشماق، ئىرىشمەك.

ئىلىلىسۇن قۇ. بىر خىل پۇراقلىق ئوت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىلىلىسۇنمۇ ئىلىلىسۇن،
ئىلىلىسۇننى تىرىسۇن.
مەن يارىمغا خالتا بەرسەم،
ئىللاپ - ئىللاپ يىغلىسۇن.

ئىلىلىماق قۇ. پۇرىماق، ئىسكىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشىنىڭ يادىگارىنى،
كۆز ئىپقىدا ساقلىغىن.
غولى بولسا باشقا سانچىپ،
غۇنچىسىنى ئىلىلىغىن.

ئىلىپ قامەت قە. چىرايلىق، كېلىشكەن، زىلۋا.

ئىلىكتەللە ھەققى تالىق، قىزنىڭ ئۆز ئانىسى تەرەپتىن يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى.

ئىلىكتىمەك قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئىپتىۋارغا ئالماق، ھېساپقا

ئالماق.

ئىلىكى شور قە. تەلەيسىز، جاپاكەش.

ئىلىكى قۇرىماق قە. مال ـ دۇنيادىن ئايرىلماق، ماغدىرىدىن كەتمەك.

ئىلىنچۇك قۇ. ئاساس، بانا، باغلىنىش، يۆلەنچۈك.

ئىلىنچىق غ. ئىلىك ـ سىلىك. م: ئىلىنچىق ئاغرىق بولۇپ يۈرگىلى بىرنەچچە كۈن بولغان ئىدى.

ئىن قۇ. خاماندا يانچىلىپ، سورۇلماي قالغان بۇغداي؛ مالنىڭ ئىنى.

ئىنەنمەك قۇ. ئىشەنمەك.

ئىن ـ تالڭ قە. هاڭ ـ تاڭ.

ئىنجا قۇ. ئاۋاق، ئورۇق، زەئىپ (بۇ سۆز "ئىنجار" شەكلىدىمۇ قوللىنىلىدۇ).

ئىنجىتماق رەنجىتمەك.

ئىنجىمارۇق ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىندىمەسلىك قە. پەسەنت قىلماسلىق، كارى بولماسلىق، قۇلاق سالماسلىق، جاۋاپ بەرمەسلىك.

ئىندىمەك قۇ. چاتىرماق، جەلب قىلماق، قاراتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئايدىن ئۆتەر يۈزىڭىز،
چولپانغا ئوخشار كۆزىڭىز.
مەن سىزگە كۆيگەن ئەمەس،
ئىندىۋالغان ئۆزىڭىز.

ئىندەك "ئىندىمەك"نىڭ ئىسىم شەكلى (قولغا كۆندۈرۈلگەن

بۇركۇت ـ قارچۇغىلارنى چاقىرغانلىقنى بىلدۈرىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: سەن قۇشۇڭنىڭ بارىدا ئۆدەككە سال، غازغا سال، تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن مەيلى ئىندەككە كەلسۇن ـ كەلمىسۇن.

ئىنىسقىتى قۇ. ئىنجىق، ئىزلەڭگۈ.

ئىنمەك قە. چۇشمەك؛ چۆكمەك. م: سوغا ئىندى ـ سۇغا چۇشتى.

ئىمبە قۇ. پارول، كۈلىك.

ئىملىمەك قە. ئىشارەت قىلماق. م: ئۇ تۇڭلۇكتىن بېشىنى چىقىرىپ، رىزۋاننى ئىملەپ چاقىردى.

ئىيلەك ت. ئاشلاق. م:ئىيلەك تېرە ـ ئاشلانغان تېرە.

ئىيلىمەك قۇ. ئاشلىماق.

ي

ياپا خ. پۇتۇنلەي، ھەممىسى.

ياپەن خ. ھارۋىنىڭ ھارۋىكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.

ياپچان تاغ باغرى، دالا، ئېتىز، يول ياقىلىرىدىكى تاشلىق يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ياپسا قە. ئۇدۇل، توغرا، دەل، ماس، مۇۋاپىق، جىپسا. م: بۇ ئىش تازا ياپسا كەلدى؛ بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسا كەلدى ــ بۇ ئىككى ياغاچ بىر بىرىگە تازا دەل ياكى جىپسا كەلدى.

ياپسال قە. قىيپاش، قىيپاش يەر.

ياپسالىماق قە. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماس كەلتۈرمەك، جىپسىلاشتۇرماق.

ياپما قۇ. قورداقنىڭ ئۈستىگە پېتىر خېمىرنى يېيىپ دۈملەپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

ياپما نان ت. قورۇلغان سەينىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېيىپ، دۈملەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق (قۇمۇلنىڭ "ياپما" دىگەن تامىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ).

ياپما ئۆي ت. ئۈستى ياغاچ ۋە بورا بىلەن يېپىلغان ئۆي ياپما ئۆي دىيىلىدۇ (بۇ كېمىر ئۆي ــ ئەگمە ئۆيگە قارىتىپ

ئېيتىلغان).

ياتا تۇڭ قە. ياچۇەك، بۇشۇك تەۋرەتكە.

ياتاڭ قۇ. ئاتقۇچىنىڭ مۇشتىكى.

يات-يوپۇر قۇ. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچاق قە. كىچىك يا.

ياداق خ. خار.

يادايچا قۇ. تەخمىنەن، قارىسىغىلا، كۆڭۈلگە يولەپ. م: يادايچا گەپ قىلماق — كۆڭلىگە يولەپلا بىر نەرسە دېمەك.

ياداي-چۇداي قۇ. ئاددىيلا، غورىگىل، چۆپچۆل، قاتتىق-قۇرۇق، ئىلاجىسىز، تەسەللايى. م: داسقىنىمىز ياداي-چۇداي بولۇپ قالدى، رازى بولۇشىلا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن سېنى يارىم دېدىم،
قاچان سېنى دائىم دېدىم.
يارغىنامنىڭ يوغىدا
ياداي-چۇداي يارىم دېدىم.

يادىتاش سېھرىگەرلىك، ئەپسۇن ئوقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان تاش. م: ئىچىدە يادىتىشى بار بالا.

يارا-شىرىق بەدەنگە چىقىدىغان تۇرلۇك ئۇچۇق، چاقا، يارا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كېسەللىكلەر.

ياراق يارامىلىق، ياراق ئاتلار — يارامىلىق ئاتلار، يارامىلىق كېلىن.

يارانماق ل. ياخشى كۆرۈنمەك، يارىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىپ قالسام يۈرۈيمەن،
تىرەك ئاسا تايانىپ.
ئۇنلۇقتىن بالىق تۇشۇپ،
ئاداشمىغا يارانىپ.

يارتا ت. يېرىم، م: يارتىلىماق — قاق يېرىمىدىن ئىككىگە بۆلمەك.

ياردالڭ قۇ. يار، قىيا.

ياربا شاپتۇل خ. شاپتۇلنىڭ بىر تۈرى.

يارمىدىماق چالا-بۇلا بىلمەك، يېرىم-ياتا بىر نەرسە قىلماق. م: مەن خەنزۇچىنى پىششىق بىلمەيمەن، ئانچە-مۇنچە يارمىدايمەن — يېرىم-ياتا سۆزلەيمەن.

ياسداق خ. بېزەك، پەرداز، بېزەلگەن.

ياش قۇ. چامغۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇزلاپ ئېرىگەن ياشنى،
توغراپ سالامدۇ ئاشقا.
بىرلا كەلگەن دۆلىتىم،
يېنىپ كىبلەمدۇ باشقا.

ياشلىماق قە. قايتىدىن ئۈستىپ بەرمەك. م: سىلى ۋاقتىدا كەلمەي، ئاشلىرى سوۋۇپ قالدى، ياشلاپ بېرەي.

ياشمان ت. چۇچۇتۇلگەن ياقىلا ئۇۋۇتۇلغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق (بەزى جايلاردا "يەژمەن"مۇ دېيىلىدۇ).

ياغاچ قۇلاق قە. گەپ ئۆتمەس، گەپ ئاڭلىماس.

ياغ دادا ل. بوۋا، ئاتىسىنىڭ ئاتىسى.

ياغلاش قە. ياغ سۇرۇپ قويغاندەك پارقىراپ تۇرىدىغان، ياغلىق. م: ياغلاش تەرلىرى تامچىپ تۇرغان؛ دىقماق بويىندىن ياغلاش تەر تەپچىدى.

ياقا قۇ. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاگلىماق قۇ. ئىغاگلىماق. چايقالماق.

ياقا-ياۋان ل. چەت-ياقا، م: بىز يۇرتچۇلۇق ئىشىغا ئارالاشماي، ياقا-ياۋاندا يۇرۇپ چارپاي باقىپ كۈن كۆچۈرۈپ كەلگەن ئادەم.

ياقىماق قۇ. چايقىماق، يۇماق. م: چىنە-قاچىلارنى ياقىۋەت؛ ئاغزىڭنى ياقىۋەت.

ياڭپايلى يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭسۇك ل. نامەرد (بۇ سۆز خوتەندىمۇ مۇشۇ مەنىدە قوللىنىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشى گەپپى باھاسى،
ھەركىم ئالسا مىڭ تىللا.
ئۇينا خىل گاڭگۈك بىلەن،
جان قىينالار ياڭسۇگدا.

ياڭشماق ل. سايراپ كەتمەك؛ كۆپ سۆزلىمەك، مەمەدا-نىلىق قىلماق.

يالا تۆھمەت، قارا، بۆھتان. م: ئەمەت يالىغا كىتپتۇ — ئەمەت بۆھتانغا قېپتۇ؛ يامانغا يولۇقساڭ يالىسى يۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى (ماقال).

يالاندا سوپۇنىڭ قالدۇقى (ئىشلىتىلىپ نىپىزلەپ قالغان سوپۇن).

يالاق ت. ئىت قاچىسى. ماقالىدا مۇنىداق كەلگەن: ئىتمۇ ئۆز يالىقىنى قورۇيدۇ (بۇ سۆز خوتەنىدە "ئەبرەز، يۇندا تۆكىدىغان ئورۇن" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

يالاڭ ئوچۇق؛ م: يالاڭاياق، يالاڭ باش؛ ئەستەرسىز؛ م: يالاڭ كىيىم؛ قاتىسىز؛ م: يالاڭ قاپاق؛ تاق.م: يالاڭ نومۇر — تاق نومۇر.

يالايپماق قە. بۆھتان چاپلىماق، قارا چاپلىماق.

يالجا غ. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجماق[1] غ. ئىلگىرى كەلمەك، روناق تاپماق. يالغانچى يالجىماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال).

يالجماق[2] غ. زېرىكمەك.

يالداما قە. خاتىرە، يادىكار.

يالدىماق قۇ. ئاتنىڭ يايلىنى قىرقىماق.

يالغۇزەك خ. نەي.

يالماش چاينىماي يۇتۇش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆزۈك بىلەن يالمايسەن،
زۇلپۈك بىلەن باغلايسەن.
مەن ساڭا نىمە قىلغان،
دەرت قىلماقنى چاغلايسەن.

يالمان قۇلاق ئېتىز-داللاردا، يول بويىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

يالىخور قە. تۆھمەتخور، تۆھمەتچى.

يام قە. يوغان تاشتەك. م: بېشىغا يامدەك سەللە ئورىغان داموللام.

ياماپ ـ تۆشەپ خ. ياماپ ـ تۆمەپ.
يامان يارا ت. چاشقان يارىسى؛ بويۇن لىمغا سىلى (بويۇنغا چىقىدىغان ساقايماس يارا).
يامچاق قە. تەشتەك، گۇلدان، گۈل قاچىسى.
يامداق[1] قۇ. سۇپۇرگە.
يامداق[2] ت. چوڭ سۇپۇرگە.
يامداقلىق قۇ. سۇپۇرگە قىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
يامدىماق سۇپۇرمەك.
يامزال تاغ باغرى، يانتۇلۇق. م: تاغنىڭ يامزىلىغا چىقىپلا يېنىپ چۈشتۈم.
يانپۇچاق خ. ياغاچ تىشىدىغان سايمان.
يانداق غ. هارۋىغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئات. م: ئۈچ ئات تارتسا، ياندا ق ئات تارتماپتۇ (ماقال).
يانىغاچ قۇ. ئىشىكنىڭ يان ياغىچى.
ياۋا كۆكنار چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك، تاغلاردىمۇ بولىدۇ.
ياۋا ماش سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تاغلىق جايلاردىكى ئۆسۈملۈكلەر ئارىسىدا، ئورمان چەتلىرىدىكى نەملىك جايلاردا ئۆسىدۇ.
ياياق ل. پىيادە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىكەنلىككە تىكەن دەسسەپ يا ياق كەلدىم،
ھەمرايىم يوق غارىپ يالغۇز يىلغاپ كەلدىم.
بىر ئىل بولدى سەن بۇ ياقتا ياتقالى،
غارىپ كۆڭلۈم بىلەن سېنى يوقتاپ كەلدىم.

ياپتاق قە. ئىگەرسىز، ئىگەر توقۇلمىغان. م: ياپتاق ئاتقا مىندىم. (بۇ سۆز خوتەندە "يوپتاق"، تورپاندا "ياۋداق" دېيىلىدۇ).

يەر پورى ت. يەر توزغىقى.

يەر توزغاق ل. موگو، قوزىقارنى.

يەر غاجىماق قە. دۈم چۈشمەك. م: يەر غاجاپ ئۆلمەك.

يەر ياغىقى خاسىڭ.

يەر يالىغۇر قە. يەر يۇتقۇر (قاغاش سۆزى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارمىغۇرەي، بارمىغۇر،
بارغان يېرىدىن كەلمىگۈر.
بىزنى يوللارغا قاراتتى،
ئاشىق دىگەن يەر يالىغۇر.

يەر يېغى كىرسىن.

يەكسان قە. يالاڭ، ساپلا، پۈتۈنلەي، يەكسان شۇنداق ــ ساپلا شۇنداق.

يەلەڭ ل. گۈلەڭگۈچ.

يەل-بوران قۇ. شامال-بوران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يەل-بوراندەك يەل بولۇپ،
يەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.
مىرزا گۈلدەك ئاچىلىپ،
سانچۇۋالسام بېشىغا.

يەل يارا ل. سىپلىس.

يەنسۇنۇق قۇ. بۇلاقلاردا بولىدىغان قۇرۇتقا ئوخشاش

جانۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئىچىلىدۇ.

يوبدان خ. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان تاماق.

يوپۇتماق يوشۇرماق، ياپماق.

يوپۇرا قە. ئۇدۇل، دۇچ. م: بىر ماشىنا ئۆينىڭ يوپۇرىسىغا كېلىپ شىپپىدە توختىدى؛ بالام ھېلىقى ئادەمگە يوپۇرا كېلىپ قالمىغىن جۇما!

يوپۇرغا قۇ. سۆرەم.

يوتۇق قۇ. يانتۇ، قىيپاش، يانباغرى. م: يوتۇق يەر — يانتۇ يەر.

يوتۇقماق قە. كۆز قاپىقى ياكى يۈز-كۆزى ئىششىپ قالماق، ئۇۋۇقماق.

يودا قە. ئەبگا، سوكال؛ نامرات، گاداي؛ ئورۇق، قوتۇر.

يودو قۇ. "يودا"غا قاراڭ.

يودىماق قورسىقى ئاغرىغان ئادەملەرنى تۇز، نان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق (خۇراپى ئۇسۇل بىلەن داۋالاش).

يورتماق ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭماق (بۇ سۆز ئاساسەن ئاتقا قارىتىلىدۇ). م: ئاتنى يورتماق — ئاتنى يورتۇپ ماڭماق.

يوسول قو. پۇقرانى ئالۋاڭ-ياساقتا ھەيدىگۈچى ئوردا دوغىسى، ياساۋۇل.

يوغا ئا. تەكچە، ئويۇق.

يوغا تام قە. ئۆي بىلەن ئوتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا مىنمەك قە. مەسخىرە قىلىش سۆزى. م: ۋەلىسىپىتكە مىنمەن دىگۈچە، يوغا تامغا مىنىپ كەلگىنە!

يوغانچى   چوڭچى، تەكەببۇر، پوچى.
يوقىاز   خ. كەمبەغەل، نامرات.
يوقسىز   خ. "يوقىاز"غا ئوخشاش. م: بالا يوقسىزغا، كېيىك ئوقسىزغا (ماقال).
يوقلا   قو. يوق.
يول ئاغزى   تۆت كوچا دوقمۇشى.
يولەك   قە. ئارىلىق، كارىدور (قورانىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن قورانىڭ ئىچىگە كىرگۈچىلىك بېسىپ ئۆتىدىغان ئارىلىق).
يوناق   خ. دەل، توغرا.
يونۇپ-يۇمۇرۇپ   قو. يونۇپ-قومۇرۇپ.
يۇپۇك   ت. يېلىك، يۇپقا.
يۇتقۇنچاق   غ. يۇتقۇلۇق.
يۇتما   خ. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق.
يۇدى-يۇقى   غ. شىرەم، يىراغىراق. م: يۇدى-يۇقى تۇققان.
يۇقما   قو. يۇقۇملۇق. م: يۇقما ئاغرىق — يۇقۇملۇق كېسەل.
يۇلقۇنماق   ئۆزىنى ئۆزى يۇلماق، باغلاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچىنىپ ھەركەت قىلماق. م: قاماقتا چۈشكەن بېلىقتەك يۇلقۇنماقتا ئىدى.
يۇمشىماق   يۇمشاپ قالماق، ئاچچىغى يانماق، رايىدىن قايتماق؛ ماقۇل بولماق.
يۇمۇرماق   قو. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.
يۇمۇرىغا يۇقماسلىق   ھېچنەرسە چاغ كەلمەسلىك، قىلچە تەسىر قىلماسلىق.

يۆتۆك قۇ. تولۇقلىما، قوشۇمچە. م: ئاشلىغىمىز تۆگەپ قالاي دېدى. بىرئاز يۆتۆكلىۋالايلى.

يۆگۆمەچ ل. يۆگۆمەچ قىلىپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان هورنان، خۋاجۇەر.

يۇدۇمچى ل. هامبال، مال توشۇغۇچى.

يۇرۇش[1] ت. قاتنايدىغان ۋاستە ياكى بىر ياققا بارىدىغان ئادەم. م: يۇرۇش چىقىپ قالسىلا بارىمەن: بىرەر يۇرۇش چىقىپ قالسىلا ئەۋەتىپ بېرىمەن.

يۇرۇش[2] قۇ. قائىدە، نىزام، پەدە، چە. م: قۇمۇل يۇرۇشىدە ــ قۇمۇلچە، قۇمۇل پەدىسىدە، قۇمۇل قائىدىسىدە: ئۇ ناخشىنى قۇمۇل يۇرۇشىدە ئېيتىدىكەن.

يۇرىگىنى سۇ ياقىلاپ تۇرماق ئەنسىرەپ تۇرماق، قورقۇپ تۇرماق، يۇرەك ئالدى بولماق.

يۈز كۆرسەتمەك ت. ئۆلۈم-يىتىم ئىشلىرىدا ۋە تاسادىپى هادىسىلەر يۈز بەرگەندە پەتەگە بارماق.

يېپىشىق غ. بىزەك، قىلىن.

يېتىنچان قۇ. مېهرىۋان، غەمگۇزار، كۆڭۈلچەك: چېچەن، هوشيار.

يېزەك ل. دەككە.

يېسىر يىتىم (بۇ سۆز كۆپىنچە "يىتىم-يېسىر" دىگەن جۈپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتام مېنى ئانام مېنى،
جاپا ـ ئەمگەك بىلەن باققان.

ئېزىز بېشىمنى يېسىر ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

يېسۋپلەك ت. بەسەي.

يېشقماق غ. يەرگە سۇ تولا كىرىپ كەتكەنلىكتىن كۆكىرىپ كۆچىدىن كەتمەك. م: يەرگە سۇ تولا كىرىپ يېشىقىپ كەتتى.

يېغا ئۇرۇش، جەڭ؛ ياۋ، دۈشمەن. يېغا ياندىن قوپار، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال).

يېغىلاشماق قە. ئۇرۇشماق، سوقۇشماق، جىدەللەشمەك.

يېقىن-يورۇق تونۇش-بىلىش. م: ئۇ يېقىن-يورۇقلارنىڭ ئەيىپلىشىدىن ئەنسىرىدى.

يېگۈلۈك تاماق، يېمەكلىك. م: بىرى يەنە بىرىگە يېگۈلۈك تۇتۇپتۇ.

يېلىقماق قۇ. زېرىكمەك. م: بۇ يەردە بىرمۇ تونۇشۇم يوقكەن، بەك يېلىقىپ كەتتىم.

يىمىش قۇ. مېۋە، مېۋە قۇرۇغى.

يېنىنى ئالماق بولۇشماق، يان باسماق، تەرەپدار بولماق. م: ئۇ ئاغىنىسىنىڭ يېنىنى ئېلىپ، ئۇنى بوزەك قىلغانلارغا قارشىلىق بىلدۈردى.

يېنى-ۋېلى قۇ. ئەتراپى، ئۆپ-چۆرىسى.

يېۋنداق قۇ. يايداق. م: ئېشەكنى يېۋنداق مىنىپ كەلدىم.

يىت قۇيماق، چەلپەك، پوشكال.

يىتىم ئوچاق خ. ئوچاقنىڭ ئوت قالايدىغان يېرى.

يىخا-يۆگەم قارا-قويۇق، بىراقلا.

يىدىغ خ. بۇزۇق، بۇزۇلغان. م: يىدىغ تۇخۇم — بۇزۇلغان تۇخۇم.

يىغاچ قەلەم قۇ. قېرىنداش قەلەم.

يىگويەن چاپان قۇ. ياقا ۋە پەشلىرىگە كەشتە بېسىلغان قەدىمقى چاپان (ئايالچە).

يىگنتلەنمەك قە. ئوغۇل بالىلىق قىلماق، باتۇرلۇغى تۇتماق، جۇرئەتلەنمەك.

يىگنە قۇ. ھالقا، زىرە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يارىمنىڭ قۇلاقىغا يىگنە بولاي دەيمەن.
ئوڭ يانىغا چاچ قويۇپ، دىۋانە بولاي دەيمەن.

يىلغاماق ل. يىغلىماق.

يىمەن ل. باياۋان، چۆل، دەشت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نەگە يۈرسەڭ سېنى بىلەن بارۇرمەن،
كۆز ياشىمغا كېمە سالىپ ئۆتۈرمەن.
خۇدايتالا جۇپتۇڭنى ئايرىماسۇن،
غارىپ بولسام شۇ يىمەندە ياتۇرمەن.

تەھرىر: مىرسۇلتان

مەسئۇل تەھرىر: رەقىپ ۋاھاپ

مەسئۇل كوررېكتور: مەريەم ئىسمائىل

ئۇيغۇر شېئىرلىرى سۆزلۈگى

تۈزگۈچى: غۇلام غوپۇرى

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى

1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى

باھاسى: 1.50 يۈەن

书号 M 9049（4）9
定价 1.50 元